HAZIRLAYAN

Heinrich Geiselberger

Büyük Gerileme

Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma

KATKILAR

Arjun Appadurai • Zygmunt Bauman • Donatella della Porta
Nancy Fraser • Eva Illouz • Ivan Krastev • Bruno Latour
Paul Mason • Pankaj Mishra • Robert Misik
Oliver Nachtwey • César Rendueles • Wolfgang Streeck
David Van Reybrouck • Slavoj Žižek

metis

HAZIRLAYAN **Heinrich Geiselberger** | **Büyük Gerileme**

HAZIRLAYAN

Heinrich Geiselberger

Büyük Gerileme

Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Büyük Gerileme
Zamanımızın Ruh Hali Üstüne
Uluslararası Bir Tartışma
Hazırlayan: Heinrich Geiselberger

İlk Almanca Basımı:
Die große Regression. Eine internationale Debatte über die geistige Situation der Zeit
Suhrkamp Verlag, 2017

İngilizce Basımı:
The Great Regression
Polity Press, 2017

© Suhrkamp Verlag, Berlin, 2017
Metinler © Her yazarın kendisine aittir, 2017
© Metis Yayınları, 2017

İlk Basım: Nisan 2017

Yayına Hazırlayanlar: Müge Gürsoy Sökmen, Savaş Kılıç

Kapak Fotoğrafı: Akdeniz'de Afrikalı göçmenlerin teknesi Avrupa kıyılarına ulaşmaya çalışıyor, 2014.
Fotoğrafı çeken belirsiz.

Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-605-316-084-7

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

HAZIRLAYAN

Heinrich Geiselberger

Büyük Gerileme

Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma

Çevirenler:

Merisa Şahin

Aslı Biçen

Ahmet Nüvit Bingöl

Orhan Kılıç

metis

Kitapta yer alan yazılardan "Demokrasi Yorgunluğu", "Nesnesini ve İsmini Arayan Semptomlar", "Geç Neoliberalizmde İlerici ve Gerici Siyaset", "İlerici Neoliberalizme Karşı Gerici Popülizm", "Bağımsızlaşma Paradoksundan Liberal Elitlerin Ölümüne", "Çoğunlukçu Gelecekler", "Özgürlük Korkusunu Aşmak", "Hınç Çağında Siyaset", "Sayın Başkan Juncker", "Popülist Cazibe" Merisa Şahin tarafından İngilizceden; "Önsöz", "Cüret Etme Cesareti", "Uygarlık Dışına Çıkma", "Neoliberal Kapitalizm İçin Sonun Başlangıcı" Orhan Kılıç tarafından Almancadan; "Küresel Gerilemeden Postkapitalist Karşı-Hareketlere" Aslı Biçen tarafından İspanyolcadan; "Güvenli Avrupa" Ahmet Nüvit Bingöl tarafından Fransızcadan çevrilmiştir.

İçindekiler

Önsöz
Heinrich Geiselberger 9

1. Demokrasi Yorgunluğu
Arjun Appadurai 17

2. Nesnesini ve İsmini Arayan Semptomlar
Zygmunt Bauman 30

3. Geç Neoliberalizmde İlerici ve Gerici Siyaset
Donatella della Porta 44

4. İlerici Neoliberalizme Karşı Gerici Popülizm:
Bir Hobson Seçimi
Nancy Fraser 59

5. Bağımsızlaşma Paradoksundan
Liberal Elitlerin Ölümüne
Eva Illouz 69

6. Çoğunlukçu Gelecekler
Ivan Krastev 87

7. Güvenli Avrupa
Bruno Latour 101

8. Özgürlük Korkusunu Aşmak
Paul Mason 111

9. Hınç Çağında Siyaset: Aydınlanma'nın Karanlık Mirası
Pankaj Mishra 128

10. Cüret Etme Cesareti
Robert Misik 143

11. Uygarlık Dışına Çıkma: Batı Toplumlarındaki Geriye Yönelik Eğilimler Üzerine
Oliver Nachtwey 155

12. Küresel Gerilemeden Postkapitalist Karşı-Hareketlere
César Rendueles 168

13. Neoliberal Kapitalizm İçin Sonun Başlangıcı: Bastırılanların Geri Dönüşü
Wolfgang Streeck 182

14. Sayın Başkan Juncker
David Van Reybrouck 198

15. Popülist Cazibe
Slavoj Žižek 211

Katkıda Bulunanlar 225

Önsöz

Heinrich Geiselberger

Bir dünya düzeni çökerken,
o düzen üstüne tefekkür başlar.

Ulrich Beck, 2011[1]

BU KİTABI oluşturma fikri 2015 sonbaharının sonlarında, 13 Kasım'da bir dizi saldırı Paris'i sarstıktan sonra, Almanya'da yüz binlerce mültecinin gelişi hakkındaki tartışmaların iyice şiddetlendiği sırada ortaya çıktı. Bu olaylarla siyaset, medya ve söylem bakımından meşgul olmak, ansızın dünyanın zor mücadelelerle elde edilen ve güvencede olduğu farz edilen standartların gerisine düştüğü izlenimini uyandırdı.

Devlet yapısının artık mevcut olmadığı bölgelerin dünyanın dört bir yanında genişlemesi, terörizm ve göçle doğrudan bağlantılıdır. 2016'da Almanya'ya sığınma talebinde bulunanların çoğunun anavatanı olan üç ülke (Suriye, Afganistan ve Irak) bir sivil toplum kuruluşu olan Barış Vakfı'nın 2016 "Kırılgan Durum Endeksi" sıralamasında başlarda yer alıyor.[2] Haritalardaki beyaz bölgeler asırlar içinde gitgide azalmışken, bugün gidişat başka bir yönde gibi görünüyor. Google Haritalar çağında, pek az bilinen ve antik haritacıların vaktiyle "Buralarda aslanlar var" (*hic sunt leo-*

1. Ulrich Beck, "Kooperieren oder scheitern. Die Existenzkrise der Europäischen Union", *Blätter für deutsche und internationale Politik* 2 (2011) içinde, s. 41-53.

2. J. J. Messner, *Fragile State Index 2016*, Washington: Fund for Peace, 2016, s. 7.

nes) diye işaretlediği türden bölgeler genişliyor. Terör saldırılarına ve göç hareketlerine gösterilen siyasal tepkilerin çoğu, "güvenlileştirme" ve postdemokratik simgesel siyaset denebilecek bir örneğe uyuyordu yine: Sınırlara bariyerlerin çekilmesi, hatta sınırlarda vur emri verilmesi çağrıları yüksek sesle dillendiriliyordu; Fransa'da cumhurbaşkanı olağanüstü hal ilan etti ve ülkenin savaşta olduğunu açıkladı. Göç, terörizm veya artan eşitsizlik gibi sorunların küresel nedenleriyle ulusal araçlarla baş etmekten veya bunlara karşı uzun vadeli stratejiler geliştirmekten âciz halde, gitgide daha çok siyasetçi içeride Kanun ve Düzen vaat ediyor ve ülkesini yeniden "büyük" yapma sözü veriyor.[3] Çalışan, egemenlik ortağı, öğrenci veya kamusal altyapının kullanıcısı rollerindeki vatandaşlara bu Kemer Sıkma çağında açıkça daha fazlası sunulamıyor. Siyasal hareketlerin ağırlık noktası milli aidiyet boyutuna, güvenlik vaadine ve geçmiş zamanların parıltısının yeniden teminine kayıyor.

Gerileme semptomlarının listesi istendiği kadar uzatılabilir: anarşik, tek taraflı bir küresellikten çıkma özlemi veya örneğin Fransa, İtalya ve Avusturya'da ortaya çıkan kimlikçi hareket, artan yabancı düşmanlığı ve İslamofobi, nefret suçu adı verilen suç dalgası ve elbette Rodrigo Duterte, Recep Tayyip Erdoğan veya Narendra Modi gibi otoriter demagogların yükselişi.

2015 sonbaharının sonlarında bütün bunlara artan bir isteri, kamusal söylemin sertleşmesi ve yerleşik medyada görülen belli bir sürü psikolojisi eşlik ediyordu. Görünüşe göre, "doğal afetler" ve "salgın hastalıklar" gibi söz alanlarından kavramlar kullanmadan, kaçış ve göçten bahsedilemiyordu. Soğukkanlılık ve pragmatizm çağrısında bulunmak veya olayları tarihsel bağlamına yerleştirmek ve böylelikle bir parça uzaktan ilişki kurmak yerine, terör tehlikesi ve göç –birleşmeden değil elbette, bilakis– İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Almanya'daki en büyük sorun olarak sunuldu. Gösterilerde de internette de ansızın "yalancı basın", "diktatör şansölye"

3. Zygmunt Bauman, *Strangers at Our Door*, Cambridge: Polity Press, 2016.

ve "milletvekili" yerine "vatan/millet haini" gibi kavramlar dolaşıma girdi.

Elinizdeki kitapta bu gibi semptomlar Büyük Gerileme kavramı çerçevesinde tartışılıyor. Kitap, kavramın çağrıştırması muhtemel her türlü naif ilerleme inancının ötesinde, apayrı alanlarda kastanyola etkisinin hükümsüz kılınmış göründüğünü ve bizim, "uygarlığın" belli bir seviyesinin gerisine düşüşün tanıkları olduğumuzu ifade ediyor.[4] Ama nihai hedef aynı zamanda tanımlaması zor başka bir fenomeni tanımlamak: küreselleşme hakkındaki tartışmaların zaman zaman neredeyse yirmi yıl önce eriştiği durumun gerisine düştüğü gerçeğini. Güncel görüşlerin kehanet gibi iki uyarısı, Donald Trump'ın seçilmesinin hemen ardından zaten defalarca hatırlatıldı: Ralf Dahrendorf'un yirmi birinci yüzyılın "otoritarizmin yüzyılı" olabileceği sözü.[5] Ve Richard Rorty'nin, küreselleşmenin etkilerini (ve "kültürel solun" rolünü) sorunsallaştırıp tam da bir dizi olası geri adımı saydığı kitabı *Achieving Our Country* (Ülkemizi Gerçekleştirmek): "Kaba demagogların" yükselişi, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikte artış, bir "Orwell dünyasının" ortaya çıkışı, geride bırakılanların ayaklanması, "sadizmin", hıncın ve kadınlar ile azınlıklar hakkındaki aşağılayıcı ifadelerin geri dönüşü.[6]

Dahrendorf'un alıntılanan görüşünün yer aldığı derleme 1998'de yayımlanmıştır, dolayısıyla küreselleşme hakkındaki düşüncelerin ilk dalgasının zirvesidir. Bu yıllara ait kitapların sayfaları karıştırıldığında, 2016 yılındaki olayların yorumları olarak okunabi-

4. Bkz. Oliver Nachtwey'in "geriye dönük modernleşme" kavramı; *Die Abstiegsgesellschaft: Über das Aufbegehren in der regressiven Moderne*, Berlin: Suhrkamp, 2016

5. Ralf Dahrendorf, "Anmerkungen zur Globalisierung", *Perspektiven der Weltgesellschaft* içinde, Ulrich Beck (haz.), Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998, s. 41-54, s. 52.

6. Richard Rorty, *Stolz auf unser Land: Die amerikanische Linke und der Patriotismus* (*Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth-Century America*), Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1999 [1998], özellikle 4. Bölüm, "Kültürel Bir Sol", s. 43-103, s. 81 vd.

lecek başka yazılara da rastlamak mümkün. Örneğin Wilhelm Heitmeyer "otoriter bir kapitalizme", "devlet düzeyinde baskı siyasetine" ve "acımasız sağ popülizme" karşı uyarıyor.[7] Dani Rodrik küreselleşmenin "toplumsal ayrışmaya" yol açacağı kehanetinde bulunuyor ve "korumacı gerilemenin" gerçekdışı bir senaryo olmayabileceğine dair uyarıda bulunuyor.[8]

Konuyla ilgili öngörülerin çoğu İkinci Büyük Dönüşüm'ün "Polanyici mekaniği" denebilecek bir temele sahiptir. Avusturya-Macaristanlı iktisat tarihçisi Karl Polanyi 1944 tarihli klasik yapıtı *Büyük Dönüşüm*'de on dokuzuncu yüzyıl kapitalist sanayi toplumunun nasıl küçük, feodal, kırsalın damgasını taşıyan, siyasal, kültürel, kurumsal bakımdan bütünleşmiş bağlardan patlak verdiğini; ekonomi yeniden ulusal refah devletinin düzlemine oturtulana kadar nasıl bir dizi yan etkiye ve karşı-harekete yol açtığını gösteriyor.[9] Bu hem coğrafi hem de toplumsal bakımdan kapsamlı gelişme, kapitalizm ulus-devlet sınırlarını geride bıraktığı için bugün tekerrür ediyor – bir kere daha çok çeşitli yan etkiler ve karşı-ha-

7. Wilhelm Heitmeyer, "Autoritärer Kapitalismus, Demokratieentleerung und Rechtspopulismus: Eine Analyse von Entwicklungstendenzen", *Schattenseiten der Globalisierung. Rechtsradikalismus, Rechtspopulismus und separatistischer Regionalismus in westlichen Demokratien* içinde, Dietmar Loch ve Wilhelm Heitmeyer (haz.), Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998, s. 497-534, 500 (vurgu orijinale ait).

8. Dani Rodrik, *Grenzen der Globalisierung: Ökonomische Integration und soziale Desintegration* (*Has Globalization Gone Too Far?*), Frankfurt am Main/New York: Campus, 2000 [1997], s. 86. Bu bağlamda başkalarının yanı sıra şu çalışmalar da anılabilir: Benjamin Barber, *McWorld'e Karşı Cihad*, çev. Eser Birey, İstanbul: Cep Kitapları, 2003; Noam Chomsky, *Halk Üzerinden Kazanç*, çev. Süreyyya Evren, İstanbul: Everest, 2014; Viviane Forrester, *Ekonomik Dehşet*, çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Ütopya, 2005; Robert B. Reich, *The Work of Nations*, New York: Vintage Books, 1992; Harald Schumann/Hans-Peter Martin, Globalleşme Tuzağı, çev. Özden Saatçi Karadana, İstanbul: Ümit, 1997; Joseph E. Stiglitz, *Globalization and its Discontents*, Londra: Allen Lane, 2002.

9. Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim, 13. baskı, 2016.

10. Bkz. Polanyi'ye açık bir atıfla, Philip G. Cerny, "Globalisierung und die neue Logik kollektiven Handelns", *Politik der Globalisierung* içinde, Ulrich Beck (haz.), Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998, s. 263-96.

reketlerle.[10] 1998'de ATTAC'ın* kuruluşu; sol bağlamında, "Seattle Savaşı" da denen 1999 Seattle gösterileri ve 2001'de Porto Allegre'deki ilk Dünya Sosyal Forumu;[11] sağ bağlamında, küreselleşmeyi eleştiren popülistlerin ilk başarıları geliyor akla: Pat Buchanan'ın ABD'de Cumhuriyetçi Parti'nin 1996 ön seçimlerindeki (Rorty ve Rodrik'in referans aldığı) şaşırtıcı ve güçlü başarısı veya 1998 Avusturya parlamento seçimlerinde en yüksek ikinci oyu alan Jörg Haider'in Avusturya Özgürlük Partisi'nin başarısı.

O zamanki çözüm önerileri özetlenecek olursa –Polanyi'nin betimlediği hareketten yola çıkılarak– zincirlerinden boşanmış küresel düzlemdeki ekonominin yeniden ele alınması gerektiği söylenebilir: Geçiş kurumları inşa edilerek, siyaset küresel sorunlara küresel çözümler arayacak konuma getirilmelidir. Keza buna uygun bir zihniyet, kozmopolit bir "biz duygusu" oluşturulmalıdır.[12]

Ne acı bir ironi ki o zaman ana hatlarıyla saptanan küresel risklerin hepsi (uluslararası terörizm, iklim değişikliği, finans-nakit krizi ve son olarak büyük göç hareketleri) sonraki yıllarda gerçekleşti, ama siyasal olarak bunlara hazırlanılmamıştı. Öznel tarafta da sağlam bir kozmopolit biz duygusu açıkça tesis edilememiştir. Dahası, bugün milliyetçi ve mezhepçi biz/onlar ayrımlarının yeniden doğuşuna tanık oluyoruz. Varsayılan "Tarihin Sonu"ndan sonra, şaşırtıcı bir hızla, Soğuk Savaş'ın dost-düşman şablonunun yerini "Kültürler Savaşı" mantığı aldı.

2015 sonbaharının sonlarında tırmanan gerileme bu bağlamda değerlendirildiğinde, son olaylar –Suriye'deki savaş, Brexit oyla-

* *Fr. Association pour la Taxation des Transactions financières et pour l'Action Citoyenne*: Esasen döviz işlemlerinin vergilendirilmesi için çalışan Paris merkezli örgüt. – *ç.n.*

11. Etkili siyasal ve teorik teşhisleriyle başka çalışmaların da eşlik ettiği, Naomi Klein'ın *No Logo! Küresel Markalar Hedef Tahtasında* (çev. Nalan Uysal, Ankara: Bilgi, 4. Basım, 2012) veya Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk* (çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı, 8. basım, 2015) gibi kitapları geliyor akla.

12. Bkz. Ulrich Beck, *Der kosmopolitische Blick oder: Krieg ist Frieden*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004.

masının sonucu, Nice'teki saldırı, sağ popülist AfD'nin (Almanya İçin Alternatif) Almanya'daki başarısı, Türkiye'deki darbe girişimi ve buna verilen siyasal tepkiler, Trump'ın seçim zaferi vb.– kasvetli bir manzara sunuyordu.

Bugüne kadar hep *küreselleşme*'nin risklerinden bahsedildi, ama bu derlemedeki makalelerin çoğu, küreselleşmenin *radikal piyasacı* bir biçiminin söz konusu olduğunu, dolayısıyla *neoliberalizm*'in risklerinden de bahsetmenin bir o kadar yerinde olduğunu vurguluyor. Bu bakımdan, derlenen yazılar, neoliberal demokrasilerin –Ernst-Wolfgang Böckenförde'nin sözlerini biraz değiştirerek aktaracak olursak–[13] nasıl kendilerinin güvenceye alamadıkları önkoşullardan (belli bir düşünce çoğulculuğu sunan medya; sendikalar, partiler veya dernekler gibi, insanların kişisel etkililiklerini az çok deneyimleyebildikleri ara cemiyetler; farklı çevrelerin çıkarlarını birbirine eklemlemeyi başaran gerçek sol partiler ve eğitimin "insan sermayesi" hazırlamaya ve Pisa sorularının ezberlenmesine indirgenmediği bir eğitim sistemi) beslendikleri sorusuna dair incelemeler olarak da okunabilir.

Belki de, bugün gözlemlenebilen Büyük Gerileme, küreselleşme ve neoliberalizmin risklerinin *ortak etkisinin* de sonucudur: siyasal idarenin eksikliği nedeniyle küresel düzeyde karşılıklı bağımlılığa yol açan, buna kurumsal ve kültürel açıdan hazırlıklı olmayan toplumları vuran sorunların.

Bu kitap, geçen yüzyılın doksanlı yıllarının küreselleşme hakkındaki tartışmasından yola çıkıyor ve bu tartışmayı devam ettiriyor. Biliminsanları ve aydınlar acil soruları dile getiriyor: Bu duruma nasıl düştük? Beş, on ya da yirmi yıl içinde nerede olacağız? Küresel gerileme nasıl durdurulup tersine çevrilebilir? Burada, milliyetçilerin enternasyonali karşısında, üç düzlemde bir ulusla-

13. Böckenförde başka bir bağlamda da olsa şöyle diyor: "Liberal, seküler devlet, kendisini güvenceye alamadığı koşullardan beslenir"; "Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation", *Staat, Gesellschaft, Freiheit. Studien zur Staatstheorie und zum Verfassungsrecht*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1977 [1967], s. 42-64, 60.

raşırı kamuoyu meydana getirme çabası söz konusu: katkı sunanların düzlemi, incelenen fenomenlerin düzlemi ve dağıtım düzlemi – kitap farklı ülkelerde eşzamanlı olarak yayımlanıyor.

Elbette ilk teşekkürüm, bu zor girişimde yer almaya hazır bulundukları ve nispeten kısa zamanda sağlam metinler yazdıkları için, katılımcılara. İkinci olarak, bu projeye güvendikleri için uluslararası işortağı yayınevlerine ve önerileri için Mark Greif ile John Thompson'a teşekkür ediyorum. Bu kitap aynı zamanda bir yayınevi projesi; Suhrkamp'taki çalışma arkadaşlarım olmadan bu proje mümkün olmazdı. Bu nedenle Edith Baller, Felix Dahm, Andrea Engel, Eva Gilmer, Petra Hardt, Christoph Hassenzahl, Christian Heilbronn, Nora Mercurio ve Janika Rüter'e özel bir teşekkür sunuyorum.

Berlin, Aralık 2016

1

Demokrasi Yorgunluğu

Arjun Appadurai

GÜNÜMÜZÜN en önemli sorusu, liberal demokrasinin dünya çapında reddedilip, yerine bir çeşit popülist otoriter yönetimin konup konmadığı. Bu trende işaret eden güçlü göstergeleri, Trump ABD'sinde, Putin Rusya'sında, Modi Hindistan'ında ve Erdoğan Türkiye'sinde bulmak mümkün. Buna ek olarak, halihazırda otoriter olan birçok hükümet (Macaristan'da Orbán, Polonya'da Duda) mevcut ve Fransa, Avusturya ve başka Avrupa Birliği ülkelerinde, otoriter sağ bir yönetim arzulayanlar bulunmakta. Bütün bu ülkelerin toplam nüfusu, dünya nüfusunun neredeyse üçte birini oluşturuyor. Dünya çapındaki sağa kayma konusunda gitgide artan bir endişe olsa da, bu trende getirilen kapsamlı açıklamalar görece az. Bu makalede, ben duruma bir açıklama getirmeye ve Avrupa'nın inşa edebileceği bir alternatif sunmaya çalışacağım.

Liderler ve Takipçiler

Etrafımızdaki yeni popülizmlerde, liderler ile takipçileri arasında kurulan ilişkiyi yeniden düşünmemiz gerekiyor. Geleneksel analiz alışkanlıklarımız nedeniyle, siyasal alandaki başlıca sosyal trendlerin, hepsi de liderler ile takipçileri arasında güçlü bir bağ olduğunu farz eden karizma, propaganda, ideoloji gibi faktörlerle alakalı olduğunu düşünme eğilimi gösteriyoruz. Bugün, liderler ve

takipçileri tabii ki birbirine bağlı, ancak bu bağ liderlerin hırs, vizyon ve stratejilerinin, takipçilerinin korku, yara ve öfkeleriyle tesadüfen ve ancak kısmi olarak örtüşmesine dayanıyor. Yeni popülist hareketlerde yükselen liderler genel olarak yabancı düşmanı, ataerkil ve otoriter tarzlarıyla öne çıkıyor. Takipçileri de bu eğilimlerden bazılarını gösterebiliyor, ancak aynı zamanda içinde bulundukları toplumun onlara ve onlar için yaptıklarına karşı korku, kızgınlık ve hınç duyuyorlar. Bu profiller tabii ki bir araya geliyor, özellikle de (ne kadar hileli ya da güdümlü olsalar da) seçimler sırasında. Ancak bu buluşma noktasını anlamak kolay değil. Neden Hindistan ve ABD'deki bazı Müslümanlar, Modi ve Trump'a oy veriyor? Neden ABD'deki bazı kadınlar Trump'a bayılıyor? Neden eski Doğu Almanya'daki siyasi gruplara mensup olan insanlar bugün sağcı politikacılara oy veriyor? Bu bilmeceyi çözebilmek için, yeni popülizmlerdeki liderler ile takipçilerini birbirlerinden bir nebze bağımsız olarak düşünmemiz gerekiyor.

Yukarıdan Gelen Mesaj

Yeni popülist liderler, ulusal egemenliğin krizde olduğu bir dönemde ulusal liderlik istediklerinin farkındalar. Bu egemenlik krizinin en önemli belirtisi, hiçbir modern ulus-devletin kendi ulusal ekonomisi denebilecek bir şeyi yönetmiyor olması. Bu, en zengin ülkenin de, en fakir ülkenin de ortak sorunu. ABD ekonomisinin azımsanamayacak bir kısmı Çin'in elinde, Çin için Afrika, Latin Amerika ve diğer Asya ülkelerinden gelen hammaddeler elzem, herkes bir ölçüde Ortadoğu petrolüne ihtiyaç duyuyor ve tüm modern ulus-devletler küçük bir sayı oluşturan zengin ülkelerden gelişmiş silah ve mühimmat satın almaya mecbur. Ulusal egemenliğin temeli olarak ekonomik egemenlik, zaten her zaman şüphe duyulacak bir şeydi. Bugün ise, gitgide geçerliliğini yitiriyor.

Modern devletlerin koruyup geliştirme iddiasında olacağı bir ulusal ekonominin yokluğunda, devletler ve yönetime talip popülist hareketlerin, ulusal egemenliği icra etmek için kültürel çoğun-

lukçuluk, etnik milliyetçilik ve içerideki entelektüel ve kültürel muhalefeti bastırma yoluna gitmesi şaşırtıcı değil. Başka bir deyişle, ekonomik egemenliğin her yerde çöküşü, kültürel egemenliğin vurgulanmasına sebep oluyor. Ulusal egemenlik sahası olarak kültüre bu dönüş, kendini birçok farklı biçimde gösteriyor.

Putin'in Rusya'sını ele alalım. Aralık 2014'te, Putin, "Rusya Avrupa değildir" ilkesine dayalı bir kültürel devlet politikası oluşturmak üzere bir kararname imzaladı. Putin'in, cinsel imalarla dolu iki sıfatla, "iğdiş edilmiş ve kısır"[1] olarak tanımladığı Batı kültürüne ve Avrupa çokkültürlülüğüne açık bir düşmanlık sergileyen bu politika, Rus maskülenliğini siyasi bir güç olarak tanımlıyor. Geleneksel Rus değerlerine dönüş için açık bir çağrı yapan bu söylem, tarihsel olarak derin köklere sahip bir Slavcılık hissi ile Rusçu kültürel politikalara dayanıyor. Karar, Ukrayna'nın geleceğine dair çatışma bağlamında alınmıştı ve Kremlin karşıtı Rus rock şarkıcısı Andrey Makarevich'in konserlerinin iptali ve Pussy Riot grubunun uzun süredir maruz kaldığı tacizlerle de örtüşüyordu. Rusya'nın tamamında "birleşmiş bir kültürel ortam" çağrısında bulunan bu yaklaşım, Rusya'nın kültürel eşsizliği ve bütünlüğünün, içerideki kültürel azınlıklar ve dışarıdaki siyasi düşmanlara karşı elzem silahlar olduğunun altını çiziyor.

Recep Tayyip Erdoğan yönetimindeki Türkiye de kültürü bir egemenlik tiyatrosuna çevirdi. Erdoğan'ın stratejisinin ana aracı, Osmanlı gelenekleri, dil yapısı ve emperyal ihtişamına geri dönüşü savunmak (muhalifleri bunu "Yeni Osmanlıcılık" olarak adlandırıyor). Bu Türkiye vizyonu, aynı zamanda küresel hırsları, Ortadoğu'ya yapılan Rus müdahalelerine karşı direnişi ve ülkenin Avrupa Birliği'ne katılma isteğine karşı duran bir gücü de açıklıyor. Bu Yeni Osmanlıcı duruş, aynı zamanda Erdoğan'ın, modern Türkiye'nin ikonu olan Kemal Atatürk'ün laik milliyetçiliğini güçsüz-

1. Vladimir Putin, Federal Meclis'te yaptığı konuşma (12 Aralık 2014); İngilizce tercümesine şu adresten ulaşılabilir: en.kremlin.ru/events/president/news/19825 (Kasım 2016'da erişildi).

leştirip daha dindar ve emperyal bir yönetim biçimiyle değiştirme çabasının önemli bir parçası. Ülke aynı zamanda sanat ve kültür kurumlarının ciddi biçimde sansüre uğramasına ve 2013'teki Gezi Direnişi gibi siyasi halk ayaklanmalarının doğrudan bastırılmasına da şahit oldu.

Yeni otoriter liderlerin popülist stratejilerini nasıl oluşturduğu ve sürdürdüğünün en iyi örneği, pek çok bakımdan, şu anda Hindistan Başbakanı koltuğunda oturan sağcı ideolog Narendra Modi. Modi'nin, ülkesindeki Hindu Sağında parti çalışanı ve aktivist olarak uzun bir geçmişi var. 2001-14 yılları arasında Gujarat Eyaleti Başkanı olan Modi'nin, birtakım Müslümanların Hindu hacılarını taşıyan bir trene saldırması sonrasında, 2002'de bütün eyalette gerçekleşen Müslüman soykırımına da adı karıştı. Bugün Hindistan'daki pek çok ilerici, Modi'nin soykırımı bizzat yönettiğine inanıyor hâlâ; ancak Modi birçok hukuki ve sivil yargılamanın üstesinden gelip 2014'te Hindistan'ın başbakanı olmayı becerdi. Modi, Hindistan'ın yönetim ideolojisi olarak açık bir *Hindutva* (Hindu milliyetçiliği) savunucusu, ve dünyanın geri kalanındaki otoriter popülistlerin çoğu gibi, aşırı bir kültürel milliyetçiliği, bariz neoliberal politikalar ve projelerle birleştiriyor. Üç yıla yaklaşan yönetimi altında, Jawaharlal Nehru'nun seküler ve sosyalist mirasının ve Mahatma Gandhi'nin şiddet karşıtı vizyonunun sistematik bir biçimde içini boşaltmanın bir parçası olarak, Hindistan'da cinsel, dinsel, kültürel ve sanatsal özgürlüklere daha önce görülmemiş bir şekilde saldırıldı. Modi yönetiminde, her an Pakistan'la savaş çıkma tehlikesi var, Hindistan'daki Müslümanlar giderek artan bir korkuyla yaşıyor ve Dalitler (eskiden "dokunulmazlar" denen en alt kasttakiler) her gün pişkin saldırılarla küçük düşürülüyor. Modi etnik saflık söylemini temizlik ve hijyenle birleştirdi. Bugün Hindistan egemenliğinin köşe taşları, ülkenin dijital modernliği ile Hindu otantikliğini birleştiren dışarıdaki kültürel imajı ve içerideki Hindu hâkimiyeti.

Ve de son kâbusumuz, Donald Trump'ın 8 Kasım 2016'de gerçekleşen ABD başkanlık seçimlerinde galip gelmesi. Bu olay hâlâ

çok yeni, dolayısıyla geriye dönüp bakma noktasına bile gelmiş değiliz. Ancak Trump, zaferin ertesi gününden itibaren kampanyası sırasında verdiği vaatleri, kabine atamaları ve uygulanacak politikalara dair açıklamalarıyla gerçekleştirmeye başladı. Bu zaferin onun tarzını yumuşatmasını bekleyemeyiz. Trump'ın, tarihte yakın dönemlerde görülmemiş ölçüde kadın düşmanlığı, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve megalomani içeren mesajı, biri açıkça dile getirilen, diğeri ise gizli olan iki aşırı mesajdan oluşuyor. Açık olan mesaj, kendisinin "Amerika'yı Yeniden Büyük Bir Ülke Yapma" isteği – bunun için de ABD'nin yurtdışı askeri operasyonlarını destekliyor, Amerikan zenginlik ve prestijini azalttığına inandığı uluslararası anlaşmaları tekrar masaya yatırıyor, Amerikan şirketlerini vergi ve çevreye duyarlı olma sorumluluklarından kurtarıyor, en önemlisi de, ABD'deki tüm Müslümanları "kayıt altına alma", yasadışı göçmenleri sınırdışı etme, sınırlardaki korumayı sıkılaştırma ve göçmen kontrollerini dev boyutlarda artırma sözlerini tutmak için hamleler yapıyor. Gizli olan mesaj ise ırkçı ve ırksal; Amerikan siyaseti ve ekonomisinde sahip olduklarını düşündükleri hâkimiyeti siyahlara, Hispaniklere ve her türlü göçmene kaptırdıklarına inanan beyaz Amerikalılara hitap ediyor. Trump'ın en büyük belagat başarısı, "Amerika"nın büyüklüğü konusundaki her mesajına –Truva atına gizlenen Yunanlar gibi– çaktırmadan "beyazlık" sıkıştırması; öyle ki Amerika'yı büyük bir ülke yapacağız derken, kamu önünde ABD'deki beyazları tekrar güçlendireceğini vaat etmiş oluyor. ABD'nin dünyadaki gücü üzerine bir mesaj, böylece ilk defa beyazları yeniden ABD'nin hâkim sınıfına dönüştürmek için kullanılmış oluyor. En başta ABD ekonomisini kurtarmak ile ilgili olan mesaj, kampanya ilerledikçe beyaz ırkı kurtarma mesajına dönüşmüş durumda.

Yeni otoriter popülist liderlerin ortak noktası da bu: Hepsi de, yabancı yatırımcıların, küresel anlaşmaların, uluslararası finansın, işçi hareketliliğinin ve sermayenin esiri olmuş ulusal ekonomilerini tam olarak kontrol edemeyeceklerinin farkında. Bunun yerine, ülkelerinin kültürel anlamına yoluyla küresel anlamda siyasi bir güce

dönüşeceğini vaat ediyorlar. Neoliberal kapitalizme ve bu sistemin kendi ülkelerine –Hindistan, Türkiye, ABD ya da Rusya'ya– en uygun biçimine gayet dostça bakıyorlar. Hepsi, yumuşak gücü sert güce çevirme çabasında. Ve hiçbiri, azınlıklar ve muhalifler üzerinde baskı kurmaktan, ifade özgürlüğünü sınırlandırmaktan ya da hukuku rakiplerine zulmetmek için kullanmaktan çekinmiyor.

Dünyada bu paketi Avrupa'da Theresa May İngiltere'sinde, Victor Orbán Macaristan'ında, Andrzej Duda Polonya'sında ve neredeyse tüm diğer ülkelerde gitgide sesini yükselten ve "ana akım" hale gelen sağ partilerde görüyoruz. Avrupa'da bu akımın alevlenme anları, son göçmen dalgası karşısında duyulan korku, büyük şehirlerde gerçekleşen çeşitli terör saldırılarıyla ortaya çıkan öfke ve şok, ve tabii ki, Brexit referandumu sonucunda duyulan büyük şaşkınlıktı. Sonuç olarak, popülist otoriter liderler ve demagoglar eski kıtanın her tarafında ortaya çıkıyor ve bu makale boyunca irdelenen temel modellerle aynı karışımla hareket ediyor: neoliberalizm, kültürel şovenizm, göçmen düşmanlığı ve çoğunlukçu öfke.

Anlattıklarım, yeni otoriter popülizmlerin liderlerine ve bu kişilerin yarattığı çekime bakmak için bir yöntem önerisi. Peki ya takipçileri?

Vox Populi (Halkın Sesi)

Yazının başında da belirttiğim gibi, popülist otoriter liderlerin tüm dünyada başarılı olmasını açıklamaya çalışırken, onlara hayranlık duyduğu anlaşılan takipçilerinin basitçe bu liderlerin görüşlerini desteklediği ya da taklit ettiğini varsaymamalıyız. Tabii ki, popülist liderlerin kınadığı ya da vaat ettiği şeylerle takipçilerinin inandığı veya korktuğu şeyler bir ölçüde örtüşüyor. Ancak kısmi bir örtüşme bu; nitekim Modi, Putin, Erdoğan ve Trump'ın yanı sıra Avrupa'da May, Orbán ve Duda'nın güç sahibi olmasını ve bunu sürdürebilmesini sağlayan halk kesimlerinin kendi inanç, duygu ve motivasyon dünyaları var. Bu dünyaların neye benzediğini anlayabilmek için, siyasal iktisatçı ve filozof Albert O. Hirschman'

ın, harika kitabı *Exit, Voice and Loyalty*'de (Terk Etmek, Sesini Yükseltmek ve Sadakat) öne sürdüğü ünlü fikirlerine dönmeliyiz.[2] Hirschman, insanların üretim, kurumlar ve devletlerdeki zayıflamaya ya onlara sadık kalarak ya onları terk ederek ya da onlarla kalmalarına rağmen düzeltme veya reform ümidiyle muhalefet ederek, direnerek, şikâyet ederek, yani "ses yükselterek" tepki verdiklerine dair etkili bir analiz sunar. Hirschman'ın analizinin orijinalliği, tüketici davranışını kurumlarla ilgili ve siyasi davranışla bağlantılandırmış olmasındaydı. Yaklaşımı sıradan insanların mal ve hizmetlerden hayal kırıklığı duyduklarında marka, üyelik ya da ülke değiştirmeden önce toleranslarını ne kadar ve hangi koşullar altında sürdürdüklerini anlamakta önemli bir adım oluşturmuştu. 1970'te basılan kitap, küreselleşmenin ulusal ekonomileri, yerel toplulukları ve insanların bulundukları yere bağlı geliştirdikleri kimlikleri bozmaya başlamasından önce, modern kapitalist demokrasilerin nasıl işlediğini çok iyi açıklıyordu. Ancak, internet ve sosyal medyanın yükselişinden önce yazıldığı için, yirmi birinci yüzyılda ulaşılacak hayal kırıklığı ve protestonun yapısını öngöremezdi.

Yine de, Hirschman'ın fikirleri bize, Brexit'in her şeyden önce bir terk ediş olduğunu, terk edişin de her zaman sadakat ve ses yükseltmekle bir bağlantısı olduğunu hatırlatıyor. Hirschman'ın bu terimleri kullanma şekli, bize bugün nasıl yardımcı olabilir? Trump, Modi, Erdoğan ve diğer yerleşik ya da yükselişte olan popülist otoriter figürlerin kitlesel destekçileri açısından, bugün haddinden fazla insan tarafından desteklenen "terk etme" seçeneğinin, bir ses yükseltme anlamına geldiğini öne sürüyorum, bir alternatif üretmiyor. Daha somut bir açıklama getirecek olursak, Hirschman, seçimlerin vatandaşlar için ses çıkarmak ve liderleriyle ilgili memnuniyet veya hayal kırıklıklarını dile getirmek için en önemli araç olduğu konusunda haklıydı. Ancak günümüzdeki seçimler, ki ya-

2. Albert O. Hirschman, *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1970.

kın zamanda gerçekleşen ABD seçimleri bunun mükemmel bir örneği, demokrasiyi "terk etme"nin bir yolu olmuş durumda; demokrasiyi onarmanın ya da demokratik siyasi tartışmalar yapmanın yolunu açmıyor. Trump'a oy veren takriben 62 milyon Amerikalı, aynı zamanda demokrasiye karşı bir oy da verdi. Bu açıdan, oyları bir "terk etme"yi simgeliyor. Modi'nin seçilmesi, Erdoğan'ın seçilmesi, Putin'in (sözde) seçilmesi de aynı şekilde.

Bütün bu vakalarda ve Avrupa'nın popülist kesimlerinde, demokrasinin kendisinden yorulmuş bir kitle var ve bu yorgunluk, ülkelerindeki demokrasilerin liberal, müzakereci ve içerici politikalarını lağvetmeye söz vermiş liderlerin başarısının temelini oluşturuyor. Gerçi Stalin, Hitler, Peron gibilerine, aslında yirminci yüzyılın ilk yarısındaki birçok örneğe bakarak, bütün popülist liderlerin kendi ülke ve çağlarında demokrasinin yarattığı hüsranı sömürerek güç kazandığı savunulabilir. Bu durumda, günümüzün demokrasi yorgunluğunu özel kılan nedir?

Bugün, demokrasiye karşı geniş kesimlerce paylaşılan bıkkınlığın, kendine özgü mantığı ve bağlamı üç yoldan ilerliyor. İlk olarak, internet ve sosyal medyanın toplumun birçok kesimine yayılması ve internet üzerinden kolaylıkla diğerlerini harekete geçirebilme, propaganda yapabilme, kimlik oluşturma ve yandaş arama imkânlarına erişim sağlanması son derece tehlikeli bir algı yarattı: Ne olursak olalım ve ne istersek isteyelim kendimize müttefik, arkadaş, ortak, görevdaş ya da inancını değiştirebileceğimiz insanlar bulmamız mümkündür algısı. İkinci olarak, istisnasız bütün ulusdevletler ekonomik bağımsızlıklarını koruma konusunda giderek alan kaybetmiş durumda. Üçüncü olarak ise, insan hakları ideolojisinin tüm dünyaya yayılması yabancılar ve göçmenlere, gittikleri yerlerde hoş karşılanmasalar ve zor koşullara maruz kalsalar da, her yerde geçerli olan küçük bir nüfuz verdi. Bu üç koşulun bir araya gelmesi, demokrasinin her zaman ihtiyaç duyduğu hukuka uygunluk, müzakereci akıl yürütme ve siyasi sabra olan küresel tahammülsüzlüğü derinleştirdi. Bunlara küresel ölçekte artan ekonomik eşitsizlik, sosyal güvencenin her yerde zayıflaması ve he-

pimizin ekonomik felaket tehlikesi altında olduğumuz fikrini kışkırtmaktan beslenen finansal endüstrilerin her yere sızması eklenince, demokrasinin yavaş zamansallığına olan tahammülsüzlüğe bir de mütemadiyen panik halinde olan bir ekonomik ortam eklendi. Herkese refah sözü veren popülist liderler, sık sık kasıtlı olarak bu paniği kendileri üretiyor. Narendra Modi'nin "kara para"yı (vergilendirilmemiş nakit) bitirmek için Hindistan ekonomisinden 500 ve 1000 Rupilik banknotlarını çekmesi, ekonomik endişe ve finansal paniği kışkırtmanın mükemmel bir örneği. Bugün Hindistan'da, bu banknotlar alt ve orta sınıf işçilerin, tüketicilerin ve küçük esnafın günlük hayatında büyük önem arz ediyor, zira sadece 7 ve 14 Avro değerindeler.

Dolayısıyla, dünya otoriter popülizmler tarihinde yeni bir sayfa açılıyor, liderlerin vaat ve hırslarıyla takipçilerin zihniyetinin kısmen örtüşmesine dayanan bir sayfa. Bu liderler demokrasiden nefret ediyor; çünkü demokrasi, onların saplantılı bir şekilde iktidar peşinde koşmalarına engel olan bir yapı. Takipçiler, seçim siyasetini demokrasiden bir çıkış yolu olarak kullanmak isteyen, demokrasiden yorulmuş insanlar. Bu nefret ve bıkkınlık hali, doğal ortak zeminini, hınç dolu çoğunluklar için ırkın zaferi, ulusun etnik saflığı ve yumuşak gücün vaatleri sayesinde dünya çapında yeniden güçlenme senaryolarıyla icra edilen kültürel egemenlik alanında buluyor. Söz konusu ortak kültürel zemin, kaçınılmaz olarak, bu otoriter liderlerin çoğunun neoliberal ekonomik politikaları ve belgelenmiş kapitalizm dostlukları ile takipçileri olan kitlenin hakiki ekonomik sıkıntıları ve endişeleri arasındaki derin çelişkileri de örtmeye yarıyor. Kültürel egemenlik aynı zamanda, göçmenler ve/veya ülkedeki etnik azınlıkları hedef alan yeni bir dışlayıcı siyasetin de alanı. İş imkânları, emekli maaşları ve gelirler azalmaya devam ettikçe ve sol liberallerden gelir eşitsizliğini düzeltme, refahı ve kamu kaynaklarını yeniden yapılandırmaya dair ikna edici bir siyasi mesaj gelmedikçe, göçmenler ve azınlıklar en bariz günah keçileri olmaya devam edecek. Gerçekçi olmak gerekirse, bu kısa sürede b

rincil öncelik taşıması gerekiyor. Avrupa bu konuda başı çekmek durumunda, bu yüzden makaleyi tamamlarken tekrar Yaşlı Kıta'ya dönmeliyiz.

Avrupa Nereye Gidiyor?

Brexit referandumunun sonuçları hâlâ oluşum aşamasında. Ancak sonucunda çıkan karar, Avrupa'da da küresel ölçekte güç kazanan sağ trendin etkilerini hissettiriyor ve birçok üye ülkenin AB'yi sorgulamasına sebep oluyor. Birleşik Krallık politikasının ayrıntılarını bir yana bırakarak, bazı genel gözlemler yapabiliriz.

Bunlardan ilki, Brexit'in, esasen Avrupa'yla ilgili ve Avrupa'nın anlamını sorgulayan, tekrar tekrar ortaya çıkan eski bir tartışmanın yakın dönemde gerçekleşen bir parçası olduğu. Bu tartışma Avrupa fikrinin kendisi kadar eski. Avrupa'nın sınırları, kimliği ve misyonu asla tam olarak tanımlanmadı: Avrupa Batı Hıristiyanlığı'nın bir projesi mi? Roma hukuku ve imparatorluğunun mirasçısı mı? Ya da Yunan akılsallığı ve demokratik değerlerinin? Yoksa Rönesans hümanizmi ve sekülarizminin mi mirasçısı? Ya da Aydınlanma evrenselliği ve kozmopolitliğinin? Bu alternatif görüşler yüzyıllar boyu birbiriyle savaştı ve halen de derin fikir ayrılıklarına yol açıyorlar. Farklı sınıflar, bölgeler, devletler ve entelektüeller tarafından, farklı zamanlarda oluşturuldular ve hiçbiri tek başına bir hegemonya kuramadı. Aynı şekilde, hiçbiri de tamamen elenmedi. Kanlı iç savaşlar, dev dinsel bölünmeler ve azınlıkları, yabancıları, zındıkları ve politik muhalifleri bertaraf etme yolundaki vahşi çabalar süresince var olmaya devam ettiler. Bu etkenlerin bileşimi, bugün de etkili olmaya devam ediyor.

Fransa, Hollanda ve Almanya gibi AB'nin çekirdeğini oluşturan ülkelerde son dönemlerde yükselen AB karşıtı argümanların kaynağının, büyük ölçüde yeni göçmenlerden (ve önceden gelmiş olan göçmen nüfuslardan) duyulan korku olduğunu görmek zor değil; aynı şekilde, Brüksel'deki AB liderliğinin, yeni gelenlerin etkileriyle ilk karşılaşacak olan ülkelere sığınmacılarla ve diğer

göçmenlerle ilgili kotalar, kriterler ve hukuki kategoriler dayatma çabasına hınç duyan Polonya, Macaristan ve Slovenya gibi ülkelerde de bu korku AB karşıtlığını körüklüyor. AB'nin göçmen politikalarına duyulan hınç, AB üyeliğinin çoğu ülkenin ekonomik refahında düşüşe yol açtığı duygusuyla da destekleniyor. Bu tip terk ediş hamleleri, günümüz küreselleşme şartlarında artık geri getirilmesi mümkün olmayan bir ekonomik egemenliği tekrar elde etmeye çalışan beyhude çabalar. Nitekim, Avrupa'da genel olarak sağ siyasi hareketlerde ve gündemde öne çıkan göçmen tartışması, ekonomik bağımsızlık problemlerinin kültürel egemenliğe evrilmesinin çok iyi bir örneği; daha önce tartıştığım gibi, dünya çapında sağ popülizmlerin artışının bağrında yer alan bir evrilme ve yer değiştirme bu.

Avrupa'da, AB'yi şu ya da bu şekilde "terk etme"yi savunan çeşitli hareketler, aynı zamanda, ABD, Hindistan, Rusya ve Türkiye örneklerinde bahsettiğim tarzda, seçim sistemlerini kullanarak demokrasiyi de terk etmeye çalışıyor. Demokrasi yorgunluğunun Avrupa'daki örneklerinin dikkatimizi en çok çeken özelliği, buradaki birçok politik grup ve hareketin, küreselleşmenin nimetlerinden demokrasi yükünü bir kenara atarak yararlanmak istemesi; İngiltere'de ise AB üyeliği içerideki liberal ideolojiyle eşanlamlı hale gelmiş durumda.

Dolayısıyla, Theresa May'in bu yakınlarda Narendra Modi'yle görüşmek için Hindistan'a yaptığı ziyaret, demokrasinin yükü altında ezilmeyen bir dünyada küresel neoliberalizmin alacağı biçime işaret ediyor. İki lider, sınırötesi terörizm (yani Pakistan) ve Hindistan altyapısına yapılacak İngiliz mali yatırımları üzerinde anlaşmaya vardılar, ancak İngiltere'nin Hintli öğrencilere uyguladığı öğrenci vizesi kotaları ve vize süresini aştıktan sonra İngiltere'de kalmaya devam eden Hintliler konusunda birbirlerine sert sözler söylediler. Yani, Brexit'le iktidara gelmiş bir Muhafazakâr lider ile sağcı popülist, otoriterlik yanlısı Hintli mevkidaşı, uluslararası sermayenin özgürce dolaşımını sağlamak üzere anlaşmaya varırken, vizeler ve göçmenlerle ilgili sert pazarlıklar yapmaya de-

vam ediyorlar. Dünyanın yeni otoriter liderlerinin, ülkelerinde demokrasinin sorumluluklarından kurtulduklarında ve demokrasi yorgunluğundan muzdarip halk tarafından iktidara getirildiklerinde nasıl iş yapacaklarının sinyallerini veriyor bu. Trump ve Putin halihazırda samimiler ve Trump'ın Hint asıllı seçmenleriyle Modi'nin seçmenleri ittifak halinde.

Avrupa liberal demokrasisi tehlikeli bir krizin eşiğinde. Demokrasi yorgunluğu kıtaya vardı, ve İsveç'ten İtalya'ya, Macaristan'dan Fransa'ya birçok yerde kendini gösteriyor. Avrupa'da da, seçimler liberal demokrasiye "hayır" deme görevine soyunmaya başlıyor. Bu senaryoda, Almanya büyük ve riskli bir yol ayrımında. Olağanüstü zenginliğini, ekonomik istikrarını ve tarihsel farkındalığını kullanarak AB ideallerini savunabilir, Afrika ve Ortadoğu'dan mültecilere kapısını açabilir, küresel siyasi krizlere barışçıl çözümler sunabilir ve sınırları içinde de, Avrupa genelinde de Avro'nun gücünü kullanarak eşitliği artırabilir. Veya o da terk edip çıkabilir, sınırlarını kapatabilir, zenginliğini istifleyip Avrupa'nın (ve dünyanın geri kalanının) sorunlarını kendi kendilerine çözmesini bekleyebilir. İkinci seçenek, Alman Sağı'ndan gelecek bir mesaj olabilir. Ancak bu, mantıksız bir seçim olur. Küresel karşılıklı bağımlılığın değişeceği yok ve Almanya'nın zenginliği de, herkesinki gibi, küresel ekonomiye bağlı. "Terk etme" Almanya için iyi bir hamle olmaz. Almanya'nın daha demokratik bir Avrupa yaratmaya çalışmak dışında bir seçeneği yok ve daha demokratik bir Avrupa dünya çapında otoriter popülizmle mücadelede çok önemli bir kaynak.

Ancak bu Almanya senaryosunun gerçekleşebilmesi için, Almanya'nın AB'deki diğer üyeleri, özellikle Güney ve Doğu Avrupa'ya empoze edilen kemer sıkma ve finansal disiplinin savunucusu olmayacağına ikna etmesi gerekiyor. Diğer bir deyişle, içeride kültürel tolerans ve göçmenlere yönelik yumuşak politika ile Avrupa iç borcuna verilen sert cevap ve Yunanistan, İspanya ve İtalya'nın ekonomik bağımsızlığına vurulan büyük darbe, bir çelişki yaratıyor. Bu problemi çözmek zor, çünkü Almanya'nın refa-

hı da Avro'nun güçlü olmasına dayanıyor, ve refah olmadan Almanya liberalizminin hayatta kalması zor. Buradaki zorlu görev, Almanya'nın, gitgide sağa kaymakta olan diğer Avrupa ülkelerindeki liberal demokrat güçleri desteklemesi ve bunu (bir kez daha) Avrupa üzerinde üstünlük kurmadan başarabilmesi. Bu ikilemi çözmek zor, ancak onunla yüzleşmemiz gerekiyor. Alman liberal demokrasisi Avrupa otoriter popülizmleriyle çevrelenmiş bir şekilde hayatta kalamaz. Eninde sonunda, bu durumdan kurtulmak için tek bir çaremiz var ve bu da Avrupa'nın liberal kesimlerinin (işçiler, entelektüeller, aktivistler, politika geliştirenler) Avrupa'da ekonomik ve siyasal liberalizmi ülke sınırı gözetmeden savunması. Liberal bir çokluğa ihtiyacımız var. Ancak bu şekilde Avrupa ve ötesinde yükselişte olan gerici çokluğa karşı durabiliriz.

2

Nesnesini ve İsmini Arayan Semptomlar

Zygmunt Bauman

> Bir trompet sesi duydum ve uşağıma anlamını sordum. Hiçbir şey bilmiyordu ve hiçbir şey duymamıştı. Kapıda beni durdurup sordu: "Efendi nereye gidiyor?" "Bilmiyorum," dedim, "buradan gitmeliyim, buradan gitmeliyim sadece. Buradan gitmeliyim, gerisini de bilmem, ancak öyle amacıma ulaşabilirim." "Yani amacınızı biliyorsunuz?" diye sordu. "Evet," diye cevap verdim. "Söyledim ya. Buradan gitmeliyim – amacım bu."[1]

GİTGİDE BÜYÜYEN BİR KİTLE trompetleri duyup yerinde duramayacak hale gelir ve kaçmaya başlarsa, iki soru sorulur ve sorulmalıdır: Bu insanlar *nereden* kaçıyor? Ve bu insanlar *nereye* kaçıyor? Hizmetkârlar, efendilerinin bunu bileceğini düşünür ve Kafka'nın da dediği gibi varış noktasını sorar, bu konuda ısrarcı olurlar. Ancak efendiler, en azından tedbirli ve sorumluluk sahibi, en önemlisi ileri görüşlü olanlar (Paul Klee'nin / Walter Benjamin'in Tarih Meleği'nin acı hikâyesinden ders çıkarmaya hazır olanlar: Bilindiği üzere kendisi, önünde yıkıntılar göğe yükselirken, sırtını dönmüş olduğu geleceğe doğru karşı koyamadığı bir şekilde sürükleniyordu; gözleri geçmiş ve bugünün onu iten, neredeyse elle tutulur anlamsızlık ve dehşetine dikiliydi ve varış noktasını ancak hayal ya

1. Franz Kafka, "The Departure", *The Collected Short Stories of Franz Kafka*, Londra: Penguin, 1988, s. 449.

da tahmin edebiliyordu), genel olarak net bir cevap vermekten kaçınırlar, en fazla "nereden" sorusunu açıklamaya çalışmakla yetinmek isterler. Kaçmak için haddinden fazla sebepleri olduğunun, ancak sırtları Büyük Bilinmeyen'e dönük olarak koştuklarının ve ellerinde varış noktasını sezebilecekleri pek ipucu olmadığının farkındadırlar. Ancak bu cevap hizmetkârları şaşkına çevirecektir. Endişe ve öfke duygularını, panik ve gazap seviyesine çıkaracaktır.

Bugün, yakın zamanlara kadar –kriz tehlikelerine direnme ya da çözüm üretme konusunda mükemmel olmasalar da– etkili saydığımız çarelerle tedbirlerin vadelerinin dolduğunu ya da dolmak üzere olduğunu hissediyoruz. Ancak yerlerini ne ile dolduracağımıza dair pek fikrimiz yok. Tarihin insanlar tarafından yönetileceği umudu ve bunun getirdiği kararlılık, insan tarihinin peşpeşe sıçrayışları, beklenmezlik ve denetlenemezlik bakımından doğal felaketlerle yarışır hale gelip hatta onları aşınca, tamamen yok oldu.

Eğer, "ilerleme"ye hâlâ inanıyorsak (ki asla kaçınılmaz bir akıbet değil), şimdi ona nimetle lanet karışımı bir şey olarak bakıyoruz, lanetleri gitgide artarken nimetleri hem daha az hem de daha seyrek hale geliyor. Atalarımız, yakın dönemlerde bile, geleceği umutlarını yatırmak için en güvenli ve en vaatkâr yer olarak görürdü; oysa biz geleceğe öncelikle korku, endişe ve kaygılarımızı yansıtıyoruz: iş bulmanın gitgide zorlaşacağı, düşen gelirlerin bizim ve çocuklarımızın yaşam fırsatlarını azaltacağı, toplumsal statümüzün iyice kırılganlaşacağı, ömür boyu elde ettiğimiz her şeyin geçici hale geleceği, elimizde bulunan mücadele araçları, kaynakları ve becerilerinin karşımıza çıkan zorlukların ağırlığına kıyasla giderek yetersiz kalacağına dair korku, endişe ve kaygılarımızı... En önemlisi, hayatlarımız üzerindeki kontrolümüzün gitgide azaldığını hissediyoruz – kim olduğunu bilmediğimiz, bizim ihtiyaçlarımızı önemsemeyen, hatta belki düpedüz hasmane ve zalim oyuncularca oynanan bir satranç maçında ileri geri hareket ettirilen, onların hedefleri uğruna rahatça harcanabilecek piyonlara dönüşüyoruz. Çok da uzun olmayan bir süre önce daha fazla rahatlık ve daha az zahmet ile özdeşleştirdiğimiz gelecek, bugün

tüyler ürpertici tehlikeler getiriyor aklımıza: vazife için yetersiz ve ehliyetsiz olarak tanımlanmak veya sınıflandırılmak, değer ve haysiyetten mahrum bırakılmak ve böylece marjinalleşmek, dışlanmak, toplumun dışına atılmak.

Bugünkü durumumuzun semptomlarından birine odaklanmak istiyorum: son dönemlerde sahnelenen, muhtemelen daha epey sürecek olan "göçmen paniği" piyesine – bu semptomu içinde bulunduğumuz durumun, başka türlü gizli kalabilecek bazı ürkütücü yanlarına açılan bir pencere olarak ele alacağım.

İlk olarak, bir ülkeden *dışarıya/içeriye* göç var (*emigration/immigration*). Bir de sadece *göç etmek* (*migration*) var – bir yerden geliyor ama nereye gidiyor? Bu göçler, kökenlerinin farklılığından dolayı, farklı kurallar ve mantık çerçeveleriyle yönetilir. Bununla birlikte, varış noktaları olan ülkelerin psikososyal koşullarınca belirlenen, benzer sonuçlara yol açarlar. Hem benzerlikler hem de farklılıklar, ekonomi ve enformasyonun dur durak bilmeyen, süregiden küreselleşmesiyle çok daha görünür hale geliyor. Bunlardan ekonomi, gerçekten ya da farazi olarak egemen olan bölgeleri, içlerindeki sıvı yüksekliği eşit seviyeye ulaşana dek hareket etmeye devam eden "bileşik kaplar"a dönüştürüyor. Enformasyon ise uyaran yayılımını, taklitçi davranışları ve "göreli yoksunluk" ölçüt ve alanlarını tamamen küresel bir boyuta varasıya artırıyor.

Dışarıdan-göç olguları, Umberto Eco'nun günümüzdeki göç dalgaları daha başlamadan önce, emsalsiz öngörüsüyle işaret ettiği üzere, "siyasal olarak denetlenebilir, sınırlanabilir, teşvik edilebilir, bir plan çerçevesinde gerçekleştirilebilir veya benimsenebilir. Göçlerde böyle bir şey olmaz."[2] Eco bundan sonra can alıcı soruyu sorar: "Tüm dünya birbiriyle kesişen yer değiştirmelerin alanı haline gelirken, dışarıdan-göçü göçten ayırt etmek artık olanaklı mı?" Ve cevabında söylediği gibi: "Avrupa'nın hâlâ dışarıdan-göç vakaları gibi yaklaşmaya çalıştığı olgular, aslında göç vakalarıdır.

2. Umberto Eco, "Göçler, Hoşgörü ve Hoşgörülemezlik", *Beş Ahlak Yazısı*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can, 2014, 6. basım, s. 87.

Üçüncü Dünya, Avrupa'nın kapılarını çalmakta ve Avrupa istemese de içeri girmektedir. [...] Avrupa çok-ırklı veya 'renkli' bir kıta olacaktır. [...] Hoşunuza gitse de olacaktır, gitmese de." Ekleyeyim, "onların" *hepsinin* hoşuna ve/veya "bizim" *hepimizin* gücüne gitse de.

Hangi noktada dışarıya-göç/dışarıdan-göç sadece göçe döner? Hangi noktada, kapımızı çalan, içeriye ancak siyasal olarak denetlenebilir seviyede sızabilen göçmenler, sözde kendi kendine yeten ve kendiliğinden ilerleyen, her kapıdan geçebilen, her sınırdan taşan, aceleyle oluşturulmuş siyasal takviyeleriyle gelen muazzam bir akına dönüşür? Hangi noktada nicel değişiklikler nitel olur? Bu sorulara verilebilecek cevaplar, geriye dönüp bakıldığında dönüm noktası addedebileceğimiz andan çok sonraları da, tartışılmaya devam edecektir.

Bu iki kavramı birbirinden ayıran şey "asimilasyon" sorunudur: Asimilasyon, dışarıdan-göç kavramının özünde bulunurken, göç kavramında bariz bir şekilde eksiktir: Başlangıçta "bir potada erime" ya da "melezleştirme" nosyonlarıyla doldurulan bu eksiklik, günümüzde giderek "çokkültürlülük" nosyonuyla dolduruluyor daha çok; yani kültürel homojenliğe giden yolda bir adım, geçici bir rahatsızlık olmaktan ziyade, öngörülebilir gelecekte değişmesi beklenmeyen bir kültürel farklılık ve çeşitlenme olarak tanımlanıyor. Mevcut durum ile bunu çözmek için önerilen politikalar arasında herhangi bir karışıklığa mahal vermemek adına – zira "çokkültürlülük" kavramı insanların kafasını karıştırmasıyla ünlüdür– bu terimi "diasporalaşma" olarak değiştirmek önerilebilir. Göç sonucu ortaya çıkan durumun iki can alıcı özelliğine dair ipuçları taşır bu öneri: Mevcut durum tepeden aşağı düzenlemelere tabi olmaktan ziyade tabandan gelen süreç ve etkilere açıktır ve diasporalar arasında yarattığı etkileşim kültürlerin kaynaşmasından ziyade iş bölümüne dayanır.

Eco bu makalesini 1997'de yayımladı. Örnek verdiği New York şehrinde, 1990 yılında nüfusun %43'ünü "beyazlar", %29'unu "siyahlar", %21'ini "Hispanikler" ve %7'sini "Asyalılar" oluşturu-

yordu. Yirmi yıl sonra, 2010'da, "beyazlar" nüfusun sadece %33'ünü oluşturuyordu ve neredeyse azınlık konumuna düşmüşlerdi.[3] Dünyanın farklı farklı kıtalardaki tüm büyük şehirlerinde –ki bu şehirlerin sayısı gitgide artıyor– farklı etnik, dinsel ya da dilsel kategorilerde benzer bir dağılıma rastlanabilir. Ve tarihte ilk kez, insanlığın çoğunluğunun şehirlerde yaşadığını, bu insanların çoğunun da, yerkürenin yaşam modellerini her gün yeniden belirleyen büyük şehirlerde yaşadığını hatırlayalım.

Hoşumuza gitse de gitmese de, biz şehirliler, günlük hayatımızda muhtemelen kalıcı olacak farklılıklarla birlikle yaşayabilmemizi sağlayacak beceriler geliştirmek durumundayız. Bir-iki yüzyıl boyunca kültürel asimilasyon (tek taraflı) ya da ortak nokta bulma (iki taraflı) hayalleri kurduktan ve bu hayallerin ardından gelen uygulamalardan sonra, bugün indirgenemeyecek çeşitlilikte kimliklerin oluşturduğu, birbiriyle komşu ve/veya karışmış olan kültürel diasporaların arasında ortaya çıkacak etkileşim ve sürtüşme ihtimaliyle –çoğu zaman isteksizce, sık sık da katıksız bir dirençle– yüzleşmek zorundayız. Kültürel heterojenlik hızla insan ortak yaşamının kentsel tarzının değiştirilemez, hatta yapısal bir özelliği haline geliyor; ancak bu durumun sindirilmesi kolay değil ve genel olarak buna verilen ilk tepki inkâr, ya da azimli, ısrarlı ve hırçın bir reddetme oluyor.

Eco'ya göre, hoşgörüsüzlük,

> ... her tür öğretiden önce vardır. Bu açıdan hoşgörüsüzlük biyolojik köklere sahiptir, [hayvanlarda kendini bölge koruma davranışıyla gösterir,] çoğu zaman yüzeysel duygu-heyecan tepkilerine dayanır – bizden farklı olan insanlara tahammül edemeyiz: derilerinin rengi farklı olduğu için, anlamadığımız bir dili konuştukları için, kurbağa, köpek, maymun, domuz, sarımsak yedikleri için, dövme yaptırdıkları için...[4]

3. "The Changing Racial and Ethnic Makeup of New York City Neighborhoods," furmancenter.org/files/sotc/The_Changing_Racial_and_Ethnic_Makeup_of_New_York_City_Neighborhoods_11.pdf#page=3&zoom=auto,-193,797 (Kasım 2016'da ulaşıldı).

4. Eco, "Göçler, Hoşgörü ve Hoşgörülemezlik", *a.g.y.*, s. 92-93.

Bu sert muhalefetin esas nedeni olarak ortak inançları vurgulayan Eco şöyle der: "Bununla birlikte, yabanıl hoşgörüsüzlüğe farklılık öğretileri yol açmaz; aksine, bu öğretiler daha önceden var olan yaygın bir hoşgörüsüzlük temelinden yararlanır."[5] Bu açıklama, Norveçli müthiş antropolog Frederik Barth'ın açıklamasıyla da örtüşmektedir: Barth'a göre, sınırlar bilinen farklara göre çizilmez, bunun tam tersi geçerlidir – farklar tanınır ya da icat edilir çünkü sınırlar zaten çizilmiştir. Bu iki düşünüre göre, öğretiler, zaten var olan ve çoğu durumda son derece yerleşmiş kötü niyetli, kınayıcı, düşmanca, hınçlı ve saldırgan duygulara "akılcı" açıklamalar getirip onları geriye dönük olarak meşrulaştırmak için oluşturulur.

Eco, hoşgörüsüzlüğün "en tehlikeli" şeklinin "herhangi bir öğreti var olmadığı için" ortaya çıkan hoşgörüsüzlük olduğunu söyleyecek kadar ileri gider.[6] Ne de olsa, insan açıkça söylenen bir öğretiyle polemiğe girerek, onun iddialarını çürütebilir ve örtük varsayımlarını birer birer ortaya çıkarabilir. Ancak temel dürtüler, böyle argümanlara karşı duyarsız ve dayanıklıdır. Fundamentalist, köktendinci, ırkçı ve etnik şovenist demagoglar, siyasi kazanç için, mevcut "temel hoşgörüsüzlük"ten beslenip yararlanmakla suçlanabilir ve suçlanmalıdır da, zira bu hoşgörüsüzlüğün etki alanını ve ölümcüllüğünü bu şekilde artırırlar – ancak bu hoşgörüsüzlüğün *sebebi* olmakla itham edilemezler.

O zaman, hoşgörüsüzlüğün kökenini ve kaynağını nerede aramalı? Ben bunu, *bilinmeyene* karşı korkuda aramayı öneriyorum – bu bilinmeyenin en belirgin temsilcileri de "yabancılar" ya da "ötekiler" oluyor (tanımı gereği yeterince bilinmeyen, daha da az anlaşılan, davranışları ve hareketlerinize verecekleri tepkiler önceden kestirilemeyenler); hemen yakında ve görünür oldukları için en elle tutulur olanlar. Gideceğimiz yerleri ve onlara çıkan yolları işaretlediğimiz dünya haritalarında görünmüyorlar (yine, tanımı gereği: eğer haritalara işaretlenmiş olsalardı, zaten yabancı kategorisinden çıkmış olurlardı). Pozisyonları, eski haritalarda içinde

5. *A.g.y.*, s. 93. 6. *A.g.y.*, s. 94.

yaşam bulunan ve yaşanabilir ekümenlerin sınırında *hic sunt leones* (Buralarda aslanlar var) uyarısıyla işaretlenen bölgeleri anımsatıyor tekinsiz bir şekilde – ancak mesele şu ki bu esrarengiz, kötücül ve korkutucu yaratıklar, göçmen kılığındaki aslanlar artık kendi uzak diyarlarını terk edip gizlice komşu araziye yerleşmiş durumdalar. O haritaların çizildiği zamanlarda yaşayanlar, gözlerini açık tutup bahsedilen yaşam alanlarından uzak durarak, bu basit manevrayla başlarını beladan uzak tutabiliyorlardı; ama böyle bir seçenek kalmadı artık. "Yaratıklar" artık kapımızda ve her sokağa çıktığımızda onlarla karşılaşmak zorundayız.

Özetle: Günümüz dünyasında, dışarıdan-göç bir nebze kontrol edilebiliyorsa da, göç biz ne yaparsak yapalım kendi yolunu buluyor. Bu süreç, uzun süre daha devam edecek – insanlık durumunun bugün geçirdiği daha geniş ve muhtemelen şimdiye kadarki en büyük dönüşümle beraber. İnsanlık durumunun yirminci yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla girerken gösterdiği gizli ve açık trendlerin ve bunların öngörülebilir sonuçlarının en iyi toplumsal analizlerini yapan Ulrich Beck'in de söylediği gibi, bugünkü büyük sorun, bizim halihazırda neredeyse kozmopolit olan *acı durumumuz* ile kozmopolit bir *farkındalığa,* kafa yapısına ya da tavra sahip olmayışımız arasındaki yaman çelişki. En rahatsızlık verici ikilemlerimiz, en sıkıntılı tasa ve endişelerimiz bu çelişkiden kaynaklanıyor. "Kozmopolit acı durum"la Beck'in kastettiği, insanlığın dünya çapındaki gelişmiş maddi ve manevi karşılıklı bağımlılığı; buna başka yerde küreselleşme de deniyor. Bu acı durum ile bizim onun şimdiye kadar hiç görülmemiş taleplerine uyum sağlama kapasitemiz arasında ise, gitgide açılan, kapatılması güç bir mesafe var. Halihazırda ulaşılmış karşılıklı bağımlılığın, bölgesel özerklik ve egemenliğin gitgide yok oluşunun ortaya çıkardığı sıkıntıları çözebilmek için (ki zaten imkânsız bir görev!) elimizde sadece geçmişte üretilmiş, ancak özerklik, bağımsızlık ve egemenlik şartlarında işe yarayacak kavramlar var.

İnsanlığın hikâyesini, biraz kısaltılıp basitleştirilmiş de olsa anlatmanın pek çok meşru yolu var; bunlardan biri de, zaman zaman

bölük pörçük, zaman zaman da ani eklemelerle oluşan bir "biz"in hikâyesi – avcı-toplayıcı topluluklardan başlayan (ki paleontologlara göre en fazla 150 kişilikti bu topluluklar), kabile ve imparatorlukların "hayali bütünlüğü"nden geçip günümüz ulus-devletlerine ya da federasyon veya koalisyonlardan oluşan "süper-devlet" lere varan bir hikâye. Ancak mevcut siyasi oluşumların hiçbiri gerçekten "kozmopolit" bir standarda uymaz; hepsi de "onlar"ın karşısına bir "biz" yerleştirir. Bu karşıtlığın her üyesi birleştirici ya da kaynaştırıcı bir işlevle, bölücü ve ayırıcı bir işlevi yan yana getirir – nitekim her biri belirlenmiş bu iki işlevden birini, kendini diğerinden ayırarak, ayırmak suretiyle icra eder.

İnsanların böyle "biz" ve "onlar" olarak bölünmesi –yan yana ve uzlaşmaz oluşları– türün tarihi boyunca insanın dünyada-oluş tarzının ayrılmaz bir özelliğidir. "Biz" ve "onlar", yazı *ve* tura gibi bağlıdırlar – aynı paranın iki yüzüdürler; ki tek yüzlü para zaten bir tezat, kavram kargaşasıdır. Karşıtlığın her iki tarafı karşılıklı olarak "olumsuzlukla tanımlanır": "onlar", "biz olmayan"lardır, "biz" de "onlar olmayan"lar.

Bu mekanizma, siyasal olarak bütünleşmiş toplulukların ilk gelişme aşamalarında gayet iyi çalışıyordu – ancak yeni ortaya çıkan "kozmopolit durum"un siyasal gündeme dayattığı son aşamada fazla işe yaramadı. Zira insanlığın bütünleşme tarihindeki o "son sıçrayış"ı yapmaya, yani "biz" kavramını ve insanların birlikte yaşama, işbirliği yapma ve dayanışma uygulamalarını tüm insanlığı kapsayacak düzeye çıkarmaya hiç uygun değildi. Bu son sıçrayış, insanlığın uzun tarihindeki küçük ölçekteki öncüllerinden, sadece *nicel* değil *nitel* olarak da, daha önce denenmemiş ve sınanmamış olmasıyla kati bir şekilde ayrılıyor. Gerektirdiği şey, "aidiyet" (yani kendini tanımlama) meselesinin travmatik bir şekilde bölgesellik ya da siyasi egemenlikten kopartılması: Yüz yıl kadar önce Otto Bauer, Karl Reiner, Vladimir Menem ve benzerlerinin, Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorluklarının çok-milletliliğine cevaben getirdiği bir öneriydi bu; ancak hiçbir zaman siyasi kullanıma geçmemiş ya da uzlaşıma nüfuz edememişti.

Bu önerinin uygulanması, yakın gelecekte de mümkün görünmüyor. Aksine, çoğu mevcut gösterge,[7] "onlar" arayışının gitgide daha da gayretli hale geldiğine işaret ediyor: Aranan tercihan eski moda, kolay tanınan ve ıslah edilemez bir biçimde düşman olan, kimlik güçlendirme, sınır çizme ve duvar inşa etme işlerine uygun bir yabancı. Ülkelerinde iktidarı ellerinde tutanların bölgesel egemenliklerinin giderek erozyona uğramasına gösterdikleri "doğal" ve sıradan dürtüsel tepki, öncelikle devletler-üstü anlaşmalarını gevşetmeyi ve daha önce onay verdikleri kaynak havuzu oluşturma ve koordinasyon politikalarından çekilmeyi içeriyor – dolayısıyla aslında kozmopolit olan acı durumlarını yine kozmopolit düzeyde program ve teşebbüslerle tamamlayıp denkleştirmekten uzaklaşıyorlar. Bu durum, mevcut siyasi iktidar kurumlarını kademeli ancak kaçınılmaz olarak güçsüzleştiren küresel kargaşayı iyice artırır. Bundan en çok kâr edenler sınıraşırı çalışan finansörler, yatırım fonları ve yasalından yasadışına tüccarlardır; en büyük kayıp ise ekonomik ve sosyal eşitlik, ulusal ve uluslararası adalet alanında verilir; dünya nüfusunun büyük ve gitgide artan bir bölümü de kaybedenler arasındadır.

Dünyanın her tarafındaki devletler, bu süreçte oluşan varoluşsal korkuların kökünü kazımak için dürüst, tutarlı, koordineli ve uzun süreli bir girişime kalkışmak yerine; sosyal yardımların azalmasının ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında "milletler ailesi" kurma yolundaki çabaların terk edilmesinin açtığı meşruiyet boşluğunu doldurma fırsatına, toplumsal sorunları, dolayısıyla da siyasal düşünce ve eylemi, güçlü bir şekilde "güvenlik" meselesine bağlayarak atladılar. Halkın siyasi elitler, kitlesel enformasyon ve eğlence medyasının oluşturduğu yazılı olmayan yakın ittifak tarafından kızıştırılan, beslenip desteklenen ve yükselen demagoji dalgası tarafından daha da ileri götürülen korkuları, taze siyasi sermaye karışımları sunmaya çok elverişli bir maden olarak karşılan-

7. *Retrotopia* (Cambridge: Polity 2017) adlı kitabımda bu göstergelerin fazlası da bulunuyor.

dı – gemi azıya almış ticari güçlerin ve siyasi sermayenin daha geleneksel çeşitlerinden mahrum edilmiş olan lobicileriyle vasilerinin peşinden koştuğu bir sermayeydi bu.

Toplumun en tepesinden en altına kadar –biz ayak takımı peşine takılalım diye yardakçılarının çalacağı nağmeyi düzenleyen emek piyasasını da dahil ederek– karşılıklı (ve *a priori*) bir güvensizlik, şüphecilik ve vahşi rekabet ortamı yaratıldı. Böyle bir ortamda toplum ruhu ve karşılıklı yardımın tohumları nefes alamaz, solar ve ölür (tabii eğer tomurcukları zaten zorla koparılıp atılmadıysa). Müşterek çıkar için girişilen toplu dayanışma hareketlerinin gitgide daha riskli hale gelmesi ve potansiyel etkilerinin azalmasıyla, güçlerini birleştirip müştereken paylaşılan çıkarların peşine düşmek gittikçe çekiciliğini kaybediyor, dolayısıyla da karşılıklı olarak birbirini tanıma, saygı ve hakiki bir anlayışa ulaşmak uğruna diyaloğa girme hevesi yavaş yavaş ölüyor.

"Eğer devletler büyük mahallelere dönüşürse, muhtemelen mahalleler küçük devletlere dönüşecektir. Üyeleri, yerel politika ve kültürü yabancılara karşı korumak için örgütlenecektir. Tarihte görüyoruz ki devlet ne zaman açık olsa, [...] mahalleler kapalı ya da dar görüşlü cemaatlere dönüştüler." – Michael Walzer, otuz yıldan fazla bir zaman önce bu sonucu çıkartmıştı, geçmişin o vakte kadar gelen deneyimlerinden yola çıkarak ve yakın gelecekte tekrarlanacağını sezdirerek.[8] Bahsedilen gelecek, günümüzde gerçekleşti ve Walzer'ın beklentilerini ve teşhisini onayladı.

Küçük ya da büyük, devlet olmanın basit bir anlamı var: Bölgesel egemenlik sahibi olmak; yani kendi sınırları içinde başkasının iradesine uymak yerine, kendi nüfusunun istediği şekilde hareket edebilmek. Mahallelerin birbirine kaynaşarak ya da eninde sonunda kaynaşacağı öngörülerek (hemen değilse de kaçınılmaz bir gelecekte insan kültürü/hukuku/siyaseti/hayat tarzının birleşip homojen hale geleceği beklentisiyle) ulus-devlet dediğimiz da-

8. Michael Walzer, *Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality*, New York: Basic Books, 1983, s. 38.

ha büyük birimleri oluşturduğu bir çağdan sonra; büyüğün küçüğe, devletin yerel ya da bölgesel olana açtığı uzatmalı savaşlardan sonra; devletlerin görevlerinden, sorumluluklarından ve (küreselleşme ve yeni beliren kozmopolit durumun yol açtığı) kaostan tekrar düzen oluşturmaya çalışmanın ağır yükünden kurtulmaya hazır oldukları bir "yetki devri" sürecine giriyoruz; dünün yerel yönetimleri ve cemaatler söz konusu sorumlulukları kapmak ve daha da fazlası için savaşmak üzere hazır bekliyor. *Mevcut durumun en aşikâr, sorunlara gebe ve patlamaya hazır göstergesi, Kant'ın gerçekleşmesini beklediği* Bürgerliche Vereinigung der Menschheit (insanlığın sivil/kentli birliği) *vizyonundan vazgeçme niyeti; bu vazgeçişe finansın, endüstrinin, ticaretin, enformasyonun ve her türden yasa çiğnemenin giderek gelişen ve artan küreselleşmesi eşlik ediyor. En büyük ortağı da,* Klein aber mein *(küçük ama benim) zihniyetinin ve duygusunun, giderek kozmopolitleşen bir varoluşsal durum gerçeğiyle yüz yüze kalması.*

Nitekim, küreselleşme neticesinde iktidarla siyasetin birbirinden ayrılması nedeniyle, devletler bugün büyükçe mahallelere dönüşüyorlar: belli belirsiz çizilmiş, geçirgen ve yetersiz tahkim edilmiş sınırlarının içine sıkışmış haldeler. Bu sırada eskinin mahalleleri de –bir zamanlar tüm diğer *pouvoirs intermédiaires* (aracı güçler) gibi tarihin tozlu sayfalarında kaybolacakları varsayılmışken– yarı-yerel politikalardan ve bir zamanlar devletin tekelinde olan, canı pahasına koruduğu tekelci "biz" ve "onlar"ı ayırma görevinden geriye kalanları kullanarak "küçük devletler"e dönüşme savaşı veriyor. Bu küçük devletler için "ilerleme", "kabileye dönüş" anlamına geliyor.

Kabilelerin yaşadığı bir bölgede, taraflar birbirinden karşılıklı olarak kaçınır ve birbirlerini ikna etmek, dinlerine döndürmek veya inançlarını yaymaktan inatla imtina ederler; yabancı kabilenin bir üyesinin –her üyesinin– aşağı statüde olması kaderinde yazan bir durumdur, sonsuzdur ve değiştirilemez, en azından böyle görülür ve ona göre davranılır. Diğer kabilenin statü olarak daha aşağıda oluşu, silinemez ve tamir edilemez bir durum, onların temiz-

lenemez damgasıdır, herhangi bir iyileştirme çabasına direnecektir. "Biz" ve "onlar" arasındaki çizgi bu kurallara göre çekildikten sonra, artık taraflar arasındaki her tür karşılaşmanın amacı, bu kuralları yumuşatmak değil, aksine bu yumuşamanın mantığa aykırı olduğu ve sözü bile edilmemesi gerektiğine dair yeni kanıtlar yaratmaktır. Üstün/aşağı döngüsünde sıkışmış farklı kabilelerin üyeleri, huzursuzluk çıkarmamak ve beladan kaçınmak için, birbirleriyle konuşmaz, ayrı telden çalarlar.

Gri sınır bölgelerinde yaşayanlar (ya da oraya sürülenler) içinse, "bilinmeyen olma ve bundan dolayı tehditkâr olma" durumu, onların "düzen" ve "normallik" kavramlarını oluşturan bilişsel kategorilere sözde ya da gerçek bir direnç göstermelerinden ya da bunlardan kaçınmalarından kaynaklanır. En büyük günahları ya da affedilemez suçları, zihinsel ve pragmatik bir kudretsizleşmeye neden olmalarıdır, ellerinde olmadan sebebiyet verdikleri davranış karmaşasından kaynaklanır bu durum (Ludwig Wittgenstein'ın, anlamayı, "nasıl devam edeceğini bilmek" olarak tanımladığını hatırlayalım). Üstelik, bu günahtan kurtulmalarının önünde aşılmaz engeller vardır, çünkü "biz", "onlar"la, anlamanın başlangıçtaki imkânsızlığına meydan okuyacak ve onu aşacak bir diyaloğa girmeyi şiddetle reddederiz. Gri bölgeye atanmak, iletişimin kopması, daha doğrusu baştan reddi ile harekete geçirilip şiddetlendirilen bir süreçtir ve kendi kendini tekrar tekrar doğurur. Anlamanın zorluğunu, Tanrı ya da Tarih tarafından önceden belirlenmiş ahlaki bir emir ve görev seviyesine yükseltmek; "biz"i "onlar"dan ayıran, her zaman değilse de genelde dinsel ya da etnik ayrımları takip eden sınırları çizmenin ve güçlendirmenin –ve bu sınırların icra etmesi beklenen en önemli işlevin– birincil ve öncelikli sebebidir. İkisi arasındaki bir arayüz olan belirsizlik ve müphemliğin gri bölgesi, "biz" ve "onlar" arasındaki bitmeyen düşmanlığın ortaya çıktığı ve savaşların gerçekleştiği en önemli, hatta ana (çoğu zaman da tek) bölgeyi oluşturuyor.

*

Papa Francis –dünya çapında yetkesi olup da günümüzdeki kötülük, kafa karışıklığı ve güçsüzlüğün en derindeki sebeplerini irdeleyerek ifşa etme cesareti ve azmine sahip belki de tek kamusal figür– 2016 Charlemagne Ödül Töreni'nde şöyle konuştu:

> Eğer tekrarlamaktan hiç yorulmamamız gereken bir kelime varsa, o da diyalog. Elimizde olan her imkânla diyalog kültürünü savunmalı ve bu şekilde toplumun dokusunu tekrar inşa etmeliyiz. Diyalog kültürünün sağladığı öğrenme süreci ve disiplin, diğerlerini geçerli diyalog partnerleri olarak görmemizi sağlıyor, yabancıya saygı duymayı öğretiyor, göçmen ve diğer kültürlerden insanların dinlemeye değer olduğunu hatırlatıyor. Bugün, toplumun tüm fertlerini acilen "diyaloğu bir karşılaşma türü olarak öne çıkaran bir kültür" inşa etmeye ve "adil, duyarlı ve kapsayıcı bir toplum hedefleyerek uzlaşma ve anlaşma yaratmanın yollarını bulmaya" çalışmamız gerekiyor (*Evangelii Gaudium*, 239). Barış, çocuklarımızı diyalog silahlarıyla donattığımız, onlara yararlı karşılaşma ve uzlaşma kavgasını öğrettiğimiz ölçüde kalıcı olacak. Böylece, onlara ölüm yerine yaşam, dışlama yerine içerme stratejileri üretebilen bir kültür miras bırakmış olacağız.[9]

Ve hemen arkasından, diyalog kültürüne ayrılmaz şekilde bağlı, hatta onun zorunlu şartı olan bir mesaj daha ekledi. "Bu kültür [...] okullarımızda verilen eğitimin ayrılmaz bir parçası olmalı, ders ve branş ayrımlarının üstünde yer almalı ve genç insanlara, çatışmaları çözebilmeleri için bizim alıştığımızdan farklı yöntemler sunmaya yardım etmeli."

Diyalog kültürünü eğitimin bir görevi, bizi de öğretmen ilan etmek, açık bir şekilde var olan sorunların uzunca bir süre kalıcı olacağını ima ediyor – boşu boşuna "alıştığımız biçimde" çözmeye çalışacağımız, ancak diyalog kültürünün daha insancıl (ve uma-

9. "Conferral of the Charlemagne Prize: Address of His Holiness Pope Francis", 6 Mayıs 2016, w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2016/may/documents/papa-francesco_20160506_premio-carlo-magno.html (Kasım 2016'da ulaşıldı).

rım daha etkili) çözümler bulabileceği problemler. Eski, ancak modası geçmemiş bir Çin inanışına göre, bir sonraki yılı düşünenler tahıl eker, sonraki on yılı düşünenler ağaç diker, sonraki yüz yılı düşünenler ise insanları eğitir.

Şu an yüzleştiğimiz sorunlar bir sihirli değnekle, kısa yolla ya da mucize tedavilerle çözülebilecek sorunlar değil; onları ortadan kaldıracak şey *kültürel* bir devrim. Bundan dolayı, uzun vadeli düşünme ve planlama da gerektiriyorlar: aceleyle akan ve anların yönettiği hayatımızda ne yazık ki unutulmuş, nadiren uygulanan beceriler. Bu becerileri hatırlamamız ve tekrar öğrenmemiz gerekiyor. Bunu yapabilmek için ihtiyacımız olan, sakin bir kafa, çelik gibi sinirler ve bolca cesaret; en önemlisi, tam ve gerçekten uzun vadeli bir vizyona ve çokça sabra ihtiyacımız olacak.

3

Geç Neoliberalizmde İlerici ve Gerici Siyaset

Donatella della Porta

DONALD TRUMP'ın 2016 ABD başkanlık seçimindeki zaferi, birçok kişi tarafından gerici hareketlerin ilerici hareketlere karşı zaferi olarak algılandı. Benzer bir şekilde, Brexit referandumu da bir zamanlar hâkim olan kozmopolit fikirleri yıkmayı hedefleyen bir yerel dar görüşlülük göstergesi olarak görüldü. yirminci yüzyıl biterken, Küresel Adalet Hareketi gibi birçok güçlü sol hareket ortaya çıktı (1999'daki "Seattle Savaşı"nı, ilk kez 2001'de "Başka Bir Dünya Mümkün" sloganıyla düzenlenen Dünya Sosyal Forumu'nu ya da ATTAC gibi örgütlerin ortaya çıkışını hatırlayalım) ve 2008 finansal krizi *Occupy Wall Street* (Wall Street'i İşgal Et) ve İspanya'daki *indignados* gibi neoliberalizm karşıtı hareketleri doğurdu, ama buna rağmen son birkaç yıl siyasetin karanlık yüzünü tekrar su yüzüne çıkardı. Ancak, gerici hareketlerin ilk sinyallerinin daha on beş yıl önce Avrupa'da görülmeye başladığını unutmak hata olur: 1999'da Jörg Haider'in FPÖ'sü Avusturya genel seçimlerinde ikinci olmuş ve ÖVP'li şansölye Wolfgang Schüssel'in liderliğindeki sağ bir koalisyona yol açmıştı. Birkaç yıl sonra, 2002'de, Jean-Marie Le Pen, sonunda Jacques Chirac'a kaybetse de, Fransa'da cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci tura kalmıştı. Bu olayları aklımızda bulundurarak, neoliberal küreselleşmeyle ilgili

memnuniyetsizliğin azımsanamayacak bir süredir hem sağda hem de solda bulunduğunu söylemek mümkün görünüyor.

Araştırmalara göre, (sol) protestoların toplumsal tabanı değişti: Bugün bu taban, işçi hareketinin geleneksel tabanı olan sanayi sektöründe çalışan işçi sınıfından ziyade, 1960'lar ve 1970'lerde yeni toplumsal hareketlerin çekirdeğini oluşturmaya başlayan yeni orta sınıflardan oluşuyor. Ancak küresel adalet hareketi, son yirmi-otuz yıla damgasını vuran yaygın neoliberal ilerlemenin kaybedenleri tarafından yürütülen protestolara tekrar dikkatimizi çekti. Sosyal açıdan bakarsak, bu hareket hem beyaz hem de mavi yakalıları, hem işsizleri hem de öğrencileri, hem yaşlı hem de genç kuşakları harekete geçirmeyi başardı.[1] Ancak aynı zamanda, küreselleşmenin muhtelif etkilerinin oluşturduğu sorunlar ve çatışmaların üstünde yükselen popülist bir sağ da güç kazandı. Sayısız biliminsanı, küreselleşmenin kazananları ve kaybedenleri arasında yeni bir bölünmeden bahsediyor; bu açıklamalara göre kaybedenler küreselleşmenin kültürel boyutuna sıklıkla yabancı ve göçmen düşmanı söylemlerden oluşan, dışlayıcı milliyetçiliklerle karşı çıkıyor.[2]

Kriz zamanlarının siyasi ve toplumsal kutuplaşma doğurması bizi şaşırtmamalı. Esasen, toplumsal hareketler zaten çoğu zaman sol *ve* sağ siyasetlerde eşzamanlı ortaya çıkar.[3] Ancak, Brexit ya da Trump kampanyalarının sadece bir tür popülist politika olarak mı, yoksa gerçekten popülist *hareketler* olarak mı tanımlanacağını zaman gösterecek.

Makalenin devamında ilk olarak kapitalist dönüşümlerden ötürü ortaya çıkan birtakım temel sosyal zorlukları teşhis edeceğim; ikinci olarak bu dönüşümlerin ürettiği ilerici ve gerici siyasi tep-

1. Donatella della Porta, *Social Movements in Times of Austerity*, Cambridge: Polity, 2015.

2. Hanspeter Kriesi vd., *West European Politics in the Age of Globalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

3. Manuela Caiani, Donatella della Porta ve Claudius Wagemann, *Mobilizing on the Extreme Right: Germany, Italy and the United States*, Oxford: Oxford University Press, 2012.

kiler arasındaki farkları inceleyeceğim; ve üçüncü olarak, ikisinden birinin gelişimine yardımcı olacak bazı siyasi koşullardan bahsedeceğim.

Bir Meydan Okuma Olarak Neoliberal Küreselleşme

Neoliberalizm ve neoliberalizmin krizi, siyasal iktisatçı Karl Polanyi'nin kapitalizmin gelişimindeki ikili hareket olarak tanımladığı çerçevede anlaşılabilir: İlk olarak toplum piyasalaşmaya itilir, sonrasında ise sosyal güvence talep eden tepkisel hareketler ortaya çıkar. 1944'te yayımlanan ufuk açıcı kitabı *Büyük Dönüşüm*'de Polanyi liberalizmin on dokuzuncu yüzyıldaki ilk dalgasına odaklanır,[4] ancak bu dönemle yirminci yüzyılın sonunda gerçekleşen neoliberal dönüşüm arasındaki benzerlikleri de açıkça görebiliriz. Polanyi, emeğin, toprağın ve paranın metalaşmasının, bir kontrol mekanizması olmadığı sürece, toplumu yıkıma uğratacağı konusunda bizi uyarır. Amerikalı sosyolog Michael Burawoy'un bir zamanlar dediği gibi:

> Eğer emek gücü, yaralanmaya ve hastalığa, işsizliğe ya da aşırı istihdama, veya geçinme sınırının altında kalan maaşlara karşı bir korunma sağlanmadan alınıp satılırsa, büyük gerilimler kaçınılmaz olacaktır; elde edilebilecek emek hızla azalacak ve faydasız hale gelecektir. Aynı şekilde toprak, ya da daha geniş bakacak olursak, doğa metalaştırılırsa, insan hayatının temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelecektir. Son olarak, para daha fazla para kazanmak için kullanılmaya başlayınca –mesela burada kur spekülasyonunu düşünebiliriz– değeri o kadar belirsizleşecektir ki artık bir alışveriş aracı olarak kullanılamayacak, işyerlerini batıracak ve ekonomik krizler doğuracaktır.[5]

Polanyi, analizinde buna karşı hareketlerin alabileceği bazı biçimlere (mesela neoliberalizmin ürettiği değişikliklerden dolayı

4. Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, *a.g.y.*

5. Michael Burawoy, "Facing an Unequal World", *Current Sociology*, 63:1 (2015), s. 19.

ihanete uğramış insanların isyanına) odaklanıyor. Bu hareketlerin aslında gerici, reaksiyoner olduğunu iddia ediyor – savunmacı bir duruşa sahipler ve geriye bakıyorlar. Gerçekten de bu hareketler genel olarak piyasanın toplumun tüm kısımlarına hâkim olmasını isteyen bir ideolojiye direnmek amacıyla kuruluyorlar. Örnek vermemiz gerekirse: Köylü isyanları, çoğu zaman, köylülerin piyasanın dalgalanmalarına karşı kendilerine asgari düzeyde güvence sağlayan örtük toplumsal sözleşmenin ihlal edildiğini hissetmeleriyle ortaya çıkar. Benzer bir şekilde, yiyecek isyanları da genel olarak müşterek alanların çitlenmesi ve ekmek gibi temel ürünler piyasasının deregüle edilmesi sürecinde ahlaki ekonominin yıkılmasına gösterilen tepki olarak yorumlanır. Tarih bize, geleneksel olarak güvenceye alınmış hakların geri gelmesini isteyen karşı-hareketlerin ilerici argümanlar ile kucaklayıcı ve katılımcı bir vizyon sunabileceği gibi, gerici modeller ile dışlayıcı ve plebisit benzeri fikirler de doğurabileceğini öğretmiştir.

Neoliberal ekonomik dogmaların siyasi uygulamaları, Polanyi'nin tanımladığı "Büyük Dönüşüm"le bazı açılardan paralellik gösteriyor. Yayılmacı piyasa fundamentalizmine gösterilen başarılı direniş sayesinde, ulus-devletler içinde sosyal koruma mekanizmaları genişledikten sonra (ki buna hem "Birinci Dünya" denilen bölgenin sosyal demokrasileri, hem de "İkinci Dünya"daki "reel sosyalizm" dahildi), refah devleti politikalarında kısıtlamalara gitmek ve sosyal eşitsizliği azaltmaya yönelik devlet politikalarına saldırmak hâkim trendler haline geldi. Neoliberal sapmayla, kapitalizm bir kez daha (farklı yollarla da olsa), Marx'ın bir zamanlar "ilkel birikim" olarak tanımladığı, mülksüzleştirme yoluyla birikime –yani yurttaş haklarını koruyan ve finans piyasalarını düzenleyen kanunları yürürlükten kaldırmaya– sırtını dayamaya başladı.[6] Emeğin, toprağın ve paranın metalaştırılması yine emek piyasasının deregüle edilmesi ve işçi güvencelerinin yürürlükten kal-

6. David Harvey, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, çev. Aylin Onacak, İstanbul: Sel, 2015.

dırılmasıyla, toprak gasplarıyla ve finansal sermayenin yeni (ve etraflı) bir deregülasyonuyla gerçekleşti.

Bir kez daha (Polanyi'nin karşı-hareketler diye tanımladığı oluşumlara benzeyen) karşı güçler iki yönde gelişmeye başladı: Bir kısmı yurttaşların haklarını kapsayıcı ve kozmopolit bir şekilde genişletmeyi amaçlayan ilerici hareketler, diğerleri ise sadece belli bir zümreyi koruyan, yitip gitmiş bir düzenin peşinde koşan gerici hareketlerdir. Neoliberalizme muhalif, *gerici* karşı-hareketlerin nasıl ortaya çıkabileceği sorusuna cevap aramaya başlamadan önce *ilerici* hareketlere dair birkaç gözlemimden bahsedeceğim.

Neoliberal Küreselleşmeye Karşı İlerici Hareketler

2010-2014 arasındaki kemer sıkma karşıtı protestolar, popüler siyaset ile kurumsal iktidar arasındaki ayrımın ışığında bir siyasi mülksüzleşmeye tepki olarak doğmuşlardı. Yerel koşullara odaklanıyorlardı, ancak protestoların gerçekleştiği ülkelerin küresel bağlantılarının farkındalardı. 2008'de İzlanda'nın "tencere tava" isyanıyla başlayan, 2011'de Arap Baharı ve İşgal Et! hareketleriyle ve 2013'teki Gezi Direnişi ile devam eden çok-unsurlu toplumsal tabanı bir arada tutma ihtiyacı –ve yerleşik ideolojilerin cazip sosyal ve siyasi örgütlenme vizyonları sunma konusundaki başarısızlığı– çeşitliliği zenginleştirici bir değer addederek çoğulcu ve hoşgörülü kimliklerin gelişimini destekledi. Bu yaklaşım, katılımcı ve müzakereye dayalı karar verme mekanizmalarının üretildiği örgütlenme aşamasında kendini gösterdi.[7] Ancak, neoliberalizm krizi çağdaş ilerici politikaları da etkiledi. Neoliberalizme karşı 1999'da yapılan ilk protestolarla sonrakileri karşılaştırdığımızda, bu protestoların toplumsal tabanında değişiklikler, ulusal ölçekte geleneksel hakların garanti altına alınması talebine odaklanma ve ahlaksız kapitalizme karşı ahlaki koruma vurgusunu görebiliriz.

7. Donatella della Porta, *Can Democracy be Saved?*, Oxford: Polity, 2013; della Porta, *Social Movements in Times of Austerity*, *a.g.y.*.

Kemer sıkma politikalarını protesto eden, bazen prekarya* olarak adlandırılan insanlar, kendilerini neoliberal politikaların kaybedeni olarak gören çeşitli sınıf ve sosyal grupların ittifakından oluşuyordu. Bu hareketlerde yer alan birçok aktivist için güvencesizlik kesinlikle sosyal ve kültürel bir koşuldu, zira çoğu, işsizliğin yüksek olduğu bir çağda eksik istihdamla tanımlanan bir neslin parçasıydı. Genç insanların en marjinalize olmuş kesimleri Arap Baharı'nı başlatmıştı, ve finansal krizden etkilenenler (Portekiz'de kendilerine "geleceği olmayan" nesil diyorlar) Güney Avrupa'da birçok biçimde örgütlendi. Bu genç insanlar bildiğimiz kaybedenlere pek benzemiyorlar. Aksine, iyi eğitimli ve hareketli, bir zamanlar küreselleşmenin "kazananları" addedilen, ancak bugün bu algıdan çok uzaklaşmış insanlar.

Bununla beraber, iyi eğitimli gençler neoliberalizmin yurttaşlık haklarına ve sosyal haklara saldırısından mağdur olan tek kesim değil. Bir zamanlar özellikle güvencede olan iki grubu ele alalım: emekliler ve devlet memurları. Bu grupların hayat koşulları (sağlık hizmetleri, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçlara erişim dahil olmak üzere), bazılarınınki diğerlerinden daha ciddi durumda olmakla birlikte, gittikçe güvencesizleşti. Benzer bir şekilde, kapanan ya da kapanma tehlikesinde olan büyük ya da küçük fabrikalardaki mavi yakalı işçiler de protestolara katıldı. Gençler ve iyi eğitimli vatandaşların geniş ölçüde katılımıyla, protestolar toplumun bu politikalardan en fazla etkilenmiş (ve oranları tersine dönmüş) bir "2/3"ünü sokaklara dökmüştü.[8]

Zygmunt Bauman'ın yetkin bir şekilde gösterdiği gibi,[9] neoliberalizm insanları harekete zorlayarak ve böylece güvencesizliğe sürükleyerek, eski kişisel, kolektif ve siyasal kimlik temellerini yıkan akışkan bir toplum yaratıyorsa, bu durumda aidiyet süreçleri değişen neoliberalizm kültürü tarafından güçlü biçimde şekillen-

* Güvencesiz çalışanlar sınıfı. – *ç.n.*

8. Della Porta, *Social Movements in Times of Austerity*, *a.g.y.*.

9. Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Can, 2017.

dirilir ve yeniden merkezi bir rol oynamaya başlar. İşçi hareketi, karmaşık bir ideoloji tarafından desteklenen ayrı bir kimlik oluşturur ve yeni toplumsal hareketler cinsiyet eşitliği ya da çevreyi koruma gibi belli başlı sorunlara odaklanırken, kemer sıkma karşıtı protestocuların aidiyet süreçleri göründüğü kadarıyla bireycileşmeye ve onun getirdiği korku ve dışlayıcılığa da meydan okuyor, kapsayıcı bir yurttaşlık çağrısı yapıyordu. Kendilerini çok geniş terimlerle tanımlayarak –yurttaşlar, insanlar, ya da %99– bu aktivistler sosyal güvence politikalarının tekrar uygulanmasını talep eden bir ahlaki çağrı yaparken, aynı zamanda sistemin bir bütün olarak adaletsizliğine de (öfkeyle) meydan okuyorlardı.

Bu aktivistler dayanışmanın temelini ulusa atfederek (mesela ülkelerinin bayraklarını taşıyarak ya da Podemos'un yaptığı gibi *la patria*'ya, yani "vatan"a işaret ederek) kapsayıcı bir milliyetçilikle küresel problemlere küresel çözümler bulma gereğinin farkında olan bir anlayışı birleştirdikleri kozmopolit bir vizyon geliştirdiler. Aynı zamanda, neoliberalizmin ahlakdışılığına ve ideolojik olarak kamu hizmetlerinin metalaşmasını desteklemesine tepki olarak güçlü bir ahlaki duruş da yükseldi. Neoliberalizmin insanların hayatlarını idame ettirmekten kendilerinin sorumlu olduğu ve bencillik mekanizmalarının kârlı olduğu yolundaki sinik iddiaları; önceden var olan haklar adına ve bunların tekrar yürürlüğe konması talepleriyle kınandı. Dayanışma ve müştereklere dönüş çağrıları, adaletsiz ve verimsiz addedilen neoliberal politikaların karşısına çıkartıldı.

Ekonomik krize bir de siyasi meşruiyet krizi eşlik ettiğinden, toplumda gittikçe daha fazla grup, kendilerinin devlet kurumlarında temsil edilmediğini hissetmeye başladı; aynı zamanda bu kurumların büyük şirketlerin elinde olduğu inancı da yaygınlaştı. Ekonomik ve siyasi iktidar arasındaki anlaşmaya yapılan eleştiriler susturulamaz hale geldi.[10] Bugün protestocular etkin bir şekilde

10. Colin Crouch, *The Strange Non-Death of Neoliberalism*, Oxford: Polity, 2012.

büyük şirketlerin ve (şeffaf olmayan) uluslararası örgütlerin iktidarını ve ulus-devletlerin buna bağlı gelişen egemenlik kaybını etkin bir şekilde eleştiriyor. Dahası, hükümetlerini ve genelde siyasetçilerini demokrasinin rehin tutulması olarak gördükleri bu durumdan sorumlu tutuyorlar. Ancak, anti-demokratik tutumlar geliştirmek yerine, katılımcı demokrasi ve kamu yararının yeniden devleti alakadar etmesi çağrısı yapıyorlar. Kendilerini geniş bir seçmen kitlesine ulaşmak isteyen azınlıklar ittifakı olarak tanımlayan küresel adalet hareketinin aksine,[11] kemer sıkma karşıtı hareketler kolektif kimliklerini tanımlarken, bunu vatandaşların büyük çoğunluğunu kapsayacak şekilde yaptılar.

Bu durumda, söz konusu protestolarda yükselen sesler, özellikle 1960'lar ve 1970'lerde "Birinci Dünya" demokrasilerinde geliştirilmiş hakların, ama aynı zamanda "İkinci Dünya"daki sosyalist devletlerde ve gelişmekte olan "Üçüncü Dünya" ülkelerinde kazanılmış hakların savunusunu yapıyordu.[12] 2011-14 arasındaki kemer sıkma karşıtı protestolar küresel elitlerin (ki bu elitlerden seçim yoluyla hesap sorulamıyor) vatandaşların haklarını gasp etmesine karşı ulusal egemenlik vurgusuyla öne çıksa da, siyasi ve sosyal hakları *insan hakkı* olarak savunuyorlardı. %1'in yolsuzluğunun kınanması (ve buna karşılık %99'un savunulması) ekonomik ve siyasi gücün küçük bir oligarşinin elinde toplanmasına karşı verilen bir mücadele olarak tanımlanmıştı. Bir bakıma bu protestoların da yüzü geriye dönüktü, yitip gitmiş haklarının tekrar yürürlüğe girmesini istiyor ve demokrasinin yozlaşmasını lanetliyorlardı. Ancak, aynı zamanda ilerici bir tarafları da vardı, zira sosyal haklarla ilgili endişelerini kültürel kapsayıcılığa dair umutlarıyla birleştirmişlerdi.

Mevcut temsil mekanizmalarına son derece düşük seviyede

11. Donatella della Porta, *Democracy in Social Movements*, Londra: Palgrave, 2009; della Porta (haz.), *Another Europe: Conceptions and Practices of Democracy in the European Social Forums*, Londra: Routledge, 2009.

12. Donatella della Porta vd., *Late Neoliberalism and its Discontents in the Economic Crisis*, Londra: Palgrave, henüz yayımlanmadı.

güven duyulduğu için, bu hareketler taleplerini devlete yöneltirken bir yandan da kapsayıcı ve müzakereye dayalı, alternatif demokrasi modelleriyle denemeler yapıyorlardı. İspanya'da *acampadas*, yani protestocuların Madrid'deki Puerta del Sol'e kurduğu çadırlar yeni demokratik deneyler yapılan mekânlara dönüştü. Ancak burada meydan okunan şey demokrasinin kendisi değil, demokrasinin yozlaşmasıydı – bir *indignado*'nun afişinde yazdığı gibi: *Lo llaman democracia y no lo es* (Buna demokrasi diyorlar ama bu demokrasi değil). İspanya'da 2011'de olduğu gibi, *gerçek* bir demokrasi talebiyle ("*¡Democracia real ya!*") aktivistler farklı –müzakereye dayalı ve katılımcı– bir demokrasi vizyonu öneriyordu ve süreç içinde kendi organizasyon biçimlerini geliştirmişlerdi. Neoliberalizm, Fordist kapitalizmin sosyal anlaşmalarını yapan kurumsal aktörlere (önce sendikalara, sonra da sosyal güvenlik tedarik sistemine entegre olan birçok sivil toplum kuruluşuna) saldırdıkça, ortaya çıkan protesto hareketleri vatandaşların yürüttüğü doğrudan bir demokrasi anlayışını savunmaya başladılar.

Olay bazında daha az görünür olsa da, toplumsal hareketlerin bu ilerici tarafı halen yaşıyor. Özellikle Güney Avrupa'da bu protestoların siyasi etkileri, protestolar sonucunda toplumun geniş kesimlerinin politize olmasının yanı sıra parti sisteminde de ciddi değişikliklere yol açtı, protestolarda dile getirilen kaygılar parlamentolarda (İspanya'da Podemos, Portekiz'de Bloco de Esquerda ve İtalya'da Movimento 5 Stelle buna örnek gösterilebilir) ve hatta hükümetin kendisinde (Yunanistan'da Syriza) temsiliyet bulabildi.[13] Birleşik Krallık ve ABD'de, gerici popülist sapmanın en şiddetli hissedildiği bu iki ülkede bile, İşgal Et! protestoları parti siyasetini etkiledi: Jeremy Corbyn İşçi Partisi başkanı seçildi ve Bernie Sanders Demokratik Parti önseçimlerinde son derece başarılı oldu.

13. Donatella della Porta, *The Global Spreading of Protest*, Amsterdam: Amsterdam University Press, henüz yayımlanmadı; Donatella della Porta, Joseba Fernández, Hara Kouki ve Lorenzo Mosca, *Movement Parties Against Austerity*, Cambridge: Polity, henüz yayımlanmadı.

Yine de, kamusal tartışmada, bu ilerici sol hareketler, geçici bir süre için sağ partilerin zaferleriyle gölgede bırakıldı.

Gerici Hareketler mi?

Bir "Büyük Gerileme"ye şahit olduğumuz algısı, Brexit referandumu ve Trump'ın seçimi kazanmasıyla iyice güçlendi; ancak Ulusal Cephe'nin uzun bir tarihe sahip olduğu Fransa'daki gelişmeler, Almanya İçin Alternatif partisinin hızla büyümesi, Avusturya, İskandinav ülkeleri, Polonya ve Macaristan'daki gelişmeler de bu algıyı destekledi. ABD'de Çay Partisi, Almanya'da PEGIDA, Birleşik Krallık'ta English Defense League (İngiliz Savunma Birliği), Fransa'da Bloc Identitaire (Kimlik Bloku) ve İtalya'da CasaPound gibi hareketler, toplumsal hareket olarak ortaya çıkan sağ politikalara örnek oluşturuyor. Bu gerici kaymayı kapsamlı bir şekilde analiz edebilmek için elimizde hâlâ çok az ampirik veri olsa da, en azından birtakım bağlantılı sorular sormaya başlayabiliriz. İlk olarak, siyasi sağın dönüşümüne yol açmış olan, neoliberal düzenden memnuniyetsizliğin sosyal tabanına bakmalıyız. Sosyal ve siyaset bilimciler, küreselleşme sonucunda ortaya çıkmış yeni bir ayrım belirlediklerini öne sürüyorlar. Bu ayrım, kazananlar (bir çıkış yolu olanlar) ile kaybedenler (böyle bir seçeneği olmayanlar) arasına bir çizgi çekiyor:

> Küreselleşme sonucunda kazanan tarafta yer alması muhtemel olanlar, uluslararası rekabete açık sektörlerde çalışan girişimciler, kalifiye elemanlar ve kozmopolit vatandaşlar. Küreselleşmenin kaybedenleri ise, geleneksel olarak korunan sektörlerdeki girişimci ve kalifiye elemanlar, kalifiye olmayan tüm işçiler ve kendilerini güçlü bir şekilde mensup oldukları ulus üzerinden tanımlayan vatandaşlar.[14]

Brexit referandumu ve ABD başkanlık seçimlerine dair ilk veriler ise, AB'den ayrılma kampanyasının ve Donald Trump'ı des-

14. Kriesi vd., *West European Politics in the Age of Globalization*, *a.g.y.*, s. 8.

tekleyen grupların mavi yakalı işçiler ve ekonomik olarak düşüşte olan orta sınıflardan ibaret olmadığını (hatta esas olarak onlardan oluşmadığını) gösteriyor. Aksine, zengin ve iyi eğitimli insanların da bu kampanyalara sağlam bir destek verdiği görülüyor. Sağın bu zaferlerinde para çok mühim bir rol oynadı: Büyük şirketler ve iyi fonlara sahip düşünce kuruluşları ilk olarak Çay Partisi'ni, sonra da Donald Trump'ı destekledi. Para, basit mesajları olan medya kampanyalarına harcandı; bu mesajlar sıklıkla açık bir şekilde yalan olmakla beraber, çeşitli korkulara hitap ediyor ve halkın öfkesini birtakım günah keçilerine yönelterek ABD'deki Cumhuriyetçi Parti tabanını kolayca örgütleyebiliyordu. Bu, hikâyenin tamamı değilse de unutulmaması gereken önemli bir unsurdur. Geçmişte olduğu gibi, gerici karşı-hareketler %99 ile dayanıştıklarını iddia ederken, güçlü %1'in de desteğini alıyorlar (menkul değerler borsasının Trump'ın zaferine olan olumlu tepkisinin apaçık gösterdiği gibi).

İkinci bir soru, sağdaki memnuniyetsizliğin aldığı biçimlerle ilgili. Bunlar soldaki karşılıklarından hem sosyopolitik içerikleri, hem de örgütlenme modelleri açısından çok farklı görünüyorlar. Sağ popülizm üzerine araştırmalar uzun süredir siyasal solu sağdan ayıran kültürel bir çizgi çekiyor – bu çizginin bir tarafında kozmopolitlik, öteki tarafındaysa yabancı düşmanlığı bulunuyor.[15] Bugün bu durum iyice geçerli. Buna ek olarak, sağ siyaset yurttaş katılımı yerine güçlü ve kişisel bir liderlik üzerine inşa edilen bir örgütlenme modeliyle öne çıkıyor. Bu, onu ilerici hareketlerden ayıran önemli bir fark.

Yoz elitlere boyun eğmektense halkın iradesine seslenmeleri sebebiyle, yakın zamanda ortaya çıkan ilerici hareketler de popülist olarak tanımlandı. Ancak, bu popülizm anlayışı biraz zayıf görünüyor – hangi siyasi parti ya da hareket insanlara seslenmeye çalışmaz ki? Bunun yerine popülizmi farklı bir şekilde, popüler öznelliğin bir biçimi olarak tanımlamalıyız. Siyasetbilimci Kenneth

15. *A.g.y.*

Roberts'ın dediği gibi, toplumsal hareketler "kendiliğinden kurulmuş sivil grup ya da ağların üstlendiği özerk toplu eylemlerle ortaya çıkar; popülizm ise toplumsal hareketliliğin kanallarını, ritimlerini ve örgütlenme biçimlerini denetim altında tutan hâkim kişilikler tarafından popüler öznelliğe el konmasıdır". Roberts'ın popülizm tanımı Trump'ın seçim kampanyasına benzer vakaları çok zekice açıklıyor:

> ... popülizm kitlelerin, genel seçimde ya da referandumlarda bireysel olarak oy kullanmak dışında toplu eylemlere katılmasını gerektirmez. Popüler öznelliğin her iki biçimi de yerleşik elitlere meydan okumakla birlikte, toplumsal hareketler bu meydan okumayı tabandan desteklerken, popülizm kitleleri tepeden inme bir şekilde, bir karşı-elitin liderliğinde örgütler.[16]

Toplumsal hareketlerle popülizm arasındaki fark, halk ve liderler arasındaki ilişkinin halkoyu benzeri mi katılımcı mı olacağı konusunda iyice büyür:

> Bu bağlantılar son tahlilde popüler öznelliğin ve toplu eylemlerin çok farklı biçimlerini somutlaştırırlar. Katılımcı bağlantılar ve öznellik biçimleri vatandaşlara yerleşik elitlere karşı çıkmada ve karar verme, siyaset üretme mekanizmaları içinde doğrudan bir rol biçer. Bu şekilde, özerk ve kendiliğinden oluşan, resmi kurum kanallarının içinde ya da dışında (zaman zaman karşısında) olan, tabandan kaynaklanan toplu eylemlere sırtını dayar. Buna karşılık plebisit üzerinden tanımlanan bağlantılar ve öznellik biçimleri, genel olarak örgütlü olmayan kitleleri tepeden yönlendirir ve onları bir otorite figürüne saygı duymaya ya da liderlerinin siyasi girişimlerini onaylamaya yöneltir. Bu plebisit yapılanması genel olarak sandıkta ya da referandumda kendini gösterir, tabanda özerk toplu eylemler ortaya çıkarmaz. Gerçekten de, plebisitler genel olarak popülist bir figürle son derece bölünmüş seçmen kitlelerinin doğrudan ve aracısız ilişkisine sırtını dayar.[17]

16. Kenneth Roberts, "Populism, Social Movements and Popular Subjectivity", *Oxford Handbook on Social Movements* içinde, haz. Donatella della Porta ve Mario Diani, Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 681-82.

17. *A.g.y.*, s. 685.

Her iki tip öznellik de "halka" hitap etse ve elitleri kınasa da, popülizm plebisite dayalı bir kavram, bunun sonucunda da halkı değil, lider olan bireyi güçlendiriyor. Bu sapma, liderlerin kitlelere düzen karşıtı söylemlerle hitap ettiği, ancak halkı siyasete katmak yerine manipüle ettikleri ilerici politikalarda da görülebilir.

Üçüncü olarak, hangi siyasi koşullar altında gerici bir karşı-hareketin gelişebileceği sorusuna cevap aramalıyız. Genelde toplumsal hareketleri inceleyen biliminsanları, protestonun büyüklüğü ve karakterini etkileyen faktörler olarak siyasi fırsatlara ve tehditlere bakar. İlerici hareketler üzerine yapılan araştırmalar, neoliberalizmden ve neoliberal krizden duyulan memnuniyetsizliğin, 2008 krizine verilen politik cevaplardan, büyük ölçüde de merkez solun (özellikle merkez sol partilerin) stratejilerinden etkilendiğini ortaya koyuyor. Bilhassa Latin Amerika'da kemer sıkma politikalarına karşı yapılan protestolar üzerine yapılan araştırmalar, protestoların en istikrar bozucu biçimlerini, partiler düzeyindeki siyasette neoliberalizm karşıtı bir muhalefet bulunmadığında ve tüm büyük partiler neoliberalizmi desteklediğinde aldığı sonucuna ulaşıyor.[18] Benzer bir durum Avrupa'da da ortaya çıkacağa benziyor, sağın (dışlayıcı) sosyal güvenlik vizyonlarından referans alarak kendini yeniden konumlamasının sonuçları, solun serbest piyasayı savunduğu ve güçlü bir alternatifin olmadığı algısı göz önüne alınınca, daha da çarpıcı hale geliyor.

Hareketler ve Karşı-Hareketler Üzerine: Sonuçlar

Neoliberalizmin yarattığı memnuniyetsizlik ve yol açtığı kriz farklı siyasal biçimlerde ortaya çıkıyor. Solda, protestoların örgütsel biçimi genelde ağ ilişkisine giren toplumsal hareketler olurken, sağda yeni partiler ortaya çıkıyor ve var olan partiler liderler ile takipçiler arasındaki plebisit tarzı bağlantıdan dolayı kendilerini

18. Kenneth Roberts, *Changing Course in Latin America: Party Systems in the Neoliberal Era*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

dönüştürmek durumunda kalıyor. Tarihte sık sık gördüğümüz gibi, solda memnuniyetsizliğin kaynağı evrensel ve sınıfsal sorunlara bağlanıyor. Sağda ise, aynı memnuniyetsizliğin dışlayıcı ve yabancı düşmanı bir söyleme dönüştüğünü görüyoruz. Bu, gerici hareketlerin muhakkak daha başarılı olacağı anlamına gelmiyor, daha ziyade –geçmişte de, özellikle ekonomik kriz zamanlarında olduğu gibi– sol taleplerin güçlü aktörlerin direnişiyle karşılaşacağını gösteriyor (işçi hareketinin zaferlerini takip eden gerici başa sarmalarda olduğu gibi).

İlerici siyaset hâlâ sağ ve salim olsa da, sağın yakın zamandaki görünür başarıları mevcut durumun solun karşısına çıkardığı zorluklara işaret ediyor. İlk olarak, toplumsal atıf tabanının bölünmesi ilerici siyaset için büyük bir sorun, zira memnuniyetsizlik ifadelerinin aynı anda farklı mantıklara uyabileceği anlamına geliyor – metalaşmaya karşı mücadelenin (en geleneksel işçi hareketlerinde olduğu gibi) yanı sıra yeniden metalaşmaya (mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi) ve metadışı kalmaya (artan işsizlik ve iş güvencesinin azalmasıyla bazı aktörlerin piyasanın dışına itilmesine) karşı da mücadele etmek gerekecek.

Aynı zamanda solda, küresel adalet hareketinin altın çağına denk gelen bir önceki ilerici siyaset dalgasından bile daha yoğun bir şekilde uluslararası koordinasyona ihtiyaç duyulduğunu görüyoruz– bu, daha önce örgütlenmiş seferberlik yapılarını zayıflatma potansiyeline sahip olsa bile. Mevcut hakların yürürlükten kalkmasına gösterilen yerel direnişler, küresel finansal kapitalizmi kontrol etmek için gösterilen küresel çabayla pekâlâ da çatışabilir.

Son olarak, genellikle güçlü normatif inançlara sahip ve sofistike söylemlere alışık olan ilerici aktivist ve seçmenleri boş ya da açıkça yalan olan vaatlerle kandırmak daha zor. Dolayısıyla bu insanları, merkez solun neoliberal görüşleri etrafında seferber etmek gittikçe zorlaşıyor, nitekim merkez sol son yılların siyasi anlamda en büyük kaybedeni oldu. Ancak eşzamanlı olarak radikal sol, özellikle de ilerici toplumsal hareketlerin yaygın olduğu yerlerde giderek güç kazanmış olsa da, hareketin içinden çıkmış partiler

devlet kurumları seviyesindeki karar verme mekanizmalarında kendilerine nadiren yer bulabildi. Bunu başardıkları ülkelerde ise (Bolivya ya da Yunanistan'ı düşünebiliriz) hem kendi ülkelerinde hem de uluslararası ölçekte büyük bir dirençle karşılaştılar.

Bu zorluklara karşı mücadele tabii ki sabır gerektiriyor, ancak esas gerektirdiği şey, mücadele pratikleri içinde karşılaşma alanlarının ve eylem içinde öğrenme fırsatlarının yaratılması; tıpkı geçmişteki ilerici hareketlerde olduğu gibi.

4

İlerici Neoliberalizme Karşı Gerici Popülizm: Bir Hobson Seçimi

Nancy Fraser

DONALD TRUMP'ın seçilmesi, neoliberal hegemonyanın çöküşüne işaret eden bir dizi çarpıcı politik başkaldırıdan bir tanesiydi. Benzer başka olaylar arasında, Birleşik Krallık'taki Brexit referandumu, İtalya'da Renzi reformlarının reddedilmesi, ABD'de Bernie Sanders'ın Demokrat Parti'nin adayı olarak önseçimlere katılması ve Fransa'da Ulusal Cephe'nin yükselişi sayılabilir. İdeolojileri ve nihai amaçları bakımından farklılıklar gösterseler de, bu seçmen başkaldırılarının ortak bir hedefi var: Hepsi şirket küreselleşmesini, neoliberalizmi ve bunların savunucusu olan politik kurumları reddetmekte. Tüm bu hareketlerde, seçmenler günümüzdeki finansal kapitalizmin karakteristik öğeleri olan kemer sıkma politikalarına, serbest ticarete, yıkıcı borçlanmalara ve düşük ücretli, güvencesiz işlere "Hayır!" diyor. Bu seçmenlerin oyları da, kapitalizmin bu tarzının içinde bulunduğu nesnel yapısal krize muadil olabilecek öznel politikaları temsil ediyor. Bir süredir küresel ısınına ve toplumsal yeniden üretime yöneltilmiş küresel saldırı ile özdeşleştirilen "yavaş şiddet" biçiminde kendini gösteren bu yapısal kriz, 2007-2008'de küresel finansal düzenin neredeyse çöküşüyle son derece görünür hale gelmişti.

Yakın zamana kadar, krize karşı tepkilerin çoğu *toplumsal* protestolar şeklinde oldu – bu tepkiler çarpıcı ve canlı olmalarına rağmen genel olarak kısa ömürlüydü. Buna karşılık *politik* sistemler krizden pek de etkilenmişe benzemiyordu; en azından ABD, Birleşik Krallık ve Almanya gibi kapitalizmin özünü oluşturan en güçlü devletlerde, iktidar halen parti görevlileri ve mevcut siyasi elitlerde toplanmıştı. Ancak şu anda, seçimin şok dalgaları, küresel finans ekonomisinin kaleleri de dahil olmak üzere dünyanın her yerinde yankılanıyor. Trump'a oy veren kitle, Brexit'i destekleyen ya da İtalya'daki reformlara karşı çıkan kitle gibi, siyasi efendilerine karşı ayaklanıyor. Yerleşik parti düzenine riayet etmeyi bırakan bu seçmenler, son otuz yıldır yaşam koşullarını gitgide kötüleştiren düzenlemeleri kabul etmiyor. Burada şaşırtıcı olan ise bunu yapmaları değil, bunu yapmalarının bu kadar uzun sürmüş olması.

Yine de, Trump'ın zaferi küresel finansa karşı bir başkaldırıdan ibaret değil. Seçmen kitlesi temelde neoliberalizmi değil, *ilerici* neoliberalizmi reddediyor. Bu kulağa çelişkili gelebilir, ama ne kadar ters de olsa gerçek bir politik duruş, ABD seçim sonuçlarını olduğu kadar başka yerlerdeki gelişmeleri de anlayabilmede büyük önem arz ediyor. İlerici neoliberalizm, ABD'deki biçiminde, yeni toplumsal hareketlerin (feminizm, ırkçılık karşıtlığı, çokkültürcülük ve LGBTQ hakları) ana akım halleriyle, iş dünyasının üst düzey "simgesel" ve hizmete dayalı sektörlerinin (Wall Street, Silikon Vadisi ve Hollywood) ittifakından oluşuyor. Bu ittifak, ilerici güçlerin etkin olarak bilişsel kapitalizmin güçlerine, özellikle de finansallaşmaya katılmasıyla gerçekleşiyor. Ancak bu olurken, ilerici güçler istemeden de olsa kapitalizme karizma sağlıyor. Çeşitlilik ve güçlendirme gibi, prensip olarak farklı amaçlara hizmet edebilecek idealler, şimdi üretim sektörünü ve eskiden bu sektörden geçimini sağlayan orta sınıfı mahveden politikaları süslüyor.

İlerici neoliberalizm ABD'de son otuz yılda gelişti ve 1992'de Bill Clinton'ın seçilmesiyle tasdiklendi. Clinton, Blair'in Yeni Sol'unun Amerikan versiyonu olan "Yeni Demokratlar"ın hem yaratı-

cısı hem de öncüsüydü. Sendikalaşmış imalat sanayii işçileri, Afro-Amerikalılar ve şehirli orta sınıfların koalisyonu ile hareket eden New Deal (Yeni Düzen) yerine; modern ve ilerlemeci niyetlerini çeşitlilik, çokkültürlülük ve kadın haklarını benimseyerek ortaya koyan girişimciler banliyö sakinleri, yeni toplumsal hareketler ve gençlerden oluşan bir güç birliği kurdu. Her ne kadar bu gibi ilerici değerleri savunsa da, Clinton yönetimi Wall Street'le de ilişkilerini iyi tuttu. ABD ekonomisini Goldman Sachs'e emanet ederek, bankacılık sisteminde deregülasyona gitti ve sanayinin küçülmesini hızlandıran serbest ticaret anlaşmalarına imza attı. Bundan en kötü etkilenen ise Pas Kuşağı* denen bölge oldu – bu bölge eskiden New Deal tarzı sosyal demokrasinin kalesi iken, günümüzde Donald Trump'ı Seçiciler Kurulu'na gönderen yer haline geldi. Burası, güneydeki daha yeni sanayi merkezleriyle beraber, son yirmi yılda gemi azıya alan finansallaşmadan en büyük darbeyi alan bölge oldu. Clinton'ın, sonrasında Barack Obama'nın da dahil olduğu haleflerince sürdürülen politikaları, tüm çalışan nüfusun yaşam standartlarını düşürdü, ancak en büyük düşüş sanayi çalışanlarında gerçekleşti. Kısacası Clinton tarzı politikaların sendikaların zayıflaması, reel ücretlerin düşüşü, işlerin gitgide güvencesizleşmesi ve bir ailenin tek bir maaşla geçinemeyip iki maaşa ihtiyaç duymasında sorumluluğu büyüktü.

Yukarıda da belirtildiği gibi, sistemin sosyal güvenliği ortadan kaldırma isteği, yeni toplumsal hareketlerden ödünç alınmış özgürleştirici bir karizmayla süslenip örtülmüştü. Feminizmin zaferi olarak lanse edilse de, çift maaşlı aile idealinin arkasındaki gerçekler; düşen maaşlar, azalan iş güvencesi, gerileyen yaşam standartları, fazlaca artan çalışma saatleri, gitgide çoğalan çifte –hatta çoğunlukla üç ya da dört kat– mesailer, kadın hane reislerinin artışı ve bakım işlerini başkalarına, özellikle de yoksul, azınlık mensubu ve/veya göçmen kadınlara aktarma çabasından oluşmaktaydı. Da-

* ABD'nin kuzeyinde bulunan, önceden Çelik Kuşak diye adlandırılan, Büyük Göller bölgesinden Ortabatı eyaletlerine uzanan bölgeye, 1980'ler sonrası sanayinin küçülmesi ve sonucunda şehirlerin terk edilmesinden ötürü verilen isim. – *ç.n.*

hası, üretim sektörünün çöküşe geçtiği yıllar boyunca, ABD "çeşitlilik", "kadının güçlendirilmesi" ve "ayrımcılığa karşı mücadele" fikirleriyle çalkalanıyordu. İlerlemeyi eşitlik yerine meritokrasiyle özdeşleştiren bu kavramlar, özgürleşmeyi kurumsal hiyerarşinin yıkılmasıyla değil, "yetenekli" olan kadınların, azınlık mensuplarının ve eşcinsellerin kazananın her şeye sahip olduğu bu hiyerarşi içinde yükselişleriyle bir tuttular. Bu liberal-bireyci ilerleme anlayışı, zaman içinde 1960'lar ve 1970'lerin daha kapsamlı, hiyerarşi karşıtı, eşitlikçi, sınıf farklarına duyarlı ve anti-kapitalist özgürleşme anlayışlarının yerine geçti. Yeni Sol güçsüzleştikçe, kapitalist topluma yaptığı yapısal eleştiri de azaldı ve ülkenin karakteristik liberal-bireyci zihniyeti, "ilerlemeciler" ve kendini solcu olarak tanımlayanların arzularını fark ettirmeden küçülterek tekrar hâkim oldu. Son noktayı koyan ise bütün bu gelişmelerin neoliberalizmin yükselişiyle eşzamanlı gerçekleşmesi oldu. Kapitalist ekonomiyi liberalleştirmeye odaklanan parti "yükselmeyi" ve "cam tavanı kırmayı" hedefleyen meritokratik kurumsal feminizmde mükemmel bir yoldaş bulmuştu.

Bu gelişmelerin arkasında yatan şey, kapitalizmin 1970'lerde başlayan ve günümüzde çözülme sürecinde olan çığır açıcı dönüşümüydü. Bu dönüşümün yapısal kısmı iyi anlaşıldı: Önceki rejim olan devlet eliyle kapitalizmde devletler uzun vadeli hedef olan sürekli birikimi, özel şirketlerin kısa vadedeki çıkarlarının önünde tutabilirken, şu anki rejim küresel finansın hükümet ve halkları özel yatırımcıların anlık çıkarlarına göre kontrol etmesine izin vermekte. Ancak bunun politik yanı daha az anlaşılmış durumda. Bu kısmı tanımlayabilmek için Karl Polanyi'nin terimlerini günümüze adapte edebiliriz. Devlet eliyle kapitalizm seri imalat ve kitle tüketimini kamu hizmetiyle birleştirerek, Polanyi'nin karşıt addettiği iki projeyi, piyasalaşma ve sosyal güvenceyi yaratıcı bir biçimde birleştirmişti. Ancak bu ikisi, Polanyi'nin gözardı ettiği, özgürleşme diyebileceğimiz üçüncü bir proje pahasına bir araya gelmişti: Tüm yapı Küresel Güney'in süregelen (yeni)emperyalist sömürüsüne, kadınların eşlerinin maaşlarına bağımlılıklarının ku-

rumsallaşmasına ve tarım ve ev işçilerinin sosyal güvenlik mekanizmalarından (büyük ölçüde ırksal sebeplerle) dışlanmasına dayanıyordu. 1960'lı yıllara gelindiğinde bu dışlanmış insanlar, diğerlerinin görece güvenli ve refah içinde yaşamasının bedelini ödemelerine yol açan bir mutabakata karşı örgütlenmeye başlamıştı. Haklıydılar da! Ancak mücadeleleri kaçınılmaz bir biçimde, ilerleyen yıllarda gözler önüne serilen bir başka mücadele cephesiyle kesişti. Bu ikinci cephe, şu anda kapitalist dünyanın özünü oluşturan, bir zamanlar son derece güçlü olan sosyal demokrasinin yıkılmamışsa da artık savunmaya geçmek durumunda kaldığı ülkelerdeki zaten düşüşte olan işçi hareketleri ile, kapitalist ekonomiyi liberalleştirip küreselleşmekte kararlı, yükselen bir serbest piyasacılar ekibini karşı karşıya getiriyordu. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet, "ırk"-etnisite ve cinsiyet hiyerarşilerini yıkmayı hedefleyen ilerici yeni toplumsal akımlar, kendilerini var olan hayatlar ve ayrıcalıkları savunmak isteyen, finansallaşmış yeni ekonominin getirdiği kozmopolitliğin tehdidi altındaki kitlelerin karşısında buldular. Bu iki mücadele cephesinin karşılaşması yeni bir gruplaşmaya yol açtı: *Özgürleşme savunucuları, sosyal koruma savunucularını iki taraftan sıkıştırmak için finansallaşma taraftarlarıyla ittifak yaptı.* Bu birleşmenin sonucu ilerici neoliberalizm oldu.

İlerici neoliberalizm özgürleşme ideallerinin budanmış versiyonlarını finansallaşmanın tehlikeli biçimleriyle birleştirir. İşte Trump seçmenlerinin *tamamıyla* reddettiği kombinasyon tam olarak buydu. Bu cesur yeni kozmopolit dünyanın geride bıraktıkları arasında sanayi işçileri olduğu kadar, yöneticiler, küçük işletme sahipleri, Pas Kuşağı ve güney ABD'de endüstriye bel bağlamış insanlar, ayrıca da işsizlik ve uyuşturucuyla mahvolmuş durumda olan kırsal nüfuslar bulunuyordu. Bu insanlar için, sanayinin küçülmesinin açtığı yaraya tuz basan şey ilerici ahlakçılığın kendilerini sürekli kültürel açıdan geri olarak göstermesiydi. Trump seçmenleri küreselleşmeyi reddederek, onunla özdeşleşmiş liberal kozmopolitizmi tanımadıklarını ilan ettiler. Hepsi için değilse de,

bazıları için bu tutum, sonunda kendi kötüleşen koşulları için politik doğruculuğu, azınlık mensuplarını, göçmenleri ve Müslümanları suçlamaya vardı. Onların gözünde feminizm ve Wall Street, Hillary Clinton'da mükemmel bir biçimde birleşmiş olan aynı bütünün parçalarıydı.

Bu bileşimi mümkün kılan, gerçek bir solun olmayışıydı. Wall Street'i İşgal Et gibi kısa ömürlü, dönemsel isyanlar oluşsa da, on yıllardır ABD'de uzun süreli bir sol hareketin varlığından bahsetmek zordu. Benzer bir şekilde, sağlam bir finansallaşma eleştirisi ile ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı, anti-hiyerarşik bir özgürleşme vizyonunu birleştirerek Trump seçmenlerinin haklı sıkıntılarını dile getirecek kapsamlı bir sol söylem de bulunmamaktaydı. Durumu daha da kötüleştiren şey, işçi hareketleri ile yeni sosyal akımlar arasında kurulabilecek bağların da gitgide güçsüzleşmesiydi. Uygulanabilir bir sol hareketin vazgeçilemeyecek iki parçası, birbirinden gitgide uzaklaşarak antitezler olarak sunulmaya hazır hale gelmişti.

En azından, bu iki kutbu Black Lives Matter ("Siyahların Hayatı Değerlidir") hareketinin teşvikiyle birleştirmeye teşebbüs eden Bernie Sanders'ın dikkat çekici önseçim kampanyasına dek durum böyleydi. Sanders, hâkim neoliberal zihniyeti çürüterek, son otuz yıldır servet ve gelir dağılımını üst sınıfların lehine çeviren "hileli ekonomi"ye karşı bir kampanya yürüttü. Aynı şekilde, bu ekonomiyi destekleyen ve koruyan "hileli siyasi sistem"e de karşı çıkıyordu, zira Demokratlar ve Cumhuriyetçiler, kamusal alanda başka konulardaki anlaşmazlıklarıyla ön planda olup nefes alacak yer bırakmasalar da, on yıllardır tüm ciddi yapısal reform girişimlerini bastırmak için ittifak yapıyorlardı. Sanders, "demokratik sosyalizm" başlığı altında, Wall Street'i İşgal Et'ten beri uykuda olan fikirleri birleştirmiş ve bunu güçlü bir siyasi başkaldırıya çevirmişti.

Sanders'ın ayaklanması, Trump'ın kampanyasının Demokrat Parti'deki paraleliydi. Trump'ın kampanyası Cumhuriyetçi Parti'yi altüst ederken bile, Bernie, Obama'nın tayin edilmiş halefini

yenmeye çok yaklaşmıştı – Clinton'ın Demokrat Parti'nin her seviyesinde güç sahibi destekçileri olmasına rağmen. Sanders ve Trump, Amerikalı seçmenlerin büyük çoğunluğunu harekete geçirdiler. Ancak sadece Trump popülizmi dayandı. Cumhuriyetçi rakiplerini, büyük bağışçılar ve parti içi patronları tarafından desteklenenler dahil, kolayca alt etse de, Sanders isyanı pek de demokrat olmayan bir Demokrat Parti tarafından kontrol altına alındı. Genel seçime gelindiğinde, sol seçenek bastırılmıştı.

Elde kalan, gerici popülizm ve ilerici neoliberalizm arasında bir Hobson seçimiydi. Hillary Clinton, dar görüşlü bir ahlakçılığa hızlı bir dönüş yaparak, tüm kampanyasını Trump'ın "kötülüğü" üzerine kurdu. Trump'ın bitmek bilmez ve her biri bir öncekinden fena provokasyonlarla, böyle bir politikaya fırsat verdiği doğruydu – bu vesileyle Sanders'ın gündeme getirdiği sorunlardan da kaçılabilmişti. Ancak Clinton kendisinden beklenildiği gibi davrandı ve bu yemi yuttu. Trump'ın Müslümanlara ettiği hakaretler ve kadınlara tacizine yoğunlaşarak, aynı zamanda Sanders destekçilerinin zaten kendisine oy vereceğini farz ederek, "hileli ekonomi", "siyasi devrim" ihtiyacı, neoliberal serbest ticaret ve finansallaşmanın toplumsal bedelleri ve bu bedellerin son derece eşitsiz dağılımına değinmeyi tamamen bıraktı. Aynı şekilde, Trump'ın ABD dış politikasına yönelttiği, sürekli değiştirilen politikalara, NATO'nun geleceğine ve Rusya'nın şeytanlaştırılmasına dair eleştirileri de ciddiye almadı. Kendisi kadar kalifiye bir adayın Donald Trump kadar çılgın ve hazırlıksız birine kaybetmesinin imkânsız olduğuna ikna olan Clinton, tek yapması gerekenin ahlaki bir öfke yaratıp zamanın dolmasını beklemek olduğuna kanaat getirdi. Kampanyası, alışılmış korkutma taktiklerini devreye sokarak, Sanders destekçileri üzerindeki baskıyı da artırdı. "Faşist" tehdidi durdurabilmek için, Clinton'a olan eleştirilerine bir son vermeleri ve görev bilinciyle "kötünün iyisi"ni desteklemeleri gerekiyordu.

Ancak bu strateji bir felakete yol açtı – sadece Clinton kaybettiği için değil üstelik. Trump'ın yükselişine zemin hazırlayan koşullara hiç değinmediği için, Clinton'ın kampanyası Trump des-

tekçilerini ve onların dertlerini tamamen sildi. Bunun etkisi ise ilerici kanadın küresel finans ile müttefik olduğu algısının iyice güçlenmesi oldu – Clinton'ın Goldman Sachs'te yaptığı konuşmaların açığa çıkması da bu görüşü destekledi. Bazı gönülsüz destekçilerin umduğunun aksine, bunlar Clinton'ı "sola itmek" yerine, iki tatsız alternatif, gerici popülizm ve ilerici neoliberalizmin arasındaki karamsar seçimi pekiştirdi.

Aslında, "kötünün iyisi" anlayışı pek de yeni sayılmazdı. ABD solunun bu müzmin duruşu, dört yılda bir, bir Bush ya da Trump korkusundan ötürü kendi ideallerini bastırıp liberal hedefler üzerinden ilerleyerek, yeniden kullanılır hale geliyordu. Her ne kadar bizi "en kötü"den korumayı amaçlasa da, bu strateji aslında gitgide daha da tehlikeli öcülerin ortaya çıkmasına yardımcı oluyor; bunun sonucunda da sürekli idealleri ertelemenin meşrulaştığı bir kısırdöngüye giriliyor. Clinton'ın başkan olması durumunda Wall Street'in ve en zengin %1'in peşine düşeceğine inanan var mıydı? Ya da halkın öfkesini ateşlemek yerine azaltabileceğine? Esasen, Trump destekçilerinin öfkesi, her ne kadar sağlıksız bir biçimde göçmenler ve diğer günah keçilerine yöneltildiyse de, oldukça meşrudur. Buna verilecek doğru yanıt, ahlaki kınama değil, siyasal tanıma olmalıydı, bir yandan da bu öfke finansal sermayenin sistemsel açgözlülüğüne yöneltilmeliydi.

Faşizmden korunmak uğruna neoliberallerle saf tutulması gerektiğini savunanlara da aynı karşılık verilebilir. Burada tek sorun, gerici popülizmin (henüz) faşizm olmaması değil. Analitik açıdan bakıldığında, liberalizm ve faşizm, biri iyi diğeri kötü olmak üzere birbirinden çok ayrı şeyler değil, aksine kapitalist dünya düzeninin birbirine son derece bağlı iki yüzüdür. Her ne kadar normatif olarak denk olmasalar da, ikisi de her yerde yaşam alanlarını karıştıran ve bireysel özgürlükle beraber sessiz bir ızdırabı yanında getiren kuralsız kapitalizmin ürünleridir. Liberalizm bu sürecin özgürleştirici kısmını ifade ederken, öfke ve acıyla bağlantılı diğer kısmını saklar. Alternatifinin yokluğunda çürümeye bırakılan bu duygular, bazıları gerçekten faşizm adını hak eden, bazıları ise ke-

sinlikle etmeyen her türden otoritarizmi besler. Başka bir deyişle, solun yokluğunda, kapitalist "gelişme" girdabının üretebileceği tek şey, habis bir ortakyaşamda birleşen liberal güçler ve otoriter karşı güçlerdir. Sonuç olarak, neoliberalizm, faşizmin panzehiri olmak şöyle dursun, suç ortağıdır. Proto, yarım ya da gerçek faşizme deva olacak tek şey, yoksullaştırılan kitlelerin öfkesi ve acısını derin bir toplumsal yeniden yapılanma ve demokratik bir siyasal "devrim"e doğru yöneltecek bir sol harekettir. Çok yakın zamana kadar, neoliberal zihniyetin boğucu hâkimiyetinden dolayı, böyle bir hareketin oluşmasına ihtimal dahi verilmiyordu. Ancak, ne kadar kusurlu olsalar da, Sanders, Corbyn, Syriza ve Podemos sayesinde, genişlemiş bir imkânlar dizisinin hayalini yeniden kurabiliyoruz.

Dolayısıyla, bundan sonra: *Sol, seçimini ilerici neoliberalizm ile gerici popülizm arasında yapmayı reddetmeli.* Politik sınıflar tarafından bize sunulan terimleri olduğu gibi kabul etmek yerine, mevcut düzene karşı gitgide büyüyen kapsamlı toplumsal tepkileri değerlendirerek, bu terimleri yeniden tanımlamaya çalışmalıyız. Sosyal güvenliğe karşı finansallaşma-eliyle-özgürleşme saflarını desteklemektense, finansallaşmaya karşı yeni bir özgürleşme ve sosyal güvenlik ittifakı kurmaya odaklanmalıyız. Sanders'ın projesini temel alan bu harekette, özgürleşme, kurumsal hiyerarşiyi çeşitlendirmek yerine yıkmak anlamını taşıyor. Benzer bir şekilde, refah da yükselen hisse değerleri ya da şirket kazançları değil, herkesin iyi bir hayat yaşayabilmesi için gereken maddi önkoşullar anlamına geliyor. Bu bileşim, günümüz konjonktüründe var olan tek prensip sahibi ve kazanabilecek karşılıktır.

Şahsen ben ilerici neoliberalizmin yenilgisine gözyaşı dökmüyorum. Tabii ki ırkçı, göçmen karşıtı ve çevre düşmanı bir Trump yönetiminden korkmak için pek çok sebep var. Ancak ne neoliberal hegemonyanın çöküşünün ne de Clintonizmin Demokrat Parti'deki sarsılmaz kontrolünün kırılmasının yasını tutmalıyız. Trump'ın zaferi, özgürleşmenin finansallaşmayla girdiği yoz ittifakın yenildiğini gözler önüne serdi. Ancak Trump'ın başkanlığı var olan

krize bir çözüm üretmiyor, yeni bir rejim ya da sağlam bir hegemonya vaat etmiyor. Bunun yerine, karşımızda bir fetret devri durmakta; seçmenlerin çeşitli taraflara çekilebileceği açık ve istikrarsız bir dönem. Bu durumda, tehlike kadar bir fırsat da mevcut: "yeni bir sol" inşa etme fırsatı.

Bunun gerçekleşmesinin yolu kısmen, Clinton kampanyasını destekleyen ilericilerin ciddi bir vicdan muhasebesi yapmasından geçiyor. İç rahatlatıcı ancak yanlış olan, seçimi Vladimir Putin ve FBI'ın da desteğini almış "acınacak halde" olan bir kitleye (ırkçılar, kadın düşmanları, İslamofobikler ve homofobikler) kaybettikleri efsanesini bir kenara bırakmaları gerekiyor. Sosyal güvenlik, maddi refah ve işçi sınıfı onuru davasının, meritokrasi, çeşitlilik ve güçlendirme adı altında sahte özgürleşme anlayışları uğruna feda edilmesinde kendi suçluluk paylarını da kabul etmeleri gerekiyor. Finansallaşmış kapitalizmin siyasal iktisadını, Sanders'ın "demokratik sosyalizm" sloganını ve bu sloganın yirmi birinci yüzyılda ne anlama gelebileceğini düşünerek, nasıl dönüştürebileceğimizi etraflıca değerlendirmeleri gerekiyor. En önemlisi de, Trump'ı destekleyen ancak ırkçı ya da adanmış sağcılardan oluşmayan, sadece "hileli siyasi sistem"in hasarlarından dolayı kendini bu kesimde bulmuş, yenilenmiş bir solun anti-neoliberal saflarına katılabilecek ve katılması gereken kitleye ulaşabilmeleri gerekiyor.

Burada kastettiğim ırkçılık ya da cinsiyetçilikle ilgili endişelerin susturulması *değil*. Ancak, nicedir süregelen bu tarihsel baskıların nasıl günümüz finansal kapitalizminde yeni ifade biçimleri ve dayanaklar bulduğunu göstermemiz gerekiyor. Birinin kazancını diğerinin kaybı olarak gösteren, yanlış bir zihniyetin hâkim olduğu seçim kampanyasını çürüterek, kadınların ve azınlık mensuplarının yaşadığı güçlükleri Trump'a oy veren birçok insanın yaşadıklarına bağlayabilmemiz gerekiyor. Bu şekilde, yeniden hayat bulmuş bir sol, herkes için adaleti savunan güçlü, yeni bir koalisyonun temellerini atabilecektir.

5

Bağımsızlaşma Paradoksundan Liberal Elitlerin Ölümüne

Eva Illouz

DÜNYA BİR GECEDE altüst olmuş gibi görünüyor. Liberal, demokratik toplumlarda İkinci Dünya Savaşı'ndan beri büyük ölçüde liberal oyunun kurallarını kabul etmiş ve bu kurallara uymuş olan kitlelerin radikalleşmesine tanık oluyoruz. ABD, Fransa, Birleşik Krallık, Avusturya, Almanya, Macaristan ya da İsrail'de olsun, halkın önemli bir bölümü liberalizmin temel taşları olan –dinsel ve etnik çoğulculuk, ülkelerin ekonomik ilişkiler ve küresel örgütler yoluyla dünyaya entegre olması, bireysel ve toplumsal hakların kapsamının genişlemesi, cinsel çeşitliliğe tolerans ve devletin dinsel ve etnik tarafsızlığı gibi– kimi prensipleri sorgulama isteği duyuyor. Geleneksel Batı liberalizmi dışında kalan ülkelerde ise durum daha da karanlık görünüyor: Rusya, Türkiye ve Filipinler gibi ülkelerde saldırgan, acımasız ve şovenist liderlerle ve hukukun üstünlüğünün, insan haklarının çekinmeden itibarsızlaştırılması ile karşılaşıyoruz.

Fundamentalizmi hep Batı'nın "öteki"sini oluşturan düşünce ve hareketleri niteleyen bir şey olarak düşünmeye alışık olduğumuzdan, İslamcı fundamentalizmin Batı'nın ötekisi olmasına dair birçok şey yazıldı. Ancak ne gariptir ki, en elle tutulur şekilde yakında olan "öteki" kendi içimizden doğdu. Bu yazıda, yakınımızdaki bu fundamentalizme, Batılı ya da Batılılaşmak isteyen de-

mokrasilerde yaşayan, kendi kültürlerinin, medeniyetlerinin, dinlerinin ve milletlerinin "köklerine" dönmeyi arzulayan kitlelerin köktenciliğine odaklanmayı öneriyorum. Bu fundamentalizm elbette din ve gelenekten besleniyor, ancak din esas olarak halkın ariliğini ve millet kavramının daha radikal bir biçimini savunmak adına kullanılıyor.

Bu makalede, dünyanın küçük bir köşesinde, İsrail'in içinde gerçekleşen radikalleşme sürecinden bahsedeceğim; dünyadaki genel altüst oluşu tartışırken bu örneğin ilginç olmasının sebebi, İsrail'in gerici popülist politikalara, dünyanın popülizme sürüklenmesinden (Christophe Ayad'ın deyimiyle "dünyanın İsrailleşmesi")[1] en az on yıl önce başlamış olmasıdır. Bu gerici politikalar kendini birçok şekilde göstermiştir: İktidardaki Likud partisinin, özellikle 2009 seçimleri sonrasında radikalleşmesi ve Araplar üzerinde, hem bölgesel hem de yasal olarak, Yahudi üstünlüğü kurmayı hedefleyen (özellikle de mecliste Likud'un önde gelen bir üyesi Arapların oy haklarının ellerinden alınmasına sevineceğini söylemişti) aşırı sağ bir İsrail politikasına dönmesi; Tevrat'ta geçen Büyük İsrail'in tekrar oluşturulmasını savunan, kendini Mesih gibi gösteren aşırı politikacıların ana akım haline gelmesi (oysa daha on yıl önce bu insanlara deli gözüyle bakılırdı); sol fikirlerin, devlet tarafından "ihanet" addedilerek, kamu önünde meşruiyet kaybına uğratılması (küresel bir boykot hareketi olan BDS'ye destek çağrısına yapıldığı gibi, bazı durumlarda sol fikirlerin tamamen yasadışı hale getirilmesi); özel hayat ve azınlık hakları ihlallerinin sürekli olarak güvenlik bahanesiyle meşru hale getirilmesi; maaşları vergilerle ödenen hahamların Arapları işe almama ve alan işyerlerini boykot etme çağrıları yapması gibi. Sheldon Adelson'a ait (ki kendisi hem Netanyahu *hem de* Trump'a milyonlarca dolar bağışlayan Yahudi bir milyarderdir) *Israel Hayom* gazetesinin 11. ve 12. sınıflardaki gençler üzerinde yaptığı araştırma ciddi

1. Christophe Ayad, "L'israélisation du monde (occidental)", *Le Monde* (1 Aralık 2016).

trendleri göz önüne seriyor: Bu gençlerin %59'u kendini sağ görüşlü olarak tanımlıyor, buna karşılık sol görüşte olanların oranı sadece %13. Anketin sonuçlarında, şaşırtıcı düzeyde bir vatanseverlik de bulunuyor: Katılımcıların %85'i "ülkelerini sevdiklerini" söylüyor, %65'i, 1920'de savaşta ölen Siyonist kahraman Joseph Trumpeldor'un olduğuna inanılan, "İnsanın ülkesi için ölmesi iyidir" özdeyişiyle hemfikir olduğunu beyan ediyor.[2]

Liberal olduğu farz edilen bir ülkenin uluslararası hukuku ya da liberal vatandaşlık haklarını tanımayan popülist bir ülkeye dönüşmesi, Oslo, Wye ve Camp David görüşmelerinin başarısızlığına bağlandı – bu görüşmeler sonrasında Filistinliler Ehud Barak'ın sol hükümetinin teklif ettiği bölgeleri reddetmekle suçlanmışlardı. Görüşmelerin başarısızlığı şüphesiz sağın güvenlikçi söylemini daha keskin ve kabul edilir hale getirdi; ancak İsrail'in siyasi kimliğinin belirgin dönüşümünü, yurttaşlık kültürü ve değerlerindeki kaymayı tek başına bununla açıklayamayız.

Değişimlere neyin yol açtığı üzerine düşünebilmek adına, analizime öncelikle Michael Walzer'ın yakın zamanda yayımlanan, Cezayir, İsrail ve Hindistan'daki iç radikalleşme süreçlerini inceleyen *The Paradox of Liberation* (Bağımsızlaşmanın Paradoksları) kitabıyla başlayacağım. Kitabın ana sorusu şu: Bağımsızlığını daha yeni sayılabilecek bir dönemde sömürgeci güçlerle savaşarak kazanmış olan bu üç ülkede, bağımsızlık mücadelesinin başını çeken hareketler nasıl olup da bu kadar kısa sürede fundamentalistlerin meydan okumasıyla karşılaştılar ve neden onlarla başa çıkmakta bu kadar yetersiz kaldılar? Walzer'ın tezini kullanmamın sebebi doğru bulmam değil, aksine: Walzer günümüzdeki en önemli siyasi filozoflardan biri ve "neyin ters gittiğine" dair açıklamasının mühim olmasının sebebi, kendisinin yazar olarak önemi ve analizinin apaçık bir şekilde yanlış teşhisler koymuş olması.

2. Allison Kaplan Sommer, "Jews-only poll highlights Israeli youths' drift to the right", *Haaretz* (13 Nisan 2016).

Bağımsızlaşmanın Paradoksları

Bu bölümde, Walzer'ın tezini yakından izleyip, yazdıklarını açımlamakla yetineceğim. Kitabın merkezinde bulunan bilmece şu: "Üç farklı dine sahip üç farklı ülkede, zamanın akışına bağlı olarak çok benzer sonuçlara ulaşıldı: Bağımsızlığın elde edilmesinden aşağı yukarı yirmi-otuz yıl sonra, seküler devlet militan dinsel hareketlerin meydan okumasıyla karşılaştı."[3] Walzer'ın bahsettiği paradoks, bağımsızlık için savaşanların kurtarmak istedikleri halkla karşı karşıya geldiği, çünkü onlar sekülerken halkın dindar olduğu, ya da gittikçe dindarlaştığıydı.

Walzer, Hindistan'daki durumu anlatan V. S. Naipaul'u alıntılıyor; ancak Naipaul'un "Hinduizm"i yerine "Diaspora Yahudiliği"ni koyarak erken dönem Siyonistlerinin zihniyetine de ulaşabiliriz:

> Hinduizm (...) bizi bin yıldır yenilgi ve duraklamaya sürükledi. İnsanlara diğer insanlarla anlaşma yapma ya da devlet kurma fikri vermedi. Nüfusun dörtte birini köle yaptı ve toplumu sürekli parçalanmış, korunmasız kıldı. Hayattan çekilme felsefesi, insanların entelektüel kapasitesini düşürdü ve onları meydan okumalara karşı savunmasız bıraktı; büyümeyi engelledi.[4]

Buna karşılık, ulusal kurtuluş sekülerleşme, modernleşme ve gelişmeyi savunuyordu – tam da günümüzde dünyanın her yerinde meydan okunan bir öğreti. Muhaliflerinin dediği gibi, "Batılı" bir öğretiydi bu ve kurtulacak olan millet için tamamen yeni bir şeydi. Nitekim, kurtarıcılar yenilik sloganını dillerinden düşürmez. Ezilen insanlara yeni başlangıçlar, yeni politikalar, yeni bir kültür ve yeni bir ekonomi hayali ve vaadi sunarlar; yeni erkekler ve kadınlar

3. Michael Walzer, *The Paradox of Liberation: Secular Revolutions and Religious Counterrevolutions*, New Haven/Londra: Yale University Press, 2015, s. xii.

4. *A.g.y.*, s. 7.

yaratmayı amaçlarlar. Walzer, İsrail'in ilk ve en uzun süreli başbakanı David Ben-Gurion'dan alıntı yapıyor: "Eretz Yisrael'deki (İsrail Ülkesi) işçi, Galut'taki (sürgündeki) Yahudi işçiden farklıdır ... eski bir gelenekten çıkan yeni bir dal değil, yeni bir ağaçtır."[5]

Ancak yine de, "her üç ülkede de, hem bağımsızlık mücadelesi yıllarında hem de sonrasında din, günlük hayatta etkili bir güç olmaya devam etti."[6] Demek ki yeni bir yurttaşlık tanımı yapılırken bu devletler, insanları, hayatlarına anlam katan en önemli etken olan dinden mahrum bıraktılar, din de daha sonra geri dönüp kendisinden arınmaya çalışan siyasi ortama intikamcı bir şekilde musallat oldu.

Walzer'ın açıklaması iki soru doğuruyor: (1) Yeni kurulmuş, İsrail (ya da Hindistan ve Cezayir) gibi Hıristiyan olmayan devletlerin seküler milliyetçiliği, Walzer'ın savunduğu kadar mutlakçı, seküler ve evrenselci bir yapıya mı sahipti? (2) Bu "mutlakçı" seküler kültür, insanların dine olan ihtiyacını reddetmesinden ötürü, bu ülkelerdeki dinsel uyanıştan sorumlu muydu?

Walzer'ın haklı olarak iddia ettiği gibi, Siyonizm en başta son derece seküler bir hareketti. İnsanları dinin uyuşturucu etkisinden kurtarmak istemesinin yanı sıra, Yahudilerin yaşadığı Rusya, Almanya, Fransa ya da Büyük Britanya gibi ülkelerdeki üst kültürün sekülerliğini sevgi ve hevesle kucakladığı için de sekülerdi. Yahudiler, Walzer'ın bahsettiği sömürgeleşmiş milletlerden çok daha ikirciksiz ve çok daha yakın bir şekilde, uzun süredir Batı'nın bir parçasıydı. Böyle bakıldığında, Yahudiler, Hindistan ya da Cezayir'in olduğu şekilde "sömürgeleştirilmemişlerdi". Aksine, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllar boyunca, Yahudiler Batı'yı bir ortakyaşarlık ilişkisi içinde kucakladılar; Aydınlanma, bütün insanları kapsayan evrensellik iddiasıyla bu süreci daha da belirgin hale getirdi. İngiliz mandası olan Filistin'e gitmek üzere Avrupa'yı terk ettiklerinde, Siyonistler kendilerini bahsettiğimiz bu kültürün temsilcileri olarak görüyordu. Dolayısıyla Siyonizm, hem belli bir hal-

5. *A.g.y.*, s. 22. 6. *A.g.y.*, s. 24.

ka ulusal bağımsızlık vaat eden hem de Ortadoğu'ya seküler Batı Avrupa kültürünü taşımayı amaçlayan bir projeydi. Böyle bakıldığında, Siyonizm aynı anda hem sömürgeci *hem de* kurtarıcı olması açısından Hindistan ve Cezayir'in bağımsızlık mücadelelerinden çok daha karmaşık bir ulus projesiydi.

Seküler Kültür ve Dinsel Devletin İkili Yüzü

Walzer, bir Yahudi devletinin kurulması için savaşan insanların çoğunun seküler olduğu konusunda haklıydı, ancak bu insanların sekülerlikleri sırf Siyonist milliyetçiliğin bir ürünü değildi: Aslında Yahudi milliyetçiliğinden önce başlamış bir modernleşme sürecinin parçasıydı. Sanılanın aksine, bu milliyetçi projeyi doğuran, Yahudilerin sekülerleşmesiydi. Siyonizm esasen, Siyonistlerin saygı duydukları bir Avrupa vizyonuna asimile olma arzusu ile Yahudi kimliğini siyasi egemenlik biçimi altında yenileyerek koruma arzusu arasındaki büyük tarihi uzlaşmaydı. Bunun ışığında, İsrail'in hemen hemen bütün önemli milli simgelerinin (mesela İsrail bayrağının altında ve üstünde bulunan mavi çizgiler bir *tallit*'i, yani dua örtüsünü temsil eder, mavi ve beyaz renkler Tevrat'ta geçmektedir), Zion'a dönüş söyleminin ve kamuda kullanılan takvimin doğrudan doğruya dinsel simgecilikten alınmış olması bizi şaşırtmamalıdır. Buna ek olarak, dindar Yahudilikten uzaklaşmak şöyle dursun, Siyonizm bizatihi devletin kurumsal örgütlenmesinde dine şaşırtıcı tavizler verdi. 1947'de, Ben-Gurion, ortodoks Aşkenaz Yahudileri temsil eden örgüt Agudat Israel'e ünlü bir mektup yazdı. Bu mektupta, devletin toplumsal hayatta dinin dört temel hususunu gözeteceği sözünü veriyordu: Şabata riayet, orduda *kaşrut* (Yahudilikteki beslenme kurallarına saygı) uygulanması, aile hukuku kanunlarının hahamlarca denetlenmesi ve dinsel eğitim sisteminin özerkliği.[7] Daha belirgin ve etkili olan ise, Dönüş

7. Itamar Rabinovich / Jehuda Reinharz, *Israel in the Middle East: Documents and Readings on Society, Politics, and Foreign Relations Pre-1948 to the Present*, Waltham, MA: Brandeis University Press, 2008, s. 58-59.

Yasası ile kendini Yahudi olarak tanımlayan herkesin vatandaşlığa kabul edilmesiydi (1970'te dede ya da ninesinden biri Yahudi olanlara da bu hak tanındı); bu sayede etnik köken ve soya dayalı bir vatandaşlık tanımı oluşturuldu. Dahası, devlet içinde sadece hahamlar kimin Yahudi olduğuna karar verme yetkisine sahipti, dolayısıyla Yahudilikten dolayı sahip olunan ayrıcalıklardan kimin yararlanacağını hahamlar belirliyordu (mesela Yahudi olmayan bir kadın Yahudi bir erkekle evlenemezdi, zira ortodoks hahamlar buna izin vermiyordu; aynı şekilde böyle çiftlerin çocukları da Yahudi sayılmıyordu). Sonuç olarak din, devletin belki de en büyük yetkisi olan kimin vatandaş olacağına ve vatandaşların ne gibi ayrıcalıklara sahip olacağına karar verme hakkını elinde tutuyordu. Önceden sıradışı bir beceri sergilemiş olan Siyonizm, milli hayatın en temel öğesi söz konusu olduğunda hayal gücünden tamamen yoksun görünüyordu.

Belki de Walzer bütün bu tavizleri "Yahudilikle bağlılık" olarak adlandırmıyor ve milliyetçi devrimcilerin ruhunun derinliklerini bağlamayan, ağır siyasi fedakârlıklar olarak görüyordur. Ancak Walzer, zamanında İsraillilerin de düştüğü tuzağa düşüyor burada: Yüksek ve resmi kültür ile –ki gerçekten sekülerdi– zaman içinde çok daha önemli olduğu ortaya çıkan ve yüksek kültürü de kendine benzeten kurumsal örgütlenmeyi karıştırıyor. Erken dönem Siyonistler *Weltliteratur*'un* evrenselci dilini ve Marksist sosyalist yeniden bölüşüm söylemlerini gayet iyi biliyorlardı ancak insan hakları ve yurttaşlık konusundaki evrenselci liberal söyleme o kadar aşina değillerdi, zira yeni uluslarının sınırlarını din dışında bir etkenin belirlemesi konusunda isteksizlerdi. Dolayısıyla, İsrail siyaseti, resmi kültürü ile en önemli siyasi kurumu –devleti– arasındaki mesafe üzerinden tanımlanıyordu. Bu uyuşmazlıktan dolayı kararlı bağnazlar ve fundamentalist gruplar iktidarı ele geçirmeyi başardı.

* İlk olarak Goethe'nin kullandığı, "dünya edebiyatı" anlamına gelen, edebi yazıların kendi ülkeleri dışındaki dolaşımını ifade eden terim. –*ç.n.*

Dolayısıyla, milliyetçilik ile din arasında bir bağ olması gerekmediği konusunda (bunu görmek için Fransa'ya bakabiliriz) Walzer'a katılsam da, İsrail söz konusu olduğunda, bu ilişki en baştan itibaren mevcuttu (bunun, Jean Birnbaum'un *Un silence religieux*[8] (Dindar Sessizlik) adlı harika kitabında da gösterdiği üzere, Cezayir hakkında da söylenebileceği kanısındayım). Söz konusu bağ, bir dizi siyasi strateji yoluyla, dine ve Tevrat'a dayalı bir kültüre alttan alta daimi bir aidiyet ve itaat biçimlendirdi ve dayattı. Bu yoğun milli kültür, Hıristiyanlığın alışılagelmiş liberalizminin hafif milli kültüründen farklıydı. Yoğun olmasının nedeni Yahudilik ile İsrail vatandaşlığının, Yahudilik ile devletin eşdeğerli olduğunu ima etmesiydi. Bu yoğun milli kimlik, İsrail'in, Batı'nın liberal ülkeleri ile kendisini çevreleyen ve vatandaşlığı dinsel/etnik kimlikler üzerinden tanımlayan Müslüman ülkeler arasında, içinde sadece kendisinin olduğu farklı bir siyasal kategori oluşturmasına sebep oluyor. Batı'nın aksine ve Müslüman dünyasına çok benzer bir şekilde, devlet ile din arasındaki kurumsal ayrılık bulanıklaşıyor. Étienne Balibar'ın *Saeculum*'da ifade ettiği gibi, seküler olanı dinden ayırmak, devleti ortak bir yurttaşlık kültürü oluşturabilmesi için *özgür bırakmak* için kritik bir hamledir.[9] Devlet bu görevi yerine getirecek özgürlüğe sahip değilse, belli bir grubun kendisini tek meşru temsilci olarak görmesi ve üyelik için çeşitli hiyerarşiler yaratması kolaylaşıyor. Dolayısıyla, İsrail ulusunun tarihine kan bağı ve dine dayalı bir yurttaşlık tanımının işlenmesi, milliyetçiliğin tarihsel vaatlerinin en önemlisini, yani kapsayıcılığını etkisiz hale getiriyor. Bundan dolayı, İsrail garip bir devlet: Askeri olarak son derece güçlü, ancak en önemli yetkisini din adamlarına bilerek ve isteyerek bırakmasından ötürü içeride sadece zayıf değil, aynı zamanda çelişkilerle de dolu.

8. Jean Birnbaum, *Un silence religieux: La gauche face djihadisme,* Paris: Seuil, 2016.

9. Étienne Balibar, *Saeculum: Culture, religion, idéologie,* Paris: Galilée, 2012.

İsrail Siyasetinin Büyük Patlaması

İsrail devlet yapılanmasının ne seküler ne de evrenselci olmakla birlikte Batı sömürgeciliğine ait öğeler içerdiği, Arap nüfusunu göz önünde bulundurunca bariz hale geliyor elbette; ancak bir başka örnekte, kendisinden sonraki tüm İsrail popülist politikasını doğurmuş olan can alıcı, merkezi önemdeki bir vakada durum daha da keskin ve açık şekilde görülüyor. Batılı ülkelerde de olduğu gibi, olay göçmenlerle ve yerleşik elitlerin göçmenlere karşı davranışıyla ilgili.

1948'deki bağımsızlık ilanından birkaç gün sonra, Ortadoğu ve Kuzey Afrika kökenli Yahudiler İsrail'e akmaya başladılar ve toplumsal güç sahibi olabilecekleri tüm alanlardan hemen dışlandılar. Aşkenaz Yahudiler zenginlik üreten şehir merkezlerine yerleştirilirken, Yemen, Fas ve Irak kökenli Yahudiler, örtmeceli olarak "çeper" diyebileceğimiz uzak coğrafyalara yollandılar, bu da sosyal, ekonomik ve kültürel olarak entegre olmalarını büyük ölçüde yavaşlattı (aynı Yahudilerin İsrail'deki kaderleriyle, Kanada ya da Fransa gibi başka bir ülkedeki kaderlerini inceleyen karşılaştırmalı bir analiz, bu insanların İsrail toplumundan nasıl dışlandıklarını gösterecektir).[10] Belki de daha kritik olan, Arap ülkelerinden gelen Yahudilerin, Siyonist egemen çevreler tarafından tek ve birleşik bir kategori –Mizrahim– altında toplanmasıydı; Mizrahi Yahudilere, Batı ve Doğu Avrupa'dan gelen Aşkenaz Yahudilerinkinden son derece farklı, muhtemelen Avrupa dışı bir kimlik yakıştıran bu ikici ayrım mantığı, Şarkiyatçılığın mükemmel bir örneğiydi.[11] Mizrahi Yahudilerin kaderi, Fransa'daki Mağripli iş

10. Baruch Kimmerling, *"Inequality and discrimination": The End of Ashkenazi Hegemony*, Kudüs: Keter, 2001 (İbranice), s. 21-29.

11. Aziza Khazzoom, "The Great Chain of Orientalism: Jewish Identity, Stigma Management, and Ethnic Exclusion in Israel", *American Sociological Review* 68/4 (2003), s. 481-510; Amnon Raz-Krakotzkin, "The Zionist return to the West and the Mizrahi Jewish perspective", *Orientalism and the Jews*, haz. Ivan Davidson Kalmar ve Derek J. Penslar, Waltham, MA: Brandeis University Press, 2005,

gücü, İngiltere'deki kolonyal göçmenler ve Almanya'daki Türkler gibi, Avrupa'ya getirilmiş işçilerin kaderine son derece benziyordu. Avrupalı mevkidaşları gibi, Aşkenaz Siyonistler işçi sınıfına ait meslekleri Mizrahi Yahudilere tahsis ettiler: Erkekler kamyon şoförlüğü, odunculuk ve fabrika işçiliği yaparken, kadınlar hizmetçi veya fabrikada işçi olarak çalışıyordu. Arap ülkelerinden gelen Yahudiler, tek bir grup olarak, Avrupalı Yahudilerin tüm açılardan astı olarak sınıflandırılmışlardı. Bu konuda fikir beyan eden son derece saygın profesörler, psikologlar ve devlet görevlileri, Mizrahi Yahudileri "düşük zekâlı", "ilkel", "kültürel olarak geri", çağın gerisinde kalmış ve en önemlisi, dindar, dolayısıyla da ilerici ve Batılı Siyonist seküler devlet projesine birçok açıdan yabancı olarak görüyordu.[12] Ancak burada bir çelişki var: Arap ülkelerinden gelen Yahudilerin dindarlığı, aşırı ortodoks Aşkenazlarınkinden çok daha modern ve modernleştiriciydi. Siyonistlerin Mizrahi dindarlığı olarak tanımladığı şey, Batı'ya özenen İsrail devletinin Şarkiyatçılığıyla bu gruba atfedilen kimlikten ibaretti.[13] Ben-Gurion'un büyük tavizler verdiği Agudat Israel, her açıdan fundamentalist, modernlik karşıtı ve aşırı ortodoksken, Arap ülkelerinde doğmuş Yahudilerin dindarlığı Batılı değerlere çok daha açıktı. Aşkenaz Yahudiliğin modernlik karşıtı, ortodoks ve fundamentalist dini, devletin oluşumuna rahatça sızmış, ancak çok daha ilerici ve modern olan Mizrahi dindarlığı reddedilmişti. Daha da kötüsü, bu dindarlık, kültürel ve sosyal astlığın bir simgesi haline gelmiş, sekülerlikse kültürel bir seçkinlik ve simgesel hâkimiyet göstergesi olmuştu.

→ s. 162-81; Ella Shohat, "The invention of the Mizrahim", *Journal of Palestine Studies* 29/1 (Güz 1999), s. 5-20.

12. Sami Shalom Chetrit, *Intra-Jewish Conflict in Israel: White Jews, Black Jews*, Londra/New York: Routledge, 2009; Sammy Smooha, "The Mass Immigrations to Israel: A comparison of the failure of the Mizrahi immigrants of the 1950s with the success of the Russian immigrants of the 1990s", *Journal of Israeli History* 27/1 (2008), s. 1-27.

13. Yehouda A. Shenhav, *The Arab Jews: A Postcolonial Reading of Nationalism, Religion, and Ethnicity*, Stanford: Stanford University Press, 2006.

Buna, iktidardaki sol partilerin, önemli ekonomik, akademik ve siyasi mevkilere "kendi" adamlarını almak ya da alınmaları için baskı yapmak şeklindeki yaygın yolsuzluklarını eklemeliyiz. Dolayısıyla, sağcı revizyonist hareketin lideri Menachem Begin'in Mizrahi Yahudileri kucaklamasıyla bu insanların İşçi Partisi'ni kitleler halinde terk etmelerini anlamak zor değil. Kendilerini geride bırakılmış ve dışlanmış olarak gören Mizrahi Yahudiler, herhangi bir rasyonel aktörün yapacağını yaparak Menachem Begin'in partisine oy verdiler.

İsrail siyasetinin, popülist siyaseti doğuran, solu geri dönüşü olmayacak bir düşüşe sürükleyen ve kimlik, etnisite ve ırk üzerinden sürdürülen politikaların başlangıcı olan büyük patlaması buydu. Begin, Mizrahi Yahudileri *Yahudiliklerinden ötürü* kucakladı ve bu şekilde solun vaat edemediği şeyi vaat etmiş oldu: Aşkenaz Yahudilerle Yahudilik üzerinden eşitlik.[14] Bununla beraber, Yahudi devleti ve o vakte kadar seküler olan İsrail siyasi kültürü arasında çok daha doğrudan ve dolambaçsız bir bağlantı oluştu. Mizrahi Yahudiler o günden beridir Begin'in yarattığı siyasi yörüngeden çıkmadılar. Onları Yahudi olarak tanıyarak, Begin –ki kendisi hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygılıydı– farkında olmadan bütün İsraillilere *Yahudi oldukları* için hizmet edecek çoğunlukçu siyaset için gerekli koşulları yaratmış ve günümüzün güçlü adamlarının önünü açmış oldu.

Begin 1977'de başbakan olduğunda, Mizrahi Yahudiler İsrail nüfusunun önemli bir kısmını oluşturuyordu; onların desteğini almadan seçim kazanma olasılığı yoktu. 1970'lerin sonlarına kadar hiçbir Aşkenaz siyasi liderin, Mizrahi Yahudilerin hayret verici dışlanmalarının bırakın farkında olmayı, herhangi bir sosyal ya da kültürel isteklerine değinmemiş olması, bu liderlerin olağanüstü körlüğüne işaret ediyordu. Bu körlüğün basit bir sosyolojik sebebi vardı: Sol, liberal değerlerin savunucusu olduğu kadar, sosyal ha-

14. Shas'ın başarısıyla ilgili benzer bir argüman için bkz. Yoav Peled, "Towards a redefinition of Jewish nationalism in Israel? The enigma of Shas", *Ethnic and Racial Studies* 21/4 (1998), s. 703-27.

yatta her bakımdan hâkim olan sınıftı. Kendi kültürel ve ekonomik üstünlüğüne duyduğu sarsılmaz inançla, Mizrahi Yahudileri kibirle sömürüyor, onları toprak süren köylüler ve fabrikada çalışan işçiler olarak kullanıyordu. İsrail'e göç eden Mizrahi Yahudilerin çoğu, geldikleri Arap ülkelerine kıyasla statü kaybı yaşıyor (bu Faslı Yahudiler için kesinlikle doğruydu) ve gördükleri muamele, Batılı sömürgecilerin Afrika, Hindistan ya da Ortadoğu'daki yerli halklara ya da İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın tekrar inşasında çalışmaya gelen göçmen işçilere gösterdiği muameleye benziyordu. Bu durumda, nüfusun yarısını oluşturan Mizrahi Yahudilerin sol, seküler ve liberal olan herhangi bir şeye derin bir güvensizlik duyması pek şaşırtıcı sayılmazdı; hele Aşkenazların dindarca savunduğu evrenselci söylemleri, bu grubun ekonomi, siyaset ve kültür alanlarında sahip oldukları geniş ayrıcalıkları örtbas etmek için uydurdukları bir kılıf olarak görüyorlardı.

İşçi Partisi'nin, Mizrahi Yahudilerin dışlanmasının sol hareketin çökmesinde ve sağın radikalleşmesinde oynadığı rol konusundaki olağandışı körlüğü bugün bile devam ediyor: İşçi Partisi'nde –"göstermelik Mizrahiler" dışında– çok az Mizrahi parlamenter var; parti Mizrahi Yahudilerin gördüğü kötü muameleye asla değinmiyor ve bunun için özür dilemiyor (buna bir istisna olarak Ehud Barak'ın, İşçi Partisi lideriyken 1997'de dilediği özür gösterilebilir); birçok Aşkenaz akademisyen, siyasetçi ve entelektüel, sorunu tamamen görmezden gelerek, "Mizrahilerin ağlak nankörlüğü" addediyor.[15] Dünya üzerinde çok az sayıda "aydınlanmış" grup, kendi etnik hâkimiyetlerinin tarihini inkâr etme ve silme konusunda İsrail Aşkenazları kadar başarılıdır.

Bundan dolayı, Likud'un insanları "çeper"den kurtarmak için pek az şey yapmasına rağmen, Mizrahi Yahudilerin sağa bağlılığı

15. Fas doğumlu Amir Peretz 2005'te İşçi Partisi lideri olduğunda, Şimon Peres öfkeyle partiden istifa etti ve merkez sağdaki Kadima'ya katıldı. Peres yalnız değildi, yıllardır İşçi Partisi'ne oy veren birçok seçmen de 2006'da Kadima'ya oy verdi, zira sol bir partinin bir Mizrahi Yahudi tarafından yönetilmesini tanımayı reddediyorlardı.

değişmiyor, zira toplumsal hafızalarında seküler sol tarafından dışlanmaları halen önemli bir yer tutuyor. Netanyahu'nun, yıllardır sürdürdüğü iktidarı boyunca ekonomiyi liberalleştirmiş (İsrail'deki fabrikaları yurtdışına taşıdığı için sol sosyalist partilerin güvence altına aldığı emekçi sınıf işlerini insanların elinden alarak ve eşitsizlikleri büyüterek) ve sürekli zenginlerle güçlülere hizmet etmiş olmasına rağmen, Mizrahi Yahudiler yine de sağın yörüngesinde kalmaya devam ediyor.

Begin'in 1977'deki zaferi sonrasında, Mizrahilerin Yahudilikleri üzerinden güçlendirilmesi İsrail toplumuna da etki etti. 1984'te Mizrahi Yahudiler, o günden beridir İsrail siyasetinde etkin bir role sahip olan fundamentalist Shas partisini kurdu. Amnon Raz-Krakotzkin'in dediği gibi, Mizrahiler siyasete ancak son derece ortodoks, dindar bir partiyle girebilirdi çünkü devlet Yahudilerle Arapları iki bambaşka kimlik olarak görüyordu ve Mizrahilerin seküler bir kimlik edinmesine olanak tanımamıştı.[16] Burada açık olan şey, Mizrahi Yahudilerin fundamentalizminin İsrail'e gelmelerinden önce değil, ironik bir şekilde, Aşkenaz Yahudilerin kurduğu Batılı ve seküler toplumla olan iletişimleri sonucunda oluştuğudur.[17] Kaybolmuş, hakiki bir kimliğin tekrar oluşturulması söz konusu değildir kesinlikle.

Shas, emekçi sınıfı örgütleyebilen tek parti oldu. Büyük bir hayır kuruluşu ağı ile, aç çocuklara yiyecek, yoksul ailelere yardım ve insanlara din eğitimi sağladı – kısacası, devletin ve solun bulunmadığı alanlara ilerledi.[18] Bundan dolayı Shas, Mizrahi Yahudilerin değerlerini dönüştürmede etkili oldu: Çoğu modern şehirlerden gelmiş ve sekülerleşme sürecinden geçmiş bu insanlar, Shas

16. Amnon Raz-Krakotzkin, "A national colonial theology. Religion, orientalism, and the construction of the secular in Zionist discourse", *Tel Aviver Jahrbuch für Deutsche Geschichte* 31 (2002), s. 312-26; Raz-Krakotzkin, "The Zionist return to the West and the Mizrahi Jewish perspective", *a.g.y.*.

17. Shlomo Deshen, "The Emergence of the Israeli Sephardi Ultra-Orthodox Movement", *Jewish Social Studies* 11/2 (2005), s. 77-101.

18. Eitan Schiffman, "The Shas school system in Israel", *Nationalism and Ethnic Politics* 11(1 (2005), s. 89-124.

ve Likud aracılığıyla gerici ve fundamentalist politikaları benimsediler. İsrail siyasetinin koalisyon sisteminde, Shas güçlü bir aktördü. Genel olarak iki konumda bulunuyordu: İçişleri Bakanlığı ve Din İşleri Bakanlığı.

Yahudiliğin İsrail siyasetinde yeni kazandığı öneme paralel olarak, 1980'ler ve 1990'larda Shas'ın bu mevkilerdeki varlığının etkilerinden biri, ülkenin "Yahudi niteliğini" bozmamak adına, Romanya ve Filipinler gibi ülkelerden gelen bakım işçilerinin göçünü ciddi bir şekilde sınırlandırmasıydı.[19] Dolayısıyla, 1990'larda İsrail, bugün Donald Trump'ı seçen, beyaz üstünlüğünü savunan aşırı sağcı Amerikalıların savunduğu göç politikasına benzer bir siyaset izledi (bu hareketin önemli temsilcilerinden, Trump'ı kolunu kaldırıp "*Hail Trump*" diye selamlayarak ünlü olan Richard Spencer'dan alıntı yapacak olursak: "Sheldon Adelson, İsrail'de uygulanan göç politikasını Amerika Birleşik Devletleri'nde de desteklerse, bunu olumlu bulurum.")[20] Göründüğü kadarıyla, hayranlık karşılıklı. Shas lideri Aryeh Deri de Trump'ın zaferini, Mesih'in yakında geleceğinin işareti olarak tanımladı: "Eğer böyle bir mucize gerçekleştiyse gerçekten Mesih'in günlerine yaklaştık, Mesih'in doğumu yakın demektir."[21]

Shas'ın İsrail siyasetindeki otuz yıllık varlığı, yavaş yavaş etnik ve dinsel saflık siyasetine alışılmasına sebep oldu. Bu siyaset, Yahudi olmayanları siyasi yapıdan dışlıyor, ortodoks Yahudilere diğer Yahudilerden daha çok güç veriyor ve Yahudi ırkının saflığını, Yahudi olmayanlarla Yahudilerin evliliklerine dair daha sert kanunlar çıkararak koruma amacı güdüyor.

19. Ami Pedahzur, "The transformation of Israel's extreme right", *Studies in Conflict and Terrorism* 24/1 (2001): s. 25-42.

20. Taly Krupkin, "Alt-right leader has no regrets about 'Hail Trump', but Tells Haaretz: Jews have nothing to fear", *Haaretz* (3 Aralık 2016).

21. Jeremy Sharon, " 'Trump's election heralds coming of Messiah', Says Deri", *The Jerusalem Post* (10 Kasım 2016), şuradan ulaşılabilir: www.jpost.com/ Israel-News/Trumps-election-heralds-coming-of-Messiah-says-Deri-472282 (Aralık 2016'da erişildi).

Trajik Bir Son

Bu hikâyenin trajik bir sonu var. Aşkenaz sekülerizmi, ekonomik dışlama ve kültürel kendini beğenmişlik arasındaki bağlar o kadar kemikleşmiş hale geldi ki, herhangi bir seküler, sosyalist ya da liberal fikri ezilenlere güvenilir siyasi seçenek olarak sunma olanağı kalmadı.[22] Dolayısıyla, İsrail solunun başarısızlığı, basitçe, işçi sınıfını hiç temsil edememiş olmasıydı. Ancak bu, büyük oranda Araplarla Yahudiler, modernlikle gelenek, Avrupa'yla Ortadoğu ve Yahudilikle İslam arasında gerçek bir köprü kurma şansına sahip olan ama siyasete giriş yolu fundamentalizm olduğu için başarısız olmuş tek grubun trajedisine dönüştü. Seküler Aşkenaz sol bu fırsatı tepti – bize de etnik, ırksal ve dinsel bir üstünlüğün Yahudi versiyonu kaldı.

O halde İsrail'i, dünyanın popülizme yönelmesinin öncüsü olarak mı görmeliyiz? Mizrahi Yahudilerin büyük kısmını oluşturan Likud ve Shas seçmenleriyle, Trump seçmenleri arasında çarpıcı benzerlikler var: Trump'a oy verenler gibi, Mizrahi Yahudilerin büyük çoğunluğu da şehir dışında yaşıyor; benzer bir şekilde zenginliğin şehirli elitlerin elinde toplanmasına ve bu grupların cinsel ve kültürel azınlıkları savunmasına şahit oluyorlar; her iki ülkede de üretim sektöründeki işler neoliberal politikalar tarafından tehlikeye atılıyor; Mizrahi Yahudilerin, solcu Aşkenazlara kıyasla yüksek öğrenime ulaşma şansları çok daha düşük; ve son olarak, Trump seçmenleri gibi, onlar da kendilerini hiçbir zaman gerçekten temsil etmeyen elitlere büyük bir hınç duyuyorlar. (Bu da Mizrahi Yahudilerin niye yüksek öğrenimin özelleşmesini desteklediğini açıklıyor. Mizrahi Yahudiler devlet üniversitelerinde neredeyse hiç temsil edilmezken, özel üniversiteler onlara kapılarını açık tutuyor.[23])

22. Evrenselci mesajların İsrail'deki başarısızlığının mükemmel bir analizi için bkz. Nissim Mizrachi, "Sociology in the garden: Beyond the liberal grammar of contemporary sociology", *Israel Studies Review* 31/1 (2016), s. 36-65.

Shas fundamentalistleri, etraftaki tek ırkçılar sayılmaz. Tabii ki yobazlar ve kendini Mesih sanan yerleşimciler tarafından tamamlanıyorlar. İfade özgürlüğü ve Arap azınlıklarının durumunun kötüleşmesinin de doğrudan sorumlusu değiller. Ancak bir Yahudilik siyaseti oluşturmaktan, liberal fikirlerin Yahudilik karşıtı olduğu fikrini meşrulaştırıp yaymaktan, seküler hukukun yerine dinsel hukukun gelmesi gerektiğini savunmaktan ve İsrail'i Yahudi olmayan göçmenlerden temizlemek istemekten sorumlular. Mevcut Kültür ve Spor Bakanı, Likud partisinden Miri Regev, bugünkü kültürel "tasfiyeleri" ve liberal seküler elitlerin kültür alanındaki gücünü kırmak adına atılan adımları meşrulaştırmak için, gurur duyduğu Mizrahi kimliğini ve Mizrahi Yahudilerin eski dışlanmasını kullanmanın mükemmel bir örneğini teşkil ediyor.

İsrail devletinin dinle olan ilişkisini bu şekilde okumak, İsrail'in iki anlamda istisnai olduğu önermesinde bulunuyor: İsrail, yurttaşlığın hem etnik hem de dinsel temele dayandığı bir devlet yarattı, ancak aynı zamanda Mizrahi Yahudilere yönelik Şarkiyatçı politikalarıyla içeride bir yeni sömürgecilik de uyguladı. İkisinin de kaynağı aynıydı: Kendinde, etnik ve dinsel farklılıklara saygılı, ortak bir demokratik ulusal yurttaşlık bilinci yaratma görevini görmeyen bir devlet. İsrail, Walzer'ın iddia ettiği gibi, dinle bağ kuramayan aşırı evrenselcilik ve sekülarizmden muzdarip değildi, tam tersine: İsrail ne evrenselci ne de seküler olduğundan, fundamentalist hareketlerin önünde siyasi ve kültürel olarak bir yol açıldı, ve bu şekilde söz konusu hareketler kendini Yahudi devleti olarak tanımlayan bir devletin gerçek temsilcileri olduklarını iddia edebildiler.

Bu bağlamda, Mizrahi Yahudilerin siyasi bir strateji olarak Yahudi üstünlüğüne sarılması son derece mantıklıydı. Trump seçmenleri söz konusu olduğunda, emekçi sınıf işlerinin yok olmasından sorumlu ekonomik elitlerle, göçmenleri ve LGBTQ bireyleri

23. İlgili veriler için bkz. Hanna Ayalon, "Social implications of the expansion and diversification of higher education in Israel", *Israeli Sociology* 10 (2008), s. 33-60 (İbranice).

kucaklama savunuculuğu yapan kültürel elitler birbirlerinden açık biçimde farklıyken, İsrail'de bu iki elit grubu aynı insanlar oluşturuyordu. Eşitliği savunurken kültürel, siyasi ve ekonomik kurumların hâkimiyetini tamamen elinde tutan ve Mizrahi Yahudileri dışlayanlar aynı insanlardı. Fundamentalist Mizrahi Yahudiler ve Trump seçmeni aşırı sağcılar, liberal sol tarafından hakkıyla temsil edilmedikleri ve sol giderek ayrıcalıkla özdeşleşir hale geldiği ölçüde isyankâr, düzen karşıtı ve ciddi anlamda gerici siyasi hareketler. On dokuz ve yirminci yüzyıllarda işçi sınıfı ve azınlıkların eşitlik mücadelesinde, evrenselcilik en önemli stratejiyse de, günümüzde dışlanmışların en çok tercih ettiği strateji milli ve dinsel tikelcilik haline geldi. Dolayısıyla bu kriz, evrenselcilik, küreselleşme ve kozmopolitliğin simgesel ve ekonomik sermayeye dönüşebilen değerler haline geldiği bir dünya kuran liberal elitlerle ve bu elitlerin azınlıkları gitgide emekçi sınıfın mücadelesiyle çelişen yollardan savunmasıyla alakalı.

İsrail'de, akademik sol Mizrahi Yahudilerin dışlanmasını ya görmezden gelerek ya da tamamen inkâr ederek, çoğunlukla kadınlar ve eşcinseller için mücadele verdi (daha az ölçüde de Arap azınlıklar için). Michael Walzer gibi birinin, bütün itibarı ve bilgisine rağmen, Mizrahi Yahudiler kadar büyük bir sosyal grubu, İsrail'deki fundamentalizme dönüşü açıklama iddiasında olan bir kitapta hiçbir şekilde ciddiye almaması, Yahudi liberal sol tarihyazımı ve sosyolojisinin, toplumsal hâkimiyetin temelini oluşturan körlüğü paylaştığının acıklı bir örneği. İsrail tarihinin merkezinde duran, ancak kimsenin tanımadığı dev bir sınıfsal ve etnik mücadele, İsrail siyasetini yönlendiriyor.

Solun Görevi

Sağ popülizm tüm dünyada yükselişte çünkü emekçi sınıflar, şirket kapitalizmi tarafından yıkıma uğratıldı ve ilerici kültürel elitler tarafından değersizleştirildi; zira bu elitler 1980'lerden itibaren entelektüel ve siyasi enerjilerini cinsel ve kültürel azınlıkların hak-

larını savunmaya harcadılar ve bu şekilde şiddetli kültür savaşlarına yol açtılar. Emekçi sınıfların dünyası yıkıldıktan ve reddedildikten sonra, onarılması ancak yitirilmiş ırksal, dinsel ve etnik ayrıcalıkların geri verileceği vaadiyle mümkün olabilirdi.

Trump'ın seçilmesi, dünya çapında sol için bir uyanış çağrısı oldu. Kültürel elitlerle muhafazakâr emekçi sınıf iki farklı kutba dönüşmüş olsa da, solun, sömürgecilik ve kapitalizmin dalgalar halinde yayılmasından kötü bir şekilde etkilenen insanların değerler dünyasıyla tekrar bağ kurmaktan başka çaresi yok. Bu olmazsa, uzun vadede liberalizm kalmayabilir.

6

Çoğunlukçu Gelecekler

Ivan Krastev

"Henüz karanlık olmadı, ama yavaş yavaş geliyor."

Bob Dylan

Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş (2005) kitabında, José Saramago, insanların birdenbire ölmeyi bıraktığı ve ölümün insan hayatındaki önemini kaybettiği bir ülkenin hikâyesini anlatır. En başta, herkes mutluluk sarhoşluğuna kapılır, ancak çok geçmeden birçok "gariplik" –metafizik, politik ve pratik gariplikler– hayatlarında tekrar yer bulmaya başlar. Katolik Kilisesi "ölüm olmadan diriliş olmayacağını, diriliş olmadan da kilise olmayacağını"[1] fark eder. Sigorta şirketleri için, ölümsüz yaşam unutulup gitmek demektir. Devlet, sonsuza kadar emekli maaşı ödemek zorunda kalmanın imkânsızlığıyla yüzleşir. Yaşlı ve yatağa bağlı akrabaları olanlar, onları sonsuza kadar bakım işleri yapmaktan kurtaracak tek şeyin ölüm olduğunu fark ederler. Bunun sonucunda mafya tarzı bir grup oluşur ve yaşlılarla hastaları komşu ülkelere kaçırmaya başlar (zira ölüm buralarda hâlâ bir seçenektir). Başbakan, kralı uyarır: "Eğer tekrar ölmeye başlamazsak, geleceğimiz olmayacak."[2]

1. José Saramago, *Death with Interruptions*, Londra: Vintage, 2008, s. 8; Türkçesi: *Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş*, çev. Mehmet Necati Kutlu, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2016.

2. *A.g.y.*, s. 78.

Saramago, Ölümün-Bittiği-Yer'de gerçekleşen siyasal çalkantıyla ilgili fazla detay vermez; ama birdenbire kendilerine burada iş çıkmayacağını ve yaşadıkları yerin siyasetine yaşlı nesillerin tahakküm edeceğini fark eden genç ve işsiz insanların protestolar düzenlediği ve kamusal alanları işgal ettiği İşgal Et tarzı eylemlerin vuku bulacağını tahmin etmek zor değil. "Yeniden büyük bir ülke yapmak" fikrini savunan sağ popülist partilerle liderlerin yükseleceğini de tahmin edebiliriz. Kısacası, Saramago'nun romanı, günümüz dünyasına harika bir giriş sunuyor.

Batı'nın küreselleşme deneyimi, Saramago'nun ölümsüzlükle hayali flörtüne benziyor. Birdenbire kâbusa dönen bir rüya. Sadece birkaç yıl önce, Batı'daki birçok kişi, dünyanın açılmasının tüm sorunlarımıza çare olacağı fikrindeydi. Bu heyecan bitti. Bunun yerine, sınırların insanlara, sermayeye, ürünlere ve fikirlere açılmasını öngören 1989 sonrası ilerlemeci liberal düzene karşı, demokrasinin liberalizme isyanı şeklinde yükselen dünya çapında bir ayaklanma görüyoruz. Yakın zamanda yapılmış bir araştırmaya göre, demokrasinin Batılı olmayan ülkelere yayılmasının çelişkili bir etkisi olarak, "Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki sağlam olduğu varsayılan birkaç demokraside vatandaşlar sadece liderlerine karşı daha eleştirel olmakla kalmadılar. Dahası, demokrasinin bir siyasal sistem olarak değeri konusunda da daha şüpheci hale geldiler, yaptıkları herhangi bir şeyin kamusal politikaları etkileyebileceği yolundaki umutlarını kaybettiler, ve otoriter alternatiflere destek çıkmaya daha hevesli oldular."[3] Aynı araştırmada, "genç kuşakların demokrasinin önemine daha az inandığı" ve "siyasetle ilgilenme oranının daha az olduğu" sonuçları da bulunuyor.[4]

İletişimde gerçekleşen devrimin sonuçları da daha az şaşırtıcı değil. Günümüzde, insanlar dünyada bilinebilecek her şeyi Google'da arayabiliyor ve sansür neredeyse imkânsızlaştı. Aynı zamanda,

3. Roberto Stefan Foa/ Yascha Mounk, "The democratic disconnect", *Journal of Democracy* 27/3 (Temmuz 2016), s. 5-17, 7.

4. *A.g.y.*, s. 10.

derin komplo teorileri inanılmaz bir kolaylıkla yayılıyor ve demokratik kurumlara güven gitgide azalıyor. Ne tuhaftır ki, sansürün ölümü bize "hakikat sonrası" siyaseti getirdi.

Bugün Batı'da gördüğümüz şey, ilerlemeci bir süreçte karşılaşılan geçici bir engel ya da "duraklama" değil, bir tersine dönüş. 1989 sonrası kurulan dünya düzeni bozulmakta, bu dönüşümün en çarpıcı özelliği de otoriter rejimlerin yükselişi değil, birçok Batı ülkesindeki demokratik rejimlerin yapısal değişiklik geçirmesi. 1989 sonrası ilk yıllarda, serbest seçimlerin yayılması, birçok azınlık grubunun (etnik, dinsel, cinsel) kamusal hayata katılabilmesi anlamına geliyordu. Bugün, seçimler, çoğunluğun gücünü artırıyor. Tehdit altındaki çoğunluklar, Avrupa siyasetindeki en büyük güç haline geldiler. Yabancıların ülkelerini ele geçireceğinden ve hayat tarzlarını tehlikeye atacağından korkuyorlar ve bu gelişmenin kozmopolit zihniyetli elitler ile kabile zihniyetli göçmenler arasındaki bir komplo sonucunda ortaya çıktığına ikna olmuş durumdalar. Bu çoğunlukların popülizmi, yüz yıl önce olabileceği gibi, romantik bir milliyetçiliğin ürünü değil. Daha ziyade, gerek Avrupa ve ABD'nin dünyadaki rolünün önemsizleşeceğini, büyük insan kitlelerinin Avrupa ve ABD'ye göç etmesinin beklendiğini haber veren demografik tahminlerle, gerekse de teknolojik devrimin getirdiği değişimlerle körükleniyor. Demografi, Avrupalıları kültürlerinin yok olduğu bir dünya tasavvur etmeye iterken, teknolojik devrim onlara, şu anda sahip oldukları işlerin geçerliliğini yitireceğinin işaretlerini veriyor. Batı'daki kamuoyunun devrimcilikten gericiliğe dönmesi, Avrupa'daki sağ popülist partilerin yükselişini ve ABD'de Donald Trump'ın zaferini açıklıyor.

Neyin Sonu?

Çeyrek yüzyıl kadar önce, şu an çok uzakta görünen 1989 yılında –Almanların, Berlin Duvarı'nın yıkıntılarında coşkuyla dans ettiği o mucize yılında– Francis Fukuyama çağın ruhunu yansıtıyordu. O ünlü makalesinde, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bütün büyük ideo-

lojik çatışmaların tamamına erdiğini savunuyordu.[5] Yarışma bitmiş ve şampiyon belirlenmişti: Batı tarzı liberal demokrasi. Hegel'i örnek alarak, Fukuyama, Batı'nın Soğuk Savaş'taki zaferini, bir tür Dünya Yüksek Adalet Divanı olarak gördüğü Tarih'in hükmü olarak ilan etmişti. Kısa vadede, bazı ülkeler bu modeli uygulamakta zorluk çekecekti belki. Ama denemek zorundaydılar. Batı'nın modeli, elimizdeki tek ideal model, tek şanstı.

Bu çerçevede, en önemli sorular, Batı'nın nasıl dünyanın geri kalanını değiştirebileceği ve dünyanın geri kalanının nasıl en iyi şekilde Batı'yı taklit edebileceğiydi. Hangi kurum ve politikalar transfer edilmeli ve kopyalanmalıydı?

Soğuk Savaş sonrası dünyaya dair bu hayal, şu an gözümüzün önünde çöküyor. Liberal düzenin çözülmesiyle ortaya çıkan sorular, son otuz yılın Batı'yı nasıl dönüştürdüğü ve birçoklarına göre bu düzenden en çok yararlanmış olan Amerikalılarla Avrupalıların 1989 sonrası dünyadan neden nefret ettikleri. Şu an ABD ve Avrupa'daki siyasi çalkantı, sırf küreselleşmeden ötürü ekonomik zarara uğrayan bir kitlenin isyanı olarak açıklanamaz. Sadece ekonomiyle ilgili olmadığına dair argümanı en iyi destekleyen örnek Polonya: Polonya ekonomisi on yıldır büyüyor, ülkede refah düzeyi artıyor ve hatta toplumsal eşitsizlik azalıyor; yine de 2015'te, topu topu birkaç yıl önce iktidardan düşmüş olan gerici popülist bir partiyi tekrar iktidara getirdiler. Bunu neden yaptılar?

Fukuyama'nın tarihin sonunu ilan ettiği sırada, Amerikalı siyasetbilimci Ken Jowitt, Soğuk Savaş'ın sonuyla ilgili çok daha farklı bir yorum sunuyordu – ona göre, bu dönem bir zafer dönemi değil, aksine kriz ve travmaya açılan bir kapıydı, "yeni dünya düzensizliği" olarak adlandırdığı durumun tohumlarının atıldığı bir dönemdi.[6] Jowitt'e göre, komünizmin sonu "felaket bir volkanik patlamaya benzetilebilirdi: En başta sadece hemen etrafındaki si-

5. Francis Fukuyama, "The end of history?", *National Interest* (Yaz 1989), s. 3-18.

6. Ken Jowitt, "After Leninism: The new world disorder", *Journal of Democracy* 2 (Kış 1991), s. 11-20. Jowitt sonradan fikirlerini bir kitapta genişletti:

yasi yaşamı (yani diğer Leninist rejimleri) etkileyecek, ancak muhtemelen bu etkiler yarım yüzyıldır dünyayı siyasi, ekonomik ve askeri olarak tanımlamış ve yönetmiş olan sınırlar ve kimlikler üzerinde küresel bir sonuca yol açacaktı".[7] Fukuyama'ya göre, Soğuk Savaş sonrasında ülkeler arasındaki sınırlar resmi olarak var olmaya devam edecek, ancak önemlerini kaybedecekti. Jowitt ise, yeniden çizilen sınırlar, tekrar tanımlanan kimlikler, artan çatışmalar ve felç edici bir belirsizlik öngörüyordu. Komünizm sonrası dönemi, pek az çarpıcı olayla geçecek bir taklit çağı olarak değil, en iyimser tabirle siyasi mutant olarak adlandırılabilecek rejimlerle dolu, acılı ve tehlikeli bir dönem olarak görüyordu.

Jowitt, liberal demokrasiyle rekabet edecek yeni bir küresel ideolojinin ortaya çıkmayacağı konusunda Fukuyama ile hemfikirdi; ancak eski etnik, dinsel ve kabile benzeri kimliklerin geri dönüşünü öngörmüştü. Ve dediği gibi: Küreselleşmenin çelişkilerinden biri şudur ki, insanlar, sermaye, ürünler ve fikirlerin serbest dolaşımı insanları birbirine yaklaştırsa da, bir yandan da ulus-devletlerin yabancıları entegre etme kapasitesini azaltır. Arjun Appadurai'ın on yıldan fazla bir süre önce gözlemlediği gibi: "Ulus-devlet, istikrarlı bir şekilde, üzerinde tam hâkimiyet sağlayabileceği son kültürel kaynak olan etnik kimlik kurmacasına indirgendi."[8] "Alternatif yok" sloganını benimseyen makroekonomik politikaların kasıtsız bir sonucu olarak, kimlik politikaları Avrupa siyasetinin merkezi konumuna geldi. Piyasa ve İnternet, bireylerin seçme şansını artırmak için güçlü araçlar oldular, ancak Batı toplumlarının sosyal uyumunu bozdular; zira hem piyasa hem de İnternet bireyin kendi doğal tercihlerini tatmin etmesine yardımcı oluyor, bu da sadece kendine benzeyen insanlarla iletişim kurmayı ve yabancılardan uzak durmayı kapsıyor. Daha bağlantılı, ancak

→ *The New World Disorder: The Leninist Extinction*, Berkeley: University of California Press 1992, özellikle 7-9. bölümlere bakınız.

7. *A.g.y.*, s. 259.

8. Arjun Appadurai, *Fear of Small Numbers: An Essay on the Geography of Anger*, Durham, NC: Duke University Press, 2006, s. 23.

daha az bütünleşmiş bir dünyada yaşıyoruz. Küreselleşme bağ kurarken bağları da koparıyor. Jowitt, bu bağlı/kopuk dünyada, hiddet patlamaları ve zayıflamış ulus-devletlerin küllerinden doğacak "öfke hareketleri"nin ortaya çıkmasına hazır olmamız gerektiği konusunda bizi uyarmıştı.

Jowitt'e göre, Soğuk Savaş sonrası düzen, "bir tür bekârlar kulübü"nü andırıyordu. "Birbirini tanımayan, argo tabiriyle sadece takılan, eve gidip seks yapan, sonra da birbirini bir daha görmeyen, birbirlerinin isimlerini hatırlamayan, tekrar kulübe gidip başka birisiyle tanışan birtakım insanlar. Yani, kopukluktan ibaret bir dünya."[9] Deneyim açısından zengin bir dünya bu, ancak içinde sabit kimliklerin kurulmasına izin vermiyor, sadakat üretmiyor. Pek de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, buna bir tepki olarak, arzulanan sınırın barikat şeklinde geri döndüğünü görüyoruz.

İşte tam da 1990'ların kopuk dünyasından bugünün barikat örülmüş dünyasına olan bu geçiş, demokratik rejimlerin icra ettiği rolü değiştiriyor. Demokrasiyi, azınlıkların özgürleşmesini savunan bir rejim olmaktan çıkarıp, çoğunluğun gücünü savunan bir siyasi rejim haline getiriyor.

Avrupa'daki mevcut mülteci krizi, demokrasinin cazibesinin değişen doğasının ve demokratik çoğunlukçulukla liberal anayasacılık ilkeleri arasındaki gerilimin, hem halklar hem de elitler açısından en güçlü örneği. Macaristan Başbakanı Viktor Orbán, "bir demokrasi ille de liberal olmak zorunda değil. Liberal olmayan bir şey de halen demokrasi olarak kalabilir"[10] diyerek, birçok insanın hislerine tercüman oldu. Ayrıca, devlet yönetimi liberal prensipler

9. Harry Kreisler, "The Individual, charisma and the Leninist Extinction: A conversation with Ken Jowitt" (7 Aralık 1999; "Conversations with History" - Series of the Institute of International Studies, UC Berkeley), şuradan ulaşılabilir: globetrotter.berkeley.edu/people/Jowitt/jowitt-con0.html (Kasım 2016'da erişildi), s. 5.

10. Viktor Orbán, Băile Tuşnad'daki konuşması (26 Temmuz 2014); konuşmanın İngilizce tercümesine şuradan ulaşılabilir: budapestbeacon.com/public-policy/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/10592 (Kasım 2016'da erişildi).

üzerine kurulu olan toplumların, gelecek yıllarda küresel rekabette kendilerine yer bulamayacağını da ekledi – bilakis, somut reformlar yapmadıkları sürece geride kalacaklardı:

> Bugün, uluslararası analizlerin yıldızları Singapur, Çin, Hindistan, Türkiye ve Rusya. Ben, bizim siyasi topluluğumuzun bunu doğru öngördüğüne inanıyorum. Ve eğer son dört yılda yaptıklarımıza, önümüzdeki dört yılda yapacaklarımıza bakarsak, bu açıdan yorumlanabilir gerçekten de. Topluluğumuzu, bu büyük küresel yarışta rekabet etmemizi sağlayacak şekilde örgütlemenin yollarını arıyoruz (ve bu sırada Batı Avrupa dogmalarından kaçmak için, kendimizi onlardan azade kılmak için elimizden geleni yapıyoruz).[11]

Göçmen krizi, Brüksel'deki AB yetkilileri ne derse desin, bir "dayanışma eksikliği"nden ibaret değil. Daha ziyade, bir dayanışmalar çatışması söz konusu – milli, etnik ve dinsel dayanışmalar, insan olarak sorumluluklarımızın önüne geçmeye çalışıyor. Avrupa dışındaki insanların eski kıtaya gelmesi, ya da yoksul Avrupa ülkelerinden zengin Avrupa ülkelerine göç edilmesi kadar basit bir konu değil bu; aynı zamanda seçmenlerin merkezden uzaklaşması ile, sağ-sol arasındaki sınırın uluslararası ve yerel arasında bir seçime doğru kaymasıyla da ilgili.

Mülteci krizi, tartışmaların da hareketini tetikledi. 1970'lerde, Batı'nın sol entelektüelleri Hindistan ya da Latin Amerika'daki yerel toplulukların kendi yaşam biçimlerini koruma hakkını tutkuyla savunuyordu. Peki ya günümüzün Batılı orta sınıf toplulukları? Onlar neden bu haklarından mahrum bırakılsın? Ve geleneksel olarak solun kitlesi olanların, bugün aşırı sağa kaymasını nasıl açıklayacağız? Avusturya'da, mavi yakalı işçilerin yüzde seksen beşinden fazlası, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin Mayıs 2016'da gerçekleşen ikinci turunda, aşırı sağ milliyetçi-muhafazakâr adaya oy verdi. Almanya'nın kuzeyinde yer alan Mecklenburg-Vorpommern eyaletindeki yerel seçimlerde, Almanya İçin Alternatif'e yüzde otuzdan fazla destek çıktı. Aralık 2015 Fransa yerel seçim-

11. *A.g.y.*

lerinde, Ulusal Cephe işçi sınıfının yüzde ellisinin oyunu aldı. İngiltere'deki referandumun sonuçları son derece çarpıcı: İngiltere'nin kuzeyindeki, geleneksel olarak en "sağlam" İşçi Partisi oyları çıkaran bölgelerde, Brexit, en yüksek oyları aldı. Şu anda açık seçik gördüğümüz üzere, Marksizm sonrası işçi sınıfının, enternasyonalist olması için bir sebep yok; zira ne kendilerine biçilmiş öncü rolüne ne de küresel bir anti-kapitalist devrime inanıyorlar.

Normatif Tehditler

Tehdit altındaki çoğunlukların popülizmi, tarihin bizi pek de hazırlamadığı bir popülizm. Sosyologlardansa, psikologların yardımı bu konuda daha çok işimize yarayabilir. 1930'lar ve 1940'larda, Naziler tarafından toplama kamplarına gönderilmeden ülkeyi terk etmeyi başaran birtakım Alman göçmenleri, Almanya'da yaşadıklarının yeni ülkelerinde de olup olamayacağını sorgulamaya başladılar. Otoriterliği, basitçe Alman milli karakterine ya da sınıf siyasetine indirgeyerek açıklamaya hazır değillerdi. Daha ziyade, otoriterliği bireyin sabit bir özelliği olarak ele aldılar – bir çeşit kişilik. 1950'lerden beri "otoriter kişilik" çalışmaları büyük değişiklikler geçirdi ve ilk hipotez belirgin bir biçimde yeniden oluşturuldu, ancak yakın zamanda çıkardığı *The Authoritarian Dynamic* (Otoriter Dinamik) kitabında,[12] bu gelenekten gelen Karen Stenner, tehdit altındaki çoğunlukların yükselişi ve Batılı demokrasilerin değişen yapısını anlamamıza yardımcı olacak birçok bulgu sunuyor. Stenner çalışmasında, otoriter yönetim isteğinin sabit bir psikolojik özellik olmadığını gösteriyor. Daha ziyade, kendilerini gitgide daha çok tehdit altında hisseden bireylerin tahammülsüz hale gelmesine yol açan bir psikolojik eğilim.

Jonathan Haidt'in dediği gibi, "Adeta bazı insanların alınlarında bir düğme var ve o düğmeye basıldığında, kendi küçük grupla-

12. Karen Stenner, *The Authoritarian Dynamic*, Cambridge/New York: Cambridge UP, 2010.

rını savunmaya yoğun bir şekilde odaklanıyorlar – bu da gruptaki muhalefeti ezmeyi ve yabancılarla uyumsuzları kovmayı gerektiriyor."[13] Ve bu düğmeye basan da herhangi bir tehdit değil, Stenner'ın deyimiyle "normatif tehdit"; kişi bu durumda içinde yaşadığı ahlaki düzenin bütünlüğünün tehlike altında olduğunu ve algıladığı "biz"in çözülmeye başladığını hissediyor. Yabancılara ve tehdit olarak gördüğü herhangi birine karşı düşmanlığını tetikleyen, şu anki somut durumundan ziyade, ahlaki düzenin çökeceğinden duyduğu korku oluyor.

Stenner'ın "normatif tehdit" kavramı, 2015 mülteci krizinin Avrupa siyasetini nasıl değiştirdiğini ve neden Orta Avrupa toplumlarının mültecilere karşı –ülkelerinde pek de mülteci olmamasına rağmen– en düşmanca tavırları sergilediğini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.

Avrupa'da, mülteci krizinin oluşturduğu "normatif tehdit", demografik sebeplerden kaynaklanıyor. Garip bir şekilde, demografik panik Avrupa'nın göçmen ve mültecilere olan tavrında yer alan bir faktör olarak fazlaca üstünde durulan bir şey değil. Ancak önemli bir faktör, özellikle de Orta ve Doğu Avrupa'da. Bölgenin yakın tarihinde, milletler ve devletler gitgide güç kaybetti. Son çeyrek yüzyıl içinde, her on Bulgar'dan biri yaşamak ve çalışmak için yurtdışına gitti. Ve gidenlerin çoğu, tahmin edilebileceği gibi, genç insanlar. BM tahminlerine göre, Bulgaristan'ın nüfusu, 2050' ye kadar %27,9 azalacak. Bulgaristan, Litvanya ve Romanya gibi küçük ülkelerde (son on yılda Litvanya nüfusunun %12,2'sini, Romanya ise %7'sini kaybetti) "etnik yok olma" paniği hissedilebiliyor. Onlara göre, göçmenlerin bu ülkelere gelmesi, kendilerinin tarih sahnesinden silinmesi anlamına geliyor ve yaşlanan Avrupa' nın göçmenlere ihtiyacı olduğu yolundaki yaygın iddia, bu varoluşsal melankoliyi daha da güçlendiriyor.

13. Jonathan Haidt, "When and why nationalism beats globalism", *The American Interest* 12/1 (10 Temmuz 2016), şuradan ulaşılabilir: www.the-american-interest.com/2016/07/10/when-and-why-nationalism-beats-globalism/ (Kasım 2016' da erişildi).

On yıl önce, Macar filozof ve eski muhalif Gáspár Miklós Tamás,[14] Avrupa Birliği fikrinin entelektüel kökenini oluşturan Aydınlanma'nın, evrensel vatandaşlık ilkesini zorunlu kıldığını gözlemlemişti. Ancak evrensel vatandaşlığa iki türlü ulaşılabilir: ya yoksul ve sorunlu ülkelerin yaşanmaya değer hale gelmesiyle, ya da Avrupa'nın sınırlarını tüm dünyaya açmasıyla. Bunların ikisi de yakın zamanda (ya da herhangi bir zamanda) gerçekleşecek gibi görünmüyor. Bugün dünya, kimsenin vatandaşı olmak istemediği başarısız devletlerle dolu; Avrupa'ya gelince, sınırlarını açık tutma kapasitesi olmadığı gibi, vatandaşlarından/seçmenlerinden bu konuda onay alması da mümkün görünmüyor.

Göçmen Devrimi

1981'de, Michigan Üniversitesi'nde araştırmacılar ilk kez Dünya Değerler Araştırmasını yaptıklarında,[15] milletlerin mutluluğunun maddi refahla ilgili olmadığını bulmuş ve şaşırmışlardı. O zamanlar, Nijeryalılar Batı Almanlar kadar mutluydu. Ancak bugün, 35 yıl geçtikten sonra, durum değişti. Son anketlere göre, çoğu yerde insanlar gayri safi milli hasılaları kadar mutlu.[16] Bu değişmeyi sağlayan, Nijeryalıların televizyona ulaşması ve internetin yayılmasıyla genç Afrikalıların Avrupalıların nasıl yaşadığını, nasıl okul ve hastanelere sahip olduklarını görmesi oldu. Küreselleşme dünyayı bir köye çevirdi, ancak bu köy bir diktatörlük tarafından yönetiliyor – küresel karşılaştırmalar diktatörlüğü. İnsanlar artık yaşamlarını komşularıyla değil, dünyanın en zenginleriyle kıyaslıyorlar.

14. Gáspár Miklós Tamás, "What is post-fascism?" (13 Eylül 2001), şuradan ulaşılabilir: www.opendemocracy.net/people-newright/article_306.jsp (Kasım 2016'da erişildi).

15. "History of the World Values Survey Association", şuradan ulaşılabilir: www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=History (Kasım 2016'da erişildi).

16. Max Roser, "Happiness and life satisfaction" (2016), şuradan ulaşılabilir: ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction/ (Kasım 2016'da erişildi).

Bu birbirine bağlı dünyada, yeni devrim, göç – yirminci yüzyıldaki gibi halkların devrimi değil bu, yirmi birinci yüzyıla özgü, temelinde kaçış yatan, birey ve ailelerin gerçekleştirdiği ve gelecek hayallerinin ideologlar tarafından değil, Google Haritalar'dan bakılan sınırötesi hayatın fotoğrafları tarafından şekillendirildiği bir hareket. Bu yeni devrim, başarılı olmak için siyasi hareketler veya siyasi liderler gerektirmiyor. Dolayısıyla AB sınırını geçmenin, yeryüzünün lanetlileri diye adlandırılanların çoğu için herhangi bir ütopyadan daha çekici olmasına şaşırmamalıyız. Gitgide büyüyen bir kitle için, değişim fikri yönetimi altında oldukları hükümeti değiştirmek değil, yaşadıkları ülkeden ayrılmak anlamına geliyor.

Bu göçmen devrimindeki sıkıntı ise, gitgide Avrupa'da bir karşıdevrime yol açma potansiyeli taşıması. Avrupa'daki sağ popülist partilerin çoğunun en önemli özelliği, milliyetçi-muhafazakâr olmaları değil, gerici olmaları. Batı'da gerici politikaların yükselişiyle ilgili Mark Lilla'nın gözlemlerine göre, "devrimci bir siyasi programın yokluğunda bile gerici ruhun canlı kalmaya devam etmesi"nin sebebi, "bugün dünyanın herhangi bir yerinde sürekli sosyal ve teknolojik değişimlere maruz kalarak modern bir hayat yaşamanın, psikolojik anlamda, sürekli bir devrim yaşamakla eşdeğer" olduğu hissiyatı.[17] Ve gericiler için "kıyamet karşısında tek makul tepki, baştan başlama ümidiyle, yeni bir kıyameti kışkırtmak".[18]

Harvard Üniversitesi'nde ders veren ekonomist Dani Rodrik, birkaç yıl önce yaptığı, milli demokrasiler ile küresel piyasalar arasındaki dengeyi kurabilmek için ülkelerin üç seçeneği olduğu uyarısında haklı çıktı: Ülkeler, uluslararası piyasada rekabet edebilmek için demokrasiyi sınırlandırabilir, ülkede demokratik meşruiyeti sağlayabilmek için küreselleşmeyi sınırlı tutabilir ya da

17. Mark Lilla, *The Shipwrecked Mind: On Political Reaction*, New York: New York Review Books, 2016, s. xiv.

18. Mark Lilla, "Republicans for revolution", *The New York Review of Books* (12 Ocak 2012).

ulusal bağımsızlıktan vazgeçerek demokrasiyi küresel hale getirebilirlerdi. Ancak hiper-küreselleşme, demokrasi ve kendi kaderini tayin koşullarını aynı anda sağlamaları olanaksızdı. Dolayısıyla, evrenselcilerin ulusal demokrasiler hakkında şüpheci davranması ve demokrasiyi öven popülistlerin korumacı ve yalnızlaşma yanlısı olması bizi şaşırtmamalı.[19]

Popülist Sapma

Eğer tarih bize herhangi bir şey öğrettiyse, o da serbest seçimlerin ulusal toplumları açmaya da kapatmaya da yarayabileceğidir. Demokrasi, kaynaştırıcı olduğu kadar dışlayıcı bir mekanizmadır da, ve bugün şahit olduğumuz şey, çoğunluğun devleti kendi özel mülküne çevirdiği çoğunlukçu rejimlerin yükselişidir – halk iradesinin siyasi meşruiyetin tek kaynağı, küresel piyasanın da ekonomik büyümenin tek kaynağı olduğu günümüz dünyasındaki rekabetçi baskıya verilen bir cevaptır bu.

"Popülist sapma" farklı ülkelerde farklı şekilde işliyor, ancak bazı benzerlikler bulabiliriz. Popülist duyguların yükselişi siyasi kutuplaşmaya ve cepheleşen bir siyasi tarza (ki bu her zaman olumsuz bir gelişme olmayabilir) dönüşe işaret ediyor. Tek bir sorunla ilgilenen küçük siyasi parti ve hareketlerin çoğalmasıyla öne çıkan siyasi alanın parçalanması sürecini tersine çevirerek, kamuoyunun bireysel değil toplumsal korkulara yoğunlaşmasına yol açıyor bu sapma. Popülizmin yükselişi, siyasi liderlerin çok önemli bir rol oynadığı ve kurumlara duyulan güvenin azaldığı, daha kişisel bir siyasete dönüş. Sağ/sol bölünmesi, evrenselcilerle yerelciler arasında bir çatışmaya evriliyor. Korkuların patlaması, aynı zamanda, 1989 sonrası dünyayı tanımlayan, demokrasi ve liberalizm arasındaki birliğin de çözülmesi anlamına geliyor.

Liberal demokrasinin gerçek çekiciliği, seçimlerde kaybeden-

19. Dani Rodrik, *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*, New York: W. W. Norton & Company, 2011.

lerin bile kaybetmekten fazla korkmasına gerek olmamasıydı: Seçim mağlubiyetleri, sürgüne yollanma veya bütün varlıklarına el konmuşken saklanmak zorunda kalma anlamına değil, bir sonraki yarış için tekrar gruplaşma ve planlama anlamına geliyordu. Liberal demokrasinin pek de bahsedilmeyen olumsuz bir özelliği ise, galiplerine tam ve nihai bir zafer sağlamamasıydı. Demokrasi öncesi zamanlarda –ki bu insanlık tarihinin çok büyük bir kısmı demek oluyor– anlaşmazlıklar barışçıl tartışmalar ve iktidarın düzen içinde el değiştirmesiyle çözülmüyordu. Aksine, güçlü olan kazanıyordu: Muzaffer işgalciler ya da iç savaşın galipleri, bozguna uğrattıkları düşmanları üzerinde tam bir hâkimiyete sahip oluyor, onlara istediklerini yapabiliyorlardı. Liberal demokrasilerde "muzaffer" olan böyle bir tatmin elde edemiyordu. Liberal demokrasinin paradoksu, vatandaşların kendilerini daha özgür, ancak daha güçsüz hissetmeleriydi.

Popülist partilerin cazibesi, muğlak olmayan bir zafer vaat etmeleridir. Liberallerin pek sevdiği güçler ayrılığını, iktidardakilerin hesap vermesini sağlayacak bir düzen olarak değil, seçkinlerin seçim vaatlerini yerine getirmekten kaçınmak için uydurdukları bir bahane olarak görenlere hitap ederler. Dolayısıyla, iktidardaki popülistleri tanımlayan şey, mütemadiyen güçler ayrılığı ilkesini yıkmaya çalışarak, mahkemeler, bankalar, basın organları ve sivil toplum kuruluşları gibi bağımsız kurumları kendi boyundurukları altına almaya çalışmalarıdır. Ancak popülist partiler sadece acımasız galipler değil, aynı zamanda edepsiz mağluplardır da. Çoğunluğu temsil ettiklerine dair inançları, seçim mağlubiyetini kabul etmelerini zorlaştırır. Bunun sonucunda, seçimler gitgide daha da tartışmalı hale geliyor ve "sadece bizim kazandığımız seçimler adildir" zihniyeti yükseliyor.

1989 sonrası dünyasında, demokrasinin yayılmasıyla liberalizmin de yayılacağı inancı çoğu kişi tarafından paylaşılıyordu. Çoğunlukçu rejimlerin, dünyanın çeşitli yerlerinde yükselişiyle, bu varsayım sorgulanmaya başlandı. Soğuk Savaş sonrası Avrupa liberal demokrasilerinin çelişkisi, bireysel özgürlükler ve insan hak-

larının ilerlemesiyle, vatandaşların oylarıyla hükümetlerin yanı sıra politikaları da değiştirebilme gücünün gerilemesinin aynı anda gerçekleşmesiydi. Şimdi siyasetin önceliği tekrar ağır basmaya başladı ve hükümetler yönetim kapasitelerini yeniden kazanıyor, ancak –bugün görüldüğü üzere– bunu bireysel özgürlükleri harcayarak yapıyorlar.

7

Güvenli Avrupa

Bruno Latour

KASIM 2016'DAKİ Amerikan seçimlerinden bu yana, en azından, her şey artık daha net.

İngiltere imparatorluk hülyasına geri döndü, on dokuzuncu yüzyıl sonunda olduğu gibi; Amerika tekrar büyük bir devlet olma arayışında – savaş sonrasında, 1950 yılında, sepya fotoğraflı günlerdeki gibi. Avrupa, Kıta Avrupası yalnız, zayıf ve hiç olmadığı kadar bölünmüş durumda. Polonya hayali bir ülkeyi düşlüyor; Macaristan artık sadece "yerli" Macarları istiyor; Hollandalılar, Fransızlar ve İtalyanlar hepsi bir o kadar hayali olan sınırlar içine kapanmak isteyen partilerle boğuşuyor. İskoçya, Katalonya, Flandre bölgeleri ülke olmak istiyor. Bütün bunlar Rusya'nın ağzını sulandırırken, çevresindeki herkesin çıkarlarını yok sayan Çin "merkez imparatorluk" olma rüyasını sonunda tekrar gerçekleştiriyor.

Parçalanma yolunda ilerleyen Avrupa'nın ancak fındıkkıranın ağzındaki fındık kadar değeri var. Ve bu sefer, yeni bir Kral Übü'nün elindeki Amerika Birleşik Devletleri'ne güvenemez.

Öyleyse belki birleşik Avrupa'yı baştan dokumak için doğru andır bu. Ama hayır, AB'nin kurucu babalarının savaş sonrasında demir, kömür ve çelik üzerinden veya daha yakın zamanda, çılgın bir umutla tarihin dışına çıkmak için ortak standartlaştırma kuralları veya ortak para üzerinden hayal ettikleri gibi değil. Hayır, Av-

rupa'nın tekrar birleşmesi gerekiyorsa, elli yıl önceki kadar vahim tehditler yüzünden bu – ama kıtanın yirminci yüzyılınkinden çok farklı bir tarihin içinde yer alması gerekiyor bugün.

Avrupa üç tehditle karşı karşıya: Küreselleşmeyi icat etmiş ülkelerin alenen yüzüstü bırakması; iklim değişimi; milyonlarca göçmen ve mülteciye bir sığınak sunma zorunluluğu. Aslında bu üç tehdit aynı başkalaşımın farklı çehrelerinden ibaret: Avrupa toprağının doğası değişti ve biz Avrupalılar tekrar keşfedilecek ve istila edilecek bölgelere doğru hep birlikte göç halindeyiz.

Birinci tarihsel olay: Brexit. Karada olduğu kadar denizde de piyasanın belirsiz mekânını icat etmiş olan, Avrupa Birliği'ni mütemadiyen yalnızca dev bir mağaza olmaya iten ülke ile Calais'de birkaç bin mültecinin akınıyla karşılaşınca bir anda küreselleşme oyununu oynamamaya karar veren ülke aynı.

İkinci tarihsel olay: Trump'ın seçilmesi. Dünyaya kendi özel küreselleşmesini, hem de nasıl bir şiddetle dayatmış bir ülke; yerlilerini ortadan kaldırarak göç ile kurulmuş bir ülke... – işte bu ülke, kendisini bir kale içine kapatmayı, mültecilerin geçişine artık izin vermemeyi, bir yandan her yere aynı hoyrat kayıtsızlıkla müdahaleye hazırlanırken kendi toprakları üzerinde olmayan hiçbir davaya yardım etmeyeceğini vaat eden bir kişinin ellerine bıraktı yazgısını.

Herkes kendi başının çaresine baksın! Tam yol tornistan! Sorun artık herkese yetecek yuva olmaması. Kışkış! Herkes bir yana dağılsın. Neden mi? Çünkü küreselleşme hayallerini gerçekleştirmeye elverişli bir gezegen yok ortada.

Üçüncü ve –açık arayla– en önemli tarihsel olay: *12 Aralık 2015*'te Paris'te COP21 iklim konferansının sonunda varılan anlaşma.

Önemli olan, delegelerin verdikleri karar değil; hatta bu anlaşmanın uygulanıp uygulanmayacağı da değil (anlaşmaya karşı olan Beyaz Saray ve Senato'dakiler anlaşmanın içini boşaltmak için her şeyi yapacaklar); hayır, önemli olan, o gün tüm imzacı ülkelerin, üzerlerine düşen modernleştirme planlarını öngörülenden erken

tamamlasalar bile kalkınma umutlarıyla uyumlu bir gezegen kalmayacağını alkışlar arasında anlamış olmaları. Şimdiye dek planlarını hayaller üzerine kurmuşlardı.

Küreselleşmenin Küre'sinin barınacağı bir gezegen, yer, toprak, bölge yoksa tüm ülkeler bunlardan hangisine yöneliyormuş gibi yapacak, ne yapacağız? Ya sorunun varlığını inkâr edeceğiz ya da *ayaklarımızı yere basmaya çalışacağız*. Her birimiz için soru şuna dönüşüyor: "Kaçış hayallerini beslemeye devam mı edeceksiniz, yoksa siz ve çocuklarınız için yaşanabilir bir alan aramaya başlayacak mısınız?" İnsanları ayrıştıran soru sağcı, solcu olmaktan öte bundan böyle bu.

ABD'nin önünde iki çözüm vardı: İklim değişikliğinin kapsamını ve sorumluluklarının büyüklüğünü nihayet anlayarak sonunda gerçekçi olabilir ve dünyayı uçurumdan kurtarabilir veya inkâra battıkça batabilirdi. Trump, ayaklarını yere basmayı erteleyip diğer ülkeleri uçuruma sürükleyerek Amerika'nın rüyasını birkaç yıl daha sürdürmeye karar vermiş gibi.

Biz Avrupalılar kendimize bu izni veremeyiz. Nitekim çeşitli tehditlerin farkına vardığımız anda savaşların, küreselleşmenin başarısızlıklarının ve iklim değişikliğinin birikmiş etkilerinin, bizim gibi, bizimle yarış halinde, bizimle birlikte yaşanabilir bir alan arayışına soktuğu milyonlarca insanı, hem kendileri hem de çocukları için kıtamıza kabul etmemiz gerekecek. Bugüne kadar gelenek-lerimizi, âdetlerimizi, fikirlerimizi paylaşmamış olanlarla, yani yabancı akrabalarımızla (fazlasıyla yakın ve fazlasıyla yabancı) birlikte yaşamamız gerekecek.

Göç halindeki bu halklarla tek bir ortaklığımız var: *topraksız kalma imtihanı*. Biz, *eski Avrupalılar* açısından, ortada küreselleşecek bir gezegen kalmadığı ve yaşam tarzımızı tamamıyla değiştirmemiz gerekeceği için; onlar, *geleceğin Avrupalıları* açısından, harap topraklarını bırakmak ve yaşam tarzlarını tamamıyla değiştirmeyi öğrenmek zorunda oldukları için. Bu kadarı fazla değil mi? Hayır değil, tek çıkış yolumuz da şu: yaşanacak bir alanı birlikte keşfetmek. Yeni evrensellik bu. Tek alternatifiyse, hiçbir şey

olmamış gibi davranmak ve arkasına saklanacak bir duvar inşa edip dokuz milyar insanın faydalanamayacağını bildiğimiz "Amerikan yaşam tarzı" rüyasını, artık uyandığımız bu rüyayı savunmayı sürdürmek.

Herkesin kapısını penceresini kapattığı bu an, sınırların açılması ve yaşam tarzında devrim gibi kavramlarla düşünmek için elbette en kötü zaman. Bununla beraber, göçler ve yeni iklim düzeni *pekâlâ aynı tehdit.*

Yurttaşlarımızın büyük bir kısmı, gezegenin başına gelenleri inkâr etse bile, göçmen sorununun tüm kimlik arzularını çetin bir sınava tabi tuttuğunu mükemmelen anlıyorlar. Şu an için "popülist" denen partiler tarafından desteklenen bu kişiler ekolojik dönüşümü tek bir boyutuyla kavradılar: Buna göre iklim değişikliği, istemedikleri insanları sınırlarından içeriye savuruyor; dolayısıyla yanıtları: "Geçit vermez sınırlar dikelim de istiladan kurtulalım."

Ama aynı değişimin öteki boyutunu henüz tamamıyla hissetmediler: Yeni iklim düzeni uzun zamandır tüm sınırları silip süpürüyor ve bu istilacılara karşı duvar örmemize olanak olmaksızın bizi tüm rüzgârlara maruz bırakıyor.

Kimliklerimizi savunmak istiyorsak iklim, erozyon, kirlilik, kaynakların tükenmesi, yaşam alanlarının yok edilmesi gibi adlar verdiğimiz, biçimden ve milliyetten yoksun o göçmenleri de tespit etmemiz gerekecek. Sınırları iki ayaklı mültecilere kapatsanız dahi diğerlerinin geçmesini asla engelleyemezsiniz.

İşte bu noktada bir siyasetbilim hipotezi –daha ziyade gerçeğe benzer bir kurmaca da diyebiliriz– kurgulayabiliriz.

Aydın seçkinler –böyle seçkinler var– geçtiğimiz yüzyılın doksanlı yıllarından itibaren "iklim" terimiyle özetlenen tehlikelerin arttığını fark etmişlerdi – tabii geniş anlamıyla anlaşılması şartıyla: Yerküre ile bugüne kadar gayet dengeli sürdürülen ilişkilerde yepyeni bir düzen. O âna kadar bir toprağı ele geçirmek, mülkiyet haklarını elde etmek, yeraltı kaynaklarını çıkarmak, kullanmak ve kötüye kullanmak mümkündü, ama toprağın kendisi neredeyse sessiz sedasız öyle duruyordu.

Aydın seçkinler bunun sürmeyeceğine dair kanıtlar toplamaya başladı. Durumu elbette uzun zamandır biliyorlardı, ama cesaretle yok saymayı öğrenmişlerdi. Özel mülkiyet, toprak ele geçirme, alanların işlenmesi zemininin *altında, başka bir yer*, başka bir toprak, başka bir alan hareket etmeye, sarsılmaya, etkilenmeye başlamıştı. Aydın seçkinleri tümüyle harekete geçiren, deyim yerindeyse bir tür yer sarsıntısıydı. "Dikkatli olun, hiçbir şey eskisi gibi olmayacak; Yerküre'nin geri dönüşünün, bugüne kadar uysal olan güçlerin tersine çevrilmesinin bedeli yüksek olacak."

Mesele şu ki bu tehdit, bu ikaz, belki daha az aydın olan ama büyük imkânlara ve dev çıkarlara sahip ve bilhassa kendi refahlarına oldukça duyarlı seçkinler tarafından da tam olarak algılanmıştı.

Siyasal kurgu hipotezinin devreye girdiği nokta da burası: Bu seçkinler ikazın kesinliğini mükemmelen anladılar, ama bu tartışmasız hakikatten yola çıkarak Yerküre'nin eski haline dönüşü için büyük bir bedel ödemek gerektiği sonucuna varmadılar.

İki sonuca vardılar ve bu iki sonuç bugün Beyaz Saray'a Kral Übü'nün seçilmesine yol açtı: Evet, bu tersine çevirmenin bedeli büyük ama *bunu başkaları ödeyecek*, kesinlikle biz değil; ve bu yeni iklim düzeninin tartışmasız hakikatini, *gerçekleşene kadar inkâr edeceğiz.*

Bu hipotez doğruysa, seksenli yıllardan itibaren "deregülasyon" ve "sosyal devletin parçalanması", iki binli yıllardan sonra "iklim inkârcılığı" denen şeyi; bilhassa son kırk yılda eşitsizliklerin baş döndürücü hızda genişlemesini anlamayı sağlar; ayrıca tüm bunlar aynı fenomenin parçasıdır: Seçkinler o kadar aydınlanmıştır ki gelecekte herkes için yaşam olmayacağına, *dolayısıyla en hızlı şekilde dayanışma yükünden kurtulmak gerektiğine* (deregülasyon); paçayı kurtarabilecek yüzde birkaç için bir tür gösterişli kale inşa etmek gerektiğine (eşitsizlik patlaması); ve ortak dünyadan böyle bir kaçışın kirli bencilliğini gizlemek için bu çılgın kaçışın kökenindeki tehdidin varlığını bile kesinlikle inkâr etmek gerektiğine (iklimsel değişimin inkârı) karar vermişlerdir. Bu hipotez

olmadan ne eşitsizlik patlaması ne iklim değişimine dair şüphecilik yatırımı ne de deregülasyon furyası açıklanabilir. Kıta Avrupası'nın dahil olmakta o kadar güçlük çektiği tarihi tanımlayan üç hareket bunlardır.

Eskimiş *Titanik* metaforunu kullanırsak: Aydınlar buzdağının dosdoğru pruvaya yaklaştığını görmekte; geminin kesin batacağını bilmekte; kurtarma botlarına el koymakta; gemi yana yatıp da diğer sınıflar uyanmadan tabanları yağlamak ve gecenin karanlığından faydalanabilmek için orkestradan uzun uzun ninniler çalmasını istemektedir!

Bu şahıslar –artık aydın, aydınlanmış değil karartıcı denmesi gereken seçkinler– rahatlarını bozmadan hayatta kalmak istiyorlarsa *artık dünyanın geri kalanıyla mekân paylaşıyormuş gibi yapmalarına gerek olmadığını* fark etmişlerdir. Küreselleşme birden bambaşka bir biçim alır: Şimdi tamamıyla uyanmış alt sınıflar yüksek küpeşteden botların gitgide uzaklaştığını izler. Orkestra "Sana yaklaşırken Tanrım"ı* çalmaya devam eder, ama müzik öfkenin gürültüsünü bastırmaya artık yetmemektedir...

Ve böyle bir terk, böyle bir ihanet karşısındaki güvensizlik ve anlayışsızlık tepkisini anlamak istiyorsak elbette öfkeden söz etmek lazım.

Mevcut durumu anlamak için siyasi analistler "popülizm" terimini kullanıyor, hatta suistimal ediyor. "Halk" (*peuple*) dar vizyonu, korkuları, seçkinlere karşı doğal güvensizlikleri, kültür hakkındaki zevksizlikleri ve bilhassa folklor, arkaizm, sınırlar ve kimlik tutkuları içinde –olgulara karşı suçlu bir kayıtsızlığı da unutmamak lazım– sızlanıp durmakla suçlanıyor. Neymiş efendim, halk cömertlikten, açık fikirlilikten, rasyonaliteden yoksunmuş; riski sevmiyormuş (bu riski sevme gerekliliği de *millerinin* uçmasına izin verdiği her yerde koruma altında olanlar tarafından telkin edilmiyor mu, ah!).

* Orijinal adı *Nearer, my God, to Thee* (Sana Yaklaşırken Tanrım) olan Lowell Mason'ın bu ilahisinin *Titanik* batarken çalınan son şarkı olduğuna inanılır. – *ç.n.*

Oysa imkânsız olduğunu herkesten önce ve herkesten daha iyi bildikleri için (tam da sınırsız büyüme hayalleri için gezegenin yeterince geniş olmaması nedeniyle), gezegeni *hep birlikte* sahiden modernleştirme fikrini terk edenlerin söz konusu "halk"a *soğukkanlılıkla ihanet ettiğini* unutmak demektir bu.

Trump'ın seçilmesi yeni siyasi durumu netleştiriyorsa bunun nedeni aslında ABD'yi sürüklediği ufkun, gidilmesi gereken yöne ne kadar *taban tabana zıt* olduğu hakkında bir fikir vermesi ve böylelikle sonuç olarak üçüncü meselenin doğasını gayet iyi, ama ters yönden tanımlıyor olması! Aslında Trump'ın yeniliği, iklim değişiminin varlığını sistematik olarak *inkâr etme* üzerine koca bir siyasal yönelim inşa etmesinden ibaret. İklim inkârcılığı ilk kez tüm siyasal tercihleri belirlemektedir. Ne hoş bir netlik!

Trump ile otuzlu yıllardaki hareketler karşılaştırılırken faşistlerin orijinalliğine saygıda kusur ediliyor. İki hareketin tek ortak noktası, eski seçkinleri bir süre için eli kolu bağlı bırakan yeni bir birleşim bulmalarıdır. Ancak faşistlerin bulmuş olduğu birleşim hâlâ eski vektör, yani antik bölgelerden modernleşmeye doğru giden vektöre paraleldi. Hayal edilen bir geçmişe (Roma, Germanya) dönüş ile devrimci fikirleri, endüstriyel ve teknik modernleşmeyi birleştirmeyi başardılar ve tüm bunları yaparken bizzat birey fikrine karşı bir topyekûn devlet –ve savaş devleti– figürü yarattılar.

Mevcut yenilikte hiç böyle şeyler yok: Devlet hor görülür, birey kraldır ve her şeyden önce yapılması gereken, böyle bir ABD'ye denk düşen bir dünya olmadığını herkes fark etmeden tüm kısıtları kaldırarak zaman kazanmaktır.

Trump'ın orijinalliği, şu üçünü tek bir hareket içinde bir araya getirmiş olmasıdır: Birincisi, dünyanın geri kalanını kaderine terk ederek ("sıradan insanları" temsil etmekten sorumlu yeni bakanlar milyarderdir!) ileriye, maksimum kâra doğru atılım; ikincisi, koca bir halkın geriye, ulusal ve etnik kategorilere dönüş atılımı (duvarın arkasında "Amerika'yı Yeniden Büyük Bir Ülke Yapalım"!); üçüncü ve son olarak, jeolojik ve iklimsel durumun alenen inkârı.

Trumpçılık –eğer böyle bir terim kullanılabilirse– siyasette sık rastlanmayan bir yeniliktir ve ciddiye alınması icap eder. Tıpkı faşizmin, dönemin siyasetçileri ve yorumcularını tam bir şaşkınlık içinde bırakarak aşırı uçları birleştirebilmesi gibi, Trumpçılık da uçları birleştirmekte ve dünyayı kandırmaktadır – en azından bir süre için. Küreselleşmeye ve eski ulusal toprağa dönüşe yönelik bu iki atılımı karşıtlaştırmak yerine, sanki bunlar bir potada eritilebilirmiş gibi davranıyor Trump. Ancak modernleşme ile Yerküre'nin maddi koşulları arasındaki çatışma durumunun bizzat varlığı inkâr edildiği takdirde mümkün olan bir birleşim bu elbette. Bu olmayınca anlaşılmaz kalan iklim şüpheciliğinin kurucu rolü buradan kaynaklanır. (Clinton'a kadar iklim siyasetiyle ilgili hususların iki parti arasında anlaşma konusu olduğunu hatırlayalım.)

Nedeni de çok iyi anlaşılıyor: Yoksa bu birleşimin tamamıyla gerçekçilikten yoksun oluşu apaçık ortada olur – "orta" sınıfın milyonlarca üyesine geçmişi koruma fikrini yeniden benimseten milyarderler! Şu anda işin bağlı olduğu tek koşul, *jeo*-politik duruma tamamıyla kayıtsız kalmak.

İlk kez koca bir siyasi hareket jeopolitik gerçeklerle ciddi bir şekilde yüzleşiyormuş gibi yapmıyor ve alenen bütün kısıtların dışına, birebir anlamıyla *offshore*'a (kıyı ötesi) çıkıyor (tıpkı finansal cennetler gibi). Her şeyden önemlisi, artık asla müştereken sahip olunmayacağı bilinen bir dünyayı kitlelerle paylaşmak zorunda da değil. Bu üçüncü meseleden, tüm siyasete musallat olan bu hortlaktan sanki sonsuza dek kaçılabilirmiş gibi.

Bu buluşun mütemadiyen borç içindeki, iflastan iflasa koşan, ününü realite şovlarına (gerçekdışıcılığın ve gerçekten kaçışçılığın bir başka biçimi) borçlu bir gayrimenkul girişimcisinden geliyor olması oldukça manidar. Seçim kampanyasına olduğu gibi yönetimine de damgasını vuran şu olgulara mutlak kayıtsızlık hali, gerçeklikle hiçbir bağ olmadan yaşıyormuş gibi yapmanın basit bir sonucu. Birileri Eski Toprağa doğru gidenlere geçmişe kavuşacaklarını vaat etmişse, ama onları, büyük seçmen kitlesi için somut bir varoluşu olmayan bir yere doğru sürüklüyorsa, ampirik kanıt

konusunda çok titiz olmamak gerekiyor!

Trumpçı seçmenlerin "olgulara inanmaması"na öfkelenmek faydasız: Bu kişiler aptal değil, tersine jeopolitik durum tamamıyla inkâr edilmesi gerektiği için olgulara karşı kayıtsızlık bu kadar önemli hale geliyor. Geriye ve ileriye doğru atılım arasındaki devasa çelişkiyi hesaba katmak gerekseydi, ayaklarını yere basmak da gerekecekti! Bu anlamda Trumpçılık ilk çevreci hükümeti tanımlamaktadır (fakat elbette tersten, negatif olarak, inkâr ile!).

Kuşkusuz "sıradan insanlar"ın maceranın devamı hakkında aşırı yanılsamaya kapılmaması gerekiyor. Trump'ın en çok cezbettiği kişiler, tam da doksanlı yılların başından itibaren, kendileri ve dokuz milyar birey için müşterek bir dünyanın mümkün olmadığını tespit etmiş olan bu küçük elit tabakadır. "Aşırılığa vardırılan deregülasyon, toprakta kalan tüm petrolü yoğun şekilde pompalama –*'Del babam del'*– sayesinde, Trump'ın peşinden giderek kendimiz ve çocuklarımız için otuz veya kırk yıllık bir mühlet kazanacağız. Tufan gelip çatınca nasılsa ölmüş oluruz."

Muhasebeciler borçla borç döndüren girişimcileri iyi bilir: Trump'ın yeniliği dünyanın en büyük ulusuna borç döndürtmektir. Devletteki Madoff* olarak Trump! Elbette tüm meseleyi neyin açıkladığını unutmamak gerekiyor: Gerçekliğe dönüş sonucunda en çok kaybedecek ülkeyi Yerküre meselesinde geri dönülmez bir viraja soktu. Bu tercih delice olsa bile anlaşılır bir tercih.

Bu işin bir ateş fırtınasıyla sonlanacağını görmek için allame olmak gerekmiyor. Faşizmle tek gerçek paralellik de bu.

Marx'ın sözünün aksine, tarih trajediden farsa gitmez, trajik bir maskaralıkla bir kez daha tekrar edebilir.

Her koşulda bu yeniliğin getirdiği netlik, *ilerici güçlere* (bu andan itibaren dikkatlerini üçüncü unsura, yani Yerküre'ye yönelten kişiler olarak tanımlanabilirler) karşılaşmak zorunda kalacakları zorlukların tam ölçüsünü verir. Artık söz konusu olan sadece mem-

* Bernard Madoff: 2008 yılında, başında olduğu yatırım firmasında gerçekleştirdiği büyük dolandırıcılık nedeniyle tutuklanmış borsa simsarı, yatırımcı ve finansçı. – *ç.n.*

leket toprağına dönüşü düşleyenleri yolundan döndürmek veya küresel boyuta erişimi hedefleyenlerle işbirliği yapmak değil, şimdi kavalcının bir kez daha Yerküre'den uzaklaştırmak için arkasından sürüklediği kişilere cepheden karşı çıkmak gerekmektedir.

Peter Sloterdijk, Avrupa'nın imparatorluktan kesinlikle vazgeçmiş ulusların kulübü olduğunu söylemişti bir gün. Bırakalım Brexit'çiler, Trump seçmenleri, Türkler, Çinliler, Ruslar imparatorluk hülyalarına kendilerini kaptırsınlar. Hâlâ haritacılıktaki anlamıyla bir toprağa egemen olmak istiyorlarsa, bugün onlara da bize de hükmeden Yerküre'ye hükmetme konusunda bizden fazla şansları olmadığını biliyoruz. Dolayısıyla kabullenmemiz gereken sorun *Avrupa için biçilmiş kaftandır*, zira kendisini kurbanlarından biri olarak bulmadan önce bu tuhaf küreselleşme tarihini icat etmiş olan odur. Tarih, yaşanabilir bir toprağa ilk kez ayaklarını basanlara ait olacaktır – tabii diğerleri, eski tarz reel politika hülyacıları, bu toprağı büsbütün ortadan kaldırmazlarsa.

8

Özgürlük Korkusunu Aşmak

Paul Mason

LEIGH, BİRLEŞİK KRALLIK. 1976: O kötü z-sözcüğünü* ilk kez halka açık bir yerde duydum. Babamla bir ragbi maçında, kalelerin arkasında oturan dört bin kişinin arasındaydık. Tuttuğumuz takım siyahi bir oyuncuyla anlaşmıştı ve bu maç, oyuncunun ilk büyük maçıydı.

1970'lerde, maçı izleyenler hangi takımı tuttukları fark etmeksizin tribünlerde beraber otururdu. Ancak o gün, karşı takımın taraftarları çirkinleşmişti. Ne zaman yeni oyuncumuz topu alsa, bir kısmı maymun taklidi yapmaya başlıyordu. Bazıları "aptal zenci" diye bağırıyordu. Daha da fenası, bizim taraftarların bir kısmının da onlara katılmasıydı. Utanmıştım ve güçsüz hissediyordum. Sonra yeni oyuncu topu aldı, önündeki üç adamı ezip geçti ve sayı yaptı.

Bugün bile etrafımızdaki sessizliğin içinden babamın kalabalığa dönüp, kollarını açıp, var gücüyle "Ee, şimdi o 'zenci' hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye bağırması gözümde canlanıyor.

Az eğitimli beyaz bir adama, ırkçılığı ahlaki olarak çökertecek gücü veren neydi? Babamın özel bir statüsü yoktu, ne sendika lideriydi ne de bar kavgacısı. Sadece sınıfının geleneksel değerlerine uyum çağrısı yapmaya hazır bir işçi sınıfı mensubuydu.

* İngilizcede siyahi insanlar için kullanılan aşağılayıcı kelime. –*ç.n.*

Leigh radikal bir şehir sayılmazdı. Ancak keskin ve dile getirilmeyen bir siyasi kültürü vardı: zenginliğe dair her şeye nefret duyma; dışarıdan gelen hiçbir şeye güvenmeme; piyasa ekonomisi mantığını insani değerlerden üstün tutan herkesten –satıcılar, kira tahsildarları, hırsızlar– şüphe duyma.

Direnme kapasitemizin büyük kısmı diğerlerini dışlamaya dayandığından, ırkçılığın bir gün bu şehirde benimsenmesi durumunda, buranın son derece acımasızlaşacağının farkındaydık. Babamın neslinin madencileri, ne zaman siyah bir insanla tanışsalar, onları Paul Robeson'ın *The Proud Valley* (Gururlu Vadi) filminden bir replikle rahatlatırlardı: "Zaten o çukurda hepimiz siyah değil miyiz?" Ancak çukurun ve fabrikaların, işlerin, futbol takımlarının ve sosyal kulüplerin artık olmayacağı güne kimse hazır değildi.

1980'deki ekonomik gerileme başladığında ve kitlesel işsizlik bizi vurduğunda, 1930'larda büyümüş olan babam "Eğer bir Büyük Bunalım daha olursa, ırkçılık geri gelir," demişti. Sonunda buna bile gerek kalmadı.

2016'da, hemşerilerimin üçte ikisi Brexit ile AB'den ayrılmaya evet dedi. İşçi Partisi o sene bölgedeki bütün yerel seçimlerin galibi olsa da, sandıkların yarısında ırkçı sağ parti UKIP ikinci parti oldu ve ana muhalefet pozisyonunu Muhafazakâr Parti'nin elinden aldı. 2015 genel seçimlerinde UKIP, verilen 45.000 oyun neredeyse 9.000'ini almayı başardı. 2010'da faşist Britanya Ulusal Cephesi 2700 oy almıştı, şimdi bu seçmenler de UKIP'in dokuz bin oyu içerisindeydi. Yakın gelecekte bu şehir, yabancı düşmanı sağ partilerin kalesi olacak.

Bar ve kulüplerde, eski madenciler ve sendika temsilcileri mevcut durumu korumaya çabalıyor: sosyalizm ve ırkçılık karşıtı bir duruşla yoksulluk ve ekonomik duraklamanın suçunu zenginler ve kemer sıkma politikalarında arıyorlar. Ancak sorun şu ki, bu tartışmada galip olsalar bile bir bedel ödemek zorundalar: Otuz yıl önce bunun söz konusu bile olmayacağı ortamlarda, bariz bir ırkçılık ve yabancı düşmanlığını tolere etmek zorundalar.

Sermayeye direniş kültürü, bir kısım insan için, küreselleşme-

ye, göçe ve insan haklarına isyan etmeye evrildi. Bu noktaya nasıl ulaştığımız sadece neoliberalizmin başarısızlığıyla değil, bir anlatının da sona ermesiyle ilgili. Bununla bağlantılı olarak, solun etkisizliği de serbest piyasa ekonomisine iktisadi eleştiriler yapamamasından değil, aşırı sağın yürüttüğü anlatı mücadelesine düzgün bir karşılık verememesinden kaynaklanıyor. Bu anlatı mücadelesini ayrıntılı olarak anlamaya çalışmanın, göstergenin gösterilenden önce geldiği klasik postmodernist tezle bir alakası yok. Sadece sosyal demokrasi için bir ölüm kalım meselesi haline gelmiş durumda.

Neoliberal Saldırı

Neoliberalizm, gelişini intikam güden hareketlerle haber verdi: Thatcher da Reagan da, 1980-81'de, işçi sınıfını dağıtmak ve sendikaları etkisiz hale getirmek için geleneksel sanayilerin yıkımını başlatacak pro-konjonktürel ekonomi politikaları uygulamaya başladı.

Foucault "benlik girişimcileri" olacağımızı tahmin etmişti.[1] Ancak babamın nesli farklı düşünüyordu. Onlara göre, rekabet ve ticaretin insan davranışını biçimlendirmesi tabuydu. Yıllar süren sosyal yardım sistemi karşısında küçük düşme ve işsizlik döneminde, birbirlerini sırtlarından bıçaklamayı öğrenmek zorunda kaldılar. Sendikaların zayıflamasıyla fabrikalardaki işleri birden güvencesizleşti.

Neoliberalizm için bu, milyonlarca insanın hayatına zorla yeni bir anlatı sokma mücadelesiydi. Koca bir işçi nesli, piyasa mantığı yerel mantık ya da sınıf aidiyetinden daha önemliymiş gibi davranmaya zorlanıyordu – buna gerçekten inanmasalar da.

Maaşlar düştü. Dayanışma tükendi. Toplumdaki dışlanmış insan tiplemeleri –hırsız, üçkâğıtçı, kira tahsildarı, grev kırıcı– Thatcherizmin halk kahramanlarına dönüştü. Hepsi küçük şirket-

1. Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri 1978-1979*, çev. Alican Tayla, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

ler kurdular: temizlik şirketleri, güvenlik şirketleri, solaryum salonları, fabrika işçilerine CV yazmayı öğreten şirketler. Bu şirketlerin etrafında organize suç ağları oluştu – böylece, eskiden toplumsal düzenin olduğu sıra-evli sokaklarda, uyuşturucu satıcıları, seks işçileri ve tefeciler kol gezmeye başladı.

Açık konuşmak gerekirse, parçalandık. Bazıları mücadele etti – madenciler 1984-85'te 12 ay boyunca greve gittiler. Ancak çoğu insan mücadele etmeden yenik düştü. Bunun yerine, işçi sınıfı toplulukları neoliberalizme karşı işyeri dışında, pasif bir kültürel direniş stratejisiyle yaklaştı. işyerinde –ki zorbalık ve yaygın sömürü gitgide artıyordu buralarda– insanlar yeni ritüellere, dile ve normlara uyum sağladılar. Ancak özel ve yarı-sosyal mekânlarda –aile evi, sosyal kulüp, bar– özgürce konuşuyor ve kinlerini besliyorlardı.

1980'lerde, işçi sınıfı kültürü zor yoluyla işin kendisinden kopartılmaya başladı. 1990'larda ise, bu işçi sınıfı kültürü işten bağımsız, işi umursamayan ve işten başka bir dünyayı merkeze koyan bir kültüre dönüşmüştü.

1990'ların başına varıldığında, sefaleti dindirecek bir şey vardı artık: kredi. En son 1930'larda gördüğümüz rehinciler tekrar ortaya çıkmıştı: plastik ses sisteminizi, Çin malı gitarınızı, çocuğunuzun bebek arabasını rehinciye satabiliyordunuz. Mortgage almak kolaydı – sadece çalışan ve para biriktirenler için değil, ikisini de yapmayanlar için de. Bolca kredi kartı da vardı, sürekli limit aşıp borcunu ödeyemeyen ahmaklara bile. Sonra %1000 faizle kısa dönem krediler veren nakit avans şirketleri türedi. Bütün bunların üstüne –Çin'in de pazara girmesiyle– küreselleşme, temel malların fiyatını oldukça düşürdü.

Eğer 1990'lardaki hayat, işçi sınıfının gözüne 1980'lerdeki hayattan daha güzel görünüyorsa, bunun sebebi kredi ve ucuz Çin mallarının esas problemi telafi etmesiydi: maaşlar artmıyordu. Küreselleşme ve finansal deregülasyonun çalışan nüfus için esasen olumlu olduğu, sosyal demokrasinin açık seçik verdiği bir mesaj olmuştu.

Yapısal Dönüşümün Ahlaki Etkileri

Neoliberalizm sayısız yapısal dönüşümü beraberinde getirdi. En önemlileri imalat sanayilerinin başka ülkelere taşınması, büyük şirketlerin daha küçük şirketlerden oluşan bir "değer zinciri" şeklinde yeniden yapılandırılması, devleti küçültmek için vergilerin azaltılması, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve günlük hayatın finansallaşmasıydı. Siyasette merkezciliğin 2016'daki ideolojik çöküşünü anlayabilmek için, bu değişimlerin doğrudan ekonomik etkilerinin yanı sıra, anlatıyı nasıl dönüştürdüklerini de anlamamız gerekiyor mutlaka.

Üretim sanayinin azgelişmiş ülkelere kayması ya da *offshoring*, işçilik maliyetini azaltmak ve GSMH'deki maaş payını düşürmek için düşünülmüştü. Leigh'i terk eden şirketlerin en önemlisi, merkezi kapatılan büyük mühendislik firması Coles Cranes oldu. Ancak daha yaygın anlatı etkisi, David Harvey'nin deyimiyle, "mekânı yok etmek"ti: bir toplumsal sınıfa *yerin –kimliklerinin en önemli parçasının– önemli olmadığı mesajını vermek.*

Firmaların farklı kâr oranı üreten parçalar halinde *yeniden düzenlenmesi*, kurumsal hayatı finans piyasalarının kurallarına uygun hale getirmek adına yapılmıştı. Artık bir sosyal kulüp ve bowling sahası bulundurmak mantıklı değildi (1979'da çalıştığım yerel fabrikada her ikisi de vardı). Hâlâ bir kantininiz olabilirdi, ama dışarıdan bir firma tarafından işletilmeli ve kâr etmeliydi. Bunun verdiği mesaj da son derece netti: *şirketlerin artık enformel sosyal sorumlulukları yoktu.*

Üçüncü büyük yapısal dönüşüm, *artan oranlı vergilerin bitirilmesiydi.* Buradaki –ideolojik– amaç devleti küçültmekti. Ancak ekonomik balonlar başlayıp *offshore* vergi cennetlerinin sayısı artınca, düşük vergilerin ikincil etkisi eşitsizliği artırmak ve sosyal hareketliliği bastırmak oldu. Mesaj olarak, refah devletinin ve ücretsiz kamu hizmetlerinin çöküşü, işçi sınıfına *1945 sonrası toplumsal sözleşmesinin bittiğini haber veriyordu.* Refah devletinin

sadece sermayeye yarayan kısımları var olmaya devam edecekti.

Neoliberalizmin dördüncü silahı *özelleştirme*, kâr getiren sermaye stokunu yeniledi ve geç Keynesyen dönemi zehirleyen kâr krizine deva oldu. Ücretli yollar, demiryolu özelleştirmeleri, yerel otobüs hizmetlerinin kaotik bölünmesi, yoksulların elektrik ve gaza erişimini kısıtlayan yeni bir yetkili kurum... – bütün bunlar kamu hizmetlerini mümkün olduğunca pahalı hale getirmek için yapılmıştı. Anlatıdaki yerleri de kamuya ait bir ekonomik alan olmadığını vurgulamaktı: Bundan sonra hayatımızı kendimiz ve yakın aile bireylerimize göre planlamak zorundaydık, devlet ve toplum kimse için bir güvenlik ağı değildi artık. Thatcher'ın toplu konut programını da iptal etmesiyle, işçi sınıfındaki ailelere verilen mesaj netti: *Tek başınızasınız. Devlet size yardım etmek için değil, bütün kamusal hizmetleri mümkün olduğunca pahalı ve kıt yapmak için var.*

Son olarak, tüketimin *finansallaşması* da daha geniş anlamda kapitalizmin finansallaşmasının bir parçasını oluşturuyordu. Bütün şirketler önceliklerini yatırım bankalarındaki analist sınıfın dediklerine göre belirliyordu. 1960'lar ve 1970'lerde öğrendikleri sosyal ortaklık ritüellerini devam ettirmek isteyen duygusal yöneticiler dışlanıyordu. Bu da en büyük kültürel mesajdı. Gelecekte, en yüksek statülere satıcılarla samimi olan yerel patronlar ulaşmayacaktı. *Bunun yerine, Thatcherizm borsacı egomanyakları takdir edecekti.* Ve yirminci yüzyılın ortalarındaki içine kolayca sızılamayan burjuvazinin aksine, ısrarcı ve egoist bir işçi sınıfı mensubu bu girişimci elitin bir parçası olabilecekti.

Neoliberalizm, finansal avcıyı yeni işçi sınıfı kahramanı ilan ederek, "işçi sınıfı kültürü"nü cehalet ve benmerkezciliği ödüllendiren, kapitalizm yanlısı bir ideoloji olarak sunmaya başladı – yani eskiden olduğu şeyin tam tersi olarak. 1960'larda yayınlanan *Coronation Street* dizisinin herhangi bir bölümünü, Thatcher döneminde başlayan *EastEnders* ile karşılaştırırsanız –klişelere takılı kalmış senaryosuna rağmen– neoliberalizmin ahlaki etkisini görebilirsiniz. 1960'ların sakin ve makul dilinin yerine bağırtı, kapı

çarpma, kadınlara yumruk sallama, intihar ve depresyon geçmiş durumda – mütemadiyen hissedilen uyuşturucu ve hırsızlık korkusu da cabası. Madde bağımlılığı, öfke ve başkalarına muhtaçlık, bu yeni dramatik tiplemeleri bir Yunan trajedisinde tanrıların karakterleri kontrol etmesi gibi kontrol ediyor. Eylem kapasitelerini ve derinliklerini yitirmiş bir şekilde, iki boyutlu önemsiz kimseler ve kaderin hizmetkârları haline gelmişler.

Babamın neslinde her şey ırkçılık karşıtlığını, evrenselciliği ve kendi kendine öğrenilmiş diğerkâmlığı beslerken, neoliberalizm bu ilkelerin tam karşısında duran şeylere oksijen pompalıyor.[2] Otuz yıldır bunun amacı işçi sınıfının neoliberalizme direnişini bozmak ve dağıtmaktı. Sorun şu ki, neoliberalizm çökünce, büyüyen geleneksel muhafazakârlık değil, otoriter sağ popülizm oldu.

Neoliberalizm Anlatısının Çöküşü

Neoliberalizm çökerken çeşitli evrelerden geçti. 1990'ların sonuna doğru, toplumsal hareketlilik sözünü tutamayacağı anlaşıldı. 2000'lerin başında dot-com balonunun patlaması ve Equitable Life'taki kriz gibi kurumsal skandallarla, işgücünde en üstteki üçte birinin katkıda bulunduğu şirket emeklilik planlarına erişim kısıtlanmaya başladı.

Sanayinin başka ülkelere taşınması, giderek artan sayıda eski sanayi işçisinin tümüyle kamu sektörü işlerine ve refah sistemine bel bağlamasına yol açsa da; İşçi Partisi bu değişimi yavaşlatmak için hiçbir şey yapmayacağının, üstüne üstlük eski toplumsal uyum biçimlerini de korumayacağının sinyallerini veriyordu. 2005 İşçi Partisi konferansında, Tony Blair küreselleşmeyi tartışmanın, sonbaharın yazın arkasından gelip gelmeyeceğini tartışmaya benzediğini söyledi: "Değişen dünyanın karakteri geleneği umursamıyor. Zayıflığı affetmiyor. Eski şöhretlere saygı duymuyor. Ge-

2. Burada, "oksijen" benzetmesini yapan romancı Jim Crace'e bir teşekkür borcum var.

leneği ve usulü yok. Fırsatlarla dolu, ancak sadece hızlı adapte olabilenlere, şikâyet etmeyenlere, açık, istekli ve değişme potansiyeli olanlara bunları sunuyor."

Blair'in sözleri, eski sanayi işçilerinden oluşan sınıfa, kültürlerinin eski, içi boşalmış kalıntılarından kurtulmaları için yapılan son çağrıydı. Bu kültürün yerine, Blair ve Gordon Brown her şeyi finansallaşma üzerine kuracaktı. Kredi piyasasının deregülasyonu, yoksulların bile varlık-bedel balonuna katılmasını sağlayacaktı. Büyüyen finans endüstrisi büyük vergi gelirleri getirecekti; bunlar sosyal güvenlik ödenekleri, çalışan düşük gelirli insanlara verilen vergi kredileri, sağlık hizmetlerine aktarılacak kaynaklar ve üniversite eğitimine ulaşmada kolaylık yoluyla işçi sınıfına tekrar dağıtılacaktı. Finansal çöküşün hemen öncesinde, 7 milyon kişi, toplam hanelerin üçte biri, devletten bir şekilde bir ödeme alıyordu.

Finansal sistem çöktüğünde, sosyal demokrasinin finans temelli yeniden dağıtım mekanizması da çöktü. Yerine kemer sıkma geldi. Kemer sıkma, sağlık ve refah harcamalarını düşürdü. Yardım paralarının çekilmesiyle o kadar çok aile yiyecek bankalarına bağımlı hale geldi ki, bu bankaları yöneten esas yardım kuruluşu yılda 1,1 milyon acil yardım paketi dağıtmaya başladı. Henüz emeklilik yaşına gelmemiş bir milyon kıdemli işçiden hastalık ve engellilik yardımları çekildi. Güvenlik ağı ortadan kalkınca, ülkeye olan göçe gösterilen rıza da ortadan kalktı.

Göçe Rıza Gösterme Nasıl Ortadan Kalktı

Birleşik Krallık –ABD, Almanya ve Fransa gibi– İkinci Dünya Savaşı sonrasında milyonlarca göçmen kabul etti. Beyaz, muhafazakâr işçilerden oluşan bir azınlığın acımasız ırkçılığı, göçmenlerin İngiliz kültürüne entegre olmasıyla yatıştı. Beyaz işçilerin çok az bir kısmı faşizme döndü ve bu o kadar şiddetli bir biçim almıştı ki hemen bastırılabildi. Sonuç olarak, büyük şehirlerdeki işçi sınıfı, 1980'lerde etnik olarak son derece çeşitli hale geldi: Afro-Karayipliler, Müslümanlar, Hindular, Somalililer – hepsi en başta dış-

landı ve ırkçılık kurbanı oldu. Ve şimdi hepsi, şehirdeki herhangi bir işyerinde rahatlıkla var olabiliyor: ulaşım sisteminde, hastanede, süpermarket kasasında ya da bilişim merkezinde.

On Doğu Avrupa ülkesinin (A10) AB'ye girmesi bu dinamiği tamamen değiştirdi. İngiliz Hükümeti, iki etapta (ilkinde Romanya ve Bulgaristan dışlanmıştı) A10 ülkesi vatandaşlarını, AB Antlaşması altında serbest dolaşım haklarını kullanmaları için hevesle cesaretlendirdi.

1970'lerden beri, göçe gösterilen rıza –Kenya, Hindistan ya da Bangladeş'ten– ülkeye akışı kontrol altında tutarak gerçekleşmişti. Doğu Avrupalıların ise izne ihtiyaçları yoktu, dolaşım zaten haklarıydı. Hiçbir zaman vatandaş olamayacaklardı; 2016'da nüfusları üç milyona ulaştıysa da genel seçimlerde oy kullanamıyorlardı.

İkinci olarak, genel makroekonomik sonuçlar bu etkiyi kaydetmese de, A10 göçü maaşları ve standartları düşürmek için özellikle düşünülmüştü. Doğu Avrupalı göçmen işgücü, güvencesiz işler vaat eden yeni kurumlara son derece uyumluydu. Ve Avrupa Adalet Divanı'ndaki "Viking" ve "Laval" davalarıyla da, işverenlerin düşük maaşlı işgücünü bir ülkeden diğerine "gönderebilme" yetkisi tasdiklenmiş oldu.

Üçüncü bir değişim, siyahlar ve Asyalılar büyük şehirlere göç ederken, A10 göçünün daha önce neredeyse hiç göç almamış küçük şehirlere yönelmesiydi; buralarda etnik çeşitliliğe sahip şehirlerin işlemesini sağlayan türden dayanıklı ağlar pek bulunmazken, kamu hizmetleri üzerindeki baskı da zaten yüksekti. A10 göçü, mevcut İngiliz işçi sınıfına bir anlatı mesajı daha gönderdi böylece: Biz böyle işçileri tercih ediyoruz – *esnek, sessiz, uysal, saygılı, hakları olmayan, halka fazla katkı yapmayan ve fazla bir şey beklemeyen.*

Neoliberalizmin seyahat özgürlüğünü savunması, öncelikle kaderciydi: Buna göre, bu göç modern hayatın bir "gerçeğiydi" ve kontrol edilmesinin ya da geri döndürülmesinin imkânı yoktu. Sonradan araştırmalar emek piyasasının en alt katmanındaki ücret düşüşünü göstermeye başlayınca, bu düşüşün çok az ve önemsiz

olduğu, geniş ölçekteki makroekonomik kazanımlarla bu açığın kapandığı iddia edildi. Birleşik Krallık doğumlu işçilerin göçün hizmetlere yaptığı dolaylı baskıdan ne kadar huzursuz olduğunu fark edince, merkez sol bunu, etkilenmiş bölgelere para dağıtmaya söz vererek savuşturabileceğini farz etti, bu paranın başka bir yerden gelmesi gerekeceği itirazına cevap vermeye de kalkışmadı.

Neoliberalizm, göçmen düşmanlığını yenebileceğini sandı çünkü otuz yıldır mekânı, bireyselliği ve yerelliği yok ediyordu. Küreselleşme doğal bir süreçti, durdurulamazdı ve insanlar sonunda, her yapısal reforma yaptıkları gibi, ona da teslim olacaklardı. Bunun yerine, küreselleşme Birleşik Krallık'ta çalışan yoksulların isyan etmesine ve küresel sistemin çok taraflı çatısındaki ilk çatlağı oluşturmasına sebep oldu: Brexit.

Brexit referandumunda ayrılma yönünde oy veren %52'nin hepsi beyaz işçiler değildi. Bir ankete göre, siyahların %27'si ve Asyalıların %33'ü de oyunu ayrılma yönünde kullanmıştı. Ayrılmak isteyenlerin %59'u orta ya da üst sınıftı. Ancak en yüksek ayrılma isteği oranları küçük şehirlerdeydi, buralarda işçi sınıfı kültürünün kalıntıları, ana özelliği meydan okuma olan bir "kimlik" oluşturmuştu: Bu meydan okuma sadece küreselleşmeye değil, beraberinde getirdiği liberal, milletlerüstü ve insan haklarına dayalı kültüre de yönelmişti.

Şaşırtıcı bir biçimde, yoksulların bu sahte isyanı küçük şehirlerin orta sınıflarına da tesir edebilmişti. Büyük şehirlerde, profesyonel olmak, kalma yönünde oy kullanmakla neredeyse eşdeğerdi, ancak küçük eski sanayi şehirlerinde durum böyle değildi. Referandumdan beri, sayısız orta sınıf mensubu "Ben kalma yönünde oy kullanmak istiyordum, ancak yoksul insanların neden acı çektiğini anladım ve onlar için ayrılma yönünde oy verdim" itirafını yaptı.

Öfkenin nedenini anlamadan onu etkisiz hale getiremeyiz. Siyah olsun, beyaz olsun, Birleşik Krallık doğumlu işçilerin öfkesi, göçmenlerin kendisinden çok, göçmenlik sistemine yönelikti. Bu sistem, neoliberalizmin mekânı, toplumu ve soyut olmayan emeği

bitirme çabalarının en önemli simgesiydi ve öyle olmaya da devam ediyor. Otoriter sağ popülist işçinin ırkçılığını yalıtıp yenilgiye uğratmak sadece ekonomik politikalarla başarılabilecek bir şey değil; çevreye bağlı ve bireysel dünyamızda, bu ancak sosyal demokrat halk kimliğini yeniden kuracak bir mücadeleyle yapılabilir.

Önümüzdeki Anlatı Mücadelesi

2008'den beri, neoliberalizmden vazgeçmediğimiz sürece küreselleşmenin yıkılacağını biliyoruz. Brexit ve Donald Trump'ın seçilmesiyle birlikte bu süreç şimdi başlamış durumda.

Neoliberalizmin elitler ve iki neslin profesyonel ekonomistleri için ölümcül cazibesi, görünürdeki mükemmelliğiydi. Ekonomik içeriğinde, kapitalizmin esasen piyasa, güçlü olanın hayatta kalması ve küçük devlet kombinasyonundan oluştuğu fikrini onaylıyordu. Siyasi biçiminde liberal demokrasinin çekirdeğinde bulunan varsayıma mükemmel uyuyordu: Hepimiz sadece vatandaşız, işçi ya da patron değiliz, haklarımız da öncelikli olarak bireysel, kolektif değil. Şimdi bile –Renzi düştü, Hollande cumhurbaşkanlığının sonuna doğru tepetaklak ilerliyor, Schäuble Yunanistan'ın daha da fazla kemer sıkmasını istiyor– neoliberalizmin sosyal ve siyasi seçkinleri, bu özcü zihniyeti sorgulamaya pek başlamadı bile. Aksine, ters yönde bir sapma gerçekleşmeye başladı. Avrupa'nın her yerinde, azınlıkta kalan bir işçi sınıfı seçmen kitlesini harekete geçiren otoriter popülizm, özünde küreselleşmeyi tersine çevirme yolundaki bir talebe işaret ediyor. Gerici niteliği sadece ırkçılığı, İslamofobiyi ve sosyal muhafazakârlığı seçmesinde değil, bu görevin ne kadar karmaşık olduğuna dair hiçbir fikri olmamasında yatıyor.

1930'ların aksine, bugünün ekonomik milliyetçiliği karmaşık, organik ve direngen bir sistemi çökertmek zorunda. Kolayca çatırdatılabilir –bir döviz savaşı ya da dev bir borç silme silsilesi bunu sağlayabilir– ancak çökerse kaybeden ülkelerdeki şehirler, Katrina Kasırgası sonrasında New Orleans'ın aldığı hale benzer.

Neyse ki, kitlesel siyasi demografik, göründüğü kadarıyla 1930'lardan farklı bir yöne işaret ediyor. Yabancı düşmanı aşırı sağın nefret ettiği bireyci ve özgürlükçü davranış ve inançlar, koca bir nesil tarafından içselleştirilmiş durumda. YouGov'a göre, Birleşik Krallık'ta, nüfusun %19'u kuvvetli sağ, %29'u merkez "otoriter popülist" görüşe sahipken, en büyük politik grup, %37 oranıyla "AB yanlısı, evrenselci liberal sol" görüşe sahip olanlar.[3]

Modern toplum, tolerans ve çokkültürcülüğün gerici, hiyerarşik ve milliyetçi zihniyetleri örtmeye çabalayan ince bir katman olduğu bir Weimar Cumhuriyeti değil. Yeni davranışlar, inançlar, tolerans seviyesi, insan haklarına ve bu hakların evrenselliğine bağlılık, hem teknolojik değişimin hem de eğitimin bir sonucu. Bunlar 35 yaş altındaki insanların akılları, bedenleri ve mikro-yapılarından ancak zor kullanılarak kopartılabilir.

Bir başka yazımda,[4] sanayi proletaryasının 1980'lerde neoliberalizme karşı direnişinde başarısız olmakla kalmayıp, teknolojik devrim sonucunda sosyal değişimin failliğini Manuel Castells gibi sosyologların "ağ içindeki bireyler" olarak adlandırdığı, sınırları belli olmayan bir başka gruba kaptırdığını söylemiştim. Bu bireyler sadece profesyonel sınıfın alt tabakasını ve öğrencileri değil, sıradan işgücünün büyük bir kısmını da kapsıyor: hemşireler, baristalar, bilişimciler... Güvenceli çalışan sanayi işçileri arasından işlerini koruyabilenler bile, yüksek teknolojili üretim mekânının normlarından dolayı, bu küreselci kültürün içine çekilmiş durumda.

Bu açıdan, ağ içindeki bireyler, "asimile olmuş işçi sınıfı"dır. Eğer tarihin, bu geçişi kapitalizmden öteye taşıyabilecek bir kolektif faili varsa, o da genç, ağ içinde, görece özgür olan insanlardır. Bir sınıf oluşturmazlar, ancak neoliberalizmin çöküşünden ötürü ekonomik bir gelecekten büyük ölçüde yoksundurlar. Ancak

3. Joe Twyman, "Trump, Brexit, Front National, AfD: Branches of the Same Tree" (16 Kasım 2016); şuradan ulaşılabilir: yougov.co.uk/news/2016/11/16/trump-brexit-front-national-afd-branches-same-tree (Kasım 2016'da erişildi).

4. Paul Mason, *Kapitalizm Sonrası: Geleceğimiz İçin Bir Kılavuz*, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam Kitap, 2016.

paralellikleri gösterebilmek adına bu insanları alıp 1930'lara yerleştirirsek, olumlu sonuç alma olasılığımız bariz hale gelir.

Faşizmin yükselişine dair yazılarında, Erich Fromm bu zihniyetin sadece ekonomik sıkıntılardan dolayı değil, bir "özgürlük korkusundan" da kaynaklandığı sonucuna varmıştı. Alman küçük burjuvazisi ve bazı işçilerdeki otoriter zihniyet, kendi güçsüzlüklerine "yönetilme isteği" ile tepki vermelerine sebep olmuştu.

Fromm'a göre, Nazizme hem örgütlü işçiler hem de liberal ve Katolik burjuvazi direniyordu, ancak bu direniş çöktü. Bunun ilk sebebi, bir "içsel yorgunluk ve teslimiyet hali" idi.[5] İkinci olarak, yenilgilerin sonucundaki maddi durumdan dolayı, Alman işçilerinin 1919 ile 1923 arasında acı çekmiş olmasıydı. Son olarak, yaklaşık 1930'dan başlayarak, direniş ideolojileri tükenmeye başlıyordu.

Bugün Trump, Brexit ve dünya düzeninin çözülmesi karşısında, kendini tükenmiş hisseden ve inanmak istemeyenler, neoliberal merkezci siyasi elitler. Ağ içindeki bireylerin önemli bir görevi, küçük yerlerde işçi sınıfının evrenselcileriyle iletişim kurmak ve ittifak yapmak; ırkçılığı alt etmek için babamın neslinden kalan anlatıdan kalanları beslemek ve bunu, geleceğe dair umutlu bir anlatıyla birleştirmek.

Sosyal demokrasinin görevi popülist otoriterlerin muhafazakâr arzularını yatıştırmak değil. İşgücüne dahil olan, bir ağa sahip, eğitimli halkın ihtiyaç ve isteklerine uygun, kendine güvenli bir alternatif geliştirmek. Bu da, "Üçüncü Yol" siyasetinin taktiksel varsayımlarını tersine çevirmek demek. Blair, Clinton, Schröder, Renzi – hepsi, küçük yerlerdeki işçi sınıfının her zaman sola oy vereceğini ve sosyal demokrasinin merkezci orta sınıfa hitap etmesi gerektiğini varsaydılar.

Neoliberalizmin çöküşü ve işçi sınıfı kültürünün ilerici özünün nicedir yozlaşması, bu varsayımları altüst etmek zorunda. İnsan hakları, cinsiyet eşitliği, kişisel özgürlükler ve göçmenlerle mül-

5. Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, çev. Şemsa Yeğin, İstanbul: Say, 2016.

tecilerin korunmasına adanmış bir sosyal demokrasi, yeni kitlesini büyük şehirde yaşayan ve maaşlarıyla geçinenler, ağ içinde yer alan gençler, devlet memurları ve büyük şirketlerin küreselci teknolojik işgücü olarak tanımlamalı. Bir de tabii ki etnik azınlıklar, göçmen işçiler ve kadınlar.

Yenilenmiş ve radikalleşmiş bir sosyal demokrasi, doğduğum yerdeki nüfusun %20 kadarını etkisi altına almış gerici zihniyetle uzlaşamaz. Ancak onlara ekonomik umut vaadi sunabilir. Her şeyden önemlisi, onlara okullara, evlere, işlere, toplu taşımaya ve sağlık hizmetlerine harcamak üzere –borç alınmış, zenginlerden vergiyle toplanmış ya da merkez bankası tarafından basılmış– para sunabilir. Bugün sıklıkla, radyo ya da televizyon programlarını arayıp AB üyesi kalmaya ve göçe rıza göstermektense ekonominin mahvolmasını ve büyümenin çökmesini tercih edeceğini söyleyen inatçı ırkçılarla karşılaşıyoruz. Aslında onlar, durumu gerçekçi bir şekilde kavramışlar. Ancak kendileri, aileleri ve cemaatleri çok yakında aç kalınca ırkçılığın karın doyurmayacağını fark etmek zorunda kalacaklar.

Solun başarısızlığı –ki burada hem Syriza ve Podemos gibi radikal solculardan hem de başarısız olmuş sosyal demokratlardan bahsediyorum– neoliberal anlatının kırılganlığını hafife almak oldu. Halbuki bu anlatının bir kısmı gidince, geri kalanı da hiçbir anlam ifade etmemeye başladı. Neoliberalizmin ekonomik kısmını eleştirsek de, kendi anlatımızı neoliberal siyasi biçimlerin farz ettiğimiz kalıcılığı üzerinden kurma eğilimi gösterdik. Şimdi sol, bir başka anlatıyla işçi sınıfındaki sağ milliyetçilikle mücadele etmek zorunda.

Neoliberalizm eski işbirliği ve uyum hikâyesinin yerine, bireylere dair bir hikâye koydu. Soyut haklara sahip soyut insanlardı bunlar: Üniformaların üstündeki isim kartları bile kimliklerini ifade etmiyor, sadece müşteri ya da patronun işine yarıyordu. Yenilmiş ve geride bırakılmış topluluklardaki işçiler, kolektif kimliklerinden kalanlara tutunmaya çalıştılar. Ancak bunu güden ütopya – sosyalizm– sosyalist partiler de dahil herkes tarafından imkânsız

ilan edildiği için, kolektif kimliği ellerinde kalanlara uyguladılar: aksana, bölgeye, aileye ve etnisiteye.

2008'den beri, merkez bankası politikaları ve devlet müdahalesi sayesinde babamın neslinin korktuğu Büyük Bunalım savuşturulduysa da, bütün bunlar bir duraklama eğilimi yarattı: Mart 2016'daki G20 zirvesinde İngiliz Merkez Bankası başkanı Mark Carney'nin de dediği gibi, "düşük büyüme, düşük enflasyon, düşük faiz dengesi". Ancak bu koşullar altında denge olamaz, özellikle de kemer sıkma politikaları düşük gelirli toplulukların ihtiyaç duyduğu sosyal güvenlik sistemlerine ve maaşlara sürekli saldırırken.

Neoliberalizm tutarlı bir hikâye anlattığı sürece, onun en büyük kurbanı olanlar –eski sanayi kasabalarında yaşayan, kalifiye olmayan işçiler– hayatlarını idame ettirebiliyorlar, fakat kendileri için güçlü, kişisel ifade bulan bir kimlik geliştirmeleri gerekiyordu. Ancak 2008 ile 2016 arasında, neoliberal anlatının cazibesi söndü – üstelik, muhaliflerinin bile tahmin edemeyeceği bir hızda gerçekleşti bu sönüş. Bu açıdan, Rusya'daki perestroyka sürecine benzer bir süreçten geçiyoruz.

1980'lerin sonunda, Gorbaçov döneminde, birçok Rus ani bir "bilinç sapması" yaşadı – çöküşün yakın olduğunu birdenbire anlamışlardı. Ancak o vakte kadar çoğu kişi, Sovyet sistemi sonsuza kadar sürecek gibi yaşamış, konuşmuş ve hatta buna inanmıştı. Ve sistemin acımasızlığından hoşnutsuzluk duymalarına rağmen, pek çoğu devletin dayattığı törenlerle ritüellere katılıyordu. Rus antropolog Alexei Yurchak, dönemin olaylarını betimlediği kitabına, açıklama gerektirmeyen şu ismi vermişti: *Her Şey İlelebetti, Ta ki Olmayana Kadar* (Everything Was Forever, Until It Was No More).

Trump'ın zaferinden beri benzer bir çöküşün Batı'da, küreselleşme, liberal sosyal değerler, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün de başına gelebileceğine inanmamız mümkün. Öyle olursa, Moskova'dan Washington'a kapitalizmin varsayılan biçimi yabancı düşmanı, oligarşik bir milliyetçilik olacak. Bunun gerçekleşmesi durumunda, sosyal adalet ve insan özgürleşmesine dair tüm pro-

jeler, 1930'larda olduğu gibi, ulusal bir düzlemde tekrar oluşturulmak durumunda.

Ancak bu kaçınılmaz bir şey değil. Bir sonraki safhada, solun projesi küreselleşmeyi kurtarmak için neoliberalizmden kurtulmak olmalı. Özellikle, Carney'nin önerdiği gibi, eşitsizliği azaltacak ve ticari ve teknolojik ilerlemeden elde edilen kârı işçilere ve gençlere yeniden dağıtacak yeni mekanizmalar bulmamız gerekiyor. Bunu yapabilmek için, yukarıda bahsettiğim beş yapısal dönüşümü kısmen tersine çevirmemiz lazım:

- Küresel güneyde kişi başına düşen milli gelire yapacağı etkileri dikkate almaksızın, küresel kuzeye üretim işlerini geri getirecek sanayi politikaları uygulamalıyız.
- Şirketleri, soyut bir sivil topluma karşı değil, gerçek, somut ve belirli insan gruplarına karşı sorumluluklarını kabul etmeye zorlamalıyız.
- Önemli kamu hizmetlerini tekrar millileştirmeli, bu hizmetleri güvencesiz çalışmanın zararlarını giderecek şekilde ucuzlatmalı ya da bedava hale getirmeliyiz.
- Offshore vergi yapılarını ve gölge banka sistemini yok etmeli, vergilendirilebilecek milyarları ülkeye geri döndürmeli, bu şekilde kamu yararına yapılacak büyük, hızlı ve hayat kalitesini yükseltecek yatırımları finanse etmeliyiz.
- Ekonominin finansallaşmasını tersine döndürmeliyiz: Maaşları yükseltmeli, kredi bağımlılığını azaltmalı, kamu ve özel sektörün borçlarını silerek, kontrol altında bir enflasyonla ve gerektiğinde sermaye kısıtlamalarıyla stabil hale getirmeliyiz.

Bu tedbirler küreselleşmeyi öldürmez. Ancak onu kısmen tersine çevireceklerdir; küresel olarak birbirine bağlanmış olan ekonomiden kurtarabildiklerini kurtarıp stabil hale getirecekler, ancak bunun bedeli olarak küreselleşmeyi duraklatarak tekrar denetimli koşullar altına sokacaklardır – ta ki toplumsal eşitsizlik düzeltilene ve ilerleme tekrar başlatılana kadar. Gelişmekte olan dünyadaki GSMH artışı daha adil bir hale gelir, dolayısıyla yavaşlarsa, bu, kü-

resel kuzeyin halkları için ikinci dereceden bir mesele olacaktır.

Bu tedbirler birleşip uzun vadede etkilerini göstermeden bile önce, milyonlarca insanın gözünde tutarlı bir görev listesine dönüştükleri anda damga vurmaya başlayacaklardır – Roosevelt'in 1930'lardaki Yeni Düzen dediği çiğ Keynesyen politikaları gibi.

Göçe gelince, cep telefonları, internet ve organize suçlar dünyasında, aşırı sağın hayallerini süsleyen ölümcül önlemler alınmadan –elektrikli çitler, uluslararası hukuku askıya almak, devlet eliyle sınır cinayetlerine izin vermek– onu durdurmamız imkânsız. OECD'ye göre, ABD ve AB, bugünden 2060'a kadar, sıfır büyümeden kaçınmak için ellişer milyon göçmen almak zorunda.[6] Dolayısıyla, bu ülkeler aldıkları göçe halklarının rıza göstermesini sağlamak zorundalar. Bunu üç şekilde yapabilirler: (a) göçü yöneterek, izleyerek ve kamu hizmetlerini kötü etkilediği yerlere kaynak aktararak, (b) emek piyasasında işverenlerin yurtsuz, vatandaş olmayan göçmen işçileri ideal "soyut işçi" olarak görmesini engelleyecek reformlar yaparak, (c) kemer sıkma politikalarını tersine çevirerek. Kemer sıkmadan yatırım yoluyla büyüyen bir ekonomiye geçiş, sadece barınma, sağlık ve okul için olan rekabeti azaltmakla kalmayacak, göç tartışmalarını bambaşka bir bakış açısıyla sunarak herkesin kazanacağı bir senaryo yaratacaktır.

Trump ve Brexit sonrasında, neoliberalizmin ekonomik eleştirisinin ötesine geçmeliyiz. Bugün solun önündeki en somut siyasi ve ekonomik görev, neoliberalizm sonrası anlatıyı inşa etmek. Bunun önünü tıkayan tüm partiler, tüm siyasetçiler, tüm yapılar ve tüm teoriler görmezden gelinmeli, zira zaman bize karşı işlemekte.

6. Henrik Braconier/Giuseppe Nicoletti/Ben Westmore, "Policy challenges for the next 50 years" (2014), OECD Ekonomik Politika Raporları 9, şuradan ulaşılabilir: www.oecd.org/economy/Policy-challenges-for-the-next-fifty-years.pdf (Kasım 2016'da erişildi).

9

Hınç Çağında Siyaset: Aydınlanma'nın Karanlık Mirası

Pankaj Mishra

GÜNÜMÜZÜN siyasi sarsıntıları –kendi kendini ele vermiş seks avcısı ve ırkçı Donald Trump'ın zaferi, Hindistan ve Filipinler seçimlerinde kitle katliamlarıyla suçlanan liderlerin (Narendra Modi ve Rodrigo Duterte) ilahlaştırılması, ya da Rusya'da Vladimir Putin ve Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan'ınki gibi otoriter ve emperyalist eğilimlerin gördüğü büyük destek– birikmiş büyük bir enerjiyi ortaya çıkardı. Her ne kadar IŞİD'den Brexit'e günümüz politik ayrılıklarının birçok yerel sebebi de olsa, demagojinin dünyanın birçok yerinde eşzamanlı gösterdiği yükseliş, ortak bir paydaya işaret ediyor. İlk olarak, etik kaygılar –çoğunlukla kamuoyu baskısı altında– her yerde önemini yitirmiş durumda. Eskiden "Müslüman öfkesi" denen, sakallı esmer adamlardan oluşan kalabalıklarla özdeşleştirilen şey, Myanmar'ın sarı cübbeli Budist etnik temizlik yanlılarından Almanya'nın sarışın, beyaz ırk sevdalılarına kadar dünyanın her yerinde kendini gösteriyor birdenbire; Freud' un dediği gibi, "insanlığın yabani, barbar ve kötücül dürtüleri yok olmadı" ve "bastırılmış halde" var olmaya devam ediyor, "hareket geçebilecekleri fırsatları kolluyorlar".[1]

1. Sigmund Freud'un Frederik van Eeden'a mektubu (28 Aralık 1914); Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, c. II: *Years of Maturity 1901-1919*, New York: Basic Books, 1955, s. 368-69.

Neredeyse tüm dünyaya yayılmış olan, siyasal olduğu kadar ahlaki ve duygusal da görünen bu kırılmayı nasıl anlarız? Otuz yıldır süregelen ekonomik liberalizmden türemiş kavram ve sınıflandırmalarımız, bu dizginlenemeyen güçlerin patlamasını sindiremişe benziyor: Bir kere, "kitleler" birdenbire gözümüze çok daha her yöne çekilebilir ve öngörülemez görünmeye başladı. Sonuç olarak, siyaset, iş dünyası ve medya elitleri kafa karışıklığı ve şaşkınlıkla sarsılmış durumda. Bu seçilmiş kitlenin güvenilir muhafazakâr bilgi kaynaklarından *The Economist*, yakın zamanda "hakikat sonrası siyaset"e (ki zaten yanlış bir iddiaydı) duyduğu öfkeden silkelenip, Rip Van Winkle'vari bir edayla "Yeni Milliyetçilik" kavramını duyurdu. *Vanity Fair* gibi dergiler, pek gecikmiş bir şekilde küresel kapitalizmin fiyaskolarından –en fenası da genel refah seviyesini yükseltme sözünü tutamadığından ve demokrasinin gereği olan eşitlik ilkesini hiçe saydığından– bahsederken *New Left Review* parodilerini andırıyorlardı.

Fazlaca yıpranmış retorik karşıtlar –ilerici-gerici, faşizm-liberalizm, rasyonel-irrasyonel– tekrar ortaya çıktı. Ancak, dağınık entelektüel endüstri hızla ilerleyen olaylara ve insan edimlerinin değişken anlamlarına yetişmeye çalışadursun, mevcut düzensizliğe mantıklı siyasi alternatif arayışımızın son derece kusurlu olduğundan şüphelenmek zor değil. Zira yeni siyasi "irrasyonalizm"e karşı çıkanlar, ister sol ister merkez ya da sağ eğilimli olsunlar, hâlâ bireylerin kişisel maddi çıkarlarına göre hareket eden, bu çıkarlar engellendiğinde öfkelenen, dolayısıyla çıkarlarına kavuştuklarında mutluluk duyacak rasyonel aktörler olduğu varsayımından kurtulamamış durumda.

İnsanın bu şekilde hareket ettiği fikri, başlangıçta Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıktı – gelenek ve din hor görülerek, modern çağda bunların yerine geçecek şeyin bireysel ve toplumsal çıkarları tespit edebilecek insan aklı olduğu öne sürüldü. İdeolojik yelpazenin hem sol hem de sağ kesimlerince benimsenen bu açıklamaya göre, "insan normu" kendi çıkarını kollayan burjuva ya da *Homo Economicus*'tu; bu özgür iradeli bireyin doğal arzularıyla içgüdü-

lerini belirleyense nihai amacı olan mutluluğa kavuşmak ve acıdan kaçmaktı. Bu basit görüş, insan hayatında her zaman var olan birçok etkeni hep görmezden geldi – mesela şeref, itibar ya da statü kaybı korkusunu, değişime karşı güvensizliği ya da istikrar ve alışılmışın cazibesini. Gurur, savunmasız görünme korkusu ya da "imaj yaratma" gibi daha karmaşık dürtüleri de içinde barındırmıyordu. Maddi ilerleme fikrine takılıp kalan hiper-rasyonalistler, "geri kalmışlığın" sunduğu kimliğin cazibesini ve kurban rolüne soyunmanın vazgeçilmez zevkini de görmezden geldiler.

Bu ekonomik olmayan motivasyonları görmezden gelmiş olmamız, Aydınlanma'nın bireysel mutluluk yolunda geliştirdiği "dar rasyonel program"ın, Robert Musil'in 1922'de yazdığı gibi, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında "alay edilen ve küçümsenen bir konu"[2] haline geldiğini hatırlayınca daha da şaşırtıcı oluyor. Zaten modernist edebiyat, felsefe ve sanatın büyük bölümü, insanların rasyonel benmerkezcilik, rekabet ve kazanç dürtülerinden daha fazlasına sahip olduğunu; toplumların mantıklı hesaplamalar yapan, müstakil bireyler arasındaki anlaşmalardan ibaret olmadığını ve siyasetin de, kişiler üstü teknokratların anketler, araştırmalar, istatistikler, matematiksel modeller ve teknoloji yardımıyla ürettikleri hiper-rasyonel ilerleme planlarından ibaret olmadığını tekrar tekrar vurgulayarak oluşturunuştu kimliğini. En basit dünyevi hareketin arkasında, muazzam bir bilinçaltı âlemi yatar. Rasyonel hesaplamaların havale edildiği akıl, Freud'un dediği gibi, "zayıf ve bağımlı bir şeydir, dürtülerimiz ve duygularımızın oyuncağı ve aletidir".[3]

Günümüzün baş döndürücü devrimleri ve yarattıkları kafa karışıklığı, bizi düşüncenin temelini tekrar dürtü ve duygular âlemine çekmeye zorluyor; bu ayaklanmalar, insan olmanın ne demek olduğunun temelden genişletilmiş yeni bir tanımının yapılmasını

2. Robert Musil, "Helpless Europe. A digressive journey", *Precision and Soul: Essays and Addresses* içinde, Chicago/Londra: University of Chicago Press, 1990, s. 123.

3. Sigmund Freud'un Frederik van Eeden'a mektubu (28 Aralık 1914).

gerektiriyor. İlk defa yüz yıl önce girişilmiş olan bu yolculuk, bizi zorunlu olarak liberalizmin ve onun sözde adil ekonomik büyüme ve dağılım sağlayacak çarelerinin ötesine taşıyor. Komünizm sonrası ve *liberalizm sonrası* çağımızda, kendini liberal enternasyonalist olarak tanımlayan Michael Ignatieff'in, yakın zamanda Marksist düşünür Perry Anderson üzerine bir makalesinde yaptığı içten itirafla başlamak en iyisi: "Aydınlanma hümanizmi ve tarihsel bakış, içinde yaşadığımız dünyayı açıklayamıyor."[4]

Bu, nereden bakarsak bakalım, büyük bir entelektüel yenilgi. Zira, liberal Aydınlanmacı küresel ticari toplum ideali, daha önce hiç hummalı küreselleşmenin son yirmi yılında olduğu kadar hayata geçmemişti. Marx, on dokuzuncu yüzyılda halen Jeremy Bentham'ı "normal adam olarak modern esnafı, özellikle de İngiliz esnafını gördüğü" için küçümseyebiliyordu.[5] Ancak günümüzde, Aydınlanma rasyonalizminin ve on dokuzuncu yüzyıl faydacılığının somutlaşmış hali olan neoliberalizm ideolojisi, özellikle de rakibi olan sosyalizmin 1989'da çökmesi sonucunda, ekonomik ve politik dünyada neredeyse tam bir hâkimiyete kavuştu.

Neoliberalizmin bu başarısına, son yirmi küsur yılda ortaya çıkmış ve şu an tamamen benimsenmiş çeşitli buluşlar da tanıklık ediyor: GSMH'deki artış, ulusal güç ve zenginliğin tek ve değişmez ölçütü haline geldi; bireysel özgürlükler tüketici seçimleriyle bir tutulur oldu; piyasanın değerli mal ve hizmetler sunması beklenirken, devletlerin görevi adil rekabet ortamını sağlamaya indirgendi. Piyasaya dayalı başarı ve başarısızlık endeksleri, akademik ve kültürel hayata bile hâkim olmaya başladı.

Neoliberalizme eşlik eden daha geniş entelektüel devrim de daha az sarsıcı olmadı. Aydınlanma rasyonalizmiyle hümanizmin gayrimeşru çocuğu olan komünizmin çöküşü, siyasetçiler ve iş insanlarını olduğu kadar, köşe yazarlarını da Batı tarzında demokrasi

4. Michael Ignatieff, "Messianic America: Can he explain it?", *The New York Review of Books* (19 Kasım 2015).

5. Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, c. I, k. II, New York: Cosimo, 2007, s. 668.

ve kapitalizmin modern haksızlık ve eşitsizliğe deva olduğunu düşünmeye itti. Bu ütopik görüşte, serbest piyasa etrafında şekillenen küresel bir ekonomi, rekabet ve bireysel girişimcilik, etnik ve dinsel ayrımları hafifletecek, dünyaya refah ve barış getirecek ve liberal modernliğin yayılmasına engel olabilecek herhangi bir irrasyonel düşünce, mesela İslami fundamentalizm, eninde sonunda imha edilecekti.

Ancak bugün, Soğuk Savaş sonrası varılan bu fikir birliği tamamen çöktü. Batı'nın kalbini oluşturan yerlerde aydınlanmacı bireysel çıkarlar, mutluluğu azami seviyeye çıkarma ve serbest piyasacılık peşindeki uzun deneyden, fanatik ve yobazlar güçlenmiş bir biçimde çıktılar. Thomas Piketty, "Trump'ın zaferi esasen ABD'deki ekonomik ve coğrafi eşitsizliğe dayanıyor,"[6] derken haklı olabilir. Ancak pek çok zengin erkek ve kadın, aynı zamanda Afro-Amerikalı ve Hispanik de bu tacizciye oy verdi; keza Hindistan, Türkiye, Polonya ve Filipinler'in yükselen sınıfları, gitgide dengesizleşen kendi demagoglarına büyük bir sadakatle bağlı. Geride bırakılmış ve mazlumların yeni temsilcileri –altın kaplama bir asansörün içindeki Trump ve Nigel Farage, IŞİD'in Rolex takan kurucusu ve özel dikim takım elbisesiyle Modi– siyasal absürdizmin genişletilmiş bir piyesini oynuyorlar.

Gary Younge, "ekonomik endişe ile sağ milliyetçilik arasındaki bağı fazla abartmamalı"[7] uyarısında haklı. Mike Davis, nihilist tutkulardan bahsediyor –bazı insanlar "Washington'da ne pahasına olursa olsun değişiklik istiyordu, bu Oval Ofis'e bir intihar bombacısı koymak anlamına gelse bile"[8]– ve Obama da buna katılarak

6. Thomas Piketty, "We must rethink globalization, or Trumpism will prevail", *Guardian* (16 Kasım 2016); şuradan ulaşılabilir: www.theguardian.com/commentisfree/2016/nov/16/globalization-trump-inequality-thomas-piketty (Kasım 2016'da erişildi).

7. Gary Younge, "How Trump took middle America", *The Guardian*; şuradan ulaşılabilir: www.theguardian.com/membership/2016/nov/16/how-trump-took-middletown-muncie-election (Kasım 2016'da erişildi).

8. Mike Davis, "Not a revolution – yet" (15 Kasım 2016); şuradan ulaşılabilir: www.versobooks.com/blogs/2948-not-a-revolution-yet (Kasım 2016'da erişildi).

Trump'ın "burayı patlatacağına dair" karşı konulamaz "bir iddiada bulunduğu için seçimleri kazandığını" söylüyor. Sözde rasyonel anketörleri ve data analiz uzmanlarını yanıltan seçmenlerse, Dostoyevski'nin Yeraltı Adamı'na benziyor, yaşadıkları toplumunun kazananlarından intikam almayı düşleyen tipik kaybedenler.

1860'larda, on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin doruğunda yazan Dostoyevski, şu anda bizim başımızı ağrıtan, rasyonel düşüncenin insanların davranışlarını o kadar da etkilemediği şüphesini ilk kaleme alan kişiydi. Yeraltı Adamı'nı, o sırada Rusya'da popüler olan, John Stuart Mill ve Bentham'ı heyecanla okuyanların ithal ettiği rasyonel egoizm ya da maddi bireysel çıkar anlayışına karşı üretti. Dostoyevski'nin kahramanı, kapitalist ve sosyalistlerin hemfikir olduğu, insanların mantıkla hareket eden hayvanlar olduğuna dair pozitivist düşünceye saplantılı biçimde karşı çıkıyordu:

> Ne olur, söylesenize bana: insanların kötülük yapmasının gerçek menfaatlerini bilmemelerinden ileri geldiğini ilk ortaya atan, ilan eden kimdir? Güya aydınlanan insan gerçek çıkarını görebilecek, fenalıktan iyiliğe dönerek asil ruhlu olacakmış...[9]

Dostoyevski, sonradan Nietzsche, Freud, Weber ve Musil gibi kimi "şüphecilik ustalarının" da benimseyerek geliştireceği bir düşünce biçimini tanımlıyordu; zaman içinde liberal, demokrat ya da sosyalist olsun, tüm rasyonalist ideolojilerin kendinden emin kesin yargılarına karşı entelektüel bir isyana dönüşecekti bu yaklaşım. Mühendislik eğitimi almış olan Musil, kesinlikle çağının neo-romantik kültlerinin ya da kan-ve-toprak milliyetçiliklerinin destekçisi değildi. Sorunun, "fazla aklımız olması ve yeterince ruhumuz olmaması" değil, "ruhani konularda yeterince aklımız olmaması" olduğunu düşünüyordu.[10] On dokuzuncu yüzyılın sonunda yaşayan, gerçek ve rasyonel görünenin ötesine geçmek isteyen birçok yazar ve düşünür, insan edimini harekete geçiren karmaşık güdü-

9. Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955, s. 23.

10. Musil, "Helpless Europe", s. 131.

lere dair analizlerinde yüksek bir entelektüel hassasiyet geliştirdiler. Bu süreç içinde, sadece özel hayatta baskılanan ve örtbas edilenlerin rolünü değil, liberal demokrasinin getirdiği toplumsal ve siyasal hayatı yürütenlerin gizli rollerini de mercek altına aldılar. Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nde (1927) "kültürün, isteksiz bir çoğunluğa, güç ve baskı araçlarını ele geçirmiş bir azınlıkça dayatılmış bir şey"[11] olduğu izlenimine kapıldığını yazdı.

İnsan öznelliğinin yeni ve karmaşık tanımından ortaya çıkan sanat, edebiyat ve felsefe ürünleri (en ünlüleri *Ulysses* olmak üzere), gündelik bilincin bile –bastırılamayan ve genel olarak acı dolu bir geçmişe, uçucu bir bugüne ve bilinmeyen risklerle dolu bir geleceğe yapılan– bir dizi başıboş seyahatin izini taşıdığını vazediyordu. Modernist görüşe göre insanın tüm eylemleri, iddia edilen ilke ve ideallerinden belli bir mesafede gerçekleşiyordu kaçınılmaz olarak; teori ve pratik arasında korku, umut, gurur, öfke ve intikamın kol gezdiği, aşılamayan bir mesafe vardı. "Öz, kendilik" dediğimiz şey, Freud'un deyimiyle "ruhsal aygıt" ile tarihsel olarak gelişen toplumsal ve kültürel koşullar arasındaki etkileşimle tekrar tekrar şekillenen, dinamik bir varlıktı.

Bu açıdan bakınca, ne bugünün "öfkeli" Müslümanları ne de aşırı sağcılar ıslah edilemez fanatikler ve ırkçılar olarak tanımlanabilir. Bu gruplar, sabit birer "öz"e sahip değiller – korkuların, arzuların, isteklerin yansıtıldığı ve insani olan her şey gibi kendi çelişkileri tarafından sürekli çözülen bir benlikleri var sadece. Bu sebeple görünüşte ırksal ya da dinsel olan kinleri, Kuran ya da Breitbart'ı dikkatle okuduğumuzda anlayabileceğimiz şeyler değil. En iyi şekilde, indirgenemez şekilde bölünmüş insan benliğinin sosyal, siyasi ve kültürel bağlamdaki etkileşimine bakarak anlaşılabilirler.

Bu ikincisini günümüzde ayırt edici kılan ve benlikte acı ve çatışma yaratan şey, bir paradoks: Modern demokrasinin idealleri en popüler zamanlarını yaşıyor olsalar da, neoliberal küreselleşme

11. Sigmund Freud, *The Future of an Illusion*, Londra: Penguin, 2004, s. 3.

koşulları altında gerçekleşmeleri gün geçtikçe zorlaşıyor, hatta imkânsızlaşıyor. Tocqueville, ABD'nin ilk büyük demokratik devriminde, tedirgin edici bir duygu bileşiminin doğduğunu fark etmişti. Yeni Dünya'nın liyakatçılık ve "fırsat eşitliği" vaatlerinin, ölçüsüz hırsa, yıpratıcı bir hasete ve kronik bir tatminsizliğe yol açacağından korkmuştu. Bazı zamanlarda, eşitlik arzusu "gazap seviyesine" çıkacak ve insanların, özgürlüklerinin kısıtlanmasına rıza gösterip güçlü lider özlemi çekmesine yol açabilecekti.[12]

Bugün dünya çapında bir öfke ve kin çılgınlığına şahit oluyoruz çünkü Tocqueville'in şahit olduğu demokratik devrim, dünyanın en ücra köşelerine kadar yayıldı. Eşitlik hırsı, küresel tüketim ekonomisinin dayattığı refah arayışıyla birleşti ve bu bileşim, insanların iç dünyasındaki gerilim ve çelişkileri artırıp kamusal alana dökülmesine yol açtı. "Özgürlük içinde yaşamak için," diye uyarır Tocqueville, "insan çalkantı, değişim ve tehlike içinde bir hayata alışmak zorundadır."[13] Bu tür bir hayat, maddi açıdan zengin olduğu zaman bile, istikrar, güvenlik, kimlik ve şereften yoksundur. Nitekim, şu an dünyanın her tarafındaki insanlar faydacılık ve kâr peşindeki rasyonel kaygıların insanları yerinden ettiğine, küçük düşürdüğüne ve gereksiz hale getirdiğine şahit oluyor.

Geniş kitleler tarafından girdap gibi yaşanan bu modernlik deneyimi, başka insanların varlığına duyulan, hasetle aşağılanma ve iktidarsızlık duygularının yoğun bir karışımından kaynaklanan varoluşsal hıncın, *ressentiment*'ın cazibesini artırdı; sürdükçe ve derinleştikçe sivil toplumu zehirleyen ve siyasi özgürlüklerin altını oyan bir duyguydu bu. Birçok duygunun bileşiminden oluşan *ressentiment*, insan benliğini dış dünyayla temelden istikrarsız olan ilişkisi içinde ele veriyor. Rousseau, her ne kadar terimi hiç kullanmasa da, bu duyguyu çok iyi anlamıştı. Ona göre, ticari bir toplumda yaşayan bireyler, ne kendileri ne de ülkeleri için yaşardı;

12. Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, New York: Vintage 1945, ikinci kitap, birinci bölüm.

13. Alexis de Tocqueville, *Journeys to England and Ireland*, Londra/New Brunswick: Transaction, 2003, s. 116.

uğruna yaşadıkları tek şey kibirlerini ya da *amour-propre*'larını doyurmaktı – diğer insanların kendilerini tanımasını arzular ve bunu garantiye almak ister, diğerlerinden en az kendilerine duydukları saygı ölçüsünde saygı beklerlerdi.

Ancak Donald Trump'ın twitter hesabında korkutucu bir örneğini sergilediği bu kibir, hiçbir zaman tatmin olmamaya mahkûmdur. Değişken fikirlere bağlıdır, çok fazla yayılmıştır. Eninde sonunda ruhun kendi benliğine antipati duymasına sebep olurken başkalarına karşı da iktidarsız bir nefreti körükler; ve hızla, insanın sadece diğerlerine tercih edildiğini fark ettiğinde kendini kabul edilmiş hissettiği ve diğerlerinin sefaletine sevindiği saldırgan bir dürtüye evrilebilir.

Ressentiment ticari ve demokratik toplum ideallerinin yayıldığı oranda büyür. Alman sosyolog Max Scheler, yirminci yüzyılın başlarında *ressentiment* kavramını sistematik bir teori haline getirerek modern bir olgu olarak tanımladı; Scheler'e göre bu olgu, insanlar arasında resmi olarak toplumsal eşitliğin sağlandığı, ancak güç, eğitim, statü ve mülk açısından devasa eşitsizlikler barındıran toplumların içsel bir özelliğiydi. Söz konusu eşitsizlikler, şu anda her yere yayılmış ve genişlemiş bireysel istek ve eşitlik fikirleriyle beraber bulunuyor. Neoliberal çağda, refah, statü ve güç isteği en ümitsiz koşullarda ortaya çıktı; ve yetenek, eğitim ve çalışkanlığın bireysel sınıf ve statü yükselişiyle ödüllendirildiği fırsat eşitliği, 1989'da Soğuk Savaş'ın bitmesinden beri sadece ABD'ye özgü bir illüzyon değil. Eşitlik hayali, yapısal eşitsizlik artarken bile yayılmaya devam etti. Buna uygun olarak da, *ressentiment* ABD ya da Avrupa'ya özgü bir hastalık olmaktan çıkıp bütün dünyaya yayılan bir salgına dönüştü.

Demokrasinin eşitlikçi idealleri, neoliberal şahsi zenginlik-yaratma idealleriyle çatışmaya devam ettikçe ve ulusötesi şirketler ile bireyler ulus-devletlerden koptukça, bu olgu daha da hızla büyüyor. Birbirine bağlı şehirler aracılığıyla kâr elde etme ya da "paylaşımcı ekonomi" yoluyla daha adil bir toplum yaratma yolundaki rasyonel programların gözardı ettiği şey, bugün birçok bi-

reyin ya egemenlikleri zayıflayan devletler ya da muhtelif kötü tasarlanmış toplumsal ve siyasi kolektifler içinde yaşadığı. Tocqueville'in başka bir bağlamda bahsettiği gibi, geleneksel cemaatlerden ve destek mekanizmalarından kopmaları sonucunda dünyadaki yerlerini bilememenin acısını çekmiyorlar yalnızca. Birçok ülkede sosyal demokrasinin ve kolonyalizm sonrası ulus yaratma programlarının çökmesiyle birlikte toplumdan soyutlanmaları daha da şiddetleniyor.

Nitekim neoliberalizm, kişisel gelişme ve ego tatmini için büyük topluluklardan kopmayı bir zorunluluk olarak göstermeye çalışıyor. Bugünün bireyleri, incelikli şekilde birbiri içine geçmiş siyasi, ekonomik ve kültürel güçler –finans sermayesinin şeffaf olmayan işleri, sosyal güvenlik, hukuk ve ceza sistemlerinin sert mekanizması, ve medya, internet ve eğitim kurumlarının ideolojik baskıları– tarafından gitgide daha da zincire vurulsalar da, özgür olmaya mahkûmlar. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde, gitgide artan sayıda insan kadınlar ya da azınlıklar arasından kendisine günah keçileri seçiyor, ya da twitter'dan birilerini taciz ediyor. Görünürde kadın düşmanı ya da ırkçı olan bu insanlar, belli ki uzun süredir sessiz sessiz Camus'nün, Scheler'in *ressentiment* kavramını sunarken söylediği gibi "kapalı bir damarda akan, nicedir iktidarsız kalmış kötücül salgı"dan muzdaripler.[14] *Daily Mail* ve Fox News'da uzun süredir iltihaplanmakta olan, sosyal organizmalardaki kangrene benzer bu hastalık, bu sızıntı, Trump'ın zaferiyle bir volkan edasıyla patladı.

Durmaksızın yalan söyleyen ve vergi kaçıran birine oy veren zengin ve fakir tüm insanlar, bir kez daha insan arzularının bireysel çıkar mantığından bağımsız hareket ettiğini, hatta bireysel çıkarları zedeleyebileceğini kanıtladı. Gerçekten de kendimizi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, saldırgan bir hoşnutsuzluğa kapılmış kitlelerin, asap bozucu derecede uzatılmış bir rasyonel siyaset

14. Albert Camus, *The Rebel: An Essay on Man in Revolt*, New York: Vintage Books, 1991, s. 17; Türkçesi: *Başkaldıran İnsan*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Can, 2015.

ve ekonomi deneyi sonrası radikal alternatiflere yöneldiği, ürkütücü ölçüde aşina olan bir konjonktürde bulduk.

Yirminci yüzyılın ilk yarısının tarihi, kitlelerin bilinçdışının demagoglarca manipüle edilmesinin ve kitle psikolojisiyle kitlesel medyanın kurnazca araçsallaştırılmasının, nasıl soykırımcı rejimlere ve iki dünya savaşına yol açtığını aktaran eğitici bir hikâye olarak anlatıldı. Ancak, rasyonel liberalizmin yıkıcı başarısızlıklarının hiper-rasyonel totaliter çözümlerin yolunu döşediği de aynı ölçüde doğru. Ultra modern sosyoekonomik ve kültürel mühendislik politikalarıyla Stalin Rusya'sı, tarihçi Stephen Kotkin'e göre, "Aydınlanma ütopyasının mükemmel bir örneğiydi".[15]

Nazizm ve Stalinizm'in yol açtığı travmalar o kadar yıkıcıydı ki, kaderin bir cilvesi olarak, 1945 sonrasında liberalizmin tekrar güçlenmesine yardımcı oldular. Sonuçta, yıkıcı fiyaskolarla adı kirlenmiş olan liberalizmin, Soğuk Savaş sırasında yeni bir entelektüel cila edindiğini kavramak can alıcı önem taşıyor. Aydınlanmaya güvenen Anglo-Amerikan liberaller, komünist olmayan Batı'yı selim rasyonellikle özdeşleştirirken düşmanlarını ölümcül bir irrasyonellikle suçladı – bugünlerde klavye savaşçılarının radikal İslam'a açtığı savaşta da aynı entelektüel refleks görülüyor.

Adorno ve Horkheimer'ın da belirttiği üzere, Stalinizm gibi Nazizm de Aydınlanma'nın diyalektiğinden ortaya çıktı; ve Hannah Arendt ile Simone Weil'ın da savunduğu gibi, ırkçı İngiliz emperyalizmi ikisinin de gerçek selefiydi. Bununla birlikte, "özgür dünya"nın ideologları kendi rasyonalizmleri ile başka insanların irrasyonalizmi arasındaki utanç verici sürekliliği bastırarak, kendilerine daha üstün bir ahlaki rol biçtiler. Soğuk Savaş sırasında, rasyonel Batı ile irrasyonel Doğu, Aydınlanma ile Aydınlanma karşıtlığı, liberal demokrasi ile totaliterlik, özgürlük ile özgürlük düşmanları ve Batı ile düşmanları gibi zıtlıklar, yepyeni bir entelektüel ortam yarattı.

15. Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*, Berkeley/Los Angeles: University of California Press, 1997, s. 364.

Ancak Soğuk Savaş liberalizminin Anglo-Amerikan siyaseti ve kültürü üzerindeki olağanüstü etkisi, iç tutarlılığına dair yanlış bir izlenim yarattı. 1945 sonrası Avrupa ve ABD'deki gelişmelerin büyük bir kısmı, esasen sosyalizmden ödünç alınmış sosyal refah devleti programlarına dayanıyordu. 1989'dan sonra sosyalizmin itibarının sarsılmasıyla, liberalizm en güçlü rakibi ve muhatabından mahrum kaldı. Sosyal refah devleti zaten Batı Avrupa ve ABD'de düşüşe geçmişti. Liberalizm, 1990'larda, zararsızca sığ bir ekonomizme, neoliberalizmin maddeci ve mekanik ideolojisine evrildi. Neoliberalizmin, gerçeğin rasyonel olduğu ve başka hiçbir alternatifin olmadığına dair eski moda fikri, bizim bugünkü siyasi görüngüleri kavrayabilmemizi engelliyor.

Elbette, Batı'nın postmodern toplumlarında, günah keçisi yaratmak ve cezalandırmak gibi arkaikliklerin patlayışını açıklamaya çalışanlar, artık sol ve sağın ideolojik determinizmine güvenemez – hele Üçüncü Yol'dan bahsetmeye bile gerek yok. İyi hayata ulaşma yolu öneren bu rakip senaryolar, toplumlar konusundaki bilgimizin temelini oluşturdu ve tarihsel olayları bir ilerleme ereklilği içinde açıkladı. Soğuk Savaş sırası ve sonrasındaki entelektüel üretimin çoğu, kişilikleri, çağları ve kültürleri kendine yeten bütünlükler, harika modeller olarak kurmakla uğraştı: Winston Churchill, Batı medeniyeti, liberalizm ve modernlik gibi...

Günümüzün metafizik Büyük Patlaması, sadece bu kibirli projeleri, elitlerin kimlik politikalarını değil, demokrasinin kendisini de tehdit ediyor. On sekizinci yüzyılın sonlarından beri, rasyonel olarak kendi çıkarını gözeten bireylerin, her vatandaşa –etnisite, ırk, din ve cinsiyete bakmaksızın– haysiyet ve eşit hak getirecek ortak yasalarını tanımlayan liberal bir siyasal topluluk kurabileceği umuduyla, din ve gelenek sürekli bir tarafa atıldı. Seküler modernliğin bugüne kadar dinsel fundamentalistler tarafından tehdit edilen bu temel öncülü, bugün ilk ortaya çıktığı yerler olan ABD ve Avrupa'da, seçilmiş demagoglar tarafından tehlikeye atılıyor.

Bundan sonra ne yapacağız? Tabii ki demokrasi krizini rahatlatıcı karşıtlıklar üzerinden tanımlamaya devam edebiliriz: libera-

lizme karşı otoriterlik, dine karşı sekülarizm vb. Ancak demokrasiyi, şu an küresel ölçüde istikrarsızlaşmış olan derinden yüklü duygusal ve sosyal bir durum olarak düşünmek daha çok işimize yarayabilir. En azından *ressentiment* duygusunun bugün farklı siyasi rejimlerde ve sınıflarda nasıl işlediğini incelememize ve neden etnik milliyetçilik, ırkçılık ve kadın düşmanlığının Hindistan ve Türkiye'de toplumsal hareketlilikle, ABD ve İngiltere'de ise ekonomik duraklama ve düşüşle yan yana ilerlediğini anlamamıza yardımcı olur.

Kindar bir twitter trolünün dünyanın en güçlü adamı haline gelmesi, Anglo-Amerikan elitlerinin demokrasi ve liberalizm üzerine idealleştirilmiş iddialarının, kendi ülkelerindeki siyasi ve ekonomik gerçeklikle aslında hiçbir zaman çakışmadığını hatırlatan son örnek. Bu gerçeklik, ırkçı ve emperyalist şiddet kullanılarak kuruldu ve son yirmi küsur yılda küreselleşme ve terörizm tarafından durmaksızın dönüştürüldü, hatta sakatlandı. 11 Eylül ile başlayan krizler çağında, Soğuk Savaş ideolojilerinin zayıf içeriği çoğunlukla buharlaştı ve bizi anti-totaliter, "liberal" bir Batı'nın kendinden eminliğine duyulan nostaljiyle baş başa bıraktı.

Ölmeden kısa süre önce, Soğuk Savaş liberallerinin en saygı duyulanlarından Tony Judt, gençlerin "kolektif amaçlar etrafında şekillenen toplumsal uyum siyaseti"ni keşfederek, kendi gençliğindeki sosyal demokrat fikirleri dirilteceğini umuyordu.[16] Fransa'nın önde gelen liberal düşünürlerinden Pierre Manent, son kitabında Michel Houllebecq'in İslam'ın Aydınlanma sonrası bir inanç olduğuna dair haşarı argümanına iddialı bir yqrum getirdi. Ve Simon Schama, Trump'ın zaferi sonrasında attığı bir twitte Avrupa ve ABD'de faşizmle savaşmak için yeni bir Churchill'e ihtiyacımız olduğunu yazdı.

Bu dövünmeler ya da şişinmeler gerçekten irrasyonel bir talepte birleşiyor: mevcut düzen kendini yıksın ve geçmişe dönüşün

16. Tony Judt (Timothy Snyder ile beraber), *Thinking the Twentieth Century*, Londra: Penguin, 2012, s. 386; Türkçesi: *Yirminci Yüzyıl Üzerine Düşünceler*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: YKY, 2013.

önünü açsın. Sınıf, ırk, cinsiyet ve millet çerçevelerinde dayanışma kurmayı hedefleyen geleneksel solun ve sağın önkoşullarının hızla yok olduğu acı gerçeğinden kaçınmaya çalışıyor. Bizi ayağa kaldıracak bir liderden/rasyonel kültürden/siyasi topluluktan/dinden/cinsiyet dayanışmasından/millet olma bilincinden mahrum olduğumuza dair feryatlar, zaten nicedir mutasyona uğrayarak melez ve belirsiz hale gelmiş olan siyaset, toplum ve teknolojimizin parçalanmış yapısını görmezden geliyor: LGBT haklarını kutsarken işkenceyi tekrar yürürlüğe sokmaya ve yalan haberler yaymaya da teşne bir yapı bu. Ayrıca, eski güzel günlere dönüş özlemi, günümüzdeki demokratik kurumların devasa meşruiyet krizine bir yanıt üretmiyor.

Modi, Erdoğan, Putin, Brexit ve Trump'ın ortaya çıkardığı kötücül patolojilere derman olacak siyasi stratejiler, bu kötü yeni günlerle hesaplaşmayı gerektiriyor – İslam'dan esinlenen dayanışma modellerinden, ezilenler için milliyetçi pedagojilerden ya da küreselleşmenin eninde sonunda vaatlerini yerine getireceği yolundaki azimli inançtan çok daha ileri görüşlü bir yaklaşıma ihtiyacımız var. Bu zorunlu görev, insan deneyimi ve ihtiyaçlarının, şüphe ustaları tarafından çizilen daha zengin ve çeşitli resmiyle başarılabilir ancak.

Neyin değerli sayılacağı, dolayısıyla hesaba katılıp analiz edilebileceğine dair nicel takıntımız, sayılamayan bir şeyi nicedir dikkate almıyor: öznel duyguları. Neredeyse otuz yıldır, teknoloji ve GSMH'ye duyulan sofuca inanç ile on dokuzuncu yüzyıldan kalma bireysel çıkar cebiri, siyasete ve entelektüel hayata hâkim oldu. Bugün, sözde rasyonel bir piyasada savrulan girişimci bireylerden oluşan toplum, son derece derin acılar ve ümitsizlikten muzdarip; düzenin kendisine karşı nihilist bir isyana yelteniyor.

Nirengi noktalarımızın çoğu yıkıldı ve bırakın bir yol haritası çizmeyi, ne tarafa gittiğimizi bile zor görüyoruz. Ancak en basit ihtiyaçlarımıza bile ulaşabilmek için, insan ruhunu daha iyi anlamaya ihtiyacımız var. Bunu başaramazsak, rasyonel güdü ve sonuçlara olan takıntımızla, Tocqueville'in bahsettiği "hızla akan bir

nehrin ortasında, akıntı tarafından geriye, uçuruma doğru sürüklenirken bile, gözlerini inatla nehrin kıyısında görünen çerçöpe dikip kalmış" gözlemcilere benzeyeceğiz.[17]

17. Leo Damrosch'tan alıntı, *Tocqueville's Discovery of America*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010, s. 91.

10

Cüret Etme Cesareti

Robert Misik

PIERRE BOURDIEU "Siyaseti Düşünmek" gibi gösterişsiz bir başlıkla kısa bir makale yazalı neredeyse otuz yıl oluyor. Makalenin ilk cümleleri şöyle:

> Siyasete boğuyorlar bizi. Karşılaştırılabilir fırsatlarla takas edilebilir kazançlar hakkındaki günlük gevezeliğin sonu gelmez ve değişken nehrinde yüzüyoruz. Gazete ve dergilerin başyazarlarını veya "analizlerini" okumaya ne hacet... Siyaset hakkındaki bu tartışmalar, iyi veya kötü hava hakkındaki boş laflar gibi, gelip geçicidir esasen.[1]

O sıralar, başka yerde değilse bile eskiden "Batı dünyası" denen topraklarda, sonuçlarıyla bugün karşı karşıya olduğumuz bir şey ortaya çıkmaya başlamıştı. Aynı zamanda sınıf ve zümre partileri de olan ideoloji partilerinden, canlı olan ne varsa ayrıldı, bu zamana kadar bilinen parti lideri tipi kayboldu ve yerini gitgide, siyaseti profesyonel meslek edinen yeni tipe bıraktı. Profesyonel siyasetçiler hep birlikte siyasetin alanını oluşturuyordu ve bu profesyonel siyasetçilerin referans sistemi de öbür profesyonel siyasetçilerdi. Üyeleri, küçük üstünlükler için birbirleriyle çekişseler de –en azından halkın gözünde giderek daha fazla– yakın bir suç ortaklığıyla birbirine bağlı olan özel bir çevre oluşturuyorlardı.

1. "Penser la politique", *Actes de la recherche en sciences sociales*, no. 71-72 (1988), s. 2-3.

Daha da kötüsü, insanlarda bu siyasal kuruluşların üyelerinin yeni küresel ekonomik elitlere uyum sağlamaya çalıştığı izlenimi oluşmuştu. Halkla bağlar giderek zayıflarken, elitlerle yakın ilişkiler geliştiriliyordu. Üstüne üstlük, insanların bazen artık dinlemeye tahammül edemediği anlaşılmaz bir jargon oluşmuştu. İşçilerin ve alt orta tabakanın gelirlerinin neredeyse yirmi yıldır yerinde saydığı gerçeği tüm bunların üstüne ekleniyor ve "Şu tepedekiler, elitler, bu durumla zerre kadar ilgilenmiyorlar, farkında bile değiller" gibi bir yorum çerçevesine oturuyordu.

Brexit oylamasında, Donald Trump'ın ABD Başkanlığı'na seçilmesinde ve genel olarak sağ popülizmin Avrupa'daki yükselişinde yoğunlaşan içeriklerin bazıları bu şekilde özetlenebilir. Önce kıyılarda çoğalıp ardından toplumun içinde alev alev bir memnuniyetsizlik olarak yayılan şey, bu sırada potansiyel çoğunluklar olarak birikip çoğulcu demokrasiyi tehdit eder hale geldi. Otoriter anti-siyasetin yükselişi bir sebep değil, yerleşik siyasetin, bilhassa demokratik sol partilerin bir hatasının sonucudur; o yüzden yazının devamında öncelikle bundan söz edeceğiz.

Sınıfı Konuşalım

1989'a bağladığımız dünya-tarihsel değişimlerle yeni bir dönem başladı. İlerici partiler, bu partilerin taşıyıcıları olan çeşitli çevreler ve elbette özellikle o zamandan beri oluşan yeni çevreler için geçerli bu. Burada söz konusu olan kesinlikle reel sosyalizmin çökmesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması, Soğuk Savaş'ın sona ermesi veya "sosyalist" anlatıya duyulan inancın kaybolması değil sadece. O yıllarda farklı süreçler üst üste binmiştir aslında: "Tarihin Sonu" ve kapitalizmin zaferi ilan edilirken, liberal çoğulcu demokrasinin belli bir biçiminin zaferi de ilan ediliyordu. Piyasa fundamentalizmi ve neoliberalizm ideolojik olarak egemendi. Bu sırada Batı toplumları, işçi çevrelerinden pek çok gencin şehirli orta tabakaya yükselmesi gibi, süregiden modernleşme süreçlerinden geçiyordu. İşçi sınıfı mı? O artık yoktu! Ondan artakalanlar da çağdaş mo-

dernliğin akışkanlığı içinde yakında çözülüp gidecekti.

Sosyalist ve sosyal demokrat partiler de gitgide orta sınıf partileri haline geldi, asıl seçmenlerinin kim olduğuna dair artık sadece belli belirsiz bir fikirleri kaldı. İşçi semtlerinde kurulan, eskiden parti örgütlenmelerinin çekirdeğini oluşturan ağlar çözüldü, delindi, köhne görünmeye başladı. Aslında toplumlarımız dönüşüyordu – ama düze çıkmış orta sınıf toplumlarına değil. Birçok "kaybeden" de vardı – unutuldular elbette.

Ama bu tek başına çok kaba bir ifade. Çünkü burada sadece "mutlak kazananlar" ile "mutlak kaybedenler" arasındaki katıksız karşıtlıklar söz konusu değil. Bugün kendilerinin az çok bilinçli olarak unutulduğunu düşünenlerin oluşturduğu grup kesinlikle homojen değil.

Çünkü, birincisi, çalışan orta sınıf üyeleri kendilerini elbette asla "işçi sınıfı" olarak tanımlamaz ve sosyologlar tarafından böyle adlandırılmazlar (bu noktada durum, işçi sınıfı ve orta sınıfın genellikle eşanlamlı kullanıldığı ve orta sınıfın kendini gayet doğal biçimde işçi sınıfı üyesi olarak tanımladığı ABD'den farklıdır). Büro çalışanlarının, tesisatçıların, işçilerin düzenli bir geliri vardır var olmasına ama, haklı olarak küresel ekonomik değişimler tarafından tehdit edildiklerini hissederler. Ücretleri yıllardır yerinde saymaktadır ve bugün rekabet savaşında yirmi yıl öncesine göre daha kolay yok edilebileceklerini bilirler. Ayaklarının altındaki buz tabakasının inceldiğini hissederler.

Bu gruplar ne ekonomik çöküşten doğrudan korkmak zorunda olanlarla ne de çok çalışıp da çok az gelir elde edenlerle –örneğin yeni hizmet sektörü proletaryası (fırındaki tezgâhtar, kurye vb.) ile– özdeştirler. Vasıflı olmadıkları için iş bulamayanlarla hiç özdeş değildirler kuşkusuz.

Yoksullarla da özdeş değildirler, hatta tam tersi: Bu nüfus grupları ailelerini işleriyle geçindirmekten gurur duyar ve yoksullara yardım eden sosyal programları öyle hemen alkışlamazlar. Amerikalı hukukçu Joan C. Williams "Pek Çok İnsanın Amerikan İşçi Sınıfı Hakkında Anlamadığı Mesele" başlıklı makalesinde farklı

tehlike durumlarıyla "beyaz işçi sınıfı"nın bunlardan kaynaklanan farklı siyasal-duygusal tepkilerini çözümlemiştir.[2] Çıkardığı toplumsal durum haritası, gerekli değişikliklerle, en azından çoğu Avrupa ülkesine de aktarılabilir.

Yine de tüm bu çevrelerin üyelerinin ortak birkaç yanı var: Hepsi artık onları siyasal olarak sahiden savunan birilerinin olmadığını hissediyor. Hepsi küreselleşmenin ve Avrupa'nın bütünleşmesinin onlara faydadan çok zarar getirdiğini hissediyor. Bu konuda epey haklılar da. Daha çok serbest ticaretin ve daha çok deregülasyonun ekonomik gelişime fayda sağlayıp sağlamadığı veya zararlarının ağır basıp basmadığı konusu, bugün ekonomik tartışmalarda anlaşmazlığa neden oluyor. Ama artık kesinlikle tartışma konusu olmayan bir şey var: "Gruba" ve bütün olarak ulusa fayda sağlasa da, daima kazananlar ve kaybedenler olduğu için, bu faydanın paylaşımı adaletsiz. Kazananlar arasında yer almayanlar, yirmi beş yılın ardından, rekabetin arttığını, toplumsal ve maddi gerginliğin yükseldiğini gayet iyi biliyorlar – küreselleşme yanlılarının pazar vaazlarındaki formüller onlar için zırvadan ibaret.

Bütün bu halk grupları, yerleşik ilerici partilerin genellikle artık onlarla ilgilenmediğinin ve bu partilerin temsilcilerinin küresel üst sınıfın parçası haline geldiğinin farkında. Bunda da en azından tümüyle haksız değiller. Başka bir ifadeyle, toplumlarımız gitgide daha çok sınıfa bölünüyor, ama süregiden bu sınıf parçalanmalarının ve yeni toplumsal çatlakların neye benzediği konusunda hâlâ net bir fikrimiz yok.

Kültürel Yabancılaşma

Avusturya Sosyal Demokratları gibi ilerici partiler daima farklı çevrelerin istikrarsız ittifakına yaslanmıştır. Sonradan bu ittifakları hep uyumlu gibi tasavvur ederiz, ama örneğin Max Adler gibi du-

2. Joan C. Williams, "What so many people don't get about the American working class", *Harvard Business Review*, 10 Kasım 2016, hbr.org/2016/11/what-so-many-people-dont-get-about-the-u-s-working-class (Aralık 2016'da erişildi).

yarlı bir sol entelektüel ile Obersteiermark'lı* bir sendika görevlisi arasındaki uçurum muhtemelen yirmili yıllarda da önemsiz bir hayat tarzı farkından ibaret değildi. İşçi sınıfı hep şu anlama da gelirdi: Erkek evin reisiydi, gelirin yüksekliği erkekliğin bir ölçüsüydü, entelektüel şımarıklıklara sahiden de yer yoktu. Ama ittifak sürdü bir şekilde.

Kendimizi kandırmayalım: Günümüz "işçi sınıfları"nda da, çalışan orta sınıfta da, farklı beyaz yakalı gruplarında da, yeni hizmet sektörü proletaryasında da, ekonomik bakımdan tamamen bağımlı olanlarda da ilerici orta sınıflardan ve şehir merkezlerindeki akademik çevrelerden farklı kültürel dünya tasavvurları hüküm sürer.

Ama bu arada bir etken daha belirdi: Geleneksel çevreler, kentli kozmopolit grupların onlara ve hayat tarzlarına tepeden baktığını hissediyorlar. Ekonomik güvencesizliğe bir de toplumsal güvencesizlik ekleniyor, konumları iki cepheden tehdit ediliyor. Siyasetbilimci Silja Häusermann bir röportajda bunu şöyle ifade ediyor:

> Sağcı milliyetçileri seçenler ne yoksullar ne de prekaryadır, alt orta sınıftır. Bu insanlar yoksullaşmıyor ama güvencesizler, durumlarının kötüleşmesinden korkuyorlar. Artık sahip olmadıkları bir konum üstünde hak iddia ediyorlar – çalışan olarak, ailenin geçimini sağlayan erkek olarak. Dünyanın gidişatından rahatsızlar. Bu çok genel bir ifade, ama bir şekilde her şey onlara doğru görünmeyen bir yönde ilerliyor: kadınlar, gençler, iş piyasası, eğitim sistemi...[3]

Yirmi-otuz yıl öncesine kadar kendilerini hâlâ geleneksel –bu nedenle de hâkim– olarak görebilen kültürel çevreler (muhtemelen o zamanlar bilinçsiz olarak böyle düşünüyorlardı, çünkü durum onlar için zaten çok doğaldı), ansızın artık saygı görmediklerini hissetmeye başladılar. Bunda da tümüyle haksız değiller. Kimse bu süreci Didier Eribon'un *Retour à Reims*'te (Reims'e Dönüş)

* Avusturya'nın Steiermark eyaletinin kuzey bölgesi. – *ç.n.*

3. Carlos Hanimann, "Egal was die Linke macht", Silja Häusermann ile söyleşi, *Die Wochenzeitung*, No. 47, 24 Kasım 2016, www.woz.ch/-74ce (Aralık 2016'da erişildi).

yaptığı kadar keskin ve dürüst bir şekilde betimlememiştir. Anne ve babası komünist olan Eribon öğrenim için Paris'e gidip yerleşmiş ve şimdi geriye dönüp baktığında "mevcut işçi çevresine karşı en derinlerinde her şeyden önce bir ret hissi taşıdığını" itiraf etmek zorunda kalıyor.[4] Bugün ailesi Ulusal Cephe'ye oy veriyormuş. Irkçı olup çıktıklarından değil (zaten hep öylelermiş), kültürel olarak değersizleştiklerini ve ekonomik meselelerde mevcut sol partiler tarafından artık temsil edilmediklerini hissettikleri için.

Toplumsal dönüşüm bu arada öyle bir noktaya vardı ki sol partiler başarılı olmak istiyorlarsa hemen hemen aynı büyüklükteki iki çevreye, iki aktivist ve seçmen kesimine yaslanmak zorundalar: modern, sol veya sol liberal, kentli orta kesimler ve yukarıda betimlenen işçi sınıflarının çeşitli kesimleri. Kabaca ifade edecek olursak, sol bir parti oyların yüzde kırka yakınını almak istiyorsa, oyların yarısı bu çevrelerden gelmek zorunda. Ama bu çevreler birbirlerinden fena halde ayrılar.

John Harris, Brexit oylamasından birkaç hafta sonra, İşçi Partisi'nin bu çıkmazıyla ilgili *Guardian*'da ayrıntılı bir çözümleme yayımladı: "Solun Bir Geleceği Var mı?"[5] Yazıda ikna edici bir şekilde sol partilerin sorunlarının bugünden yarına basit bir siyasal değişimle çözülemeyeceğini ortaya koyuyor. Biraz abartarak şöyle denebilirdi: Blairciler İşçi Partisi'ni sadece kentli orta sınıfların görüşlerini benimseyen ve işçi sınıfını unutan bir orta sınıf sosyal demokrat parti yaptı. Ardından sola dönüldü, Jeremy Corbyn lider seçildi ve sıradan insanların güveni yeniden kazanıldı.

Ama iş o kadar basit değil: Corbyn ilerici öğrencilerin, enternasyonalist fikirlilerin, inançlı solcuların kahramanı. Bu gruplar, Brexit'e evet oyu veren, göçmenlerin işlerini ellerinden aldığını ve solcu akademisyenlerin LGBT haklarıyla ve siyaseten doğruculuk sorunlarıyla fazla ilgilendiğini düşünen işçi sınıfından seçmenle-

4. Didier Eribon, *Rückkehr nach Reims*, Berlin: Suhrkamp 2016 [2009], s. 24.

5. John Harris, "Does the Left have a future?", *Guardian*, 6 Eylül 2016, www.theguardian.com/politics/2016/sep/06/does-the-left-have-a-future (Aralık 2016'da erişildi).

rin istediğinden tamamen farklı bir siyaset istiyorlar. Dolayısıyla bir "sola dönüş", bu iki büyük çevreden otomatik olarak tekrar başarılı bir ilerici blok çıkaramaz. Daha da kötüsü, sola dönüş Corbyn'in işçi sınıfının desteğini önemli ölçüde kazanmadan ilerici kentli çevrelerden insanları kaybetmesine yol açabilir.

Bir grup göçmenlere ve çokkültürlülüğe karşı, öbürü enternasyonalizm, insan hakları ve dayanışma yanlısı. İlk grup korumacılık yanlısı, ikincisi küreselleşmeden sonuna kadar nemalanıyor. İlk grubun büyük çoğunluğu Brexit'e evet oyu verdi, öbürünün büyük çoğunluğu hayır. Bu da şu anlama geliyor: Burada sadece epey derin bir yarık değil, pek kapatılabilecek gibi görünmeyen bir mesafe söz konusu.

Avrupa Birliği'ni Desteklemek

Bu farklı gruplardan tekrar bir ittifak çıkarmak da şüphesiz kolay değil. Net fikirlerimizin olması bunun için elbette yeterli olmayacak, ama zorunlu bir önkoşul. Her halükârda siyasal bir rota değişikliğine ihtiyacımız var.

Neoliberalizmin hâkimiyeti çok çeşitli düzlemlerde geri itilmeli. Öncelikle siyasal iktisat söylemleri düzleminde. Şüphesiz finans krizinden beri bu bakımdan bir gelişme oldu: On beş yıl önce piyasa radikalizminin hegemonyası mutlaktı; esnekleştirme, küreselleşme, deregülasyon, yapısal reform ve rekabet kabiliyeti mantrası pratikte sorgulanmıyordu. Reform yönelimli geleneksel merkez-sol partiler de bu hâkim paradigmaya uymuştu, ki bu da kendilerine ait, güvendikleri bir paradigmanın ve kavrayışlarının olmadığı anlamına gelir. Kendi kavrayışlarına güvenmeyip rakiplerine teslim olmuşlardı.

Bugün manzara farklı: Kuşatıcı kemer sıkma politikasının işe yaramadığı, aradan geçen zamanda en inatçılar için bile açıklık kazandı (belki Wolfgang Schäuble ve Upton Sinclair'in "kişinin kazancı bir şeyi anlamamaya bağlıysa ona o şeyi anlatmak zordur" sözüne uyan, yüksek maaşlı birkaç lobici hariç). Bütün Avro Böl-

gesi'nde gelirlerin azaltılmasının büyümeyi sağlamadığını ve krizi çözmediğini, bir ölçüde ciddiye alınmak isteyen hiç kimse tartışma konusu yapmaz. Sadece dibe doğru bir yarışa yol açan rekabet kabiliyeti mantrası, çoğulcu toplumları çökmenin eşiğine getirdi.

Paul Krugman'dan Joseph Stiglitz ve Branko Milanović'e, Dani Rodrik'ten Thomas Piketty ve Mariana Mazzucato'ya varıncaya kadar iktisatçılar yaptıkları sayısız çalışmada sadece bu hâkim paradigmaya saldırmadılar, çağdaş ilericiler için bir program da geliştirdiler. Bu bağlamda devletin rolünü, ekonomik gelişim için adil bir gelir dağılımının önemini ve uluslararası aşırı rekabetin büyümeyi engelleyen etkisini öne çıkardılar. Bu sırada küresel tartışmalarda (Wall Street'e yakın *Forbes* gibi dergilerden tutun *vox.com* gibi çok okunan internet sitelerine kadar) "*New Liberal Consensus*", "yeni sol liberal mutabakat"tan söz edilir oldu. Bu elbette siyasal iktisat tartışmalarında artık ilerici bir hegemonya olduğu değil, neoliberal söylem hükümranlığının en sonunda bir tür "dehşet dengesine" geri çekildiği anlamına gelir. Neoliberal kavrayışın yakın zamanda tekrar bir rol oynamasının zor olduğu iddiası bile belki ortaya atılabilir: Üstümüze üstümüze gelen reel politik iktidar savaşlarında popülist milliyetçi programlar ile sol liberal programlar karşı karşıya gelecek – eski neoliberallerin öngörülerini boşa çıkaracak bir düello bu. (Geleneksel merkez sağ partiler, alışılageldiği gibi esnek bir şekilde, şu iki pozisyondan birini sahiplenmeye çalışacak: Ya yine kendilerini toplumsal adaletin partileri gibi sunacak ya da Bavyera Hıristiyan Sosyal Birliği (CSU) gibi sağ popülistlerin belli siyasal alanlardaki duruşunu taklit edecek veya ABD'deki Cumhuriyetçi Partililerin büyük bölümü gibi artık ayırt edilemeyecek kadar onlara benzeyecek.)

Dolayısıyla sorun artık ilerici fikirlerin olmaması değil, daha ziyade bu öngörüleri siyasete tercüme etmek. Avrupa Birliği için bu sorun çok kendine özgü bir bağlamda geçerli. Örtük olarak neoliberal olan AB'nin siyasal iktisat mimarisi sol fikirlerin pratik siyasette uygulanmasını çok zorlaştırıyor. AB (şu anda) yirmi sekiz üye ülkeden oluşuyor, Avro Bölgesi on dokuz. İnce fiyat ayarla-

maları bile bu hükümetlerin (ya da en azından çoğunun) uzlaşması koşuluna dayanıyor, ama onlar uzlaşsa bile değişiklikler AB Parlamentosu ve Komisyonu'nun oluşturduğu çok düzlemli sistemde yumuşatılabiliyor. Diyelim ki üye bir ülkede sol bir hükümet seçildi, bu hükümet çok geçmeden reel politikada yapılabileceklerin dar sınırına çarpacaktır – Yunanistan'daki Syriza hükümeti gibi çok sert ya da Portekiz'deki sol hükümet gibi biraz daha yumuşak bir biçimde.

Sistematik bir biçimde formüle edecek olursak, rota değişikliği üç şey gerektiriyor: Birincisi, ülkelerinde seçimi kazanacaklarına inanan canlı ulusal sol partiler. İkincisi, rota değişikliğinin koşullarının oluşturulabilmesi için Avrupa'da ilerici söylemin hâkimiyetinin sağlanması. Üçüncüsü de yenilenen sol hükümetlerin Avrupa düzeyindeki ittifakı. Kolay değil bu, ama imkânsız da değil.

Ampirik olarak bugün Avrupa'da elimizde olanlar: geçtiğimiz yirmi-otuz yılda neoliberal paradigmaya kimi az kimi çok uymuş ve bugün kendini yeniden keşfetme sürecinde yine az veya çok başarıyla ilerleyen geleneksel sosyal demokrasiler. Yelpaze Alman sosyal demokrasisinden, ağır biçimde hırpalanmış Fransız Sosyalist Partisi'ne, hakikaten başarılı bir kızıl-yeşil ittifakla yönetilen İsveç sosyal demokrasisinden, enerji dolu genç bir şansölyenin yönetimindeki Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'ne ve Jeremy Corbyn liderliğindeki muhalefet partisi İşçi Partisi'ne kadar uzanıyor. Bu arada, yerleşik sosyal demokratların yerini alan Syriza gibi, onlarla rekabet halindeki (nihayetinde iki partiye de zarar veren bir durum bu) Podemos gibi veya yönetimdeki sosyalistlerle ittifak kuran Portekizli sol partiler gibi yeni sol partiler de oluşuyor.

Gerçeklerle Açık Açık Yüzleşmek

İlerici partiler tekrar toplumun ekonomik bakımdan en korumasız kesimlerinin güvenilir temsilcileri olmak zorunda. Birkaç noktaya dikkat ederek başarılabilir bu:

Bir: Yukarıda betimlenen gerçeklerle açık açık yüzleşmeliyiz artık.

İki: Sıradan insanların neoliberal küreselleşmenin bedelini ödediği ve tamamen hüsrana uğradığı otuz yılın ardından, sol partilerin düzenin parçası olarak algılanması ölümcül bir durum. Bir programa ve radikal dönüşüm retoriğine ihtiyaçları var; küresel elitlerle açıkça mücadeleye bakmalılar, uzlaşmaya değil.

Üç: Seçmenlere karşı (hatalı bir şekilde bile olsa) kibir olarak algılanabilecek her şey bir kenara bırakılmalı. Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin yeni başkanı Christian Kern, Haziran 2016'da parti kongresinin açılış konuşmasında önemli bir şey söylüyordu:

> Kanaatimce, ilk işimiz şu cümleyi dağarcığımızdan çıkarmak olmalı: "Halka gitmeliyiz." Elbette öyle bir şey kastedilmese de, bu cümle bir küçümseme olarak algılanabilir. Ayrıca absürd ve hatalı da, çünkü ne demek "halka gitmeliyiz"? Halk biziz! Biz halkız, bu halktanız, bu halk da bizden.

Dört: Tüm bunlar işçi sınıflarında kesinlikle var olan önyargılara uyulması gerektiği anlamına gelmiyor kuşkusuz. Ayrıca bu halk grupları, "kültür solcuları" trans bireyler için üçüncü tuvalet talep ettiğinden kızgın değiller. Kendi ekonomik ve sosyal durumlarına hemen *hiç* ilgi gösterilmezken böyle taleplere *fazla* ilgi gösterildiğini hissettikleri için kızgınlar.

Beş: İyi işler, gelirlerinde artış, ücretini karşılayabildikleri konutlar, çocukları için eğitim ve hayat imkânları gibi konular kilit sorunlar – her kim bunlarla ilgilendiğini inandırıcı biçimde somutlaştırmaz, en azından (belki ancak büyük bir sabırla ve adım adım fiiliyata geçirilebilecek) bir planı olduğunu inandırıcı biçimde ortaya koymazsa, bir şansı olmayacaktır.

Altı: İşçi hareketinin ağları, temel sosyal haklardan mahrum semtlerde yaşam dünyaları inşa etti, bunların çökmesiyle kara delikler oluştu, insanlar bugün bu yüzden terk edilmiş hissediyorlar. Dolayısıyla, bu semtlerde, örneğin Mahalle Örgütlenmeleri model alınarak, modern yapıların inşa edilmesi önem taşıyor. Kısacası di-

ğer vatandaşlara yararlı olmak, farklı grupların yetkilendirilmesini, örgütlenebilmesini, ilgi ve çıkarlarını açıkça ifade edip gerçekleştirebilmesini sağlamak da önemli.

Yedi: İşçi sınıfının genelini kadın düşmanı, anti-feminist, yabancı düşmanı diyerek gözden çıkarmayın. En maço çelik işçisi bile tek çocuklu aile çağında kızının her türlü gelişim imkânına sahip olmasını ve iyi, düzenli ücret aldığı bir iş bulmasını ister.

Sekiz: Bu çevrelerde güvenilirliği olan aktivistleri desteklemek ve parti görevlileri yetiştirmek önemli. Sol partiler bugün öncelikle eğitimli orta sınıftan insanlar tarafından temsil ediliyor, ama işçi varoşlarında halk temiz bir tekmeyle birahaneden kapı dışarı etmek isterken kendisinin hâlâ halka kulak verdiğini zanneden yetmişli yılların aparatçiklerine benzer tipler var çoğunlukla. Ölü parti örgütlerinde sadece böyle aparatçikler sivrilir. O yüzden, çalışan orta sınıftan ve işçi sınıfından iyi ve genç insanların da yükselebileceği kanallar gerekiyor.

Devam Edecek Çıkmazlar

Hangi türden olursa olsun, solcu entelektüellerin tatsız bir alışkanlığı var: Onlara kulak verilse dünyanın bütün sorunları bugünden yarına çözülebilecekmiş gibi davranırlar. Bu üstünlük taslama tavrı (ben de bundan tümüyle bağışık değilim) kronik başarısızlıklarıyla genellikle aşikâr bir orantısızlık içindedir. Mesele sahiden o kadar basit olsaydı, her birimiz çoktan yeni bir parti kurmuş ve partiyi kaşla göz arasında mutlak çoğunluğa taşımış olurduk. Yukarıda taslağı çizilen sekiz nokta temel ilkeler olarak alınırsa, muhtemelen birtakım başarılar kazanılacak, ama bu kesinlikle sorunların hepsini çözmeyecektir. Bazı çıkmazlar var olmaya devam edecektir.

Hüküm süren sıkıntının (aslında iki tür sıkıntı söz konusu: bir yandan ilerici orta sınıfların aparatçik partilerinin küflenmişliği ve siyasetin ayrışması dolayısıyla duydukları sıkıntı; öbür yanda ekonomik bakımdan en savunmasız toplumsal grupların, ekonomi sü-

rekli yokuş aşağı giderken kimsenin onlarla ilgilenmediği izlenimine sahip olmaları dolayısıyla duydukları sıkıntı) muhtelif sebepleri var. Yeni sol ittifaklar –yenilenen partiler, yeni kurulan partiler, hareketler vb.– sağ popülizmi bu kadar debdebeli biçimde büyüten humusu ancak ilerici siyasetin mayası içinde, ileriye yönelik bir mesajları olursa dönüştürebilirler. "Savunma" retoriği ("Sosyal devleti savunuyoruz" vb.) ya da o inatçı "Böyle devam!" retoriği, aynı zamanda umutları da besleyen bir vizyon sunulamadığı sürece kuşkusuz başarısızlığa mahkûmdur. Alttan alta "Bizi seçin, çünkü bizim sayemizde durum daha yavaş kötüleşecek" mesajı vererek ortaya çıkan bir hareket, başbakanlık makamını ilgili popülist sağ partinin liderine kendi elleriyle teslim eder. Nihayetinde, Barack Obama'nın tabiriyle "umut etme cesareti"ne de ihtiyacımız var.[6]

Elbette, eski ilerici ittifakı, yeni yurttaşlık hakları için mücadele eden ve toplumumuzu modernleştirmek isteyenler ile ekonomik refah için bir araya gelenler arasındaki bir ittifakı (bir zamanlar dendiği gibi, "burjuva aklı ile işçi sınıfı" arasındaki ittifakı) yeniden sağlamak kolay değil. Hatta John Harris veya "Sol ne yaparsa yapsın, ya o uçtan ya da bu uçtan kaybedecek," diyen Silja Häusermann gibi bazılarına göre imkânsız. Ama bir şey sırf kolay değil diye imkânsız olmaz. Eski ilerici hareketler (on dokuzuncu yüzyılın işçi hareketlerinden Amerikan yurttaşlık hakları hareketine varıncaya kadar) nedenlerin basit, savaşı kazanmanın kolay olduğu koşullarda ortaya çıkmadı. Sol, kolay şeylere ulaşmak için kurulmadı; imkânsızı başarmak, her türlü anlaşmazlığa ve durumun çıkışsız görünmesine rağmen insanın dünyasını ve hayat koşullarını iyileştirmek, insan haklarını ve özgürlüğü kazanmak, güvenceye almak ve toplumları demokrasiyle beslemek için kuruldu.

6. Barack Obama, *The Audacity of Hope: Thoughts on Reclaiming the American Dream*, New York: Crown, 2006. Kitabın İngilizce adı, 2004'te John Kerry'nin başkanlığa aday olduğu parti kongresinde, Obama'nın söylediği bir söze dayanıyor.

11

Uygarlık Dışına Çıkma: Batı Toplumlarındaki Geriye Yönelik Eğilimler Üzerine

Oliver Nachtwey

ABD'NİN İLK SİYAHİ BAŞKANININ ardından bir kadın başkanın gelmesine az kalmıştı. Ama onun yerine bugün bu görevde kadınlardan nefret eden, yabancı düşmanı ve paranoyak, duygularını denetleyemeyen, belki denetlemeyi de hiç istemeyen bir gayrimenkul girişimcisi bulunuyor. Donald Trump, pek çok bakımdan, Batı dünyasının kendine dair tanımının olumsuzlanmasını cisimleştiriyor: toplumsal ilerleme güçlerinin evi olan; Aydınlanma'yı, hakların eşitliğini ve toplumsal bütünleşmeyi teşvik eden özdenetim toplumları. Ama bu toplumlarda bir şeyler patinaja düşüp savruldu, kendi imgeleriyle sarsılıyorlar: Bugün siyasal kamusal alanda kaba ve kontrolsüz bir şey mevcut; hayâsızca nefret besleniyor, tehlikeli duygular, şiddet fantazileri, hatta öldürme istekleri bol keseden dile getiriliyor.

Duygu denetimi birçok yerde aşındı: internette, sokakta, gündelik ilişkilerde. Norbert Elias uygarlaşma sürecini ana hatlarıyla, daha fazla duygu denetimine ve özdenetime yol açan uzun vadeli toplumsal iç içe geçiş süreci olarak tanımlamıştı. Bahsedilen semptomlar göz önüne alındığında, açıkça tehlikeli bir gerileyici uygarlık dışına çıkma süreci yaşadığımız anlaşılıyor.

İnternetin yankı odaları ve filtre baloncukları* hıncı körüklüyor kuşkusuz. Ama –kelimenin tam anlamıyla– "sosyal" medyayı hıncı biçimlendiren değil ona neden olan güç olarak görmek, basiretten uzak bir kavrayış olur. Suçu algoritmalara yüklemek, Goebbels'ten radyoyu sorumlu tutmaya benzer. Sosyal medyanın daha önce demokratik protestoların güç kaynağı olarak görüldüğünü de unutmamak gerekiyor (Arap Baharı'nda olduğu gibi). Uygarlık dışına çıkmanın toplumsal nedenlerinin çözümlenmesi bu yüzden önemli.

Batı toplumlarını bu toplumsal, siyasal ve kültürel "huzursuzluğa, *malaise*'e"[1] sokan temel bileşenler hayat tarzı, hakların eşitliği ve eşitsizlik ilişkisiyle bağlantılı büyük eşzamansızlıkların damgasını taşır. ABD'den iki örnek: Amerikalıların ortalama yaşam süresi genel itibariyle artmış, ama beyaz erkek işçilerinki azalmıştır.[2] Afro-Amerikalılar toplumsal, kültürel ve siyasal kurumlara katılımda büyük ilerlemeler kaydetti, güney eyaletlerinde uzun süredir ayrı bölmelerde oturmak zorunda değiller. Biçimsel ayrım zamanları geride kaldı – ama tabii daha dikkatli bakılmadığı sürece. Dikkatli bakıldığında, liberal eşitlemenin, siyahların hapishanelerde kitlesel olarak gözaltında tutulduğu ve damgalanmış bir alt sınıfın üretildiği bir sistemle birlikte yürüdüğü anlaşılır.[3]

* İnternet aktivisti Eli Pariser tarafından ortaya atılan filtre baloncuğu (*filter bubble*) terimi, arama motorları ve sosyal medya sitelerinin, kullanıcılar hakkında kaydettikleri bilgileri istatistiksel algoritmalarla yorumlayarak kullanıcıların görmek isteyebileceği içeriği tahmin etmeye çalışıp kullanıcıya ona göre içerik sunmaları ve bunun sonucunda kullanıcıların farklı dünyalar ve görüşlerle karşılaşma imkânından mahrum halde bir nevi baloncuklara hapsolmaları durumunu ifade diyor. Yankı odası tabiri de, söz konusu uygulama sonucu sosyal medya kullanıcılarının kendi seslerinin yankılanıp durduğu odacıklara hapsolmaları durumunu ifade ediyor. – *ç.n.*

1. Leo Löwenthal, *Falsche Propheten. Studien zum Autoritarismus*, *Schriften 3*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990 [1949], s. 29.

2. Göran Therborn, "An age of progress?", *New Left Review* II:99 (2016), s. 27-38, 35.

3. Bkz. Michelle Alexander, *The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colorblindness*, New York: New Press, 2010.

Aşağıdaki taslakta bu sorunların hepsi kapsamlı biçimde tartışılamayacak; yine de Batılı sanayi toplumlarını (sadece onları değil) şu sıralar adamakıllı sarsan depremlerin anlaşılmasına mümkün olduğunca katkı sunacak birkaç tarihsel-sosyolojik argüman geliştirmek istiyorum. Bugünlerde en azından kısmen gözlenen gerileme, paradoksal biçimde, toplumsal ilerlemelerin de bir yan etkisidir. İlerlemenin gerilemeyi bünyesinde barındırdığı bu uyuşmaz ve karşıt gelişmelerde bugün Batı kapitalizmlerini karakterize eden bir "gerileyici modernleşme" söz konusudur. Bu toplumlar, farklı karakteristiklere sahip grupların (farklı cinsiyet veya etnisite gibi) yatay olarak eşitlenmesi ile yeni dikey eşitsizlikleri ve ayrımları çoğu zaman birlikte yaşar.[4] İlerleme ile gerilemenin bu özel bileşimi, hem normatif uygarlık talepleri hem de uygarlık dışına çıkmanın geriye yönelik duygulanımlarına sığınan kendini kaybetmiş hissedenlerin ortaya çıkmasına yol açar.

Uygarlaşma ve Uygarlık Dışına Çıkma

Uygarlaşma süreciyle ilgili başlıca teorilerden biri Norbert Elias'a dayanır. Elias'a göre modern uygarlık, toplumsal ve bireysel yapıların, toplumsal farklılaşma ve kapsamlı insani iç içe geçme bağıntılarıyla tanımlanan kapsamlı bir dönüşümünün sonucudur. Bu, yoğun bir bireysel kendi kendini düzenlemeye, duygu denetiminde yeni bir ruhsal habitusa, fikirlerin alanında bir genişlemeye ve özellikle de dolaysız ihtiyaç gideriminden vazgeçme ve düşüncede yeni bir uzun solukluluğa yol açmıştır.[5]

Uygarlaşma sürecinin çıkış noktası, saray toplumunda merkezi güçlerin, rekabet ve sınıfsal temayüz süreçlerinin gelişmesidir. Ama uygarlaşma süreci belli toplumsal grupların sonradan yükselişinin de bir sonucudur. On sekizinci ile yirminci yüzyıllar arasın-

4. Bkz. Oliver Nachtwey, *Die Abstiegsgesellschaft: Über das Aufbegehren in der regressiven Moderne*, Berlin: Suhrkamp, 2016.

5. Norbert Elias, *Uygarlık Süreci*, c. 1, çev. Ender Ateşman, İletişim, 2000 ve c. 2, çev. Erol Özbek, İletişim, 2002.

da orta burjuvazi, soylular ile büyük burjuvaziye yanaşıp (ve onlarla kısmen kaynaşıp) yerleşik güçleri toplumsal iktidarı kendileriyle paylaşmaya zorladığında, üyeleri her şeyden önce ilerleme fikrini savunuyordu. Ayrıca geleceğe iyimser bir bakışı vardı[6] ve bazen endüstriyel işçi sınıfının bir kısmını dahi yanına çekiyordu. Bazı gruplar ayrıcalıklarını kısmen kaybetse de, grupların hepsinin toplumsal modernleşme tarafından sürüklendiği bu toplumsal yükselme hareketi dolayısıyla mutat grup çatışmaları geri plana düşmüştü.[7]

Elias'ın uygarlaşma teorisinin temel kabulleri Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno'nun *Aydınlanmanın Diyalektiği*'ndeki temel kabulleriyle ortaktır[8]: İkisi de Sigmund Freud'un, kültürün gelişimiyle dürtünün yüceltilmesinin el ele gittiği, öyle ki nesnel dış kısıtlamaların bireylerde kendi kendini kısıtlamaya dönüştüğü kabulüne yaslanır. Horkheimer ve Adorno rasyonelleştirilmiş dünyanın aynı zamanda bir anonimleştirilmiş tahakküm dünyası oluşturmasından yola çıkar.

Adorno ve Horkheimer toplumun birey üstünde topyekûn tahakkümüne yönelik bir eğilim görürken, Elias bu bireyleşme sürecini, tarihsel olarak yerleşik toplumsal güç dengesine bağlı kişilik yapısının dönüşümü olarak çözümler. Bununla birlikte Elias uygarlaşma sürecini ne kesintiye uğramış ne de evrimsel olarak ilerleyen bir süreç olarak görür, ona göre uygarlaşma "hiç bitmez ve hep tehlikededir".[9] Dolayısıyla karşıtı (uygarlık dışına çıkma)

6. Daha sonra buradan muhafazakâr bir unsur doğmuştur: Orta burjuvazinin yükselişi zirveye ulaştığında iyimserlik azaldı ve gitgide, elde edilen konumun korunması söz konusu oldu. Bundan sonra bakışlar geleceğe daha az, geçmişe ve ulusa daha çok yöneldi (Bkz. Norbert Elias, *Studien über die Deutschen: Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992 [1989], s. 174 vd.).

7. Her şeyden önce kişilik yapılarındaki uzun soluklu dönüşümler ilgisini çektiği için Elias sınıf savaşlarıyla az ilgilenmiştir.

8. Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno, *Dialektik der Aufklärung*, Frankfurt am Main: Fischer, 1988 [1944]; Türkçesi: *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan, İstanbul: Kabalcı, 2010.

9. Elias, *Studien*, *a.g.y.*, s. 225.

tarafından hep tehdit edilir. Horkheimer ve Adorno da bu tür bir uygarlık dışına çıkmayı modernleşmenin daimi tehdidi olarak temalaştırmıştır: Onların korkusu, insanlığın "hakikaten insani bir duruma geçmek yerine yeni bir barbarlığa batması"[10] ihtimalidir.

Aşağıda, uygarlık dışına çıkmanın iki izini birden sürüyorum. Bunun için, sistemin kısıtlamalarının birey üstündeki etkisini göz önüne alan Eleştirel Teori'nin konumu ile bireyleşme sürecini, toplumda güç dengelerinin değişmesinin önemiyle birlikte kavranabilir kılan Elias'ın perspektifini birleştirecek bir görüşe başvuruyorum. Bu iki görüşün bileşimi şu anki uygarlık dışına çıkma süreçlerini anlamamıza –bunlara bir de topluluğun ve ara cemiyetlerin rolü boyutunu ekleyecek olursak– katkıda bulunabilir. İlk adımda, (neo)liberal sistemin kısıtlamalarının bireyler üstündeki etkileri ve gerileyici modernleşme bağlamında parçalanma dinamikleri hakkında bir tanı geliştiriyorum. İkinci adımda, geliştirilen argümanları uygarlık dışına çıkma süreci bağlamında birleştirmeden önce, toplumsal ve ekonomik düşüşlerin rolünü tartışıyorum.

Bireyleşme ve Gerileyici Modernleşme

Bireyleşme köken itibariyle uygarlaşma sürecinin temel bir parçasıdır: Üyeleri özerk özneler olarak hareket edebilen modern toplumların kendilerine ilişkin temel tanımlarından biridir. Bireyleşme süreci geleneksel ve kısıtlayıcı toplumsal biçimlerin lüzumsuzlaşmasına dayanır: Geleneksel toplumsal bağlar, aileler, yerel topluluklar, komşuluk ilişkileri vb. – hepsi anlamını yitirir. Ama paradoks, modern bireyin, geleneksel toplumsal bağlardan kurtulduğu için, neticede topluma tabi hale gelmesidir.[11] Örneğin, gitgide daha çok insan yaşam dünyası bakımından mobil hale geldiğinden, çoğunlukla artık ebeveynlerle aynı sokakta oturulmaz ve işe

10. Horkheimer/Adorno, *Dialektik der Aufklärung*, s. 1.

11. Bkz. Ulrich Beck, *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, çev. Bülent Doğan ve Kâzım Özdoğan, İstanbul: İthaki, 2011.

gidildiğinde çocuklara bakılması için bir kreşe ihtiyaç duyulur. Ama sosyal devletin kolektiflikten uzaklaşması ve dayanışma rezervlerinin tasfiyesi, bireyi gitgide olumsuz bireyleştirmektedir. Batı kapitalizmlerinin mührü haline gelen toplumsal düşüş riskinden artık kurtuluş yoktur.

Bu bağlamda toplulukların ve ara cemiyetlerin rolü kolaylıkla gözden kaçar. Geleneksel yaşam dünyaları ve (sınıflar-)çevreler, ne kadar statik ve köhne olurlarsa olsunlar, bireyin yükünü hafifleten alternatif yorumların da (işsizlik durumunda mesela) alanıydılar; buralarda, toplumsal riskler kişisel kusurun sonucu olarak değil, paya düşen kader olarak değerlendirilirdi. Dernekler ve kulüpler, bugün uygar topluma atfedilebilecek yerler, geri çekilme alanları ve toplumsal baskıyı hafifletme imkânı sunmazdı sadece, (küçük parçalar halinde de olsa) toplum –ya da aynı şekilde karşıtoplum– buralarda örgütlenirdi. Hem işçi sınıfı hem de daha ziyade orta burjuvazi için geçerliydi bu. İnsan kişisel olarak etkili olduğunu hissedebiliyordu; sesinin duyulduğu bir yere sahipti. Buralarda hınçlar dile getirilebilirdi ama aynı zamanda toplumsallaşmanın bir biçimi, kolektif kimlik, toplumsal bütünleşme, hatta toplumsal denetim bile bulunurdu. Topluluklar ve ara cemiyetler bu anlamda aynı zamanda demokrasi ve uygarlık okullarıydı hep.[12] Topluluğun ve ara cemiyetlerin öneminin azalması, bireyin toplumsal zorlamalar ve dönüşüm süreçleri karşısında sık sık yalnız kalmasıyla sonuçlandı.

Adorno ve Horkheimer'in bireyleşmeden yola çıkarak belirledikleri distopik perspektif belli alanlarda bir bakıma doğrulanmış görünüyor. Finans krizinin ardından farklı taraflarca neoliberalizmin sonu ilan edildi, devlet hakikaten de siyasal iktisada geri döndü. Ama neoliberalizm defnedilmedi, aksine sadece güvenceye alındı. Piyasa yaşam alanlarının hepsi için referans noktası olmaya

12. Bkz. örneğin ABD'deki sivil toplum örgütlerinin gerileyişi. Robert Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster, 2000.

devam ediyor. Pierre Bourdieu bu tür mekanizmalara *simgesel şiddet* adını veriyor.[13] Piyasa doğalmış gibi içselleştirildi, mantığı – kısmen gönüllü kısmen gönülsüz– benimsendi. Neoliberalizmde kendini kısıtlamanın, sürekli yüceltmenin yükü fazladır: Kişi rekabeti hep sevmeli, kendini karşılaştırmalı, ölçüp optimize etmelidir. Olmayacak taleplere, değersizleştirilmeye, aşağılanmaya ve fiyaskolara kendi başına katlanmalı – sonra da neşeli bir şekilde yeni bir fırsat beklemelidir. Geleneksel aktörler, söz konusu kültürel değişimler karşısında hangi davranış standardına uygun davranacaklarını kestiremiyorlar. Neoliberalizme karşı koymak isteyeni ise, piyasa ve devlet, uyumlu bir ittifakla *cezalandırır*. İnanmıyorsanız Yunanlara sorun.

Piyasaya duyulan yarı dinsel inanç olan neoliberalizm "araçsal aklın"[14] cisimleşmesidir. Horkheimer'e göre araçsal aklın hâkimiyeti çerçevesinde her şey bir amaç-araç rasyonalitesine, doğaya ve kendine hâkim olma mantığına tabi kılınır. Dibine kadar otoriter olan piyasa inancı "insanları esir alan anonim bir tanrıdır", çünkü kendini alternatifsiz bir şey olarak sunar.[15] Horkheimer'in bu yorumu otoritarizmde özerkliğin dönüşümünü anlamak için son derece verimlidir: Piyasanın alternatifsizliği bireyi onu içselleştirmeye zorlar. Aydınlanma'nın öncü düşünürleri bireyin dünyaya hükmedebileceği fikrinden yola çıkmıştı. Ama tümüyle araçsallaşmış aklın kalkanı altında, bireyin dünya üstündeki denetimi dünyanın birey üstündeki bütüncül denetimi haline gelir. Piyasaya uyumlu bireysellik artık toplumsal bir buyruktur.

Modern bireyin özerkliğinin fiilen artması artık piyasadaki performansına bağlıdır. Kazananlar özerklikten pay alır, kaybe-

13. Bkz. Pierre Bourdieu, *Karşı Ateşler*, çev. Sertaç Canbolat, İstanbul: Sel, 2017.

14. Bkz. Max Horkheimer, "Zur Kritik der instrumentellen Vernunft", *Gesammelte Schriften*, c. 6: *"Zur Kritik der instrumentellen Vernunft" und "Notizen 1949-1969"* içinde, Frankfurt am Main: Fischer Max, 1991 [1967], s. 19-186.

15. Max Horkheimer, "Autorität und Familie", *Gesammelte Schriften*, c. 3: *Schriften 1931-1936* içinde, Frankfurt am Main: Fischer 1988 [1936], s. 336-417, s. 372.

denler disiplin ve damgalanmaya maruz kalır. Modern birey kurumlara eskisi gibi bağımlıdır, ama artık toplumsallaşmaktan daha da uzaklaşır. Az çok örgütlü bir toplulukta kolektif dayanışma kurumlarıyla bağlantılı bir vatandaş olmaktan çıkıp bir piyasa vatandaşına, hakları olan bir müşteriye dönüşür. Ama toplum içine yerleşmiş olmaktan çıkan piyasalar daimi belirsizlik üretir ve çoğu bireyin bireysel etkililik deneyimlerini aşındırır – fiili duruma ve geleceğe hükmedebileceklerine artık inanmazlar. Şeffaflık, denetlenebilirlik ve kesinlik ihtiyacı artık giderilmez. Müsamahakâr toplumumuz da paradoksal biçimde suçluluk duygularında artışa yol açar, çünkü çok şeye izin olsa da, insan ekonomik olarak verimli ve uygar kalmalıdır. Kısacası kendi kendini kısıtlama ve içselleştirme yine toplumsal dış zorlamaya dönüşür – duygulanımlar birikir, uygar özdenetim terk edilir, hınçlar adeta emniyet supabından sızar.

Toplumsal çözülme süreçleri de bir rol oynar. Örneğin Axel Honneth, Talcott Parsons'a başvurarak (a) hukuk sisteminin, (b) ekonominin ve (c) ailenin daima iki işlev gördüğünü öne sürer: sistemle bütünleşme işlevi ve toplumla bütünleşme işlevi. Her halükârda, bu alt sistemlerin işleyiş biçimi son yirmi-otuz yılda dönüştü, çözülmenin, hatta "toplumsal çatışmanın vahşice yayılmasının" nedenleri haline geldiler.[16] Bu alanların her biri için bir tür gerileyici modernleşme tespiti yapılabilir: (a) Azınlıkların hukuksal eşitliği bağlamında son zamanlarda bazı gelişmeler oldu. Ama cinsiyetlerin, etnik grupların, LGBT'lerin yatay eşitlikleri bakımından büyük ilerlemeler kaydedilirken, *sosyal* devlet vatandaşlığı hakları (örneğin taşeron işçiler için) yok edildi. Bu da (b) ekonomide istikrarsız iş ilişkilerinin artmasına katkıda bulundu. Dolayısıyla, son otuz yıldaki özgürleşme süreçlerinin kültürel eşitlik ile serbest piyasanın birbirine bağlı olduğu liberalizm mantığına yol

16. Axel Honneth, "Verwilderung des sozialen Konflikts. Anerkennungskämpfe zu Beginn des 21. Jahrhunderts", *Strukturwandel der Anerkennung. Paradoxien sozialer Integration in der Gegenwart* içinde, Ophelia Axel, Stephan Lindemann vd. (haz.), Frankfurt am Main: Campus, 2013 [2011], s. 17-39.

açtığı görülmektedir. Honneth, son olarak, (c) Parsons'a göre özellikle baba ve aile reisi rolünün toplumsal edilgenleşmeye katkıda bulunduğunu vurgular. Aile reisi rolü sayesinde, iş hayatında yaşanan onaylanma eksikleri dengelenebiliyordu. Ama geçen sürede çoğu erkek, evi geçindiren kişi konumu üstündeki tekeliyle birlikte simgesel aile reisi rolünü de kaybetti.

Düşüş ve Uygarlığın Aşınması

Yirminci yüzyıldaki uygar davranış standartlarındaki gelişmeler sadece artan özdenetimle değil, "alışılan hayat standartlarının korunmasıyla" da bağlantılıdır.[17] Başlıca koşullar arasında yüksek ölçüde toplumsal ve fiziksel emniyet de yer alır. Statü ve hiyerarşi savaşları, gitgide bütünleşmiş ve eşitlikçi hale gelmiş toplumlarda da vardı, ama bu savaşlar büyük ölçüde spor, tüketim ve kültür gibi alanlara nakledilmişti.

Ayrıca yirminci yüzyılın ortalarından itibaren, toplumdaki güç dengelerini değiştiren yeni toplumsal hareketler etkindi. Bu noktada kadın hareketi ile, katılımcılarının haklarının, cinsiyet vb. kimliklerinin tanınmasını talep ettikleri hareketler geliyor akla. Yerleşik güçler konumunu korudu ama statü, kimlik ve davranış konularındaki yeni istikrarsızlıklar daha yirminci yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştı.

Seksenlerden, en geç doksanlardan itibaren Batı toplumlarının temel dinamiği köklü biçimde değişti. Kolektif yükseliş süreci sona erdi, artık herkes için yukarıya doğru bir hareket söz konusu değildi; bazıları için, özelikle de yerleşik güçlerin genişleyen çevresinden sayılabilecek, kalifiye çalışanlardan oluşan alt orta sınıf için yine aşağı doğru bir hareket söz konusuydu. Toplumsal ilerleme elbette eskiden de kaybedenlere alışıktı ama bugünün kaybedenleri çoğunlukla dünün yarı-yerleşik sınıfları.

17. Elias, *Studien*, *a.g.y.*, s. 225. Bahsedilen standartlar elbette barbarca tepkiler de almıştır, özellikle faşizm döneminde.

Elias iki boyutu göz önüne almıştı: birincisi, bir devlet içindeki grupların yükselişi ve düşüşü; ikincisi, ulusların dünya sistemi içindeki konumu. Geçmiş süreci dikkate alan Elias şöyle bir çözümleme yapar:

> Böyle bir düşüşün, güç ve statü kaybının dolaysız sonuçları genellikle yenilmişlik ve hayal kırıklığı; üstünlük kazanması muhtemel sinizm, nihilizm ve geri çekilme eğilimleriyle karışık değersizlik ve amaçsızlık duygularıdır.[18]

Tam da dünya sistemi düzleminde bir zamanlar lider konumundaki Batı devletlerinde bazı gruplar son yirmi-otuz yılda göreli bir düşüş kaydetti. Genellikle "X'i Yeniden Büyük Bir Ülke Yapalım" gibi otoriter mesajlara kapılanlar tam da bu gruplardır. Kendi özgül gerileyici modernleşme biçimini yaşayan kapitalizmin küresel gelişimiyle yakından ilgilidir bu. Önce küresel ekonomi sıradışı biçimde olumlu gelişti. Ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği seksenli yılların sonlarından itibaren azaldı ki bu her şeyden önce Asya'daki ekonomik kalkınmayla yakından ilgilidir. BRICS devletleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) aradaki mesafeyi kapatıp "gelişmekte olan ülke" konumunu arkalarında bıraktılar. Küreselleşmenin kazananları, yeni küresel orta tabakalar özellikle bu ülkelerde yaşıyor, ancak Batı ülkelerindeki orta sınıfın hayat standartlarıyla karşılaştırıldığında hâlâ nispeten yoksullar. Buna karşılık Batı dünyasının sınırları içinde, alt orta sınıfların gelirleri azaldığı veya en iyi ihtimalle çok az yükseldiği için eşitsizlik arttı.[19] Eski sanayileşmiş dünyanın orta ve işçi sınıfları küresel modernleşmenin kaybedenleridir, yerlerini göz göre göre şu üç gruba kaptırmışlardır: kozmopolit elitler, küreselleşmenin yüksek vasıflı kazananları ve yeni yükselen kapitalist ülkelerin orta sınıfları. Düşük veya orta vasıflı erkeklerse birtakım başka düşüş ve istikrarsızlık deneyimlerine maruz kalmıştır: Bu gruptakiler, daha önce

18. *A.g.y.*, s. 462.

19. Bkz. Branko Milanovic, *Die ungleiche Welt: Migration, das Eine Prozent und die Zukunft der Mittelschicht*, Berlin: Suhrkamp, 2016.

sözünü ettiğimiz gibi, çoğunlukla hem simgesel aile reisi konumunu yitirmiştir hem de mülteciler ve öbür azınlıklar yüzünden dezavantajlı duruma düştükleri hissine kapılmışlardır. Söz konusu hınçlar, sonradan siyasal fırsatçılar üstlerine atlasın diye, sadece ahlaki bir zeminde oluşmazlar. Yerleşik aktörler tarafından kaşınır ve de meşrulaştırılırlar. Daha Mart 2011'de Bavyera Başbakanı Horst Seehofer şöyle bir şey söyleyecekti: "Alman sosyal sisteminin göçmenler tarafından istila edilmesine karşı savaşacağız – son kurşunumuza kadar." Bu tür cümleler yüzünden, Pegida'nın retoriği bizi şaşırtmamalı.

Uygarlık Dışına Çıkma Süreçleri

Norbert Elias, olası bir uygarlık dışına çıkmanın nedenlerinden biri olarak yerleşikler ile dışarıda kalanlar arasındaki güç savaşları ve yer değiştirmeleri de sayar. "Dışarıda kalanların yükselişi karşısında" güç kaybetmek "öfkeli bir direnişe, genellikle artık gerçekliğe pek uygun olmayan, eski düzenin restorasyonu taleplerine sadece ekonomik nedenlerle yol açmamıştı", söz konusu gruplar "kendi değer dünyalarında aşağılanmış" da hissediyordu.[20] Yerleşikler, dışarıda kalan grupların gelişiyle tehdit edildikleri izlenimine kapıldılar, değersizleştirici damgalamalarla tepki verdiler.[21] Uygarlık dışına çıkmanın daha derindeki sebebi de burada yatar. Güvenlerini kaybetmiş bu kişilere,

> hiçbir aracın çok kaba ve barbarca gelmemesinin sebebi güçlerinin ve büyük ve önemli bir oluşum olduklarına dair özimgelerinin, onlar için neredeyse başka her şeyden daha kıymetli olmasıdır... Düşüş yolunda ne kadar zayıf, ne kadar endişeli ve ne kadar çaresiz olurlarsa, ayrıcalıkları için sırtlarını duvara verip savaştıkları hissini ne kadar şiddetli duyarlarsa, genellikle davranışları o kadar kaba, gurur duydukları uygar davranış standartlarını hiçe sayıp yok etmeleri tehlikesi o kadar büyük olur. Çün-

20. Elias, *a.g.y.*, s. 243.

21. Norbert Elias/John L. Scotson, *Etablierte und Außenseiter*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993 [1965].

kü uygar davranış standartları, başka işlevleri ne olursa olsun, hâkim gruplar için ancak güçlerinin simgesi ve aygıtı olarak kaldıkları sürece anlam taşır. İktidar elitleri, hâkim sınıflar veya uluslar üstün değerleri, üstün uygarlıkları adına, uğurlarına işe koşuldukları iddia edilen değerlere taban tabana zıt yöntemlerle savaşırlar. Arkalarını sağlama alan bu savunucular, kolaylıkla uygarlığın en büyük yıkıcılarına dönüşürler. Kolaylıkla barbarlaşırlar.[22]

Bu tür uygarlık dışına çıkma fenomenleri sadece alt orta tabakalarda değil, elitlerde de görülür. Özellikle orta vasıflı ve orta gelirli orta yaşlı erkekler kırılgan bir görünüm sergiler. Bu konuda daha fazlasını söyleyemiyoruz, araştırmalar bu konuda hâlâ başlangıç aşamasında. Akşam aileleriyle yemek yedikten sonra internetteki nefret mesajlarını takip etmeleri veya bizzat yaymaları dışında ortak yönleri nelerdir? Değersiz ve kullanılmış hissediyorlar – elitler tarafından, küreselleşme tarafından, kadınlar tarafından, mülteciler tarafından. Toplumsal olarak dışarıda kalanlar haline, kendi ülkelerinde kimsenin dinlemediği, kimsenin ilgilenmediği bir azınlık haline gelmiş hissediyorlar. Hissedilen bu konum kaybını başka grupları "olumsuz sınıflandırmalara" tabi tutarak dengelemeye çalışıyorlar.[23] Maddi ve kültürel konum kaygıları hınçların, olumsuz duygulanımların, kimlikçi kapanımın ve komplo teorilerinin tetikleyicisidir – bunlar çoktandır otoriter kişilik yapılarının karakteristikleri olarak belirlenmiş veçhelerdir.[24] Bu zemin

22. Elias, *Studien, a.g.y.*, s. 463.

23. Sighard Neckel/Ferdinand Sutterlüty, "Negative Klassifikationen: Konflikte umd die symbolische Ordnung sozialer Ungleichheit", *Integrationspotenziale einer modernen Gesellschaft. Analysen zu gesellschaftlicher Integration und Desintegration* içinde, Wilhelm Heitmeyer ve Peter Imbusch (haz.), Wiesbaden: VS, 2005, s. 409-28.

24. Theodor W. Adorno, *Otoritaryen Kişilik Üstüne Niteliksel İdeoloji İncelemeleri*, çev. Doğan Şahiner, İstanbul: Say, 2011.

25. Bkz. Oliver Decker, Johannes Kiess ve Elmar Brähler, *Die stabilisierte Mitte. Rechtsextreme Einstellung in Deutschland 2014*, Leipzig: Kompetenzzentrum für Rechtsextremismus- und Demokratieforschung der Universität Leipzig, 2014; research.uni-leipzig.de/kredo/Mitte_Leipzig_Internet.pdf (Aralık 2016'da erişildi).

üstünde "otoriter saldırganlıkları" yayan muhtemelen tam da piyasanın varsayılan ekonomik alternatifsizliğine tabi olmaktır.[25]

Toplumsal olarak dışlandığı izlenimine sahip kişi bireysel etkililik duygusunu yitirir. Bu nedenle pek çok insan özsaygılarını tekrar yükseltmek için belli stratejilere sarılır. Bu stratejiler pratik düzlemde de algı düzleminde de olabilir. Paradoksal sonuçlardan biri, dış zorlamanın yükü yüzünden otoriter bir merciin arzulanmasıdır. Elias, nasyonal sosyalizmi göz önüne alarak, belirsiz durumlarda "güçlü bir hükümdarın dış denetiminin talep edilebileceğini" yazmıştır.[26] Güvensizleşenler, hınç sayesinde, tekrar güç, bir kimlik, yeni bir biz duygusu edinmeyi talep edebilirler. Kolektif kimliklerin rolü meselesiyle de bağlantılı olarak, radikalleşen bireyleşme yüzünden ortaya çıkan temel sorun, neticede insanların hep "biz" duygusuna tabi olmasıdır.[27] Kimlik siyaseti bu bakımdan topluluğun ve ara cemiyetlerin aşınmasına da bir tepkidir. Radikalleşme, insanların kendilerini tekrar hâkim hissetmelerini sağlar.

Bugün bazı grupların uygar davranmayı artık yararlı saymadığı açık. Özellikle internette hemen hiç toplumsal denetime tabi tutulmayan ve nefret dolu mesajların sorumluluğunu almak zorunda olmayan yerinden edilmiş bireyler olarak, önyargılarını serbestçe yayıyorlar. Sonunda hınç yüklü olanların duygu koalisyonlarında bir araya geliyorlar: AfD'de, Donald Trump veya Marine Le Pen' in ortaya çıkışında. Bu grupların birleştiği nokta, hayali bir Batı uygarlığı adına pratikte uygarlığın olumsuzlanmasıdır.

26. Elias, *Studien*, *a.g.y.*, s. 414.

27. Norbert Elias, *Die Gesellschaft der Individuen*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1991 [1987].

12

Küresel Gerilemeden Postkapitalist Karşı-Hareketlere

César Rendueles

2008'DEN İTİBAREN, otuz yıl boyunca Batılı ekonomi elitlerinin, siyasal meşruiyet sınırlarını ve kolektif olarak mümkün, imkânsız, arzulanır ya da gerekli bulunan şeylerin hudutlarını belirlemesini sağlayan hegemonya dağıldı. Kriz, kendi çıkarlarıyla küresel elitlerin çıkarlarının örtüştüğünü düşünen bazı toplum kesimlerinin gözünde, günümüz kapitalizminin işleyişine dair algıyı değiştirdi. Bu insanların pek çoğu, artık hayat başarısızlığının –Robert Castel'in[1] deyimiyle "bağların kopması"nın– demokratikleştiğinin, sadece mültecilerin, demode sanayi emekçilerinin, vasfı olmayan güvencesizlerin ve neoliberal küreselleşmenin ilk etabındaki diğer kaybedenlerin alanına girmediğinin farkındalar. Tam da bu ortak kaderin doğasına dair (krizin, farklı kurbanlarının yüz yüze olduğu, kazananı olmayan bir oyun olduğu, küresel eğilimlerin ortak etkisi olduğu gibi) farklı yorumlar, çağımızın siyasal, toplumsal ve kültürel sarsıntılarını anlamak için bize bazı ipuçları sunuyor.

İçinde bulunduğumuz yüzyılın öne çıkan okumalarında, "Büyük Durgunluk" ifadesindeki yaygınlığın da gösterdiği üzere, eko-

1. Robert Castel, *La montée des incertitudes. Travail, protections, statut de l'individu*, Paris: Seuil, 2009.

nomist bir eğilim olması manidardır. 2008'den beri olanları (Arap Baharı'ndan Syriza'nın zaferine, mülteci krizinden Brexit'e) makroekonomi elkitaplarının "GSMH'nin en az iki çeyrek arka arkaya düşmesi" şeklinde tanımladığı gayet teknik bir kavramla tasvir etme çabası kötü bir şaka gibidir. Krizin ekonomist yorumu, hem etnikmerkezli hem de sınıfçıdır. Ekonomik bunalımları ve demokratik kurumların meşruiyetinin aşındırılmasını onlarca yıldır gündelik hayatın bir parçası olarak yaşayan milyonlarca kişiye, 2008' de olağandışı bir şeylerin meydana geldiği fikri biraz tuhaf görünmüştür herhalde. Kırk yaşını aşmamış Meksikalılar ve Kolombiyalılar, ekonomik kriz ve siyasal çürümeden başka bir şey görmemişlerdir ömürleri boyunca. Zengin ülkelerin geniş toplum kesimlerinde de benzer bir durum söz konusu. Bir keresinde sosyoloji öğrencilerimle küçük bir deney yapmıştım. Önce onlara İspanya'da, 2016'da nüfusun %22'sinden fazlasını etkileyen göreli yoksulluk riski rakamlarını açıkladım. Daha sonra kriz başlamadan önce, İspanyol ekonomi mucizesi zirvedeyken, İspanya dünyanın en büyük sekizinci ekonomisiyken bu yüzdenin ne kadar olabileceğini sordum. Neredeyse bütün öğrenciler %10'un altında rakamlar verdiler. Gerçekte, daha 2007'de İspanya'daki hanelerin %19.7' si yoksulluk riski altına girmişti: Eşitsizlik, durgunluğun sonucu değil sebebidir.

Aslında, kriz, küresel turbokapitalizmin tarihsel normalidir. Öncelikle, neredeyse seksenlerin başından itibaren mali felaketlerin neredeyse hiç kesintisiz olarak Meksika, ABD, Japonya, Finlandiya, Tayland, Endonezya, Filipinler, İspanya, Rusya, Arjantin ya da İzlanda'nın aralarında olduğu çeşitli ülkelerde birbirini takip etmiş olması bunu gösterir. Ama asıl önemlisi, David Harvey'nin de işaret ettiği gibi, bu yerel krizler neoliberal projenin sorgulanmasına değil güçlenmesine neden olmuştur.[2] Uluslaraşırı ekonominin deregülasyonu ve karşılıklı bağımlılığı yüzünden oluşan mali çö-

2. David Harvey, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, çev. Aylin Onacak, İstanbul: Sel, 2015.

küşler, emekçilerin pazarlık gücünü daha da azaltmaya yönelik siyasal reformları hayata geçirmek için kullanılmıştır. Aynı şey, ticarileşme süreçleri karşısında duyulan toplumsal rahatsızlık için de geçerlidir: Seksenlerin başından itibaren, neoliberaller psikolojik sıkıntıları, kamu kurumlarının zayıflatılmasını, toplumun kırılgan hale getirilmesini, kültürel bozulmayı ve siyasal kutuplaşmayı, kendi projelerini besleyecek şekilde kullanmak için saldırgan stratejiler geliştirmişlerdir.

Günümüzdeki büyük gerileme, yeni bir ekonomik dönemin başlangıcından ziyade Batılı elitlerin yetmişli yıllardaki sermaye birikimi krizini aşmak için seçtikleri stratejinin sonucudur: egemen sınıfların ezici bir zafer kazanmasını sağlayacak küresel Manchester kapitalizmine dönüş stratejisinin. Kapitalizm gibi yayılmacı ve özünde hiçbir sınırlamayla bağdaşmayan bir toplumsal sistemde ezici bir zafer daima felaket habercisidir.

Yeni Ortaya Çıkan Karşı-Hareketler

Benzer şekilde, Karl Polanyi 1940'larda, kendi çağının ekonomik, siyasal, toplumsal ve manevi krizini, öngörülememiş bir anormallik olarak değil, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Avrupa'yı katettikten sonra sömürgecilik tayfunuyla bütün dünyaya yayılan genel ticarileşme süreçlerinin mantıksal sonucu olarak yorumlamıştı.[3] Bu açıdan bakıldığında, iki dünya savaşı ve totalitarizm patlaması, bir asırdır sürmekte olan *pax mercatoria*'nın (ticari barış) ve emsali görülmemiş ekonomik büyümenin biriktirmiş olduğu küçük gerilimlerden ortaya çıkmıştı.

Polanyi ekonomik liberalizmin meşru ya da adil olup olmadığını değil, mümkün olup olmadığını sorgular. Kendi kendini düzenleyen bir piyasa ideali, ütopik ve özyıkıcı bir projedir, insanların toplumsal hayatındaki değişkenlerin hiçbirine maddi olarak

3. Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, *a.g.y.*

uyum sağlayamaz. Serbest piyasa asla var olmamıştır, olması da mümkün değildir. Ticarileşme süreçleri daima devletin saldırgan müdahalelerini gerektirmiştir, bu müdahaleler sistemdeki hataların üstünü örter ve insanların kendilerini ekonomik tayfuna bırakmaktaki gönülsüzlüğünü kırar.

Karşı karşıya olduğumuz asıl tarihsel seçim, der Polanyi, serbest piyasa ile kolektif müdahale arasında bir seçim değildir. Sadece kapitalizmin kanserojen etkilerini sınırlamak maksadıyla ortaya çıkan farklı siyasal müdahale türleri, "karşı-hareketler" arasında bir seçim yapabiliriz. Asıl mesele bu kolektif regülasyonların, elitlerin ayrıcalıklarını perdelemek için mi kullanılacağı, gericiliğe, kimlikçiliğe ya da totaliterliğe mi dönüşeceği, yoksa demokrasiyi ve aydınlanmayı derinleştirmek için iyi bir fırsat mı sunacağıdır.

Polanyi'nin yorumuna göre, iki dünya savaşı arasındaki her an patlamaya hazır siyasal durum, piyasayı sınırlama konusunda kendi versiyonunu yerleştirmeye çalışan farklı postliberal projeler arasındaki anlaşmazlığın sonucudur. Bir tarafta, Gramsci'nin "pasif devrimler" adını verdiği türden dinamikler vardır: miras alınan katmanlı sistemi korumak amacıyla, ekonominin regüle edilmesi dahil, saldırgan kurumsal dönüşümler öneren otoriter müdahaleler. Öte tarafta, eşitsizliği azaltmak ve özgürleşme yolunda ilerlemek amacıyla ticarileşmeyi ketleyecek süreçleri harekete geçirmeye çalışan bir demokratik cereyanlar yelpazesi vardır.

Mevcut durum, Polanyi'nin birinci elden tecrübe ettiği siyasal kutuplaşma, kurumsal istikrarsızlık ve kolektif nefretle büyük benzerlik taşıyor. Bir bakıma, postneoliberal toplumlarda yaşıyoruz. Serbest piyasa ideali, herkes ona ölmüş gözüyle baksa bile birtakım anlaşılmaz sesler çıkarmaya ve herkese acı çektirmeye devam eden siyasal bir zombidir. Bütün dünyada neoliberal distopyaya tepki olarak güçlü karşı-hareketler ortaya çıkmaktadır. Bu hareketlerin büyük bölümü aşırı sağ, kimlikçi milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, fundamentalizm ve gerici popülizm çevresinde toplanmıştır. Batılı siyasal kurumlar demokratik karar araçları olmak-

tan çıktı, kamusal söylemin sertleşmesini teşvik etmeye, siyasal tartışmaları sadece güvenlik meselelerine indirgeyerek meşruiyetini azaltmaya hizmet ediyorlar. 2014'te Macar Başbakanı Viktor Orbán'ı "liberal olmayan demokrasinin" başına getiren hınç ya da 2016'da Donald Trump'ın zaferi, büyük ya da küçük ölçekte bütün Batı ülkelerini etkileyen bir dinamiğin çarpıcı tezahürleri. Fazla da uzağa gitmeden, Trump'ın, Meksika'yla Amerika Birleşik Devletleri arasına duvar örme vaadini eleştirirken, Avrupa Birliği'yle Afrika arasındaki tek kara sınırı –Fas'ın kuzeyindeki İspanya sınırı– üzerinde senelerdir altı metre yüksekliğinde, üç sıra metal bariyer olduğunu, tepesine gerilmiş jiletli tellerin yüzlerce mültecinin feci şekilde yaralanmasına sebep olduğunu göz ardı etmemek lazım.

Neyse ki gerici karşı-hareketler hikâyenin sadece bir bölümünü oluşturuyor. Ekonomik krizin açmış olduğu fırsat penceresini, uluslararası dayanışmaya dayalı uzun vadeli toplumsal dönüşümler gerçekleştirmek için kullanmayı hedefleyen demokrasi ve eşitlik yanlısı alternatifler de mevcut. 1999'daki Seattle protestolarıyla yükselen alternatif küreselleşme hareketinin ortaya koyduğu meydan okumayı sahiplenen Latin Amerika[4] yüzyıl başında küresel muhalefetin itici gücü olmuşsa, belki şimdi de Güney Avrupa'nın merkezdışı ülkelerindeki yeni hegemonya karşıtı laboratuvarları izlemekte fayda var.

Avrupa'nın Çeperlerindeki Ülkelerden Öğrenilecekler

Ekonomik durgunluğun Avrupa'nın Akdeniz ülkelerinde yakıcı siyasal etkiler yarattığına şüphe yok. Anthony Giddens ve Ronald Inglehart gibi yazarların teşhisini koyduğu ve savunduğu, dingin ve çatışmasız postmodern depolitizasyonu, büyük bir meşruiyet krizine dönüştürdü bu durgunluk.[5] Özellikle İspanya'da, emek pi-

4. James Petras, *The Left Strikes Back: Class and Conflict In the Age of Neoliberalism*, Boulder: Westview Press, 1999.

yasasının deregülasyonu ya da paylaşım politikalarının kısıtlanması gibi temel konularda programları örtüşen iki çoğunluk partisinin iktidarı sırayla ele geçirmesine dayalı siyasal rejim sarsıldı.[6] Bu iki partili rejimin meşruiyeti, yukarı doğru bir sosyal hareketlilik ve yüksek tüketim kapasitesi vaat eden, gayrimenkul piyasası temelli bir ekonomik gelişmeye dayanıyordu. Gelişme büyük ölçüde hayalden ibaretti, çünkü işsizlik, güvencesizlik ve eşitsizlik seviyeleri çok yüksekti ve refah paylaştırılmıyordu. Yine de gelişme beklentisi uzun süredir toplumu çok etkili bir şekilde bir arada tutuyordu.

Ekonomik kriz bu uzlaşmayı yerle bir etti. Gayrimenkul patlaması düşü bir spekülasyon kâbusuna dönüştü, sonucuysa muazzam bir işsizlik (İspanya'da dört milyondan fazla işsiz, hiçbir ferdi çalışmayan bir buçuk milyon aile var), yoksulluk (üç çocuktan biri yoksulluk ya da dışlanma riski altında), evden atılmalar (krizin başlangıcından beri yarım milyon kişi) oldu. Sayısız siyasal yolsuzluk vakası, yurttaşlar tarafından, ekonomik ve siyasal elitler arasındaki gizli bir anlaşmanın sebep olduğu derin bir kurumsal krizin semptomları olarak algılanıyor. Toplumsal huzursuzluk, 2011 baharında, 15M'nin (öfkeliler hareketinin) patlamasıyla ve bunun yol açtığı bir dizi hareketle gün ışığına çıktı. İlk olarak, Podemos, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oyların %8'ini alarak seçmen haritasını tarumar etti. Sonraki aylarda pek çok İspanyol yerleşiminde, 15M'ye yakın halk inisiyatiflerinden gelme belediye başkan adayları seçimleri kazandı. İspanya'nın üç büyük şehri,

5. Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik*, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say, 2014 [1991]; R. Inglehart ve Christian Welzel, *Modernization, Cultural Change, and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

6. Avrupa'nın kuzeyindeki ülkelerde, İspanya'daki ekonomik krizin kamudaki israftan ve sorumsuz ekonomi politikalarından kaynaklandığına dair bir efsane yayıldı. Aslında 2007'ye kadar İspanya tam bir ortodoks liberal ekonomi modeliydi ve borcu GSMH'nin %35'i kadardı (aynı yıl Almanya'da bu miktar %60'ı geçiyordu). İspanya'nın borçları, krizden sonra hükümetin rüzgâra karşı yelken açıp kamu harcamalarındaki kısıntıyı sürdürmesi ve Avrupa Birliği'nin dayattığı kemer sıkma politikalarına teslim olmasıyla baş döndürücü bir hızla arttı.

Madrid, Barcelona ve Valencia, sisteme eleştirel yaklaşan ve ticarileşme karşıtı tavır sergileyen değişim inisiyatifleri tarafından yönetiliyor.

Bu çatışmacı dinamik hem şaşırtıcı hem de cesaret vericiydi; Owen Jones'un da işaret ettiği gibi, belki başka ülkelerde de tekrar edilebilecek hareketlilik ve halk müdahalesi modellerini gün ışığına çıkardı.[7] Başka ülkelerin aksine, şimdilik İspanya'da krize verilen tepki yabancı düşmanı ve otoriter eğilimlere dönüşmedi. Bu bağışıklığı açıklamak o kadar da kolay değil ve elbette farklı etkenlerin birleşmesinden oluşuyor: diktatörlük hatırasının henüz zihinlerde taze olması, ekonomik sıkıntıyı azaltan yoğun aile desteği, aşırı sağın muhafazakâr çoğunluk partisinin içinde erimiş olması... Ama bu huzursuzluk ve öfkeyi, demokrasinin derinleştirilmesi talebine kanalize etmeyi bilen hareketlerin ortaya çıkmış olması ve geleneksel solcu söylemi, toplumun çoğunluğuna hitap edecek şekilde değiştirmiş olmaları da önemli rol oynadı. Doğrusu, İspanya'da, yakın zamana kadar toplumsal hareketlerin çeperlerinde dolaşımda olan pozisyonların ürkekçe de olsa normalleştirildiğini öne sürmek abartılı olmaz. Şu anda feminizm, sosyal ekonomi ya da katılımcı demokrasi, toplumda kriz öncesine göre çok daha fazla görünürlük kazanmış durumda.[8]

Asıl sormamız gereken soru, siyasal değişim sürecinin neden daha hızlı ve derinlemesine ilerlemediği. Yedi milyon İspanyol nasıl oluyor da demokrasiye en büyük sınırlamaları getiren ve yolsuzlukları ayyuka çıkmış muhafazakâr bir hükümete oy vermeye devam ediyor? Bu sorunun cevabı kısmen, kitle iletişim araçlarının, değişim taraftarlarını kötüleme konusunda ellerinden geleni artlarına koymaması. Ama aynı zamanda solun, ideolojik-söylemsel mantığı yenecek alternatif bir siyasal model geliştirmekte ve

7. Owen Jones, "There is a model for the new politics we need. It's in Spain", *Guardian*, 22/06/2016.

8. Pew Research Global, "Emerging and Developing Economies Much More Optimistic than Rich Countries about the Future", 08/09/2014; Fundación BBVA, "Values and Worldviews", 05/04/2013.

hayatlarının maddi koşullarıyla ilgili konularda toplumun çoğunluğuna hitap etmekte zorluk çektiği de bir gerçek.

Toplumsal Kriz ve Ortasınıfçılığın Sınırları

15M, Podemos ve İspanya'daki diğer dönüşüm hareketleri işyerlerinin kapılarında kaldılar; ortak güvencesizlik üzerine kurulu, mülk sahipliğine, toplumsal ve kültürel sermayeye dayalı mikrokimlikleri aşacak bir sınıf dayanışması yaratmayı başaramadılar.[9] Ekonomik krize, eşitsizliğe ve yolsuzluğa duyulan öfkeden doğan hareketler, teorik olarak üniversite hocalarını ya da ideolojik olarak aktivistleri ilgilendirmekle kalmayan, çoğunluğa riskli siyasal kararlar almalarına değecek gerçekçi bir iyi hayat seçeneği sunan, alternatif bir toplum modeli önerisine tercüme edilemedi. Diğer ülkelerde olduğu gibi İspanya'da da "kemer sıktırarak öldürme" politikalarına karşı direnişin başrolünde sosyolojik olarak orta sınıf denenler vardı; bu sınıfların öfkesinin sebebi kısa vadeli maddi zorluklar değil "varoluşsal" bir hoşnutsuzluk, yani sınıf atlama beklentilerinin ortadan kalkması ve geçmişten kalma sosyal vaatlerin yerine getirilmemesiydi. Bu da elindekileri kaybetme korkusunun damgasını vurduğu sınırlı bir siyasal değişim mekanizmasıydı.

Eski bir Marksist fikri ihya etmekte fayda var. Marx kapitalizmin kaybedenlerinin siyasal değişimin ayrıcalıklı failleri olduğuna inanır. Bütün dünyaya faydası dokunacak ahlaki ilerlemelerden bazılarını tetikleyebilecek konumda olanlar sadece bu faillerdir, çünkü kendi kısa vadeli çıkarlarının içine hapsolmuş olan diğer

9. Avrupa solunun bazı kesimlerinde, Podemos'un ve İspanya'da değişimi savunan diğer hareketlerin sağ popülizmin alanına doğru kaydığına dair şüpheler var. En azından şu anda, bu tam bir yanlış anlama. Podemos'un programı, geleneksel dönüştürücü sol partilerin programıyla neredeyse tümüyle örtüşüyor. Dahası, ideolojik olarak çok kullanılmayan bir dille –"yukarıdakiler" ve "aşağıdakiler" karşıtlığıyla ya da milliyetçiliğe başvurarak– seçmen tabanını genişletme çabaları sınırlı bir başarı getirdi ve anketler, siyasal kimliğin, seçmenleri arasında önemli bir rol oynamaya devam ettiğini ortaya çıkardı.

grupların hiçbiri bu ilerlemeleri savunamaz. Örneğin, yüksek teknolojiye geçmiş bir toplumda, istihdamı, uğruna rekabet etmek zorunda olduğumuz kıt bir şey gibi görmeyi bırakıp işsizlik sorununu bir çözüme (somut bir dille söylersek, bir boş zaman kaynağına ve üreme/yeniden üretim emeğinin değer kazanmasına) dönüştürmemize izin verecek alternatif politikalar geliştirmemiz mantıklı olacaktır. Ama güvencesiz işlerine halen sıkı sıkıya yapışmış olanlarımız, daha makul bir sisteme geçmenin bedellerini ve risklerini göze almaya pek meyilli değil, çünkü kısa vadede bundan zarar görebilirler. Toplumun bu şekilde yeniden organize edilmesinin nasıl bir şey olacağını tahmin edebiliyor ve bunun faydasını takdir edebiliyoruz, ama harekete geçmek için siyasal rasyonalitenin sunağında kendini kurban etmeye hazır ahlak kahramanlarına dönüşmemiz gerekiyor. Öte yandan, yirmi yaşındaysanız, beş yıldır bütün aileniz işsizse, şehrinizdeki genç işsizliği %70'e dayanmışsa, bildiğimiz şekliyle emek piyasasının yerle bir edilmesi size kolayca daha makul ve mümkün görünebiliyor.

Kısadan hisse, özgürleştirici projeler –sık sık teorik radikalizm kılığına giren– ilerici söylemlerin orta sınıfların alanına hapsedilmesinden acilen uzaklaşmak zorundadır. Ancak işçi figürüne öncelik veren geleneksel solun önerisinin aksine karşı karşıya olduğumuz sorun ideolojiyle –proletaryanın yabancılaşması ya da "tuzu kuru sol"un pervasızlığıyla– değil, siyasal değişimin toplumsal koşullarıyla ilgilidir. Günümüzün özgürleştirici inisiyatifleri, harap olmuş bir toplumsal coğrafyada vuku buluyor. Neoliberalizmin asıl zaferi sivil toplumu yıkmayı, bizi zayıf, bireyci, tüketimci bir topluma dönüştürmeyi başarmaktı.

1987'de Margaret Thatcher, bir söyleşi sırasında o meşhur cümlesini sarf etmişti: "Toplum diye bir şey yoktur." Çoğunluk bunu metodolojik bireyciliğin ifadesi olarak yorumladı. Aslında siyasal bir programdı. Marx'ın varislerinden ziyade, Richard Sennett ya da Christopher Lasch gibi yeni komünitaryenlerin daha iyi kavradığı bir şeydir bu.[10] Seksenli yıllarda bütün dünyada sendikalizmin yenilmesi, sadece emekçilerin pazarlık gücünü büyük öl-

çüde azaltmakla kalmadı, halk sınıflarının maddi geçim süreçlerine doğrudan doğruya dahil olan toplumsallaşma mekânlarının oluşturduğu geniş cephenin parçalanmasını da doruk noktasına taşıdı. Öte yandan, üst sınıflar, toplumsal sermayelerini (elitist eğitim kurumları ya da benzer yaşam tarzları üzerinden oluşan ilişki ağlarıyla) bütünüyle koruyarak kendilerini postmodern bireyselleşmeden korumayı başardılar ve sofistike tüketime dayalı kendi sözde kültürel projelerini yarattılar. Şu anda özgürleştirici karşı-hareketlerin başarısı, maddi geçim araçlarının (sadece ücretli işler değil, üreme ve bakım işlerinin de) önemli bir ağırlık taşıdığı evrenselci toplumsal bağların yeniden inşa edilmesine bağlıdır.

Küresel Öğrenilmiş Çaresizlik ve Avrupa'nın Olanağı

Ortaya çıkan hegemonya karşıtı hareketleri frenleyen ikinci unsurun, küresel öğrenilmiş savunmasızlık olduğu söylenebilir. Günümüz kapitalizminin dinamikleri uluslararası siyasal işbirliği mekanizmalarının ortadan kalkmasını illaki gerektirmiyor, ama bu mekanizmaların yokluğuna dayalılar. Batı demokrasilerinde küresel piyasalar oy kullanır ve onların oyları parlamentoların oylarından daha fazla ağırlık taşır. En yeni vaka, kuşkusuz Yunanistan vakasıdır. 2015'te Yunanlar "yanlış" partiyi seçme hatasına düştüklerinde, AB sadistçe bir ekonomik, siyasal ve medyatik savaş mekanizmasını harekete geçirerek, bu tercihi, bütün kıta için bir siyasal disiplin dersine dönüştürdü.

Günümüzde demokratikleşme projelerinin, siyasal egemenlikten kurtulmak için gerçekçi araçlar önererek öğrenilmiş savunmasızlığın üstesinden gelmedikçe toplumun çoğunluğunu ikna etmesi olanaksızdır. Bu araçlardan biri, kuşkusuz, seçmen müdahalesinin coğrafi alanını ulus-devlet sınırlarının ötesine taşımak, yani küre-

10. Richard Sennett, *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Karakter Üzerindeki Etkisi*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı, 2016; Christopher Lasch, *The Minimal Self: Psychic Survival in Troubled Times*, New York ve Londra: Norton, 1984.

sel zenginler iktidarına karşı koyabilecek uluslaraşırı ittifaklar oluşturmaktır. İşin iyi tarafı, klasik enternasyonalizmden farklı olarak, günümüzde böylesi bir niyet Avrupa'da bir hayalden ibaret değildir, çünkü nüve halinde de olsa kıtasal bir kurumsallık var halihazırda. Dahası, hegemonya karşıtı hareketlerin gerektirdiği uluslaraşırı siyasal müdahale alanı, krizin başından beri hızlı bir bozulmaya maruz kalan birleşik Avrupa projesi için son umut olabilir.

Avrupa Birliği'nin mevcut savunmalarının büyük bir kısmı, ikiyüzlü, eskimiş, yapmacık, düşük yoğunluklu bir kıta milliyetçiliği şeklinde: Avrupa'nın kültürel mirasına düzülen methiyelerden ve neredeyse kara mizah denebilecek şekilde kendimizi dünyanın ahlak jandarması olarak görmeye şu gülünç meylimizden ibaret. Aslında Avrupa Avrupa olduğu için önemli değil, aksine –Avrupa'nın bütün siyasal, toplumsal ve kültürel geleneklerine duyulan sadakate rağmen– kıtadaki birlik, postkapitalist küresel işbirliği formlarının inşa edilmesi yolunda bir basamak teşkil edebileceği için önemli. Avrupa'nın kurumsal mimarisine aykırı bir fikir bu, şüphesiz. AB, daha kuruluşundan itibaren kendisini ticari barış ilkesinin başarılı bir örneği olarak tanımlamıştır; geçmişi aydınlanmaya kadar giden bu eski teoriye göre, siyaset ve kültür çatışmaya sebep olurken ticaret halklar arasında yakınlaşma yaratır.[11] Avrupa'yı mezbahaya çeviren din savaşlarından etkilenen Montesquieu gibi yazarlar, ortak ekonomik çıkarların kimlik çatışmalarını aşmaya yardımcı olabileceğini düşünürlerdi.

Bu teori yaklaşık kırk yıl boyunca işe yarıyormuş gibi göründü. AB başarılı bir deneydi ve piyasanın barıştırıcı gücünün, siyasal uzlaşıların gelişebilmesi için zemini hazırlayabilme becerisinin bir kanıtıydı. Ama aslında bu bir efsaneden ibaretti. Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin ticarileşmesi, ulusal seviyede işgücünün ticarilikten kısmen arındırılması konusundaki güçlü bir uzlaşmayla dengelenmiştir. Başka bir deyişle, bin dokuz yüz yetmişlerin son-

11. Albert O. Hirschman, *Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlan Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu?*, çev. Barış Cezar, İstanbul: Metis, 2. basım, 2014.

larına doğru, Avrupa'nın ticari ortaklığı, aynı dönemdeki refah devletiyle birlikte şekillendi ve başarısının en önemli anahtarı da bu çakışmaydı. Aynı zamanda, Sovyet yayılması karşısında Keynesyen politikaların bir dalgakıran oluşturacağını doğru tespit eden Amerika Birleşik Devletleri'nin güçlü desteğiyle mümkün olmuş bir süreçti. Soğuk savaşın bitiminden sonra, neoliberal hegemonyanın refah devletini gittikçe daha fazla sorgulamaya başlamasıyla AB, ortak finansal ve toplumsal politikalar olmadan ortak para birimine geçme kararının ağır çekim bir intihara dönüştüğü, içi boş bir finansal kabuk gibi görünmeye başladı.

Avrupa Birliği'nin dağılması karşısında tek çıkış yolu, kıtasal bir siyasal projenin inşasında önceliği piyasaya veren tarihsel yanlış anlamadan kurtulmaktan geçiyor. Sadece Güney Avrupa'nın çeperindeki demokrasi talep eden karşı-hareketler böyle bir projeyi hayata geçirebilecek konumda. Geleneksel siyasal partilerin karşısında, piyasa diktatörlüğünden gına getirmiş güçlenen bir halk hareketi var. Kimlikçi ya da Brexit gibi yeni korumacı programların aksine, ulus-devletlerin kontrolünden kaçmış küresel ekonomi elitlerine başarıyla karşı koymalarını sağlayacak bir egemenlik modeline ihtiyaç duyuyorlar. Ancak Avrupa çapında bir ticaretdışılık neoliberal küresel düzene güçlü bir şekilde meydan okuyabilir. Britanyalı siyasetbilimci Peter Gowan'ın yirmi yıldır savunduğu bir tez bu.[12] Avrupa Birliği bir bütün olarak dünyanın en iyi durumdaki ekonomisine sahip ve onu oluşturan ülkelerin sağlam demokratik siyaset gelenekleri var. Bu yüzden de, Gowan'a göre, postkapitalist –daha adil, demokratik ve müreffeh– bir küreselleşmenin başını çekebilecek konumda.

12. Peter Gowan, *The Globalization Gamble: The Dollar-Wall Street Regime and its Consequences*, Londra: Verso, 1999.

Durgunluktan Uzakta, Kapitalizmden Uzakta

Uluslararası bir halklar ittifakı yaratılması ve yeni sosyalizasyon araçları üzerinden güvencesizlerin "kendi kendine yeten" bir sınıfa dönüşmesi, neredeyse ütopya sınırında, devasa projeler gibi görünebilir. Gerçekteyse çağdaş özgürleştirici programın en makul bölümüdür bu. En başarılı muhalif inisiyatifler içinde bile hâkim olan uzlaşma mantığından kopmaksa çok daha zor olacak.

Son yirmi-otuz yılın kesinlikle en önemli siyasal gelişmelerinden biri, demokrasi kavramının, toplumsal hareketler açısından yeniden canlı ve meydan okuyan bir siyasal ideal konumuna geri dönmesidir. Muhalif siyasetin, ancak muhtelif seçkin teorilerde idmanlı bir avuç aktivizm atletinin erişebileceği kahramanca bir faaliyet olduğuna dair geleneksel inancın aşılmış olması çok iyi bir haber. Bütün dünyada en güçlü halk hareketleri, normallik talebinin ne kadar radikal olabileceğini anlamış olanlardır. Enikonu sıradan bir hayat yaşama, bir aile kurma, doğduğu mahallede yaşamını sürdürme fırsatına sahip olma, yeteneğine uygun alanda eğitim görme, kamu kurumlarına güvenme ve bunlarda görev alma fırsatına sahip olma arzusu taşımak – bütün bunlar bildiğimiz dünyayı tepeden tırnağa değiştirmemizi gerektirir.

Ama Anselm Jappe'nin de işaret ettiği üzere, %1'e karşı %99 retoriği ziyadesiyle yanıltıcıdır ve siyasal değişimin mutedil ve çatışmasız olabileceği fikrini yaymıştır. Sanki en zenginlerin ödeyeceği vergileri artırmakla ve kamu hizmetlerini iyileştirmekle, daha dayanışmacı ve yeşil bir alter-kapitalizmle, yirmi birinci yüzyılın Keynesyen bir restorasyonuyla toplumsal dönüşümü çoktan başlatmışız gibi. Hatta zaman zaman postkapitalizmi bile kapitalistlerin olmadığı bir kapitalizm gibi düşünüyoruz, sanki toplumumuz dayanışmaya gebe de mevcut müşterek pratiklerin teşvik edilmesi için birkaç küçük ayarlama, özellikle de dijital teknolojiyle ilintili ayarlamalar yetecekmiş gibi. Bu sanı asla doğru olmadı, hele şimdi, bizi ufukta çevre felaketleri beklerken hiç değil. Kapitalizmin

hezimetinden çok başarılarından korkmamız gerekir.

Richard Tawney bir keresinde, siyasal dönüşümün doğru dilinin haklardan değil, yükümlülüklerden dem vurması gerektiğini söylemişti. "Demokrasi, sadece siyasal bir sistem olmakla sınırlı kalırsa, sağlamlığını kaybedecek bir siyasal sistemdir. Sadece bir yönetim şekli olarak kalmamalı, bir toplum türüne ve bu toplumsal modelle uyumlu bir hayat tarzına dönüşmelidir," demişti başka bir yerde.[13] Bu fikrin derin bir doğruluk taşıdığını düşünüyorum, iki savaş arasındaki dönemin Simone Weil gibi Hıristiyan sosyalistlerine yakın bir fikir bu. Belki de bir taraftan devrim menkıbeleriyle bir taraftan da uzlaşmacı felçle tıkanan yollardan kaçınmak için bize bir istikamet sunar.

Kendini "sorumlu" diye nitelendiren, riskli siyasal adımlara ve sert değişimlere karşı koyan solun büyük kısmında, yakın geçmişe, yeni İşçi Partisi hareketinin ve "insancıl yüzlü küreselleşme"nin savunulduğu o güzel günlere büyük özlem duyuluyor. Ama olsa olsa ekonomik, toplumsal ve siyasal krizi hızlandıracak mükemmel bir reçete olabilir bu. Büyük Durgunluk, son kırk yılda Batı'nın kendini örgütleme şeklinin sekteye uğramasından ziyade, miras alınmış bu düzenin, çeşitli gerici maksatlarla, egemen sınıfların ayrıcalıklarını koruyacak şekilde yeniden formüle edilmesinin sonucudur. Felaketi engellemek istiyorsak normalliğin radikalizasyonundan kopuşun normalliğine geçmek zorundayız, bu da açıktan açığa çatışmak anlamına geliyor; hem de sadece küresel ekonominin kumarhanesinde sürekli kazanan bir avuç şanslıyla değil, kendi hayatlarımızın kapitalist barbarlığa katılan taraflarıyla da.

13. Richard H. Tawney, *Equality*, Londra: Allen and Unwin, 1931, s. xvii.

13

Neoliberal Kapitalizm İçin Sonun Başlangıcı: Bastırılanların Geri Dönüşü

Wolfgang Streeck

NEOLİBERALİZM küreselleşmeyle birlikte veya küreselleşme neoliberalizmle birlikte geldi; *Büyük Gerileme* böyle başladı.[1] Yetmişli yıllarda, yeniden yapılanan sanayi toplumlarının sermayesi, 1945' ten sonra yirmi beş otuz yılını harcamak zorunda kaldığı, etinden sütünden faydalanılan ulusal hayvan olma durumundan kendini kurtarmaya yöneldi. Devlet tarafından yönetilen olgunlaşmış kapitalizmin ihtiyacı karşılamaya yetmeyen işgücü piyasalarına, yerinde sayan üretkenliğine, azalan kârlarına ve gitgide talepkârlaşan sendikalarına veda etme vakti gelmişti.[2] Geleceğe, her sermayenin gönlünde yatan yeni bir genişlemeye giden yol dışarıdan –artık devletlerin piyasaları değil piyasaların devletleri kapsadığı, sınırları olmayan küresel bir ekonominin ne şans ki henüz yönetilmeyen dünyasından– geçiyordu.

Bu neoliberal dönüm noktası yeni bir tanrıçanın etkisi altındaydı: TINA, yani *There Is No Alternative* (Alternatif Yok). Bu tan-

1. Yazının devamında daha da netleşeceği üzere, kısa sürede siyasal retoriğin sabit repertuvarı haline gelen bu gibi kavramları istemeye istemeye kullanıyorum.

2. Wolfgang Streeck, *Satın Alınan Zaman: Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi*, çev. Kerem Kabadayı, İstanbul: Koç Üniversitesi, 2016.

rıçanın rahibe ve rahiplerinin listesi Margaret Thatcher'dan Tony Blair'e, oradan da Angela Merkel'e kadar uzanır. TINA'ya hizmet etmek isteyen, bütün ülkelerin birleşen ekonomilerinin kutlama şarkıları eşliğinde, sermayenin dünyaya yayılmasını hem doğa yasaları hem de kamusal yararların gerektirdiği bir zorunluluk olarak benimsemeli ve sermayenin karşısına çıkan her türlü engeli yolundan temizlemeye etkin şekilde yardım etmeliydi. Sermaye akışının denetimi, devlet yardımları gibi dine aykırı uygulamaların izi sürülüp kökleri kazınmalıydı. Artık kimse "küresel rekabetten" kaçıp –tabiatı hep aynı kalan– ulusal ekonominin rahat hamaklarına uzanamamalıydı. Serbest ticaret anlaşmaları yeni pazarlar açmalı ve bunları devlet müdahalesinden korumalıydı; ulusal hükümetlerin yerine küresel hükümet geçmeli, metalaşmaya karşı korumanın yerini metalaştırma kabiliyeti almalı ve refah devleti yerini yeni bir kapitalist rasyonalizasyon çağının rekabet devletine bırakmalıydı.[3]

Böylelikle, en geç seksenli yılların sonlarında neoliberalizm merkez sağda da merkez solda da *pensée unique* (tek düşünce) haline geldi. Eski siyasal tartışma konuları hallolmuş sayılıyordu. Şimdi asıl mesele ulusal "rekabet kabiliyetinin" artırılması için yapılması gereken "reformlar", özellikle de şunlardı: esnek işgücü piyasaları, iyileştirilmiş (gelir dağılımının üst ucunda pozitif, alt ucunda negatif türden) "teşvikler", özelleştirme, hem konum ve fiyat rekabetinde silah olarak hem de ahlaki dayanıklılık testi olarak piyasalaştırma. Paylaşım savaşlarının yerini ekonomik bakımdan gerekli ve de mümkün yegâne şeyin teknokratik tespiti aldı; kurumlar, siyasetler ve hayat tarzları buna uyum sağlamalıydı. Tüm bunlara siyasal partilerin gerilemesi –kartel partileri olarak devlet aygıtları pozisyonuna geri çekilmeleri– eşlik etti; üye sayıları azaldı; sandık başına gitme oranı, özellikle toplumun alt kesimlerinde

3. Wolfgang Streeck, "Industrielle Beziehungen in einer internationalisierten Wirtschaft"; *Politik der Globalisierung* içinde, Ulrich Beck (haz.), Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998, s. 169-202.

düştü.[4] Seksenlerin başından itibaren sendika örgütlenmeleri, dünya çapında grevlerde ciddi düzeylerde azalışla birlikte, eridi – başka bir deyişle, savaş sonrası geliştirilen demokrasinin katılım ve yeniden paylaşım aygıtları, en geniş cephede yavaşça ama bir o kadar da kesin bir şekilde, gitgide güç kaybetti ve bu yeni durum normalleşti.

Kurumsal ve siyasal gerileme süreci olarak neoliberal devrim, yeni *hakikat sonrası* siyaset çağını başlattı.[5] Neoliberal küreselleşmenin birörnekleştirme programı herkes için vaat ettiği refahı fiiliyatta sağlamaktan uzak olduğundan gerekliydi bu.[6] Yetmişlerin enflasyonunu ve onun sert bitişiyle ortaya çıkan işsizliği, seksenlerde devlet borçlanması ve doksanlarda toplumsal-siyasal "reformlar" aracılığıyla devlet finanslarının iyileştirilmesi ve bunu da yine, telafi olarak, özel harcamalar için büyük miktarlarda borçlanma imkânlarının sağlanması takip etti. Eşitsizlik ve borçlanma gitgide arttığı halde ya da arttığı için, büyüme oranları geriledi: *Aşağıya damlama* yoktu, onun yerine en bayağı biçimiyle *yukarıya fışkırma* vardı; bireylerin, ailelerin, bölgelerin ve Avrupa para birliği içinde ulusların gelirleri arasındaki fark giderek açıldı. Vaat edilen hizmet ve bilim toplumunun, gitgide çöken sanayi toplumundan çok daha küçük olduğu ortaya çıktı; yoluna devam eden kapitalizmin artık ihtiyaç duymadıklarının, lüzumsuzlarının nüfusu devamlı arttı: Savunmasız bir halde ve ne olduğunu anlamadan, hem vergi devletinin borç, nihayetinde de konsolidasyon devletine dönüşmesine hem de finans krizlerine ve krizleri takip eden, sonunda kendilerini hep daha kötü durumda buldukları, devlet düzeyinde kurtarma eylemlerine maruz kaldılar.[7] "Küresel yönetim", kendisi yüzünden kapitalist ekonomiyle bağları çözülen ulusal de-

4. Peter Mair ve Richard S. Katz, "Changing models of party organization and party democracy: The emergence of the cartel party", *Party Politics* 1/1 (1995), s. 5-28.

5. Bkz. 1. dipnot.

6. Streeck, *Satın Alınmış Zaman*, *a.g.y.*

7. Oliver Nachtwey, *Die Abstiegsgesellschaft. Über das Aufbegehren in der regressiven Moderne*, Berlin: Suhrkamp, 2016.

mokratik devlet gibi, neredeyse hiçbir işe yaramadı. Bunun küreselleşmenin Cesur Yeni Dünyası'nı tehdit eder hale gelmemesi için, mutabakat sağlanması ve direnişin dağıtılmasında ince yöntemler kullanılması gerekiyordu, nitekim her şeyden önce bu amaçla geliştirilmiş olan alet kutusu son derecede etkiliydi.

"Hakikat Sonrası Çağ"

Yalan, en yüzsüzcesi bile, siyasette hep vardı; Collin Powell'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Irak'ta kitle imha silahları bulunduğuna dair, doğruluğu su götürmez görüntülü kanıtlarla yaptığı PowerPoint sunumunu düşünün mesela. Ya da Almanya'da, artık rahmetli olan, ama has bir sosyal demokrat olarak hâlâ bolca takdir gören bir savunma bakanının, ABD'nin çabaları sonucu Afganistan'da bulunan Alman birliklerinin orada ("Hindukuş'ta") Almanya'nın güvenliğini sağladığı iddiasını hatırlayanlar vardır. Neoliberal devrim ve onunla bağlantılı olan "postdemokrasiye"[8] geçişle birlikte yeni bir tür siyasal yalan türedi dünyada, *uzman yalanı*. Açılışı, vergi indirimlerinin vergi gelirlerini artırdığını bilimsel olarak kanıtladığı iddia edilen Laffer Eğrisi yapmıştı.[9] Ardından, başkalarının yanı sıra, Avrupa Komisyonu'nun, 1992 için planlanan "iç piyasanın tam boyutuna ulaştırılması"nın mükâfatı olarak Avrupa'da yurtiçi hâsılada %5 artış, tüketim mallarının fiyatlarında ortalama %6 düşüş, "milyonlarca yeni iş" ve kamu finanslarında yurtiçi hâsılanın yüzde 2,2'si kadar iyileştirme vaat eden "Cecchini Raporu" geldi. Bu esnada ABD'de Bernanke, Greenspan ve Summers gibi finans uzmanları şu fikirde birleşiyorlardı: Rasyonel yatırımcılar tarafından kendi çıkarları ve kendi hesapları adına alınan önlemler, devamlı "serbestleşen" ve küreselleşen finans piyasalarının istikrarı için yeterliydi ve resmi makam-

8. Colin Crouch, *Postdemokrasi*, çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara: Dost, 2016.

9. İktisatçı Arthur B. Laffer'in Reagancı vergi ve devlet borçlanması politikasına katkısı için bkz. David A. Stockman, *The Triumph of Politics: How the Reagan Revolution Failed*, New York: Harper and Row, 1986.

ların balon oluşumlarına karşı –balonların artmasının sonuçlarını ağrısız sızısız bertaraf edebilecek durumda olsalar bile– hiçbir girişimde bulunmamaları gerekiyordu.

Bu sırada partiler, hükümetler ve ana akım halkla ilişkiler uzmanları tarafından yayılan "anlatılar"[10] ve bunlara dayandırılan kararlar ile kararsızlıklar gitgide daha da absürdleşiyordu. Eski ve müstakbel Goldman-Sachs idarecilerinin yönetim aygıtları üstündeki nüfuzu, gözden çıkarılamayan uzmanlık bilgileri dolayısıyla, hiçbir şey olmamış gibi devam ediyordu. Obama'nın Adalet Bakanı Eric Holder, 2008 için sorumlu banka idarecilerinden birinin bile yargı önüne çıkarılmadığı yedi yılın ardından, milyonlarla ifade edilen hatırı sayılır bir ücret aldığı, banka idarecilerinin savunmasında uzmanlaşmış hukuki danışmanlık şirketine geri döndü. Kocası ve kızıyla Beyaz Saray'dan taşındıktan sonra, başka yerler dışında Goldman-Sachs'tan aldığı –Larry Summers'ınkinin bile çok üstünde– ücretle yüz milyonlarla ifade edilen bir servet edinen Hillary Clinton, seçim kampanyasında kendisini "çok çalışanların", aslında kapitalist ilerleme tarafından çoktandır lüzumsuz nüfus derekesine indirilmiş "orta sınıfın" temsilcisi ilan ederek çıktı ortaya.

Demokratik yönetim sanatının ilüzyonlarını geliştirip yayan neoliberal evrenselciliğin bakış açısına göre, hakikat sonrası çağ Brexit referandumunun yapıldığı ve Clintonizmin Donald Trump tarafından bitirildiği yıl olan 2016'da başladı elbette.[11] Ancak post-

10. Bu kelime kısa süre önce edebiyat teorisi ve psikolojiden siyasete göçüp orada feci bir hızla kariyer yaptı. Şaşırtıcı değil; Wikipedia'ya göre bir anlatıda "duyguların aktarıldığı, yönlendirmenin yapıldığı ve güvenin sağlandığı anlamlı bir hikâye" söz konusudur. İlgili Wikipedia maddesi için bkz. de.wikipedia.org/wiki/Narrativ (Kasım 2016'da erişildi). Kavram, özellikle, bugün kötü sonuçlanan her oylamadan sonra daha iyi bir "anlatının" istendiği "Avrupa" bağlamında popüler.

11. 15 Kasım 2016'da Oxford Dictionaries'in yayın kurulu "hakikat sonrası"nı yılın kelimesi ilan etti. Çok geçmeden Gesellschaft für deutsche Sprache de buna katılıp *postfaktisch*'i (olgu sonrası, hakikat sonrası) Almanca "yılın kelimesi" ilan etti: "Gittikçe daha büyük toplumsal tabakalar, 'şu tepedekilerden' hazzetmemelerine rağmen, olguları görmezden gelip bariz yalanları bile seve seve kabul et-

demokrasinin çökmesinin –ABD'de nihayetinde sadece en üstteki yüzde birin yararlandığı küreselleşme "anlatılarına" gösterilen kitlesel sabrın tükenmesinin– ardından, hâkim "söylemin" savunucuları zorunlu "olgu ve hakikat kontrolleri" talep ettiler; bir yanda küresel algı ekonomisinin öbür yanda eğitimde ulusal tasarrufun bulunduğu kıskaç harekâtının yol açtığı "açıklara" üzüldüler; çare diye de seçme hakkının kullanılmasına önkoşul olarak çeşit çeşit uygunluk testleri talep ettiler.[12] O kadar uzun süre zamanlarını Kim Kardashian, Selena Gomez, Justin Bieber'ın Facebook sayfalarıyla, hep beraber kapitalizme destek vererek geçiren bu rezillerin seçim sandığına geri dönmesi tehlikeli bir gerilemenin sinyali gibi görünüyordu. "İnsani yardım amaçlı müdahaleler" veya Doğu-Batı ihtilafının –bu sefer SSCB yerine Rusya'yla ve komünizm yerine LGBTQ ile– canlandırılması gibi araçlarla dikkatleri kendi toplumlarının çöküşünden saptırma eylemleri de birden kesildi. Hakikat ve ahlak artık hiçe sayılıyordu – İngiltere'de, muhafazakâr milletvekillerinden biri, "uzmanların" tavsiyesine rağmen neden AB'den çıkış için çağrı yaptığının sorulması üstüne şu açıklamayı yapmıştı: "Bu ülkede uzmanlar halkın canına yetti!"[13]

→ meye hazır hale geliyor. 'Hakikat sonrası çağda' hakikat talebi değil, 'hissedilen hakikatin' dile getirilmesi başarıya ulaştırıyor." Edebiyat fakültelerinde yıllarca süren konstrüktivist hâkimiyetin ardından (anlatı!) aynı ülkenin akademisyen olmayan vatandaşlarını karalama maksadıyla ansızın nesnel hakikatin yeniden keşfi.

12. Bir zamanlar ABD'nin güney eyaletlerinde siyahi vatandaşların tabi tutulduğu *okuryazarlık testleri* ile benzerliği gözden kaçırmamak lazım. Web sitesine göre "Alman DAX şirketlerine ilişkin dijital konuları stratejik araştırma enstitüsü Digital Society Institute direktörü" olan Sandro Gaycken 29 Kasım 2016'da *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'da yayımlanan yazısında güzel bir örnek sunuyor: "Bir 'gnosokrasi' lazım bize. Oy kullanmak isteyen kişi siyasal yeterliliğini ispat etmeli... Bunun için her oy kabininin önünde her alandan (dış politika, iç politika, çevre, ekonomi vb.) basit bir sorunun olduğu çoktan seçmeli bir test yapılmalı. Ancak başarılı olan kişi oy kullanabilmeli."

13. Michael Gove, akt. Henry Mance, "Britain has had enough of experts, says Gove", *Financial Times* (3 Haziran 2016); ft.com/content/3be49734-29cb-11e6-83e4-abc22d5d108c (Kasım 2016'da erişildi).

Ahlakileştirme, Ahlaksızlaşma ve Bastırılanların Geri Dönüşü

Bugün, demokratik-kapitalist toplumların üstüne gökten düşmüş yeni bir tür *kültürel yarılma* "çağın zihinsel durumunu" tanımlayıcı niteliktedir. Yapısal olarak, yarılmanın temelinde, "küreselleşmenin kaybedenlerinin" sayısı devamlı artarken uzun zamandır alttan alta büyüyen, "küreselleşme" yüzünden duyulan huzursuzluk yatıyor – 2008'deki finans krizinin ardından gelen yıllarda, kaybedenlerin niceliğinin açık protesto niteliğine dönüştüğü kritik bir evreye varan bir süreç bu. Bunun bu kadar zaman almasının bir nedeni de, önceden kaybedenleri savunanların en geç doksanlı yıllarda küreselleşme fan kulübüne katılmış olmalarıydı. Küreselleşmeyi çözüm değil de sorun olarak yaşayanları artık savunacak kimse yoktu. Küreselleşmenin altın dönemi –gelişme imkânını kapitalist piyasaların genişleme baskısını altmışlı ve yetmişli yılların toplumsal devriminin özgürlükçü değerleri ve insan özgürleşmesine dair ütopik vaatleriyle birlikte yüklemekte gören– kozmopolitizm yönelimli bir bilinç endüstrisinin tesis edilmesinin önünü açtı.[14] Bu esnada neoliberalizmin *pensée unique*'i uluslararası bir tartışma topluluğunun ahlaki *juste milieu*'sü (orta noktası) ile kaynaştı. O zaman seminer masaları üstünde kurulan hava hâkimiyeti bugün, küresel düzeyde genişleyen kapitalizmin ahlakileştirilmesi ile bu genişlemenin çıkarlarına zarar verdiğini görenlerin ahlaksızlaşmasının el ele gittiği özel bir kültür savaşında harekât üssü işlevi görüyor.

Batı demokrasilerinde sandık başına gitme oranı yıllarca düştükten sonra kısa bir süre önce, bilhassa alt tabakalarda yeniden yükseldi. Demokrasinin bir siyasal ıslah aracı olarak yeniden keşfedilmesi en başta, ulusal siyasal sistemleri birbirine katan yeni

14. Eve Chiapello ve Luc Boltanski tarafından betimlenen, değişen bir topluma uyum sağlayan kapitalizmle "1968"in uyumunun bir veçhesi (bkz. *Le nouvel esprit du capitalisme*, Paris: Gallimard, 2011).

parti ve hareketlere yaradı kuşkusuz. Bu yüzden, uzun zamandır birbirleriyle kardeş gibi olmuş ve devlet aygıtlarıyla kaynaşmış, devletlerin taşıyıcısı olan partiler ve onların bildiri uzmanları tarafından "demokrasi" için ölümcül bir tehlike olarak algılanan bu parti ve hareketlere savaş açıldı. Bu arada yayılıp kısa zamanda hakikat sonrası söz dağarcığına dahil edilen ve bu mücadelede kullanılan kavram "popülizm"dir: Neoliberal küreselleşme koşullarında "sorumlu" siyasetin TINA mantığına yanaşmayan hem sağ hem de sol akımları ifade eder.

Popülizm kavramının, ABD'nin yirmili yıllardaki *ilerici dönemine* ve Robert M. La Follette'in (1855-1925; 1924 yılı başkan adayı) İlerici Parti'sine kadar uzanan uzun bir geçmişi var. Daha sonra popülizm, kendilerine "elit" deyip zenginleşenlere karşı kendilerini "halkın" muhalefeti olarak gören Latin Amerikalı siyasal hareketler için kullanılan, daha ziyade nötr bir kavram oldu.[15] Birkaç yıldır popülizm, dünya çapında liberal partiler ve medya tarafından, alternatifsiz olduğu ilan edilen uluslararasılaşmaya karşı ulusal alternatiflerde ısrar eden yeni muhalefetin tümü için polemik amaçlı bir terim olarak kullanılıyor. Klasik popülizmde halk, siyasal ihtilaflarda "küçük insanlara" düşman zihniyetli, ekonomik olarak güçlü ve kültürel olarak kibirli bir azınlığı iktidardan uzaklaştırmak için sağlanan birlik olarak tasavvur ediliyordu; bu haliyle popülizmin hem sol hem de sağ çağrışımları vardı. Bu da ayrımları engellemeyi ve Trump ile Sanders'ı, Farage ile Corbyn'i ve Almanya'da Petry ile Wagenknecht'i aynı propaganda kabına sokma imkânı sunduğu için, kavramın küreselleşmeye inananlar tarafından benimsenmesini kolaylaştırdı.[16]

Birilerini popülist addedenler ile onların popülist addettikleri arasındaki yarık, bugün finansal kapitalizmin kriz toplumlarında

15. Ernesto Laclau, *Popülist Akıl Üzerine*, çev. Nur Betül Çelik, Ankara: Epos, 2013; Chantal Mouffe, *Agonistics: Thinking the World Politically*, Londra ve New York: Verso, 2013.

16. Popülistler de misliyle mukabele edip TINA düsturunun her savunucusunu aslına astarına bakmadan küreselleşme "elitlerinden" sayıyorlar.

hâkim siyasal ihtilaf hattını meydana getiriyor. Söz konusu tema küresel kapitalizm ile devlet örgütlenmesi ilişkisi kadar önemlidir. Günümüz kapitalist toplumlarını, ulusal siyasetin gerekliliği ve meşruiyeti üzerine ihtilaflar kadar kutuplaştıran bir şey daha yoktur; bu tartışmada çıkarlar ile kimlikler iyice iç içe geçmekte, Soğuk Savaş sona erdiğinden beri hiç olmadığı kadar düşmanca karşılıklı açıklamalara yol açmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan ve her an ahlaki yok etme kampanyalarına dönüşebilecek din savaşları toplumsal ve bireysel kimliğin önemseme ile küçümseme, içerme ile dışlama, tasvip etme ile aforoz etme kararlarının verildiği derinlerdeki en duyarlı katmanlarına temas ediyor.[17]

Popülistler tarafından olumsuz (ama kendileri tarafından olumlu) anlamda "elit" denenlerin yeni partilere gösterdiği kapalılık tepkisi, küreselleşme siyaseti için karakteristiktir. Tekdüze olan enternasyonalist dil kullanımında, "popülizme" her şeyden önce bilişsel bir sorun muamelesi yapılır: Popülizm taraftarları aslında karmaşık çözümlere ihtiyaçları olduğunu (ve bu çözümlerin enternasyonalizmin denenmiş güçleri tarafından onlara nasıl yılmadan ve başarıyla sunulduğunu) anlamadıkları için "basit çözümler" isteyen insanlar olmalıdır – bunların temsilcileri de teknokratların karmaşık çözümlerinin alternatifinin olmadığı bilindiği halde "insanlara" arzu ettikleri gibi "basit çözümler" vaat eden siniklerdir. Böyle olunca da yeni partilerin ortaya çıkışı, eğitim eksikliği ve kültürlülere saygısızlık olarak kendini dışavuran şey, *Küçük İnsanların Büyük Gerilemesi* olarak açıklanabiliyor ve referandumların kaldırılması veya siyasal kararların siyasal olmayan uzman ve makamlara devriyle ilgili "söylemler" geliştirilebiliyor.

17. Bu ihtilafın uluslararası boyutu ilginçtir. Enternasyonalistlerin enternasyonali milliyetçilerin enternasyonaline karşı uyarıda bulunur, demokrasi adına onunla mücadeleye çağırır – ve tersi. Bunların arasında bir de (neo)liberal enternasyonal tarafından hem iç hem dış politika düzleminde mücadele edilmesi gerektiği söylenen "otoriter" enternasyonal söz konusudur (böylelikle milliyetçilik ile otoritarizm bir tutulur). Nitekim Avrupa'daki popülist denen partilerin liderleri, hatta Trump ve Türkiye'nin fiilen oluşmakta olan diktatörü Rusya'dan genellikle olumlu bahsederler.

Bunun sonucu gündelik hayatta küreselleşme karşıtı partilerin ve yandaşlarının ahlaki ve kültürel olarak dışlanması olur. Bilişsel rüşt noksanlığı açıklamasının ardından, uluslararasılaşmanın risklerine ve yan etkilerine karşı korunmak için öne sürülen yeni ulusal siyaset taleplerinin ahlaken kınanması gelir; ırkçılık ve savaş hatıralarını harekete geçirmesi beklenen ve duruma uygun düşen savaş çığlığı "etnomilliyetçilik"tir. "Etnomilliyetçiler" küreselleşmenin sadece ahlaki değil ekonomik gereklerini (küresel rekabet) de karşılayacak olgunlukta değildir; "Endişe ve üzüntüleri," der resmi dil, "ciddiye alınmalı" – ama sadece sosyal görevliler tarafından. Maddi ve ahlaki bozulmaya karşı itirazların faşist olduğundan şüpheleniliyor; eskiden alt sınıfları savunanlar küreselleşmenin tarafına geçmiş, bunların eski müvekkillerinin elinde de kapitalist modernleşme baskısına karşı itirazları dile getirmek için siyaset öncesi yoksunluk deneyimlerinin işlenmemiş dilsel hammaddesinden başka bir şey kalmamıştır. Hem "üstte" kızgınlığa hem de "altta" hareketlenmeye neden olan, geçerli uygar kamusal dil kurallarının devamlı ihlali buradan kaynaklanır. Küreselleşmenin kaybedenleri ve karşıtları, altyapıların en küreselinin yardımıyla, elitistler tarafından kültürel ve ahlaki bakımdan geri diye aşağılanmaktan korkmayacakları kendi iletişim çevrelerini kurmak için kamusal medyadan kaçıp "sosyal" medyaya karışarak ahlaki sansürü deliyorlar.[18]

Kopanlar

Brexit ve Trump'ın seçilmesi gibi 2016 yılının hayret verici olayları sadece liberal kamuoyunu değil, o çevrelere mensup sosyal bilimleri de şaşırttı. Neoliberalizmin küreselleşmiş toplumlarının yarılmasını, bu toplumların iktidar ve söylem elitlerinin, bir zamanlar siyasal duygusuzluklarını makul bir teslimiyet olarak yo-

18. Almanya'da AfD öbür partilerin her birinden daha çok Facebook takipçisine sahiptir.

rumlamak gerektiğine inanılan bastırılanların geri dönüşü karşısındaki afallamasından daha iyi belgeleyen bir şey yok. ABD'nin doğu ve batı yakalarındaki "seçkin" ve dolayısıyla iyi bağış toplayan üniversiteler bile birer erken uyarı sistemi olarak yanıldı. Yirmi dakikalık telefon mülakatlarıyla yapılan "görüş" araştırmalarıyla günümüzün istikrarsızlaştırılmış kriz toplumlarının durumu hakkında bir şey öğrenmek artık mümkün değil anlaşılan. Sosyal bilimcileri, karşılaşılmak istenmeyen veya –bu mümkün değilse– sorularına ne cevap beklediklerine inanıyorsanız öyle cevaplar vereceğiniz ve böylece aşağılamalarına maruz kalmayacağınız, yabancı bir gücün ajanı olarak görenlerin sayısı devamlı artıyor olsa gerek. "Elitlerin" kendi toplumlarının durumu hakkındaki yanılsamaları böylece patolojik olarak haklı çıkmış oluyor. Bugün sadece birkaç sosyal bilimci hâlâ aşağıya dikkatle bakıyor gibi; örneğin Robert Putnam'ın *Our Kids: The American Dream in Crisis* (Çocuklarımız: Krizde Amerikan Rüyası) kitabını okuyan kimse Trump'ın seçim zaferine şaşırmamıştır.[19]

Burjuva solun 2016'nın olaylarını anlaması uzun zaman alacak. İngiltere'de, İşçi Partisi'nde geriye kalan Blair taraftarları, üyeliğin ekonomik yararlarını uzun uzun sayıp dökerek AB'de kalmak için eski seçmenlerini kazanabileceklerine inanıyorlardı, bu yararların çarpık bölüşümünü hesaba katma gereği duymamışlardı. Kendi ülkelerinin batan gruplarının ve bölgelerinin gündelik deneyiminden kopan liberal kamuoyu, seçmenlerin kendi seçtikleri hükümetin onların çıkarlarını korumakla, uluslararası anlaşmalardan daha çok ilgilenmesini isteyebileceğini anlamadı. Bazı seçmenler de yirmi birinci yüzyılda işverenler arasındaki uluslararası bir dayanışmanın, kendi işlerini dizginsiz küresel rekabete teslim etme yükümlülüğünü de barındıracağını anlamak istemedi.

19. Robert D. Putnam, *Our Kids: The American Dream in Crisis*, New York: Simon and Schuster, 2015.

Fetret Dönemi

Ne beklemeliyiz? Clinton makinesinin Trump'la sökülmesi, Brexit, Holland'ın ve Renzi'nin başarısızlıkları, hepsinin aynı yıl olması neoliberal dönüşüm geçiren kapitalist devlet sistemlerinin krizinde yeni bir evreyi işaret ediyor. Bunun için Antonio Gramsci'nin "fetret dönemi" kavramını önerdim[20]: eski düzenin çoktandır dağıldığı ama yenisinin henüz oluşamadığı, süresi belirsiz dönem. Küreselleşmiş kapitalizmin 2016'da popülist barbarların taarruzuyla dağılan dünyası eski düzendi. Bu dünyanın hükümetleri kapitalizmin küresel genişlemesine eklenme fırsatını kaçırmamak için ulusal demokrasilerini postdemokratik olarak etkisizleştirmiş, kapitalist piyasaya demokratik-eşitlikçi müdahale taleplerini gelecekteki bir küresel demokrasiye ertelemişti. Henüz kurulmakta olan yeni düzenin neye benzeyeceği, fetret döneminden beklenece ği gibi, belirsiz. Yeni düzen ortaya çıkıncaya kadar, Gramsci'ye göre, "bin bir çeşit patolojik fenomen" beklemeliyiz.

Gramsci'nin kullandığı anlamda fetret dönemi, alışılagelmiş nedensellik bağlarının hükümsüzleştiği ve her an olağandışı, tehlikeli, alışılagelmiş çerçeveye sığmayan grotesk bir şeyin olabileceği, bambaşka gelişim hatları birbirleriyle uzlaşmaksızın yan yana uzandığı için de devamlı istikrarsız biçimlenimlerin ortaya çıktığı ve *hesaplanabilir yapıların* yerini *beklenmedik olaylar* zincirinin aldığı aşırı belirsizlik dönemini anlatır. Bu yeni hesaplanamazlığın sebeplerinden biri, neoliberal kapitalizmin siyasal sınıflarının, popülist devrimden sonra kendi devletlerinin halkını daha çok dinlemeye zorlanmasıdır. Küreselleşmenin tercih ettiği kurumlar uğruna askıya alındıkları yılların ardından, ulusal demokrasiler hoşnutsuzluğun dile getirilmesinin kanalı olarak aşağıdan yeniden kullanıma sokuldu. Uluslararası piyasaların rasyonelleş-

20. Wolfgang Streeck, *How Will Capitalism End?*, Londra ve New York: Verso, 2016, s. 35-46.

tirme baskısı karşısında ulusal savunma hatlarının planlı şekilde tasfiye edildiği zamanlar sona erdi. Trump'ın ardından İngiltere'de AB tarzında (doğru sonuç çıkıncaya kadar oylama yaparız biz) ikinci bir Brexit referandumu elbette artık olmayacak. Gözü açılmış bir seçmen kitlesi alternatifsiz ekonomik zorunluluk dayatmalarını da sınır kontrollerinin imkânsız olduğu iddialarını da kabullenmeyecek. *Sorumluluk* temeli üstüne kurulmuş partiler *yanıt verebilme*'nin ne demek olduğunu[21] yeniden öğrenmek zorundalar, yoksa yerlerini başka partilere bırakmak zorunda kalacaklar.

İngiltere'nin yeni başbakanının "Tek Ulus" retoriği, siyasal liderlerin de bundan kaçamadığını gösteriyor. Theresa May'in daha 11 Temmuz 2016'daki adaylık konuşmasında, seksenlerden beri İşçi Partisi'nden bile bir defa olsun duyulmayan talepler gündeme geldi: Eşitsizlikle mücadele, yüksek gelirlerin adil biçimde vergilendirilmesi, daha iyi bir eğitim sistemi, çalışanların şirketlerde yönetime katılması, İngiltere'deki işyerlerinin yurtdışına kaymasına karşı önlemlerin alınması ve tüm bunların yanında göçün sınırlandırılması. AB'den çıkmanın İngiliz siyasetine en başta seçmene karşı sorumlu olduğunu hatırlattığını, May'in seçim sonucunu "insanların daha güçlü, daha adil bir ekonomi istemesine" dayandırdığı 2016 Kasım ayındaki İngiliz Sanayi Konfederasyonu'nun yıllık kongresindeki konuşması da doğruluyor.[22]

May'in yeni-korumacı programatiği sosyal demokrat solu tatsız sorularla karşı karşıya bırakıyor. Trump da sanayi ve ticaret politikasıyla ilgili vaatlerini yerine getirmeye çalıştığında sol için sorun olabilir, ki zeki biri olan Bernie Sanders hem Obama'nın sekiz yılında kötüleşmeye devam eden eski sanayi bölgelerinin iyileştirilmesi hem de ulusal altyapının yeniden inşasında "Keynesyen"

21. Peter Mair, "Representative versus responsible governments", MPIfG Working Paper Sayı 09/8 (Eylül 2009); mpifg.de/pu/workpap/wp09-8.pdf (Kasım 2016'da erişildi).

22. N. N., "May will niedrigste Unternehmenssteuern der G20", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (21 Kasım 2016); faz.net/aktuell/wirtschaft/wirtschaftspolitik/theresa-may-will-niedrigste-unternehmenssteuern-der-g20-14537468.html (Kasım 2016'da erişildi).

bir program için birçok defa desteğini önerdi zaten. Bunun için gereken yeni borçlanma, vaat edildiği gibi vergiler de düşürülecekse, öncelikle ılımlı sol siyasetçilerin ve iktisatçıların uzun zamandır gözdesi olan yeni-Keynesyen reçetelere uygun olacaktır ("Kemer Sıkmanın Sonu"); Çay Partisi Grubu'nun geri kalanının direnişine karşı ancak demokratların yardımıyla kongreden geçirilebilecektir. Görünüşe göre, Trump'ın aklında olan, merkez bankasının işbirliğini gerektiren "Helikopter Para"nın kullanılması için de aynı şey söz konusudur.

Elbette Trump ve May'inki, hatta belki Le Pen veya Hamon' unki gibi küreselleşme sonrası, yeni-korumacı bir siyaset de istikrarlı büyümeyi, daha çok ve daha iyi iş olanağını, kamusal ve özel borçların azaltılmasını ve de Dolar ya da Avro'ya itimat edilmesini güvenceye alamaz. Günümüzün finansal krizler kapitalizmi, uluslararası düzeyde yukarıdan yönetilebilir olmadığı gibi ulusal düzeyde de aşağıdan yönetilebilir değil. Negatif faizler ve maceraperest bir para arzı genişlemesiyle "geleneksel olmayan", güvencesiz tahvillerin merkez bankaları tarafından para basılarak satın alınmasından meydana gelen, büyümeye benzer bir şey yaratmanın denendiği bir para politikasının pamuk ipliğine bağlıdır. "Uzmanlar"a göre gerekli olan tamamlayıcı neoliberal "yapısal reformlar", hâlâ en azından bazı şeyleri etkileyebilecekleri ülkelerde, hayat ilişkilerinin kendilerine dikte edilen "küreselleşmesine" karşı olan nüfusun direnişine takılıp kalıyor. Sendikalar ve devletler küresel piyasalardaki güçlerini kaybettikleri veya devrettikleri için de bu esnada ekonomik eşitsizlik artıyor. Ekonomik yeniden bölüşümle ilgili ulusal kurumların geri döndürülemez biçimde tahrifi ve buradan kaynaklanan, para politikası ve merkez bankası politikasına son çare olarak aşırı bel bağlama durumu, kapitalizmi teknokratik olduğu gibi popülist yöntemlerle de yönetilemez hale getirdi.

İç siyasette, kültürel simgelerle ilgili olarak da ihtilafların yaşanacağı tahmin edilebilir. "Popülistlerin" çabaladığı üzere yerel köklerin değerinin yükseltilmesi, en geniş anlamıyla göçmenlerin

değersizleşmesini mi getirecek? Peki sol, uyuşukluktan kurtulmuş olanlara şu esaslı kültürel borcunu ödeyebilecek mi? Karşılıklı ağır sözler söylendi; barış, solun kozmopolit orta sınıftaki burjuvalaşmış taraftarlarını ürkütebilir. Ayrıca Trump, May ve öbürleri ekonomik başarısızlıklarda hedef saptırmak için etnik ve başka azınlıklara karşı incelikli veya incelikten uzak kampanyalar başlatma ayartısına kapılabilir. Sonuç hem seçkinlerin hem de seçkin olmayanların isyanı olacaktır.

Uluslararası düzlemdeyse işler şimdilik daha az dramatik olabilir. Yeni ulusal korumacıların –Obama, Blair, Clinton, ayrıca Sarkozy, Hollande ve Cameron, hatta "özgür Batı'nın son savunucusu"[23] Merkel'in aksine– ne Çin ve Rusya'da ne de görülebildiği kadarıyla Afrika ve Yakın Doğu'da olanlara karşı dünya siyasetinde insan haklarına saygı gösterilmesi gibi bir arzuları var. En geniş anlamıyla hümanist müdahaleleri savunanları üzebilir bu. Pussy Riot gibi sanatçılara karşı Rus hoşgörüsüzlüğü, 11 Eylül sonrası dönemin içe yönelen yönetimlerinin misyonerce reflekslerini harekete geçirmeyecek. ABD'de ("S.kerim AB'yi" diyen) Victoria Nuland dışişleri bakanı olmadı, ama dışişleri bakanlığındaki insan hakları grubu üniversitedeki görevlerine döndü. Ukrayna'yı AB ve NATO'ya dahil edip Rusya'nın Karadeniz'deki limanlarını elinden alma planları da Suriye gibi ülkelerde "rejim değişikliği" projeleri de artık rafa kalktı. ABD'nin Sovyetler sonrası Rusya'yı yeni bir Soğuk Savaş'a çekme çabası gündemden düşmüş olabilir. Rusya'nın yerine elbette Çin geçirilebilir, Başkan Trump Çin'i ABD'deki pazar payından vazgeçirmek ve buna rağmen Amerikan hazine bonolarını satın alıp saklamaya mecbur etmek isteyebilir.

İşlevsiz kurumları ve kaotik nedensellik zincirleriyle süregiden fetret döneminin alttan yapılandırılmış bağlamında devletin iktidar aygıtlarına nüfuz eden "popülistler" ayrı bir belirsizlik kayna-

23. Alison Smale/Steven Erlanger, "As Obama exits world stage, Angela Merkel may be the liberal West's last defender", *The New York Times* (12 Kasım 2016); nytimes.com/2016/11/13/world/europe/germany-merkel-trump-election.html (Kasım 2016'da erişildi).

ğıdır. Fetret döneminin başlangıcı Bonapartçılık ânına benziyor: Her şey mümkün ama hiçbir şey sonuç vermiyor, hele istenen hiçbir şey olmuyor, çünkü neoliberal devrimde toplum gene "bir çuval patates"e döndü.[24] Yeni korumacılar kapitalizmin krizini sona erdirmeyecek; kuşkusuz siyaseti oyuna geri çağırıyorlar ve küreselleşmenin kaybedenleri haline gelen orta ve alt tabakaları siyasetin aklına sokuyorlar. Solcular da, ya da artık her neye dönüştülerse onlar da, günümüzün yönetilemez hale gelen kapitalizminden daha düzenli, daha az tehlikede ve tehlikeli bir geleceğe geçişin nasıl olabileceğini bilmiyorlar – Hollande'a, Renzi'ye, Clinton'a bakın. Ama tekrar bir rol oynamak istiyorlarsa "küresel yönetim"in ve kimlikçi ikame-siyasetin başarısızlığından dersler çıkarmaları gerekiyor. Kendi kendine yakıştırdığı adla "bilgi toplumu"nun batan dışlananlarını estetik sebeplerle kaderlerine, böylelikle de sağa teslim etmemek gerektiği; neoliberal tehditler sonucunda bile olsa "sıradan insanlar" gözden çıkarıldığı takdirde kozmopolitizmin sürdürülebilir olmadığı; ulusal devletin, vatandaşlarına *karşı* değil, ancak vatandaşlarıyla *birlikte* dışa açılabileceği, bu derslerden bazılarıdır. Avrupa bağlamında bunun anlamı şudur: Fazla bütünleşme isteyen, ihtilaf biçer ve az bütünleşme elde eder. Neoliberal çağın lider kişiliklerinin kısmen sol evrenselcilikten kaynaklanan kozmopolit kimlikçiliği, tepki olarak bir ulusal kimlikçilik yaratır, yukarıdan alınan anti-ulusal yeniden eğitim önlemleri de aşağıdan bir anti-elitist milliyetçilik üretir. Bir toplumu ekonomik veya ahlaki bakımdan çözülme baskısına sokan, gelenekçi direniş biçer, çünkü çok uzun zaman evvel kendisine kontrol edileceği vaat edilen ama asla kontrol edilmeyen uluslararası piyasaların belirsizliğine maruz kalanlar, ellerinde tuttukları ulusal demokrasi kuşunun, demokratik küresel toplumun dalındaki iki kuşa yeğ olduğunu görmüştür.

24. Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol, 4. Basım, 2007.

14

Sayın Başkan Juncker

David Van Reybrouck

Sayın Başkan Juncker,

Avrupa Birliği yakın zamanda tarihe karışabilir. Ayrılmak için düzenlenen referandumlar, popülizmin yükselişi, transatlantik ittifakın dönüşümü, komşusu Rusya'nın yeni emperyal hırsları, Arap Baharı'nın başarısızlığı, mülteci krizi, terörizm, genel anlamda politik kurumlara olan güvendeki düşüş... Son birkaç yılda gerçekleşen bütün bu sosyal ve siyasi gelişmeler, kamusal hayatı düzenlemenin kapsayıcı ve sağlam yolu gibi görünen bir şeyi hızla zayıflattı.

Tarihte daha önce görülmemiş bir şekilde, Avrupa Birliği'nin son elli yıldaki gelişimi hem coğrafi hem de güç olarak büyüme yönündeydi. AB, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki ülke arasındaki elit bir proje olarak başladı –"Fransa ile Almanya'nın demir çelik endüstrilerini birbirine bağlayalım ki biri diğerinin haberi olmadan silahlanamasın"– ve yıllar içinde, yarım milyar vatandaş için en yüksek siyasi karar verme mekanizmasına dönüştü. Gerçekten de olağanüstü bir projeydi.

Kasım 2014'te, Avrupa Komisyonu'nun 12. Başkanı oldunuz; bu yapı, Avrupa Konseyi ile beraber Avrupa'nın en güçlü iki yürütme yapısından bir tanesi. Ve bu yapının son başkanı olabilirsiniz.

Birkaç yıl önce bir arkadaşım, Brüksel'de yaşayan sanatçı Thomas Bellinck, geçici bir Avrupa rüyası müzesi kurdu. İsmi, "Domo de Europa Historio en Ekzilo", yani Esperanto dilinde Avrupa Tarihinin Sürgün Evi idi. Burayı ziyaret ettiniz mi? Müze, "tarihe gömülmüş Avrupa Birliği'ndeki hayat üzerine ilk uluslararası sergi" olarak tanıtıyordu kendisini. Ziyaretçilerini zaman yolculuğuna çıkararak "yarım yüzyıl kadar geriye, yirmi birinci yüzyıl başlarına götüren" müzede, çöktükten on yıllar sonra, bir siyasi projenin yıkıntıları görülüyordu. Müzenin kendisi de köhne ve sefil haldeydi – cumartesi öğleden sonraları birkaç gönüllü ve koleksiyoner tarafından yönetilen, 2010'lardan kalma sararmış gazete küpürleriyle, ölü sineklerle dolu tozlu vitrinleriyle birkaç hüzünlü odası olan küçük bir kurum. Seyircilerin dikkatine sunulan ilk belge, çok uzun süre önce, çoktan unuttuğumuz 2012 yılında Avrupa Birliği'ne verilmiş olan Nobel Barış Ödülü'nün solmuş bir kopyasıydı. Aslında çok zekice kurgulanmış bir sanat yerleştirmesi olan müze, Brüksel, Viyana, Atina, Rotterdam ve Wiesbaden gibi birçok şehirde sergilendi.

Hepsi komik ve abartılı görünüyor olabilir, Bay Juncker, ancak sanatçı bu konuda son derece samimiydi: Bu kayda değer projenin gerçekten de bir gün sonu gelebilir. İyi sanat zaman zaman ileri görüşlü olabiliyor, ancak Thomas Bellinck'in Büyük Gerileme'nin bu kadar çabuk başlayacağını öngördüğünden emin değilim. Geriye bakınca, 2016 bardağın taştığı nokta gibi duruyor.

Brexit ve Trump'tan beri, binlerce analiz ve yorum gördük. Siyasetçilerin, partilerin ve hatta bireylerin nerede yanlış yaptığına dair yazıları her yerde bulabiliyorduk – ancak şaşırtıcıdır ki, usulün neden yanlış işlediğine dair açıklamalar çok nadirdi. Şu anki biçimleriyle seçimlerin, halkın ortak iradesini hükümetlere ve politikalara tercüme etmek için fena halde modası geçmiş bir teknoloji olup olmadıklarını sorgulamak hâlâ zındıklık sayılıyor.

Büyük Gerileme'nin birçok farklı sebebi olduğundan, kendisine kaçınılmaz olarak birçok farklı çözüm bulmak zorunda kalacağız. Ancak bu mektupta, çok önemli bulduğum bir noktaya par-

mak basmak istiyorum: demokrasiyi nasıl yürüttüğümüze. Demokrasinin işlemesini sağlayan tatbiki prosedürler ve gündelik arayüzlerle ilgileniyorum. Haliyle, bunun eğitimimle bir alakası var. Bir arkeoloji mezunu olarak, maddi dünyanın pratik koşullarının ikincil öneme sahip olduğunu reddediyor ve aslında dünyayı oluşturanların bunlar olduğunu düşünüyorum. Araçlar sonuçları şekillendirir. Ya da, Alman bombalarıyla yıkılmış Avam Kamarası'nın ne şekilde yeniden inşa edilmesi gerektiği tartışılırken Churchill'in dediği gibi: "Biz binalarımızı şekillendiriyoruz, sonra onlar bizi şekillendiriyor."

Şu anda insanlara söz hakkı verebilmek için elimizdeki araçlar, seçimler ve referandumlar. Ancak bunlar cidden en uygun araçlar mı? Toplumlarının geleceğine dair büyük kararlar almaya davet edilen vatandaşlar, gerçekten kapalı kapılar ardındaki seçim sandığında, bilgiye ulaşma zorunluluğu olmadan ya da başka insanlarla hiç tartışmadan, gerçekten en iyi kararları mı veriyorlar? Bu eski seçim ritüeli gerçekten yirmi birinci yüzyılda kolektif karar verme mekanizması olarak yapabileceğimizin en iyisi mi? İnsanların hayallerini ve politika tercihlerini ifade etmelerini sağlamakta en ehven araçlar bunlar mı?

Hiç sanmıyorum. Ve, insanları demokratik süreçlere tekrar katılmaya teşvik edecek, yukarıda bahsedilen bazı semptom ve sıkıntılara çare olabilecek, usule dair bir reform ile demokrasiyi gerçekleştirme yöntemlerimizi güncellememiz gerektiğini savunuyorum.

Bir seçimde oy verebilirsiniz, ancak bu oyu birkaç yıl boyunca değiştiremeyeceksiniz. Seçilmiş temsilciye yetki devreden bu sistem eskiden gerekliydi belki –zira iletişim yavaştı ve bilgi sınırlıydı– ancak bugün vatandaşların birbirleriyle iletişim seviyesiyle tamamen ilintisiz kaldı.

Gerçekten de on sekizinci yüzyıl sonlarına dayanan bir usulde diretmemiz mi gerekiyor, hele sıklıkla saptırılıp bir vaatler, sponsorluklar ve manipülasyonlar karnavalına dönüştürülmüşken? Bilgi, iletişim ve artan eğitim seviyesi çağında bulabildiğimiz en iyi

yöntem, gerçekten birinin isminin yanındaki kutucuğu işaretlemek mi? Seçimler, siyasetin fosil yakıtı gibi: Zamanında demokrasiyi canlandırıp desteklemişlerdi, ancak şu anda birçok farklı tehlike üretiyorlar.

Referandumlar da daha iyi yöntemler değil. Referandumlarda, insanlara, onları düşünmeye zorlamamış olmamıza rağmen ne düşündüklerini soruyoruz – gerçi seçim öncesinde aylarca her türlü manipülasyona maruz kalıyorlar tabii.

On yıllardır, referandumlar, vatandaşlar ve siyasiler arasındaki mesafeyi aşmak için işlevsel bir köprü olarak sunuldu. Referandum savunucularına göre, bireyler, bu yolla geleneksel temsili demokraside birkaç yıllığına devrettikleri gücün bir kısmını geri kazanabiliyorlardı. Seçmenler iki seçim arasında karar verme mekanizmalarının tamamını başkalarına devretmektense, belli başlı politikalara dair söz söyleyebiliyordu. Ancak, son zamanlardaki referandumlar, yöneten ve yönetilenler arasındaki mesafeyi kapamaktansa, çok daha büyük ve derin yarıklar açtılar. Brexit, Hollanda'nın Ukrayna ile imzalayacağı ortaklık anlaşması için yapılan referandum, parlamenter reform için İtalya'da yapılan referandum, Kolombiya'da FARC ile barış için yapılan referandum gibilerinden aldığımız ders şu ki, eğer halka danışmak sandıkta sorulan bir EVET/HAYIR sorusu ile olacaksa, referandumlar yapıldıkları ülkeyi birleştirmek bir yana, daha da bölüyor.

AB üyeliği ya da parlamenter reform gibi karmaşık politika sorunlarının tek hamlede kör bir referandum baltasıyla nasıl çözüleceğini anlamakta güçlük çekiyorum. Anayasaya yapılacak bir kalp ameliyatının, bu konudaki yetkinliği bilinmeyen vatandaşlara emanet edilerek, artık paslanmış bir yönteme dayalı olarak nasıl icra edileceğini anlamıyorum.

Her ne kadar referandumda katılımın daha fazla olma ihtimali seçimlere kıyasla bir gelişme sayılabilirse de, referandumlar yeni sıkıntılar yaratıyor. İlk olarak, vatandaşların yaptıkları seçimle ilgili bilinçli olup olmadıklarına dair bilgi edinme olanağımız yok. Adil ve dengeli, yalandan uzak bir kampanyayla (ki günümüzde

pek de rastlanan bir şey değil) ya da devlet tarafından yapılan, olgulara dayalı nesnel bir bilgilendirmeyle bile (İsviçre'de olduğu gibi) oy verenlerin gereğince bilgi sahibi olduğunu garantileyemeyiz.

İkinci olarak, insanların neden iki seçenekten birini seçtiğini bilmemizin de imkânı yok. Referandumlarda, genel olarak gerçekten sorulmayan bir soruyu cevaplıyoruz. Belli bir politika oylanıyor olabilir, ancak seçmenlerin büyük çoğunluğu, bu fırsatı hükümetin genel performansını değerlendirmek için kullanacaktır. Dolayısıyla referandumlar, zaman zaman iki seçim arası birer değerlendirme ve hatta erken seçim rolüne bürünebilir. David Cameron ya da Matteo Renzi'nin yaptığı gibi, liderlerin kendi siyasi kariyerleriyle referandumun sonucunu doğrudan ilintili göstermesi, işi iyice karıştırır. Kendi popülerliklerini fevkalade yanlış hesaplayan bu liderler, durumu daha da bulandırır. Bu durumda, sadece açıkça sorulmamış bir soruyu değil, oy pusulasında bile bulunmayan bir şeyi cevaplamış oluruz.

Sonuç olarak, hem referandum hem de seçimler, insanların siyasi ideallerini ifade etmeleri için pek de mükemmel olmayan yöntemler. Brexit ve Trump'ın acı verici bir şekilde gösterdiği gibi, Batı demokrasileri tehlikeli bir yolda ilerliyor: demokrasiyi sadece ve sadece oy vermeye indirgemek.

Eğer demokrasi teknolojimizi güncellemeyi reddedersek, sistemi tamir edilemez bir hale sokmamız işten bile değil; 2016 halihazırda, 1933'ten beri demokrasi açısından en kötü yıl oldu. Donald Trump'ın zaferi on sekizinci yüzyıldan kalma usulleri, on dokuzuncu yüzyıldan kalma genel oy anlayışını, yirminci yüzyılla gelen kitlesel medya araçlarını ve yirmi birinci yüzyılın sosyal medya kültürünü birleştiren bir demokratik sistemde sapma değil, mantığa son derece uygun bir sonuç.

Amerikan ve Fransız Devrimleri sonrasında, seçimler demokrasiyi mümkün kılmak için değil, ABD'nin kurucularından Thomas Jefferson'ın deyimiyle, "doğal aristokrasiyi" güçlendirmek için getirilmişti. Güç artık unvan, şato ve av toprağı sahiplerinin

elinde toplanamazdı, bunun yerine entelektüel yeterlilik ve ahlaki üstünlük göstererek kendini kanıtlamış insanlara verilmeliydi. "Seçim" ve "seçkin" kelimeleri, etimolojik olarak akrabadır: Seçimler, yeni seçkinleri oluşturan süreçtir.

Modern temsili hükümet tarzlarının aristokratik temellerinin ortaya çıkmasında, Fransız filozof Bernard Manin'in büyük katkıları olmuştur.[1] On dokuz ve yirminci yüzyıllarda, esas olarak aristokrasinin hakkı olan oy verme işlemi, gitgide daha fazla vatandaşı –çiftçileri, fabrika işçilerini, kadınları, gençleri, yeni gelenleri– kapsayacak şekilde genişletilerek demokratikleştirilmişti. Ancak nitel değil nicel bir demokratikleşmeydi bu: Oy verebilenlerin sayısı artsa da, vatandaşların büyük çoğunluğu hâlâ ses çıkaramıyordu. Periyodik aralıklarla bir kutucuğu işaretlemek, kitlelerin yöneticilerine verebileceği tek cevaptı.

Gazete, radyo ve televizyon gibi kitlesel medya araçları, yirminci yüzyılda vatandaş ile siyasetçiler arasındaki temel iletişim kanallarıydı. Yüzyılın son çeyreğinde, bu kanallarda kayda değer bir ticarileşme gerçekleşti, bunun sonucunda da kamusal alanın yapısı ve doğası derin bir dönüşüme uğradı. Piramidin tepesiyle (iktidardakiler) en altı (halk) arasındaki orta bölge, artık sivil toplumdan ziyade medya piyasası tarafından şekillendirilmeye başladı.

Yirmi birinci yüzyılın başında, etkileşim sağlayan internetin yükselmesi, yeni ve kökten bir değişiklik getirdi. Sosyal medya, bilgiyi edilgen bir şekilde tüketen insanları, etkin üretici ve dağıtıcılar haline getirdi. Bir zamanlar bilginin demokratikleşmesi eşitliğe doğru atılan büyük bir adım olarak görülürken, şu an anlıyoruz ki internetin aldığı hal, sandığımızdan çok daha az eşitlikçi, açık ve demokratik. Bilgiye, iki büyük Amerikan şirketinin gizli algoritmaları üzerinden ulaşıyoruz. Facebook ne sevdiğimizi biliyor ve bize sevdiğimiz şeyleri gösteriyor: Kendi güvenli, filtrelenmiş balonumuza gitgide kapanıp, sadece benzer düşünen "ar-

1. Bernard Manin, *Kritik der repräsentativen Demokratie*, Berlin: Matthes & Seitz, 2007.

kadaşlarınız" ile konuşuyoruz. Eğer diğer taraftan insanlar bizimle konuşmaya cesaret ederse, bizim kutsal saydıklarımıza öfke duyarlarsa, onlara "trol" diyoruz. Jürgen Habermas'ın, farklı düşüncelere sahip vatandaşlar arasındaki *herrschaftsfreie Diskurs* (tahakkümden uzak söylem) idealinden uzaklaştık.

Facebook aramızdaki görünmez duvarları yükseltirken, Google duvarın her iki tarafını kontrol edilmemiş içerikle dolduruyor. Şirket kendisine, bilginin doğruluğunu teyit etme ya da hakemlik yapma rolünü değil, internette var olanı açığa çıkarma rolünü biçiyor. Onlara bakarsanız, Yahudi Soykırımı'nın olmadığını söylemek ile termodinamiğin ikinci kuralı aynı ölçüde geçerlilik taşıyor. Bunun sonucunda, kamuoyunu yanıltmak ve bu şekilde *Lügenpresse, yalancı basın** olarak görülmeye başlayan geleneksel medyaya olan güveni azaltmak için çeşitli politik ağlar tarafından kasten üretilip dolaşıma sokulan "sahte haberler" (eskiden *yalan* dediğimiz şeylere bugün taktığımız ad) modern demokratik hayatın önemli bir parçasını oluşturmaya başladı.

Bir duvar, iki dünya. Eğer diğer taraf bizimle konuşmaya kalkarsa, onlar trol oluyor. Biz onlarla konuşmaya kalkınca *Lügenpresse* oluyoruz. Ve bu zihniyetle, ayakkabılarımızı giyip sandığa gidiyoruz.

Avrupa Birliği'nin parçalanmasına hâlâ şaşırıyor musunuz, Bay Juncker?

Acil olarak, hem internette hem de gerçek dünyada, vatandaşların farklılıklarına rağmen bir araya gelip güvenilir bilgiye ulaşabilecekleri, toplumun ne yöne gitmesi gerektiği konusunda bilinçli bir tartışma yapabilecekleri alanlar oluşturmalıyız. Açık konuşalım, artık böyle alanlara sahip değiliz. Kamusal alan daha da küçüldü ve demokrasilerimiz bunun kurbanı oluyor. Yepyeni bağlamlarda hâlâ eski usulleri kullanıyoruz. yirmi birinci yüzyılın tıkalı otobanlarının sesi ve kornaları arasında, on sekizinci yüzyıldan kalma at arabalarımızla ilerlemeye çalışıyoruz.

* Alman sağının ana akım medyaya taktığı aşağılayıcı lakap. – *ç.n.*

Usulleri değiştirmeyi reddederek, siyasi karışıklık ve istikrarsızlığı Batı demokrasisinin karakteristik özelliklerinden biri haline getirdik. Cameron'ın küçük, kötü hesaplanmış seçim oyunu Brexit, Fransa ve Hollanda gibi ülkelerde bir AB referandumu zincirleme tepkisi yaratabilir. AB'nin iki kurucu üyesinden birinin Birlik'ten ayrılmasının, tarihin en büyük uzlaşma çabası olan Avrupa rüyasına ölümcül bir darbe vuracağını söylememize bile gerek yok.

Şu an sayısız Batılı toplum, "demokrasi yorgunluğu sendromu"ndan muzdarip. Semptomlar referandum ateşi, parti üyeliğinin popülaritesini kaybetmesi ve seçimlere katılımın azalması olarak sayılabilir. Ya da yetersiz hükümetler ve siyasal felç – medyanın acımasız didiklemeleri, kamuda güvenin azalması ve popülist isyanlarla beraber. Dünya Değerler Araştırması, son derece üzücü bir tablo çiziyor: Genç Avrupalıların sadece yarısından azı, demokrasinin gerekli olduğu fikrinde.[2] Ancak sorun demokraside değil. Sorun oylamada.

Avrupa'nın durumu bu şekilde Sayın Başkan. Parçalanıyoruz. Geçen eylülde yaptığınız yıllık konuşmanızda Avrupa'nın "en azından kısmen, varoluşsal bir krizde" olduğunu söylemiştiniz.[3] Peki buna verilen resmi tepkiler neden bu kadar vasat? Neden bu büyük krizin üstesinden gelmek için müşterek, heyecanlı bir çaba göremiyoruz? Neden Avrupa Birliği'nin ne anlama gelebileceği konusunda yeni ve cesur bir vizyonun en ufak bir izini göremiyoruz?

AB'nin her zaman çabuk cevaplardansa, yavaş süreçlerde daha başarılı olduğunun farkındayım. Bahsettiğimiz bir ülke değil, ülkeler arası karmaşık bir ağ ve burada diplomatik fikir birliği, ka-

2. Roberto Stefan Foa/Yascha Mounk, "The democratic discontent", *Journal of Democracy* 27/3 (Temmuz 2016), 5-18, s. 7; şuradan ulaşılabilir: www.journalofdemocracy.org/sites/default/files/Foa%26Mounk-27-3.pdf (Aralık 2016'da erişildi).

3. Jean-Claude Juncker, "State of the Union Address 2016: Towards a better Europe – a Europe that protects, empowers and defends" (14 Eylül 2016), şuradan ulaşılabilir: europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-3043_en.htm (Aralık 2016'da erişildi).

rizmatik liderliğe ağır basıyor. Ama biz size oy verdik. 2014'teki seçimlerde, Avrupa Konseyi başkan adaylarının televizyondaki münazaralarının arka planındaki fikir bu değil miydi? Avrupa'yı temsil edecek bir yüz bulmak? Parlamentoda kazanan tarafın Konsey'de lider olmasını sağlamak? Siz kazandınız. Şimdi yol göstermelisiniz.

Şu âna kadar, AB Brexit'e verebileceği en kötü cevabı verdi: Omuz silktikten sonra gündelik teknik prosedürlere döndü. "Zaten AB'den çıkmayı savunan kampanya yalanlarla doluydu, AB'nin bir değerlendirme yapması gereksiz. Zincirleme bir tepki doğmayacak, hiç kuşkumuz yok."

Şu âna kadar ABD'deki seçim sonuçlarına da, Trump'ı cahillikle suçlayarak, olabilecek en kötü cevabı verdiniz: "Sanırım Bay Trump bilmediği dünyanın etrafında bir tur atana kadar iki yıl kaybedeceğiz." Bu doğru da olsa, Trump, Farage ve Johnson gibileri kuş beyinli yalancılar olarak tanımlayıp hiçe saymak ve arkalarındaki kayda değer seçmen kitlesinin öfke ve korkusunu ciddiye almamak, yangına körükle gitmek oluyor. Evet, bu öfkenin bir kısmı hayali ve popülist retorikten dolayı abartılmış olabilir, ama bir kısmı da gerçek ve sizin tüm dikkatinizi hak ediyor.

Eğer demokrasi troller ile yalancıların savaşına döndüyse, Avrupa Birliği de vatandaşlar ile şirketlerin savaşına dönüyor giderek. Bir zamanlar, yeni bir savaşı önleyebilmek için ulusal sanayileri bir araya getirmeye çalışan barışçıl proje olan AB, şu anda özel şirketler ile öfkeli vatandaşlar arasında gitgide büyüyen bir gerilim yaratıyor.

Bugün yine iki Avrupa var, hatta iki Almanya bile denebilir. Ve bu sefer Doğu-Batı ya da kapitalist-komünist olarak ayrılmış değiller. Bu ayrım, siyasi olarak temsil edildiğini hissedenler ile siyasi olarak temsil edilmediğini hissedenler arasında – ta ki bir popülist lider gelene kadar. Zira bu gerçekleştiğinde, bütün eski hınçlar yeni lider üzerinden birer birer ortaya dökülüyor.

Avrupa Parlamentosu'nun mevcut başkanı ve Sosyalistlerin eski Avrupa Konseyi başkan adayı Martin Schulz, yakın zamanda

"düzgün insanların" isyan etmesi gerektiğine dair bir çağrı yapma cüretinde bile bulundu, böylece "öteki" Avrupa'nın çok geniş kesimlerini "düzgün olmamakla" damgalamış ve şeytanlaştırmış oldu; tıpkı Hillary Clinton'ın çok aptalca bir şekilde Trump seçmenlerini "acınacak halde" diye tanımlaması gibi. Garip, zira ben hâlâ sosyal demokrasinin ayrıcalıklı olmayanları umursamak anlamına geldiğini sanıyordum.

Avrupa Konseyi başkanlık seçimlerinde Liberal rakibiniz olan Guy Verhofstadt'a göre, Trump'a verilecek cevap, Avrupa'da daha fazla demokrasi değil, daha fazla savunma. Sanki en büyük tehlike içeriden gelmiyormuş gibi! Bugünlerde, AB'ye en büyük tehdit Rusya değil, AB'nin kendisi. Ancak, eski Avrupa Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy, yakın zamanda "İnsanlar demokrasi açığından her bahsettiğinde gülmeye başlıyorum. AB'nin daha iyi işlemesi gerektiğine katılıyorum, ancak demokratik kalitesinde bir sıkıntı yok," dedi.

Bu üstünlük duygusu nereden geliyor Bay Juncker? Sizin neslinizdeki siyasal liderlerin bir sıkıntısı olabilir mi? Belki sadece siz görmüyorsunuzdur? Zira ideolojik farklılıklarınız ne olursa olsun, hepiniz insanların, Avrupa'nın onlar için ne kadar iyi olduğunu anlamadıkları konusunda hemfikirsiniz. "Barış ve refah," diye tekrar ediyorsunuz mutlulukla, "son yetmiş yıldır." Ancak bu slogan, –Avrupa'nın katkıda bulunduğu– küreselleşmenin şiddetiyle ve dünya ekonomik sisteminin adaletsizliğiyle karşı karşıya kalmış insanlara bir şey ifade ediyor mu? Çağımızın şiddetini gerçekten hayal edebiliyor musunuz? Küreselleşme yüzünden çiftçiler ve fabrika işçileri işlerini kaybediyor, pek yakında orta sınıf çalışanlar da otomasyondan dolayı işlerini kaybedecekler. Avrupa için gelecek her zamankinden daha belirsiz ve günah keçisi bulmak çok kolay. Robotları suçlamaktansa Müslümanları suçluyorlar.

Avrupa projesinin belli bir safhası neden sona erdi biliyor musunuz? Çünkü geçmişte, Avrupa Birliği her zaman oybirliğiyle hareket ederdi – iktidardaki elitlerin oy veren kitlelere empoze ettiği bir oybirliği. Ancak demokrasi, daha çok çatışmayla ilerler, oybir-

liği ile değil. Ve esasen bu çatışmaların çözülmesi bile gerekmez, onlarla yaşamayı öğrenmemiz gerekir. Demokrasi, çatışmaları şiddete dönüşmeden çözmeye çalışır. Yani kökeninde, demokrasi çatışmayı yüceltir – ancak AB seviyesinde bu yaklaşımı pek göremiyoruz. Avrupa kanunları her zaman, halkların zahmetli mücadelesiyle varılan uzlaşmalardan ziyade, soylular arasındaki antlaşmaları andırdı.

AB'nin çöküşte olmasının başlıca sebebi, vatandaşları ile Brüksel arasında algıladığımız kopukluk. Vatandaşların, sadece temsiliyet yoluyla değil, katılımla Avrupa konusunda söz söylemesinin vakti geldi. Beş yılda bir kutucuk işaretlemek artık yeterli değil. Halkın akıl yürütmesi nerede ses buluyor? Avrupa vatandaşları nereden mümkün olan en iyi bilgiyi alıyor, birbirleriyle iletişim kuruyor ve gelecekleriyle ilgili kolektif karar veriyorlar? Nerede toplumlarının kaderini şekillendirme şansını elde ediyorlar? Kesinlikle sandıkta değil.

Atina demokrasisinin en basit prensibine dönmeliyiz: kura, ya da güncel terimle, örneklem yoluyla seçim. Eski Atina'da, kamusal görevlerin çoğu kura ile dağıtılırdı. Venedik ve Floransa gibi Rönesans devletleri de aynı şekilde çalıştı ve yüzyıllarca istikrarlarını korudular. Bu yolla, çok az insanın gerçekten anladığı bir soruya herkesten cevap beklemektense, nüfustan rasgele bir örneklem seçip, konuya hâkim olmalarını sağlayarak mantıklı bir karar almaları sağlanır. Toplumun bilgilendirilmiş bir kesiti, bilgilendirilmemiş toplam nüfustan daha tutarlı davranacaktır.

Haydi, Avrupalıları ciddiye alın. Konuşmalarına izin verin. Madem konuşamayacaklar, neden hâlâ kitleleri eğitiyoruz? Avrupa'daki en yenilikçi demokrasi İrlanda'ya bakın. Birkaç hafta önce, yüz İrlanda vatandaşından oluşan rasgele bir örneklem, Vatandaş Meclisi'nde bir araya geldi. İrlanda, vatandaşlarından korkmaktansa onlara güvenen bir ülke. Önümüzdeki yıl içinde, aralarında kürtaj, referandumlar ve iklim değişikliğinin de olduğu beş konuyu tartışacaklar. Dinlemek istedikleri tüm uzmanları davet edecekler. Bu tip bir meclis, ikinci kere kuruluyor: 2012'den 2014'e

dek, benzer bir prosedür İrlanda vatandaşlarından, aralarında eşcinsel evlilik de olan farklı konularda politik danışmanlık yapmalarını istedi. Buradan çıkan anayasa değişikliği teklifi referandumla oylandı. Bu, yakın tarihte bir anayasanın vatandaşlardan rasgele seçilen bir örneklemin değerlendirmeleri uyarınca değiştirildiği ilk örnekti. yirmi birinci yüzyılda demokrasiyi icra etmenin yollarından bir tanesi bu.

Belki siz de Avrupa Birliği'nde buna benzer bir Vatandaş Meclisi oluşturabilirsiniz. Her AB üyesi ülke, yüzer kişilik bir örneklemi, dört gün boyunca şu büyük soruya cevap aramak için bir araya getirebilir: *Avrupa Birliği'ni 2020'den önce nasıl daha demokratik hale getirebiliriz?* Portekiz'den Estonya'ya, herkese aynı zaman tanınır ve aynı materyaller sağlanır. Her ülke on öneri üretir. Üç ay sonra, her ülkeden yine rasgele seçilmiş yirmi delege, Brüksel'de toplanıp gelecekteki politikalara temel oluşturacak yirmi beş prensibi belirler.

Bu listeyi referandumla halkın denetimine tabi kılmak bile mümkün. Ancak bu referandum, geleneksel bir EVET/HAYIR sorusundansa, *çoktan seçmeli* olmalı. Oy pusulası, yirmi beş prensibin hepsini içerebilir ve her vatandaş en önemli bulduğu üçünü işaretler. Buna alternatif olarak, bütün prensiplere 1'den 5'e kadar puan verebilirler.

Çoktan seçmeli referandumlar, seçimlerin en iyi yönüyle geleneksel referandumların en iyi yönünü birleştiriyor: bir EVET/HAYIR referandumu gibi önemli bir konuyu gündeme getirir (sadece isimlere bağlı değildir); ve seçimler gibi, seçmenlerin (tek bir tane yerine) birçok seçeneği vardır.

AB siyasetçileri, hem vatandaşların oluşturduğu 25 prensipten hem de çoktan seçmeli referandumun sonucundan ilham alma fırsatına kavuşur böylece.

Rasgele seçilen bir Vatandaş Meclisi'ni, herkese açık ve çoktan seçmeli bir referandumla birleştirmek, demokrasiyi geliştirmek için harika bir yöntem olur: Vatandaşları karar verme mekanizmasına katar, bilgilenmeyle oluşmuş görüşleri hislere yeğ tutar ve

toplumları bölmek yerine birleştirir.

Bu, gerçek bir değişim yaratabilir. Vatandaşların konuşmasına izin vererek, tabandan gelen bir gelecek vizyonu yaratabilirsiniz. Vatandaşlara, kendi Avrupa'larını şekillendirmelerinde etkin bir rol vermiş olursunuz. "Daha fazla Avrupa" çağrısı yapanlarla "ülkelerini geri isteyenler" arasına yaratıcı bir yol çizersiniz. Üye ülkeler ve Brüksel arasında yeni bir dinamik yaratırsınız. Ve en önemlisi, iki Avrupa'yı, dijital kavga yerine, gerçek bir diyalog içine sokarsınız.

Konuşmanızda, Sayın Juncker, haklı olarak "Önümüzdeki on iki ay, daha iyi bir Avrupa yaratmak için kritik," diyordunuz. Hatta "güç veren bir Avrupa" çağrısı yapıyordunuz. Üzücü ama, bu çağrı 5G internet ve gönüllüler birliği kurma vaatlerinden öteye gitmedi.* 5G ile, sahte haberlerin hüküm sürdüğü filtrelenmiş balonumuza artık daha hızlı erişeceğiz. Alman bir neo-Nazi, Suriyeli bir mülteci ve şehirli bir *hipster*'ın gönüllüler birliğinde yan yana çalışma olasılığı da düşük görünüyor. AB'nin bu kadar güçsüz olduğu şu anda, nasıl bu kadar zayıf çözümler üretebiliyorsunuz? Bugün karşımıza çıkan zorluk, çok daha farklı bir boyutta: benzersiz bir projeye olan güveni, vatandaşları kendi toplumlarının geleceğiyle ilgili tartışmalara dahil ederek, yeniden kazanmak. Demokrasi sadece halkın halk için yönetilmesi değil, aynı zamanda halk tarafından da yönetilmesidir. Bir yıldan az vaktimiz kaldı.

* Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker 14 Eylül 2016'da Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada sığınmacı akını ve doğal afetlerde yardıma koşacak gönüllü gençlerden kurulu bir Avrupa Dayanışma Birliği oluşturmayı önermişti. –*ç.n.*

15

Popülist Cazibe

Slavoj Žižek

GÜNÜMÜZ TOPLUMUYLA İLGİLİ iki yanlış genelleme dolaşıyor. İlki, küreselleşmiş bir anti-Semitizm çağında yaşadığımıza dair genelleme: Buna göre, Faşizmin askeri yenilgisinden beri, bir zamanlar Yahudilerin (anti-Semitik algıya göre) oynadığı rolü, bugün kimliğimize tehdit gördüğümüz herhangi bir yabancı grup oynuyor – Hispanikler, Afrikalılar ve özellikle de Müslümanlar, Batı'nın yeni "Yahudileri". Bir diğer yanlış genelleme de Berlin Duvarı'nın çöküşünün bizi tehlikeli "Öteki"lerden ayıracak başka duvarların inşasına yol açtığı (İsrail'i Batı Şeria'dan ayıran duvar, ABD ile Meksika arasına örülmesi planlanan duvar vb.) – doğru, ancak bu duvarlar arasında bir fark var. Berlin Duvarı, dünyanın Soğuk Savaş sırasındaki bölünmesinin simgesiydi ve her ne kadar "totaliter" Komünist devletlerin halklarını izole etme göreviyle anılsa da, aynı zamanda kapitalizmin tek seçeneğimiz olmadığını, başarısız da olsa bir alternatifinin mevcut olduğunu haber veriyordu. Bugün yükselen duvarlar ise, tam da Berlin Duvarı'nın yıkılışının (yani Komünist düzenin çöküşünün) tetiklediği yapılar; kapitalizm ile komünizm arasında sınır çizmek yerine, kapitalist dünya düzeninin özündeki bölünmüşlüğü temsil ediyorlar. Kapitalizm dışarıdaki düşmanını yenilgiye uğratıp dünyayı birleştirince, He-

gelyen bir dönüşle, bölünme artık kapitalizmin içinde yer almaya başladı.

İlk genellemeye dönecek olursak, gerçek Faşizmle günümüzün göçmen düşmanı popülizmi arasında bariz bir ayrım var.[1] Kapitalizmin Marksist analizinin ilk önermesini hatırlayalım: Kapitalizm bir soyutlama iktidarıdır; kapitalizm içerisindeki sosyal ilişkiler, soyutlamalar tarafından ele geçirilir, düzenlenir ve kontrol edilir; sadece aklımızın oluşturduğu öznel soyutlamalar değildir bunlar; "nesnel" soyutlamalar sosyal gerçekliği yöneten, Marx'ın *Realabstraktion*, yani "gerçek soyutlama" dediği soyutlamalardır. Bu soyutlamalar kapitalizmi sosyal olarak deneyimlememizin bir parçasıdır: Sosyal hayatımızın temsil edilemeyen, insanlarda somutlaşmayan, içine sızılamayan mekanizmalar tarafından yönetildiğini deneyimleriz – eski Efendilerin rolünü çalan kapitalistler bile, kontrol edemedikleri güçler tarafından köleleştirilmiştir. Dolayısıyla, ideolojik kişileştirmenin altın çağını yaşamasına şaşmamalı: Piyasalar canlı kişiler gibi konuşmaya başladı, olur da sandıktan kemer sıkma politikalarını sürdürecek bir hükümet çıkmazsa diye "endişelendiklerini" belirtiyorlar.

Bu soyutlamanın vücut bulmuş hali (anti-Semitik algıya göre) "Yahudi"dir, gizlice her şeyi ayarlayan görünmez efendi. Yahudiler toplumumuza tamamen entegre olmuş durumdadır, aldatıcı bir biçimde bizden biri gibi görünürler, bu yüzden görevimiz ve derdimiz onları açıkça tanımlayabilmektir (Nazilerin ırksal kimlikleri tam olarak ölçmeye uğraştığı o gülünç çabaları hatırlayalım). Müslüman göçmenlerse bugünün Yahudileri *değil*dir: Görünmez değil son derece görünürdürler, topluma entegre olmamışlardır, gizlice her şeyi ayarladıklarını iddia eden de yoktur – eğer "Avrupa'yı işgal etmelerini" gizli bir plan olarak görecek olursak, bunun arkasında da muhakkak Yahudiler vardır, yakın zamanda en büyük Sloven sağ dergilerden birinde yazdığı gibi: "George Soros, çağı-

1. Burada Alenka Zupančič'ten alıntı yapıyorum, "AIMO" (Slovence), *Mladina* (Kış 2016/2017).

mızın en ahlaksız ve tehlikeli insanlarından biri, zenci ve Sami sürülerinin Avrupa'yı işgal ederek karanlığa sürüklemesinin sorumlusu. [...] Tipik bir Talmud Siyonisti olarak, Batı medeniyetinin, ulus-devletin ve beyaz Avrupalı adamın azılı bir düşmanı." Amacı, "ibneler, feministler, Müslümanlar ve çalışmaktan nefret eden kültürel Marksistler gibi toplumsal dışlanmışlardan oluşan bir gökkuşağı koalisyonu" oluşturmak ve bu koalisyonun "ulus-devlet yapısını yıkıp AB'yi çokkültürlü bir distopyaya, Avrupa Birleşik Devletleri'ne dönüştürmesini sağlamak".

Hangi güçler Soros'a karşı çıkıyor peki? "Viktor Orbán ve Vladimir Putin, sorumlu politikacılar olarak, Soros'un mekanizmalarını kavramış ve mantığa uygun bir şekilde, örgütlerinin faaliyetini yasaklamıştır." Dahası, Sloven yorumcuya göre, Soros çokkültürlülüğü savunurken de tutarsız:

> Bu fikri sadece Avrupa ve ABD'de savunuyor, İsrail'e gelince ise, ki bence gayet haklı, bu ülkenin tekkültürlülüğünü, görünmez ırkçılığını ve duvarlar inşa etmesini onaylıyor. AB ve ABD'ye olan tavrının tersine, İsrail'den sınırlarını açıp "mülteci" kabul etmesini beklemiyor. Tam da Talmud Siyonizminden beklenecek bir ikiyüzlülük.[2]

Bu yazının insana hayret veren, saklama ihtiyacı hissedilmemiş ırkçılığını bir yana koyalım, metinde iki şeyi fark etmeliyiz. İlk olarak, yazı anti-Semitizm ile İslamofobi'yi bir araya getiriyor: Avrupa'ya yönelen tehdit Müslüman mülteci sürülerinden gelse de, bu kaotik olgunun arkasındakiler yine Yahudiler. İkinci olarak, Avrupa Sağı içinde süren Putin tartışmasında açıkça bir taraf oluşturuyor: Putin bir yandan Avrupa'ya, özellikle de komşusu olan eski Komünist ülkelere tehdit oluşturan, AB'yi yıkmak isteyen kötü biri; öbür yandan, Batı çokkültürcülüğü ve hoşgörüsünün tehlikesini teşhis ederek, ülkesini bundan korumayı başarmış biri.

Trump'ın Rusya'ya karşı tutarsız tavrını da ancak buradan ba-

2. Bernard Brščič'ten alıntı, "George Soros is One of the Most Depraved and Dangerous People of Our Time" (Slovence), *Demokracija* (25 Ağustos 2016), s. 15.

karak anlayabiliriz: Sıkı Cumhuriyetçiler Obama'ya, Putin'e karşı fazla yumuşak olduğu, Rusya'nın Gürcistan ve Kırım gibi yerlerdeki askeri saldırılarına göz yumduğu ve bu yolla Doğu Avrupa'daki müttefiklerini tehlikeye attığı gibi gerekçelerle sürekli saldırıyordu; fakat şimdi Trump seçmenleri çok daha yumuşak bir Rusya politikası savunuyor. Temeldeki problem şurada: İdeolojik açıdan zıt iki konumu, gelenekçilikle seküler görecilik karşıtlığını, ve Batı'nın tüm meşruiyetinin, "terörle savaş"ının dayandığı o liberal demokratik birey haklarıyla esas olarak "İslamo-Faşizm"de vücut bulan fundamentalizm arasındaki karşıtlığı nasıl birleştireceğiz? ABD'deki yeni muhafazakârların semptomatik tutarsızlığı burada yatıyor: İç politikada liberal sekülarizme (kürtaj, eşcinsel evlilik, vb.) karşı savaşırken, yani sözümona "ölüm kültürü" yerine "yaşam kültürü"nü savunurken, dış politikada liberal "ölüm kültürü"nün tam karşıt değerlerini yüceltiyorlar.

Alttan alta ve genelde kafa karıştırıcı bir şekilde, ABD'deki yeni muhafazakârlar AB'yi *baş* düşman olarak algılıyor. Bu algı, devletin siyasi söyleminde kontrol altında olmasına rağmen, devletin yeraltındaki nahoş dublörü olan aşırı sağ Hıristiyan köktenci siyasi vizyonda, Yeni Dünya Düzeni'ne karşı duyulan aşırı korku olarak kendini gösteriyor (Obama BM ile gizli görüşmeler yapıyor, uluslararası güçler ABD'ye müdahalede bulunup bütün gerçek Amerikan vatanseverlerini toplama kampına kapatacak – birkaç yıl önce, Latin Amerikalı askerlerin şimdiden Ortabatı Amerika ovalarına yerleştiği, toplama kampı inşa etmeye başladıkları üzerine dedikodular çıkmıştı...). Bu ikilemi çözmenin bir yolu, Tim LaHaye ve arkadaşlarının yapıtlarında gördüğümüz sert Hıristiyan fundamentalizmi: İkinci muhalefeti birincinin egemenliği altına almak. LaHaye'in romanlarından birinin ismi buna işaret ediyor: *Avrupa Komplosu* (*The Europa Conspiracy*). ABD'nin gerçek düşmanı Müslüman teröristler değil, onlar sadece Avrupalı sekülerler tarafından kontrol edilen basit kuklalar, Avrupalı sekülerler ise ABD'yi zayıflatmak ve BM hâkimiyeti altında bir Yeni Dünya Düzeni kurmak isteyen Deccal'in gerçek kuvvetleri... Bir açıdan, bu algıda

haklılar: Avrupa sadece jeopolitik bir iktidar bloğundan ibaret değil, nihayetinde ulus-devlet kavramıyla uyumlu olmayan bir küresel vizyon. AB'nin bu boyutu sözümona Avrupa "zayıflığının" en önemli parçası: Avrupa'nın birleşmesiyle kıtanın küresel anlamda askeri-siyasi güç kaybına uğraması arasında şaşırtıcı bir korelasyon var. Ancak, eğer Avrupa gerçekten de Amerika'nın korumasına ihtiyacı olan, gittikçe güçsüzleşen bir devletleraşırı konfederasyonsa, ABD neden hâlâ bundan rahatsız? ABD'nin İrlanda'da yeni Avrupa antlaşmasına hayır diyen grupları finansal olarak desteklediğine dair göstergeleri hatırlayalım...

Azınlıkta kalan bu görüşe karşı, her türlü fundamentalizmi düşman bellemiş ana akım liberal demokrat görüş ise ABD'deki Hıristiyan fundamentalizminin "İslamo-Faşizm"in memleketlerinde türemiş sefil bir uyarlaması olduğu fikrinde. Ancak bu üstünlük şimdi tehdit altında: Yakın zamana kadar sosyal medyanın gizli kısmında üretilen komplo teorileriyle sınırlı marjinal bir fikir olarak görülen bu duruş, kamusal alanımızın hegemonik duruşu haline geliyor. Hem Trump hem de Putin Brexit'i destekledi, ikisi de "önce Amerika/ önce Rusya" diyen aşırı muhafazakâr-milliyetçi çizgideler, ikisi de Avrupa'yı en büyük düşman olarak görüyorlar – ve haklılar. Avrupa'nın meselesi, muhafazakâr-popülist bir saldırıya uğrayan bu mirasa sadık kalmak; söz konusu mirasa sahip çıkabilmek için ilk yapmaları gereken şeyse, Trump'ın başarısının sebeplerini anlamak. Trump, *Yurttaş Kane*'de resmedilen Çifte Ruhlu Kapitalistin mükemmel bir örneği. Kane, ezilmişleri temsil eden bir gazeteye maddi destek verdiği için, büyük banka sermayesini temsil eden Thatcher'ın saldırısına uğradığında ona şu cevabı verir:

"Sorun şu ki, iki kişiyle konuştuğunun farkında değilsin. Metropolitan Transfer'ın seksen iki bin üç yüz altmış dört hissesine sahip Charles Foster Kane olarak –gördüğünüz üzere mal varlığıma dair fikrim var– dediğin şeye katılıyorum. Charles Foster Kane alçağın biri, gazetesi de batsa keşke, onu boykot etmek için bir komite kuralım. Böyle bir komite kurabilirseniz, benden bin dolarlık bağış hazır. [...] Öte yandan, ben *The*

Enquirer'ın yayımcısıyım. Dolayısıyla, bu şehrin düzgün, çalışkan insanlarının, sırf onların çıkarlarını koruyacak kimse yok diye, gözünü para bürümüş birtakım haydutlar tarafından soyulmamasını sağlamak benim görevim – ve size bir sır vereyim, bundan zevk de alıyorum. Size bir sır daha vereyim Bay Thatcher. Sanırım bu görevin adamı benim. Görüyorsunuz ki, malım mülküm var. İmkânı kıt olanların çıkarlarını ben gözetmezsem, belki başka biri gözetir – belki bu kişi parasız ve mülksüz biri olur ki bu da çok kötü bir durum yaratır."[3]

Bu son cümle, milyarder Trump'ın mülksüzlerin sesi olmasının neden sorun olduğunu özetliyor: Trump'ın stratejik pozisyonu, mülksüzlerin kendilerini savunmasını engellemek... Dolayısıyla Trump sadece tutarsız olmaktan çok uzak: Tutarsızlık gibi görünen şey aslında projesinin çekirdeğini oluşturuyor. Trump'ın zaferine verilen iki tepki var ki bu tutarsızlığı tekrarlıyor ve kabul edilemez ve nihayetinde öz yıkıcı oldukları için reddedilmeleri gerekiyor. Bunlardan ilki, sıradan seçmenlerin aptallığından, yani Trump'ın yüzeysel demagojisine kanıp kendi çıkarlarına rağmen ona oy vermelerinden duyulan kibirli hayret; ikincisi ise derhal karşı saldırıya geçme çağrısı ("Felsefe yapmaya vakit yok, harekete geçmeliyiz..."), ki bu da garip bir şekilde Trump'ın entelektüellik karşıtı duruşunu andırıyor. Judith Butler'ın açıkça belirttiği gibi, her popülist ideolojide olduğu gibi, Trump insanlara "bir düşünmeme, düşünmek zorunda olmama fırsatı veriyor. Düşünmek çok karmaşık küresel bir dünya üzerine düşünmek anlamına geliyor, oysa Trump her şeyi basit, son derece basit kılıyor."[4] (Tabii ki, Butler'ın farkında olduğu gibi, Hillary Clinton kendisini reel politikanın karmaşıklığına hâkim birisi olarak gösterse de, "karmaşık" yapıya yaptığı vurgu aynı derecede sahteydi, zira sol talepleri dağıtmak için de kullanılıyordu.)

3. www.dailyscript.com/scripts/citizenkane.html.

4. Scott MacLeod, "Global Trouble. American philosopher Judith Butler discusses American vulgarity, Middle East upheaval, and other forms of the global crisis", *The Cairo Review of Global Affairs* (Güz 2016); şuradan ulaşılabilir: www.thecairoreview.com/q-a/global-trouble (Aralık 2016'da erişildi).

Trump'a karşı en belirgin sol liberal tepki, Donald Trump ve Avrupa'daki göçmen karşıtı popülistlerin kullandıkları halk öfkesinin "siyaset kültüründe bir gerileme"ye yol açtığı şikâyeti – daha birkaç yıl önce kamusal alanda asla söylenemeyecek demagojik bayağılıklar şimdi sıradanlaşıyor, demokrasimize "açık ve süreğen bir tehdit" oluşturuyor. Popülist öfkedeki artışa verilen aynı derecede sefil bir başka sol tepki ise, eskiden beri varlığını sürdüren "Bükemediğin eli öpeceksin" teması – Yunanistan'dan Fransa'ya "Radikal Sol"dan artakalanlar, milliyetçiliği yeniden keşfediyorlar.

Buradaki fikir de şu: Etrafınızı saran popüler öfke halkın uyandığının, hoşnutsuzluklarını dile getirdiğinin ifadesi; ana akım medyanın tehlikeli bir sapma olarak tanıttığı şey aslında sınıf mücadelesinin yeniden güçlü bir şekilde sahneye çıktığının işareti. Solun görevi, liberal korkudan sıyrılıp bu öfkeye sahip çıkmak; onu sağcı ırkçılıktan alıp doğrudan sosyoekonomik mücadeleye bağlamak: Düşman yabancı değil hâkim sınıf, finansal oligarşi vb. Buradan bakınca, "Trump" ve "Sanders" isimleriyle özdeşleşen hareketler popülizmin, siyasete yeniden çatışmacı, düzen karşıtı tutkuyu getirmenin iki formu. (Tabii ki mevcut bütün yasal açıklardan yararlanan milyarder Trump'ı "düzen karşıtı" ilan etmek epey saçma – ancak popülizmin en baştan beri paradoksu bu.)

Her iki konumun da haklı olduğu bir yan var: Bir yandan, siyasette edepli olmak hiçbir zaman hafife alınmamalıdır, kaba bir konuşma hep daha büyük siyasi yönsüzlük göstergesidir; öbür yandan, sağcı popülist öfkenin sınıf mücadelesinin çarpık bir formu olduğu da doğrudur – Faşizmde zaten olduğu gibi. Ancak, her iki konum da aynı zamanda temelde hatalı. Yeni popülizmin liberal eleştirmenleri popüler öfkenin sıradan insanların gösterdiği bir ilkelliğin değil, artık "rıza üretemeyen" hegemonik liberal ideolojinin zayıflığının bir işareti olduğunu göremiyor (bu nedenle daha "ilkel" bir ideoloji ihtiyacı doğuyor). Popülizmi savunan solcular ise, "popülizm"in sağcı-Faşist ya da solcu ton alabilecek nötr bir şey olmadığını anlayamıyor: Şu anki biçiminde bile, popülizm, düşmanı dışarıdan gelen bir müdahaleci olarak tanımlıyor ve içe-

rideki toplumsal çatışmaları inkâr ediyor.[5] Bundan dolayı, elbette popülizmin kamu söyleminin kabalığa kaymasıyla çakışması şart değilse de, popülizmin bayağı basitleştirmeler ve kişiselleştirilmiş saldırganlığa kaymaya doğal bir yatkınlığı olduğu söylenebilir.

Popülist sol, düşmanının temel önermesini hemen kabul ediyor: Evrenselcilik bitti; "köksüz" küresel sermaye ve onun teknokrat finans uzmanlarının cansız siyasi ve kültürel muadili ya da en iyi ihtimalle insancıl yüzlü bir küresel kapitalizm savunan Habermasçı sosyal demokratların ideolojisi sayılarak bir kenara atıldı. Milliyetçiliğin bu yeniden keşfinin sebebi açık: Batı Avrupa'da sağcı milliyetçi popülizm yükselerek bugün işçi sınıfı haklarının korunmasını savunan en güçlü siyasi harekete dönüştü ve aynı zamanda siyasi tutkuları doğru dürüst canlandırabilen en kuvvetli siyasi güç haline geldi. Dolayısıyla soru şu: Neden sol bu milliyetçi tutku alanını radikal sağa bıraksın, neden "*la patrie*'yi, vatanı, *Front National*'in elinden almasın?" Radikal sol aynı milliyetçi tutkuları, günümüz küresel toplumunun merkezi olgularına karşı, yani köksüz finansal sermayenin giderek pervasızlaşmış egemenliğine karşı güçlü bir silah olarak kullanamaz mı? Bu bakış açısını bir kez kabul ettikten sonra, bugün radikal sağın temel özelliği olan, Brüksel teknokrasisini, kim olduğunu bilmediğimiz Brüksel bürokratlarının ulusal bağımsızlığı engellediği noktasından eleştirmek, pekâlâ da sol vatanseverliğin çıkış noktasına dönüşebilir – Yunanistan'da bunun örneğini, Varoufakis ile, Varoufakis'in düşman bölgesini daha baştan kabullenen DIEM inisiyatifini cansız pan-Avrupacılığı nedeniyle alay konusu yapan Lapavitsas arasındaki sürtüşmede görüyoruz.

Sol popülizmin teori dünyasında en büyük savunucusu olan Chantal Mouffe,[6] vaziyetimizi teşhis ederken, solun yenilgisinin

5. Solun popülizm kullanımının kavramsal bir eleştirisi için bkz. Slavoj Žižek, *Kaybedilmiş Davaların Savunusu Adına*, çev. Cenk Özdağ, Ankara: Epos, 2017, 6. bölüm.

6. Duruşunun kısa bir özeti için bkz. Chantal Mouffe, "Pour un populisme de gauche", *Le Monde* (21 Nisan 2016), s. 22.

esas sebebinin Giddens, Beck ve Habermas gibi isimlerin temsil ettiği rasyonel argüman üretme ve cansız evrenselciliğin, eski tutkulu ideolojik mücadelelerin yerine geçmesi olduğunu söylüyor. Siyaset ötesi bu Üçüncü Yol, Fransa'daki Marine Le Pen gibi göçmen karşıtı sağcı popülistlerin başarıyla harekete geçirdiği kavgacı "Onlara Karşı Biz" mantığıyla etkili biçimde savaşamıyor; dolayısıyla bu sağcı popülizmle mücadelenin yolu, basit popülist yaklaşımları (yoz bir seçkinler tabakasına karşı "halk" olarak tanımlanacak çatışmacı bir Onlara Karşı Biz düşüncesi) barındırmaya devam ederken, içlerini sol görüşlerle dolduran bir sol popülizme dönüş: "Onlar" dediklerimiz yoksul mülteciler ya da göçmenler değil finansal sermaye, teknokratik devler bürokrasisi vb. olmalı. Bu popülizm, İspanya'da Podemos'un yaptığı gibi, eski işçi sınıfı kapitalizm karşıtlığının ötesine geçerek, ekolojiden feminizme, iş hakkından ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetlerine birçok mücadeleyi bir araya getiriyor. Ancak önerilen bu cansız evrenselciliğe karşı çatışmacı siyasallaşma ve tutkulu yüzleşme formülü, biraz fazla resmi kaçmıyor mu? Arka planda var olmaya devam eden şu soruyu cevaplamaktan kaçınmıyor mu: Sol, çatışmacı Onlara Karşı Biz mantığından niçin vazgeçmişti?

Belli kimliklere gösterilen politik doğrucu saygı ile göçmen düşmanı nefretin şu ortak özelliğini aklımızda tutmak zorundayız: belli bir kimliğin küresel Yeni Dünya Düzeni'nin isimsiz evrenselliği tarafından yutulacağı korkusu. Muhafazakâr milliyetçiler, yaptıklarının sadece cinsel ve etnik azınlıkların istediği kimlik hakkını, kendi ulusları için (Alman, Fransız, İngiliz) istemek olduğunu söylediklerinde, bu son derece iki yüzlü talep bir yandan da çok önemli bir konuya dikkat çekiyor: sağda da solda da, *her tür* kimlik siyasetinin ötesine geçmemiz gerektiği. Reddetmemiz gereken şey, daha da basit bir düzlemde, birçok yerel (etnik, cinsel, dini, yaşal...) özgürleşme mücadelesine girip bunları, aralarında kırılgan bir "denklik zinciri" (Ernesto Laclau'nun ifadesiyle) kurmak yoluyla zaman içinde birleştirme perspektifi. Evrensellik, uzun ve sebat dolu bir süreçten doğacak bir şey değildir; her sahici

kurtuluş mücadelesinin başlangıcında, onu başlatan saik olarak zaten hep mevcuttur.

Biçimsel olarak sıkıntımız, şu iki ekseni nasıl birleştireceğimiz: evrenselliğe karşı vatansever aidiyet ile kapitalizme karşı solcu anti-kapitalizm. Buradan doğabilecek dört kombinasyon da şu anda mevcut: küresel çokkültürcü bir kapitalizm, evrenselci bir sol, küreselleşme karşıtı vatansever bir sol ve yerel etnik/kültürel "özellikleri" olan bir kapitalizm (Çin, Hindistan...). Bu son bileşim gittikçe güçleniyor ve küresel kapitalizmin özgül kültürel kimliklerle bir arada var olabileceğini kanıtlıyor. Buna ek olarak, günümüzde yönetici ve elit akademisyenlerden oluşan evrensel sınıfın Hegelyen paradoksunu da göz önünde bulundurmalıyız: Her özgül topluluk (millet) içinde, bu elitler bütün yaşam tarzlarıyla çoğunluktan ayrı, özgül bir grup olarak görünüyor – New Yorklu bir beşeri bilimler profesörünün, Parisli, hatta Seullu bir beşeri bilimler profesörüyle, Staten Island'da yaşayan bir işçiyle olduğundan çok daha fazla ortak noktası var. Özgül uluslarının ötesine geçen evrensel sınıfın görünme biçimi, kendi ulusları içinde aşırı özgüllük şeklinde oluyor – evrensellik özgül bir kimliği içeriden bölüyor.

Bundan dolayı popülist canavardan ziyade esas probleme, ılımlı "rasyonel" pozisyonun kendi zayıflığına odaklanmalıyız. Çoğunluğun "rasyonel" kapitalist propaganda tarafından ikna edilemeyişi ve popülist ve elit karşıtı bir duruşu desteklemeye çok daha meyilli oluşları, bir alt-sınıf ilkelliğine yorulmamalı: Popülistler bu rasyonel yaklaşımın irrasyonelliğini doğru bir şekilde teşhis ediyor, kimliği meçhul kurumların hayatlarını şeffaf olmayan bir biçimde kontrol etmesine duydukları öfke son derece haklı bir öfke. Trump fenomeninden alacağımız bir ders varsa, o da hakiki sol için en büyük tehdidin, Trump'ta vücut bulan büyük tehlikeye karşı Clinton liberalleriyle yapılacak stratejik bir anlaşma olduğu. Bu dersin uzun vadeli sonuçları olacak, zira Donald ve Hillary'ye benzer senaryolar gerçekleşmeye devam ediyor: İkinci bölümde, çiftin isimlerini François Fillon ve Marine Le Pen ile değiştiriyoruz. François Fillon sağın adayı olmaya hak kazanarak Fransa cumhur-

başkanlığı seçimlerine girdiğine göre, Fillon ve Le Pen arasında geçmesi muhtemel olan ikinci turun, demokraside dibe vurduğumuzun kanıtı olduğunu iddia edebiliriz. Natalie Nougayrède'in *Guardian*'daki köşesinde yazdığı gibi "François Fillon, liberal değerlere Marine Le Pen kadar büyük bir tehdit oluşturuyor":

"Fillon'un Putin tarafından halkın önünde övülmesinin sebepleri var. Tek sebep, Kremlin'in dış politikasında Fransız bir müttefik bulma umudu değil. Putin, Fillon'da kendi aşırı muhafazakâr ideolojisinin izlerini görüyor: Bu dünya görüşüne göre, liberal ilerici değerler, göç ve cinsel politikalar eliyle Batılı toplumları bir düşüşe sürükledi. Rus propagandasının, Avrupa'yı 'Gayropa' olarak adlandırmasından da bunu görebiliriz."[7]

Clinton ile Trump arasındaki fark, liberal düzen ile sağcı popülist öfke farkıysa, bu fark Le Pen ile Fillon arasında minimuma iniyor. İkisi de kültürel olarak muhafazakâr olmalarına rağmen, ekonomik olarak Fillon tamamen neoliberal, oysa Le Pen işçi çıkarlarını korumaya daha yatkın. Fillon, bugün olabilecek en kötü kombinasyonun temsilcisi – ekonomik neoliberalizm ve toplumsal muhafazakârlık; Fillon'u destekleyebilecek tek argüman tamamen biçimsel olan bir argüman: *Biçimsel olarak* birleşmiş bir Avrupa fikrini destekliyor ve popülist sağa asgari bir mesafede duruyor.

Bu açıdan, Fillon, düzenin her yerindeki çürümenin vücut bulmuş hali – uzun bir yenilgiler ve geri çekilmeler sürecinden sonra buraya vardık işte. En başta, yeni postmodern çağımızla ve getirdiği yeni "paradigmalar"la uyumsuz olduğu gerekçesiyle radikal soldan vazgeçtik. Sonra ılımlı sosyal demokrat sol, yeni küresel kapitalizmin gerektirdiklerine uyum sağlayamayarak sahneden silindi. Bu üzücü hikâyenin son bölümünde ise, biz uygar dünya Le Pen'i yenmek istiyorsak desteklememiz gereken muhafazakâr değerlerden kopuk olduğu gerekçesiyle, bizatihi ılımlı liberal sağı

7. Natalie Nougayrède, "François Fillon is as big a threat to liberal values as Marine Le Pen", *Guardian* (28 Kasım 2016), şuradan ulaşılabilir: www.theguardian.com/commentisfree/2016/nov/28/francois-fillon-threat-liberal-values-marine-le-pen-france (Aralık 2016'da erişildi).

(Juppé) kurban ediyoruz. Şu eski Nazizm karşıtı hikâyeyle –biz hiçbir şey yapmadan bakarken önce komünistleri aldılar, sonra Yahudileri, sonra ılımlı solu, sonra liberal merkezi, en sonunda iş dürüst muhafazakârlara vardı– kurulabilecek herhangi bir benzerlik tamamen rastlantısal. Böyle bir durumda, apaçık ki oy vermemek yapılabilecek *tek* yerinde hareket.

Bugün liberal sol da, popülist sağ da korku siyasetine kapılmış durumda: göçmen korkusu, feminist korkusu vb. veya fundamentalist popülistlerden duyulan korku vb. Burada yapmamız gereken ilk şey, korkudan kaygıya geçmeyi başarmak: Korku, harici bir nesnenin kimliğimize oluşturduğunu düşündüğümüz tehditten kaynaklanır; halbuki kaygı, kimliğimizle ilgili, dış tehditten korumak istediğimiz bir terslik olduğunu fark ettiğimizde doğar. Korku bizi harici nesneyi yok etmemiz için zorlarken, kaygıyla yüzleşmek kendimizi dönüştürmeyi gerektirir. İnsan Benjamin'in, eski düzen ölürken ve yenisi henüz doğmamışken ortaya çıkan canavarlarla ilgili önermesini tersine çevirecek oluyor: Bir düzen hüküm sürdüğü müddetçe, dehşetler ve canavarlar normalize olur; ancak eski düzenin ölüp de yenisinin henüz belirmediği geçiş sürecinde dehşetler oldukları halleriyle görünür, normal görünmekten çıkarlar ve böyle umut anlarında, büyük eylemler mümkün olur.

Günümüzdeki durumun aciliyeti kesinlikle bir bahane değil – aciliyet *tam da* düşünmeyi gerektirir. Burada, Marx'ın 11. tezini tersine çevirmekten çekinmemeliyiz: Bugüne kadar dünyayı çok çabuk değiştirmeye çalıştık ancak şimdi, kendi (solcu) sorumluluğumuzu değerlendirerek ve kendimizi de eleştirerek dünyayı tekrar yorumlama zamanı. Trump'ın zaferinin büyüsü altındayken yapmamız gereken (unutmayalım ki, benzer kötü sürprizler dizisindeki bir olay sadece bu) yenilgiyi kabul etmemek, kör aktivizmi reddetmek ve liberal demokrat siyasetin bu fiyaskosuna neyin yol açtığını (Lenin'in de diyeceği gibi) "öğrenmek, öğrenmek, öğrenmek". Büyük muhafazakâr T. S. Eliot, *Notes Towards a Definition of Culture* (Bir Kültür Tanımına Doğru Notlar) kitabında,[8] bazı an-

larda tek seçeneğimizin sapkınlık ile inançsızlık arasında olacağını, bir dini kurtarmanın tek yolunun bazen mezhepsel kopma olduğunu söyler. Bugün bunu yapmamız gerekiyor: 2016 ABD başkanlık seçimleri, Fukuyama rüyasına son vuruşu yaparak liberal demokrasiyi nihai bir yenilgiye uğrattı; Trump'ı gerçekten alt edebilmenin ve liberal demokrasinin kurtarmaya değer kısımlarını kurtarmanın tek yolu, liberal demokrasiden mezhepsel bir kopma gerçekleştirmek –yani, Clinton'dansa Sanders'ı desteklemek – bir sonraki seçim Trump ile Sanders arasında olmalı.

Bu yeni solun programının içeriğini hayal etmek görece kolay. Tabii ki, küresel kapitalizmin "demokrasi açığını" kapatmanın tek yolu, uluslaraşırı bir kurumdan geçebilir – iki yüz yıldan fazla bir süre önce, küresel toplumun yükselişi için ulus-devleti aşan bir hukuk düzeninin kurulması gerektiğini savunan Kant değil miydi? "Yeryüzü halklarının daha dar ya da daha geniş toplulukları o kadar gelişmiş durumda ki, bir yerdeki bir hak ihlali dünyanın her yerinde hissediliyor, dolayısıyla bir dünya vatandaşlığı hukuku fikri abartılmış bir nosyon değil."[9] Ancak bu, bizi yeni dünya düzeninin muhtemelen "birincil çelişkisi" olan şeye getiriyor: küresel kapitalist ekonomiye uyum sağlayacak bir küresel siyasi düzen bulmanın yapısal imkânsızlığı. Ya sadece ampirik kısıtlamalardan ötürü değil, yapısal sebeplerden dolayı da dünya çapında bir demokrasi ya da temsili dünya devleti oluşturmak imkânsızsa? Küresel kapitalizmin problemi (çatışkısı), ona uyacak bir sosyopolitik düzenin imkânsızlığı (ve aynı zamanda gerekliliği): Küresel piyasa ekonomisi, küresel liberal bir demokrasinin dünya çapında gerçekleştirilecek seçimlerle düzenlendiği gibi düzenlenemez. Siyasette, küresel ekonominin "bastırılmışları" geri dönüyor: eski saplantılar, belli temel (etnik, dinsel, kültürel) kimlikler. Bu gerilim, bugünkü kaderimizi tanımlıyor: Malların küresel olarak özgür do-

8. Bkz. T. S. Eliot, *Notes Towards the Definition of Culture*, Londra: Faber & Faber, 1973.

9. Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, çev. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi, 1960.

laşımı, sosyal alanda artan bölünmelere sebep oluyor – mallar gittikçe daha da özgür bir şekilde el değiştirirken, insanlar yeni inşa edilen duvarlarla daha da ayrı tutuluyor.

Trump, Clinton'ın desteklediği büyük serbest ticaret anlaşmalarını iptal etmeye söz verdi; solun her ikisine de getireceği alternatif, yeni ve farklı uluslararası anlaşma projeleri olmalı. Bankaların kontrolünü sağlayan; ekolojik standartlarla ilgilenen; işçi haklarını, sağlık hizmetlerini, etnik ve cinsel azınlıkları savunan anlaşmalar. Küresel kapitalizmden aldığımız büyük ders, ulus-devletlerin bu işi tek başlarına yürütemeyeceği – ancak yeni bir politik enternasyonal, küresel sermayeyi dizginleme şansına sahip olabilir. Yaşlı bir anti-Komünist solcu, bir zamanlar bana Stalin'in tek iyi tarafının büyük Batılı güçleri korkutması olduğunu söylemişti. Aynı şey Trump için de geçerli: Trump'ın iyi tarafı, liberalleri gerçekten korkutmuş olması. Batılı güçler geçmişte bu tip olaylardan ders aldı ve kendi kusurlarını kapatmaya çalışarak Refah Devletini icat ettiler – bizim sol liberallerimiz de benzer bir başarı gösterebilecek mi?

Trump'ın zaferi, daha radikal bir sola zemin hazırlayan, tamamen yeni bir siyasi ortam yarattı. Şimdi, radikal siyaset yapan bir solun inşası için çalışma zamanı – ya da Mao'dan alıntı yapacak olursak: "Yeryüzünde kargaşa çıktı, dolayısıyla işler yolunda."

—

Katkıda Bulunanlar

ARJUN APPADURAI, 1949 Mumbai doğumlu. New York Üniversitesi Medya, Kültür ve İletişim Bölümü'nde Paulette Goddard Profesörü ve Berlin'deki Humboldt Üniversitesi Avrupa Etnolojisi Enstitüsü'nde misafir profesör (2016/17).

ZYGMUNT BAUMAN, 1925'te Poznan'da doğdu, 2017'de Leeds'te hayata veda etti. Son dönemlerinde Leeds Üniversitesi'nde ders verdi. Çalışmaları Theodor W. Adorno Ödülü (1998) ve Asturias Prensliği Ödülü (2013) dahil pek çok ödül aldı.

DONATELLA DELLA PORTA, 1956 Katanya doğumlu. Floransa'daki Scuola Normale Superiore'de siyasetbilim profesörü ve Toplumsal Hareket İncelemeleri Merkezi'nin yöneticisi.

NANCY FRASER, 1947 Baltimore doğumlu. New York'taki New School'da Henry A. & Louise Loeb Siyasal ve Sosyal Bilimler profesörü ve felsefe profesörü.

HEINRICH GEISELBERGER, 1977 Waiblingen doğumlu. 2006'dan beri Suhrkamp Verlag'da editör.

EVA ILLOUZ, 1961 Fas doğumlu. Kudüs'teki İbrani Üniversitesi ve Paris'teki EHESS'de sosyoloji profesörü. Düzenli olarak *Haaretz* gazetesinde yazıyor.

IVAN KRASTEV, 1965 Lukovit doğumlu. Sofya Liberal Stratejiler Merkezi başkanı ve Viyana Beşeri Bilimler Enstitüsü daimi üyesi. 2015'ten beri düzenli olarak *The New York Times International Edition*'a katkıda bulunuyor.

BRUNO LATOUR, 1947 Beaune doğumlu. Sciences Po Paris'te ve Örgütlenme Sosyolojisi Merkezi'nde profesör. Holberg Ödülü (2013) dahil pek çok ödül aldı.

PAUL MASON, 1960 Leigh doğumlu İngiliz yazar ve ödüllü televizyon gazetecisi. Uzun yıllar BBC'de ve Channel 4 News'da çalıştı; düzenli olarak *The Guardian*'da yazıyor.

PANKAJ MISHRA, 1969 Jhansi doğumlu Hint denemeci, edebiyat eleştirmeni ve yazar. Yayımlanmış pek çok çalışması var; ayrıca *The New York Times*, *The New York Review of Books* ve *The Guardian*'da yazıyor. 2014'te Leipzig Avrupa Anlayışı Kitap Ödülü'nü aldı.

ROBERT MISIK, 1966 Viyana doğumlu gazeteci ve siyaset yazarı. *Die tageszeitung* gazetesinde, *Falter* ve *Profil* dergilerinde yazıyor ve *Der Standard* gazetesinin web sitesindeki "FS Misik" video bloğunu yürütüyor. 2009'da Kültürel İletişim İçin Avusturya Devlet Ödülü'nü aldı.

OLIVER NACHTWEY, 1975 Unna doğumlu. Araştırmaları emek, eşitsizlik, protesto ve demokrasi konularına yoğunlaşan Nachtwey Darmstadt Teknik Üniversitesi'nde sosyolog. Düzenli olarak günlük ve haftalık gazetelerle web portallarında yazıyor.

CÉSAR RENDUELES, 1975 Girona doğumlu. Madrid Complutense Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri veriyor.

WOLFGANG STREECK, 1946 Lengerich doğumlu sosyolog. Köln'deki Max Planck Toplum İncelemeleri Enstitüsü'nün direktörlüğünü yaptı (1995-2014). Araştırmaları karşılaştırmalı siyasal iktisat ve kurumsal değişim teorilerine odaklanıyor. Düzenli olarak *New Left Review*'a katkıda bulunuyor.

DAVID VAN REYBROUCK, 1971 Brugge doğumlu yazar, gazeteci, arkeolog ve tarihçi. Belçika, Hollanda ve İspanya'da demokratik yenilikler için kampanyalar düzenleyen bir inisiyatif olan G1000'i kurdu (2011). *Congo: The Epic History of a People* (Kongo: Bir Halkın Epik Tarihi) kitabı ECI Edebiyat Ödülü, NDR Kultur ve Médicis (2012) edebiyatdışı kitap ödülleri dahil pek çok ödül aldı (2012). Yazıları *Le Monde*, *La Repubblica* ve *De Standaard* gibi uluslararası gazetelerde yayımlanıyor.

SLAVOJ ŽIŽEK, 1949 Ljubljana doğumlu. European Graduate School, Birkbeck, Londra Üniversitesi ve Ljubljana Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü'nde dersler veriyor.

HAZIRLAYAN **Heinrich Geiselberger**

Büyük Gerileme

Dünyanın birçok yerinde neden sağ popülizm neredeyse eşzamanlı olarak yükseliyor? Bu yükselişin arkasındaki sosyolojik ve ekonomik nedenler ne? "Radikal piyasacı" küreselleşmenin açmazlarına verilecek tek cevap sağ popülizm mi? Küresel iklim değişikliğinin küresel göç üzerindeki etkisi ne? Mevcut yönetimlerin bu sorunlar karşısında aldığı tutumlar kimi korumaya yönelik? Yabancı ve göçmen düşmanlığını, giderek ırkçılığı körükleyen ekonomik ve sosyal politikaların dışına nasıl çıkılabilir? Alt sınıflarla orta sınıfların talepleri hangi noktalarda buluşup hangi noktalarda ayrılıyor? Bütün bunlardan kimlik siyasetine sıkışıp kalmış olmamız mı sorumlu? "Büyük Gerileme" karşısında neler yapılabilir?

12 dilde aynı zamanda yayımlanmakta olan kitaba Almanya, Fransa, İngiltere, ABD, Hindistan gibi ülkelerden katkıda bulunan on beş yazar bu ve benzeri küresel soruların cevaplarını arıyor. Bizim de günlük hayatımıza yakından temas eden bu tartışma uluslararası alanda www.thegreatregression.eu adresinde devam edecek.

Metis Edebiyatdışı
ISBN-13: 978-605-316-084-7

9 786053 160847

Metis Yayınları
www.metiskitap.com